

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

БІЛОУС ОЛЕГ ДМИТРОВИЧ

УДК 343.123.11

ДИСЕРТАЦІЯ

**ЗДІЙСНЕННЯ ВИКЛИКУ СЛІДЧИМ, ПРОКУРОРОМ, СУДОВОГО
ВИКЛИКУ У ДОСУДОВОМУ РОЗСЛІДУВАННІ**

12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика;
судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність»

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук (доктора філософії)

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____.**О.Д. Білоус**

Науковий керівник: **Омельченко Олександр Євгенович**
кандидат юридичних наук, доцент

Київ – 2018

АНОТАЦІЯ

Білоус О.Д. Здійснення виклику слідчим, прокурором, судового виклику у досудовому розслідуванні. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність. – Національна академія внутрішніх справ, Київ, 2019.

У дисертації здійснено комплексне дослідження теоретичних та практичних проблем виклику слідчим, прокурором, судового виклику у досудовому розслідуванні. З'ясовано сучасний стан та методологічні засади наукового дослідження виклику слідчим, прокурором, судового виклику. Виділено основні історичні періоди становлення та розвитку вітчизняного кримінального процесуального законодавства, що у різний час регулювало питання, пов'язані із забезпеченням прибуття особи на виклик уповноважених суб'єктів: зародження української державності; перебування територій сучасної України під владою інших країн; радянський; новітній. Окреслено міжнародні стандарти кримінального провадження щодо здійснення виклику слідчим, прокурором, судового виклику та наслідків неприбуття на нього: розумність строків у кримінальному провадженні; рівність перед законом і судом; право на справедливий суд; право на свободу і особисту недоторканність; право на повагу до приватного і сімейного життя; право на захист; право на відшкодування шкоди внаслідок незаконності позбавлення (обмеження) свободи та ін.

Зроблено висновок, що виклик за своєю природою є міжгалузевою правовою категорією та окремим елементом кримінальної процесуальної діяльності. Визначений законодавчо виклик слідчим, прокурором, судовий виклик (статті 133, 134 КПК України), є засобом забезпечення оперативності явки учасників кримінального провадження, які викликаються до уповноваженої особи для проведення відповідної процесуальної дії, що

застосовується під загрозою настання для несумлінної особи негативних наслідків у вигляді приводу, грошового стягнення та, за наявності підстав, – запобіжного заходу. Характерною рисою виклику слідчим, прокурором, судового виклику є те, що йому не властивий примусовий характер. Він, як захід забезпечення кримінального провадження, є специфічним способом інформування осіб під загрозою застосування примусу.

Правовою підставою виклику слідчим, прокурором, судового виклику під час досудового розслідування є: 1) повістка слідчого, прокурора, слідчого судді, вручена чи надіслана у визначений КПК України спосіб або 2) виклик здійснений по телефону чи телеграмою. Фактичну підставу складають: 1) наявність у слідчого, прокурора, слідчого судді достатніх підстав вважати, що учасник кримінального провадження може дати показання, які мають значення для нього та / або 2) обов'язковість його участі у процесуальній дії. Необхідною умовою виклику слідчим, прокурором, судового виклику під час досудового розслідування є дотримання кримінальної процесуальної форми – способу виклику, суб'єктного складу, строків, зазначення часу та місця прибуття учасника кримінального провадження, процесуальної дії, для участі в якій він викликається. Процесуальний порядок здійснення виклику слідчим, прокурором, судового виклику під час досудового розслідування являє собою комплекс процесуальних дій зі складання повістки (іншого документа), направлення та вручення її у спосіб, визначений КПК України, підтвердження факту отримання повістки, дотримання строків повідомлення особи про виклик.

Поважність причин неявки на виклик під час досудового розслідування має бути оцінена в кожній конкретній ситуації уповноваженими суб'єктами: слідчим, прокурором, як ініціаторами застосування санкцій до недобросовісного учасника кримінального процесу; слідчим суддею, який ухвалює рішення про застосування відповідного заходу забезпечення кримінального провадження за результатами розгляду клопотання та доданих до нього документів, що підтверджують причини неявки.

Правовою (юридичною) підставою настання кримінальної процесуальної

відповідальності осіб, які не з'явилися на виклик слідчого, прокурора, судовий виклик під час досудового розслідування є відповідна ухвала про застосування приводу, грошового стягнення та, за наявності підстав, – запобіжного заходу. Зазначені заходи забезпечення кримінального провадження, можуть застосовуватись: із власної ініціативи слідчого судді (привід, накладення грошового стягнення, запобіжний захід); за ініціативи сторін кримінального провадження (привід); за ініціативи сторони обвинувачення (привід, накладення грошового стягнення, запобіжний захід). Фактичну підставу кримінальної процесуальної відповідальності складає неналежне виконання передбаченого кримінальним процесуальним законом обов'язку учасника кримінального провадження з'явитись на виклик слідчого, прокурора, судовий виклик.

У роботі також дістали подальший розвиток та удосконалено: тлумачення приводу та грошового стягнення, як заходів забезпечення кримінального провадження, можливість застосування яких перебуває у прямому взаємозв'язку із недотриманням обов'язку прибуття на виклик уповноважених осіб у порядку статей 133, 134 КПК України; твердження про уточнення редакції п. 5 ч. 1 ст. 138 КПК України шляхом заміни словосполучення «тяжка хвороба», на чітко визначений термін «хвороба», наявність якої є однією з поважних причин неприбуття особи на виклик; наукові ідеї щодо доцільності накладення грошового стягнення за наслідками неприбуття на виклик під час досудового розслідування, крім осіб, передбачених ч. 1 ст. 139 КПК України, на цивільного позивача, представника потерпілого, представників цивільного позивача, цивільного відповідача, третьої особи, щодо майна якої вирішується питання про арешт; твердження, що неявка на виклик є частиною загального поняття «спроби переховуватися від органів досудового розслідування та / або суду», яка самотійно, або у комплексі з іншими ризиками, передбаченими ч. 1 ст. 177 КПК України, є фактичною підставою для прийняття рішення про застосування / зміну відповідного запобіжного заходу до підозрюваного згідно з ч. 3 ст. 194 КПК України.

Ключові слова: заходи забезпечення кримінального провадження, виклик, привід, грошове стягнення, запобіжні заходи, слідчий суддя, слідчий, прокурор.

SUMMARY

Bilous O. Calling an investigator, a prosecutor, a judicial challenge during in a pre-trial investigation. – Qualifying scientific work as the manuscript.

Dissertation for the degree of Candidate of Law, specialty 12.00.09 – Criminal Procedure and Criminalistics, Forensic Sciences, operational and search activity. – National Academy of Internal Affairs. – Kyiv, 2019.

The dissertation deals with a comprehensive study of the theoretical and practical issues of a summon in a pretrial investigation, a summon by an investigator and a prosecutor. The paper highlights the current situation and methodological foundations of the scientific study of the summon by the investigator, the prosecutor, the court call, as well as the historical and legal analysis of the development of the institute of the summon as a measure to ensure criminal proceedings. The international standards for a summon of an investigator, a prosecutor or a court call and the consequences of failure to appear are defined. The legal nature of the summon and its place in the system of measures to ensure criminal proceedings is established, the foundation, terms and the procedure of the court call at the pre-trial investigation are clarified. It is noted that the summon by its nature is an interdisciplinary legal category and a separate element of criminal procedural activity. A legal summon by an investigator, a prosecutor, a court call (articles 133, 134 of the Criminal Procedure Code of Ukraine) is a means of ensuring prompt attendance of participants in criminal proceedings who are called to an authorized person for an appropriate procedural action, is applied under the threat of negative consequence (monetary penalty and, if needed – preventive measures) for a negligent person. The feature of a summon by an investigator, a prosecutor or a court call is that it's free of compulsion. Being a measure to ensure criminal proceedings, it is a specific way of warning people about a possible coercion. The reason for a summon by an investigator, prosecutor, or a summon during a pre-trial investigation are: the invitation from the investigator, prosecutor, investigating judge, handed or sent according to a method specified by the Criminal Procedure Code of Ukraine, or by

telephone or telegram. If the investigator, the prosecutor, the investigating judge have sufficient facts to believe that a person can give evidence relevant to criminal proceedings and / or that his participation in legal proceedings is mandatory, it can be considered a sufficient reason for his summon. A prerequisite for calling a person in pre-trial criminal proceedings is compliance with the criminal procedural form - the method of the call, the subject composition, the timing, the time and place of arrival of the person, the procedural action for which it is called to participate. The procedural procedure for a summon by an investigator, a prosecutor, a court call during a pre-trial investigation is a complex of procedural actions for drafting the agenda (another document), sending or delivering it in accordance with the provisions of the Code of Criminal Procedure of Ukraine, confirmation of the summon reception, observing the terms for notifying the person about the summon.

It was noted that it is impossible to give an exhaustive list of circumstances that make it impossible for a person to respond a summon objectively, and the validity of the reasons for non-attendance during a pretrial investigation should be assessed by authorized entities in each specific situation: 1) the investigator, the prosecutor, as the initiators of applying sanctions to a participant in criminal proceedings; 2) by the investigating judge, who makes decisions on the application of an appropriate measure to ensure criminal proceedings on the results of the examination of the application and the documents attached thereto, confirming the reasons for his non-appearance.

It was concluded that the legal basis for the application of measures of criminal procedure in case of non-appearance of the negligent person to the court summoned by the investigator, prosecutor, investigating judge during the pretrial investigation is the relevant decision on the use of a drive, a monetary penalty and, if there are grounds, a preventive measure. These measures to ensure criminal proceedings can be applied: on the initiative of the investigative judge (summon, deliver, monetary penalty, preventive measure) at the initiative of the parties to the criminal proceeding (deliver) initiated by the prosecution (deliver, application of a monetary penalty, preventive measure).

The criminal procedural liability is applied in case of the inadequate realization of the obligation provided for by the criminal procedural law to appear before the investigator, the prosecutor, the investigating judge. Proposals and recommendations are developed concerning the improvement of the legislation and its application within the subject of the dissertation.

Key words: measures for providing criminal proceedings, judicial challenge, forced delivery, money collection, preventive measures, investigator judge, investigator, prosecutor.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Білоус О. Д. Привід як засіб забезпечення явки за викликом у кримінальному провадженні. *Юридичний науковий електронний журнал*. Запоріжжя: Запорізький нац. ун.-т. № 6, 2015. С. 198–200. URL: http://lsej.org.ua/6_2015/57.pdf.

2. Білоус О. Д. Процесуальні особливості забезпечення участі осіб у досудовому розслідуванні шляхом повідомлення про виклик. *Науковий вісник публічного та приватного права*: зб. наук. праць. Вип. 3, 2016. С. 231–235.

3. Белоус О. Д. Вызов лица следователем, прокурором в качестве меры обеспечения уголовного производства. *Право и политика: научно-методический журнал*. Бишкек Кыргызская Республика. № 1, 2016. С. 77–82.

4. Білоус О. Д. Здійснення судового виклику на стадії досудового розслідування. *Науковий вісник публічного та приватного права*: зб. наук. праць. Київ, 2018. Вип. 2. С. 231–235.

5. Білоус О. Д. Методологічні засади дослідження виклику на стадії досудового розслідування та наслідків неприбуття на нього. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2018. № 1–2 (15–16). С. 105–115.

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

6. Білоус О. Д. Застосування грошового стягнення за чинним КПК. *Теоретичні та практичні проблеми правового регулювання суспільних відносин*: матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 19–20 січ. 2018 р.). Харків, 2018. С. 73–75.

7. Білоус О. Д. Заходи забезпечення кримінального провадження у системі заходів процесуального примусу. *Реформування національного та міжнародного права: перспективи та пріоритети*: матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 22–23 січ. 2016 р.). Одеса, 2016. С. 90–91.

8. Білоус О. Д. Особливості застосування приводу до учасників досудового розслідування. *Право як ефективний суспільний регулятор*: матер.

Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Львів, 19–20 лют. 2016 р.). Львів, 2016. С. 27–28.

9. Білоус О. Д. Судовий виклик у кримінальному провадженні. *Кафедра теорія держави та права: етапи становлення та перспективи розвитку*: наук.-теорет. конф. (м. Київ, 2 черв. 2016 р.). Київ, 2016. С. 148–149.

10. Білоус О. Д. Застосування грошового стягнення у кримінальному провадженні. *Наукове забезпечення досудового розслідування: проблеми теорії та практики*: зб. тез доповідей V Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Київ, 8 лип. 2016 р.). Київ, 2016. С. 47–49.

11. Білоус О. Д. Примус та переконання у кримінальному провадженні. *Актуальні проблеми кримінального права, процесу, криміналістики та оперативно-розшукової діяльності*: тези Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Хмельницький, 3 берез. 2017 р.). Хмельницький, 2017. С. 479–482.

12. Білоус О. Д. Сучасне розуміння приводу як заходу забезпечення кримінального провадження. *Сучасний стан кримінального забезпечення досудового розслідування*: зб. матер. конф. (м. Київ, 20 квіт. 2017 р.). Київ, 2017. С. 48–50.

13. Білоус О. Д. Процесуальний порядок виклику спеціаліста та експерта у кримінальному провадженні. *Теорія і практика судової експертизи і криміналістики*: тези Всеукр. наук.-практ. конф. 27 лют. 2018 р. С. 44–46.

14. Білоус О. Д. Особливості здійснення виклику особи під час досудового розслідування. *Наукове забезпечення захисту прав та свобод громадян України в умовах інтеграції в Європейський простір*: матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Львів, 25 жовт. 2018 р.). Львів, 2018. С. 120–124.

15. Білоус О. Д., Омельченко О. Є. Привід, як кримінальна процесуальна санкція за неприбуття на виклик до уповноважених осіб. *Процесуальне та криміналістичне забезпечення досудового розслідування*: зб. тез наук.-практ. семінару. (м. Львів, 30 листоп. 2018 р.). Львів, 2018. С. 15–17.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ.....	12
ВСТУП.....	13
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ТА ПРАВОВІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ІНСТИТУТУ ВИКЛИКУ СЛІДЧИМ, ПРОКУРОРОМ, СУДОВОГО ВИКЛИКУ В СИСТЕМІ ЗАХОДІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ	24
1.1 Сучасний стан та методологічні засади дослідження виклику слідчим, прокурором, судового виклику.....	24
1.2 Генеза становлення інституту виклику слідчим, прокурором, судового виклику як заходу забезпечення кримінального провадження.....	46
1.3 Міжнародні стандарти у діяльності зі здійснення виклику слідчим, прокурором, судового виклику та наслідків неприбуття на нього	60
Висновки до розділу 1.....	76
РОЗДІЛ 2. ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ ЗДІЙСНЕННЯ ВИКЛИКУ СЛІДЧИМ, ПРОКУРОРОМ, СУДОВОГО ВИКЛИКУ У ДОСУДОВОМУ РОЗСЛІДУВАННІ	80
2.1 Сутність виклику слідчим, прокурором, судовий виклик та його місце в системі заходів забезпечення кримінального провадження	80
2.2 Підстави, умови та процесуальний порядок здійснення виклику слідчим, прокурором, судового виклику у досудовому розслідуванні.....	94
2.3 Поважність причин неприбуття на виклик слідчим, прокурором, судовий виклик та їх оцінка слідчим, прокурором, слідчим суддею.....	121

Висновки	до	розділу
2.....		135
РОЗДІЛ 3. НАСЛІДКИ НЕПРИБУТТЯ НА ВИКЛИК СЛІДЧОГО, ПРОКУРОРА, СУДОВИЙ ВИКЛИК ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ.....		
		139
3.1 Кримінальна процесуальна відповідальність учасників кримінального процесу, які не з'явилися на виклик слідчого, прокурора, судовий виклик.....		139
3.2 Застосування приводу у досудовому розслідуванні як заходу забезпечення кримінального провадження.....		157
3.3 Накладення грошового стягнення у досудовому розслідуванні у випадку неявки на виклик слідчого, прокурора, судовий виклик.....		174
3.4 Обрання, зміна запобіжного заходу щодо учасників кримінального провадження, які не з'явилися на виклик слідчого, прокурора, судовий виклик.....		202
Висновки	до	розділу
3.....		217
ВИСНОВКИ.....		221
СПИСОК		ВИКОРИСТАНИХ
ДЖЕРЕЛ.....		226
ДОДАТКИ.....		262

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ВР	Верховна Рада
гр.	громадянин
ЄСПЛ	Європейський суд з прав людини
ЗМІ	засоби масової інформації
ЗУ	Закон України
КК	Кримінальний кодекс
КПК	Кримінальний процесуальний кодекс
м.	місто
МВС	Міністерство внутрішніх справ
НСРД	Негласні слідчі (розшукові) дії
ОВС	органи внутрішніх справ
ООН	Організація Об'єднаних Націй
п.	пункт
р.	рік
рр.	роки
СКС	Статут кримінального судочинства
ст.	стаття
ст. ст.	статті

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Проголошуючи пріоритет прав і свобод людини, Конституція України передбачає можливість їх обмеження у тій мірі, в якій це необхідно для забезпечення прав й свобод інших осіб, інтересів суспільства і держави. У вітчизняній та міжнародній юридичній практиці існує правило, згідно з яким у національному законодавстві держави повинно бути забезпечено справедливе співвідношення між потребами, що впливають із загальних інтересів суспільства, і необхідністю захисту основних прав людини. Від того, наскільки врівноважені та збалансовані ці інтереси, залежить ефективність кримінального процесу, його суспільна корисність.

В останні роки у практичній діяльності зросла кількість випадків ухилення учасників кримінального процесу від виконання передбачених Кримінальним процесуальним кодексом України (далі – КПК України) обов’язків, зокрема, неприбуття за викликом слідчого, прокурора, слідчого судді, суду. За результатами опитування слідчих, прокурорів та слідчих суддів з’ясовано, що у 68 % випадків у них виникають різного роду проблеми із забезпеченням явки на виклик учасника досудового кримінального провадження для проведення відповідної процесуальної дії.

Законодавча регламентація застосування заходів забезпечення кримінального провадження в КПК України істотно змінилася. Ці зміни торкнулися як виклику слідчим, прокурором, судового виклику, так й інших заходів забезпечення кримінального провадження, можливість застосування яких перебуває у прямому взаємозв’язку із недотриманням обов’язку прибуття на виклик уповноважених осіб у порядку статей 133, 134 КПК України. Законодавець розглядає привід, грошове стягнення, а в окремих випадках – запобіжний захід, як важливий процесуальний інструмент забезпечення явки учасників кримінального провадження на виклик уповноважених осіб. Під час досудового розслідування загроза застосування цих заходів забезпечення кримінального провадження, або їх фактичне застосування сприяють

своєчасному і належному виконанню учасниками кримінального провадження покладених на них законом процесуальних обов'язків та підвищують ефективність розслідування кримінальних правопорушень.

Віднесення виклику слідчим, прокурором, судового виклику до заходів забезпечення кримінального провадження спричинило численні дискусії серед науковців і практиків щодо його правової природи, процесуального порядку та умов застосування, викликало труднощі у визначенні адекватних заходів реагування у разі неявки на виклик учасників кримінального провадження. Особливої актуальності набувають зазначені питання на стадії досудового розслідування та спонукають із сучасних позицій на базі чинного КПК України та інших нормативно-правових актів осмислити місце виклику слідчим, прокурором, судового виклику в системі заходів забезпечення кримінального провадження, визначити процесуальний порядок його здійснення, зміст та наслідки невиконання.

Вивченню теорії та практики питань, пов'язаних зі здійсненням виклику у кримінальному процесі та наслідками неприбуття на нього досліджували у своїх працях такі вітчизняні науковці, як: Ю.П. Аленін, С.А. Альперт, В.П. Бахін, І. Л. Бородін, В. І. Бояров, А.Я. Дубинський, В.І. Галаган, В.Г. Гончаренко, Ю.М. Грошевий, В.С. Зеленецький, О. В. Капліна, П. М. Каркач, І.С. Ковальчук, О. П. Кучинська, О.М. Литвак, Л.М. Лобойко, Є.Д. Лук'янчиков, А.О. Ляш, М.А. Макаров, В.Т. Малярєнко, С.І. Марко, І. Є. Марочкін, О.Р. Михайленко, М.І. Мичко, А.В. Молдаван, В.В. Назаров, В.Т. Нор, О.Є. Омельченко, Д.П. Письменний, М.А. Погорецький, Г.В. Попов, В.В. Рожнова, О.Ю. Татаров, В.М. Тертишник, Д.О. Савицький, Л.Д. Удалова, В.І. Фаринник, П.В. Цимбал, Ю.М. Чорноус, О.Г. Шило, В.П. Шибіко, М.Є. Шумило, О.О. Юхно, О.Г. Яновська та ін.

Дослідження вказаних авторів щодо цієї проблеми мають важливе теоретичне й практичне значення, а сформульовані ними ідеї дістали відображення у законодавстві та були позитивно сприйняті правозастосовною практикою. Водночас системні дисертаційні дослідження цього заходу

забезпечення кримінального провадження після набуття чинності у 2012 році КПК України не проводились.

У зв'язку з цим виникає необхідність, з урахуванням сучасних тенденцій розвитку кримінальних процесуальних відносин, нового теоретичного осмислення питань щодо правової природи та поняття виклику слідчим, прокурором, судового виклику у досудовому розслідуванні; міжнародних стандартів застосування означеного заходу забезпечення кримінального провадження; підстав та порядку його здійснення у досудовому кримінальному провадженні. Крім того, як у кримінально-процесуальній теорії, так і серед практичних працівників є принципові розбіжності в розумінні процесуального порядку та кола осіб, до яких можуть застосовуватися привід та накладення грошового стягнення, як заходів, спрямованих на забезпечення явки за викликом. Потребують додаткових роз'яснень нормативні положення, що встановлюють підстави застосування до таких учасників досудового розслідування запобіжних заходів.

Отже, усунути наявні прогалини та вирішити проблемні питання процесуального порядку застосування виклику під час досудового розслідування та інших заходів забезпечення кримінального провадження, спрямованих на забезпечення явки осіб на виклик з метою здійснення відповідної процесуальної дії, можна лише шляхом здійснення комплексного системного наукового дослідження. Зазначені обставини визначили вибір теми дисертаційної роботи, що охоплює сукупність питань, дослідження яких має не тільки теоретичне, а й практичне значення.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація відповідає положенням Національної стратегії у сфері прав людини, затвердженої Указом Президента України від 25 серпня 2015 р. № 501/2015, п.п. 2, 12 та 17 Плану заходів з реалізації Національної стратегії у сфері прав людини на період до 2020 року, схваленого розпорядженням Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2015 р. № 1393-р, п. 5.9 Плану дій щодо реалізації положень Стратегії реформування судоустрою, судочинства та

суміжних правових інститутів на 2015–2020 роки, схваленого Радою питань судової реформи 17 березня 2015 р., п.п. 7.3, 7.6, 7.10. Переліку пріоритетних напрямів наукового забезпечення діяльності органів внутрішніх справ України на період 2015–2019 років, затвердженого наказом МВС України від 16 березня 2015 р. № 275, Основним напрямом наукових досліджень Національної академії внутрішніх справ на 2014–2017 рр.

Тему дисертації затверджено рішенням Вченої ради Національної академії внутрішніх справ 22 грудня 2015 р. (протокол № 23) та уточнено 27 листопада 2018 р. (протокол № 18).

Мета і задачі дослідження. *Метою* дисертації є узагальнення наявного теоретичного матеріалу й результатів аналізу слідчої та судової практики і, на підставі цього, розроблення науково обґрунтованих пропозицій направлених на удосконалення кримінального процесуального законодавства і практики його застосування у діяльності зі здійснення виклику слідчим, прокурором, судового виклику у кримінальному провадженні.

Для досягнення поставленої мети необхідно було вирішити такі *завдання*:

- окреслити сучасний стан та методологічні засади дослідження виклику слідчим, прокурором, судового виклику;
- з’ясувати генезис становлення та розвитку вітчизняного кримінального процесуального законодавства щодо регулювання питань, пов’язаних із забезпеченням прибуття особи на виклик уповноважених осіб;
- визначити міжнародні стандарти здійснення виклику слідчим, прокурором, судового виклику та наслідків неприбуття на нього;
- з’ясувати правову природу виклику слідчим, прокурором, судового виклику та його місце в системі заходів забезпечення кримінального провадження;
- охарактеризувати підстави, умови та процесуальний порядок здійснення виклику слідчим, прокурором, судового виклику на досудовому розслідуванні;
- визначити поважні причини неприбуття на виклик слідчим, прокурором, судовий виклик та особливості їх оцінки слідчим, прокурором,

слідчим суддею;

- розкрити сутність кримінальної процесуальної відповідальності осіб, які не з'явилися на виклик слідчого, прокурора, судовий виклик;

- окреслити особливості застосування приводу у досудовому розслідуванні як заходу забезпечення кримінального провадження;

- охарактеризувати особливості накладення грошового стягнення у досудовому розслідуванні у випадку неявки на виклик слідчого, прокурора, судовий виклик;

- розкрити сутність обрання, зміни запобіжного заходу до осіб, які не з'явилися на виклик слідчого, прокурора, судовий виклик.

Об'єкт дослідження – кримінально-процесуальні відносини, що виникають та розвиваються у зв'язку із здійсненням виклику слідчим, прокурором, судового виклику у досудовому розслідуванні.

Предмет дослідження – здійснення виклику слідчим, прокурором, судового виклику у досудовому розслідуванні.

Методи дослідження. Методологічним підґрунтям наукового дослідження є сукупність загальнонаукових та спеціальних методів наукового пізнання, зокрема: *діалектичний метод* використано для наукового пізнання соціально-правових явищ в їх суперечностях, розвитку та змінах, що сприяло розумінню об'єкта дослідження (у всіх підрозділах дисертації); *історико-правовий* – при дослідженні генези наукових поглядів щодо розвитку інституту виклику слідчим, прокурором, судового виклику як заходу забезпечення кримінального провадження (підрозділ 1.2); *логіко-юридичний* – при опрацюванні норм КПК України та інших нормативно-правових актів з метою вироблення та обґрунтування пропозицій щодо їх зміни і доповнення у контексті предмета дослідження (підрозділи 2.1–3.4); *догматичний* – при тлумаченні юридичних категорій, поглиблення та уточнення понятійно-категоріального апарату (підрозділи 1.2–3.4); *формально-логічний* – при співставленні норм КПК України та інших нормативно-правових актів, а також обґрунтуванні висновків та пропозицій, отриманих за результатами

дослідження (підрозділи 1.3–3.4); *порівняльно-правовий* – для проведення теоретичного аналізу норм КПК України та норм міжнародного права щодо виклику слідчим, прокурором, судового виклику та інших заходів кримінальної процесуальної відповідальності (підрозділи 1.3, 2.3, 3.1–3.4); *системного аналізу* – при розгляді особливостей діяльності уповноважених суб'єктів із застосування виклику та інших заходів забезпечення кримінального провадження (підрозділи 1.3–3.2); *соціологічний та статистичний* – застосовано у процесі анкетування слідчих, прокурорів та слідчих суддів, а також дослідження матеріалів кримінальних проваджень та узагальнення отриманих результатів (у всіх підрозділах дисертації).

Емпіричну базу дослідження становлять систематизовані матеріали офіційної статистичної звітності МВС України за 2013–2018 рр.; узагальнені результати опитування 218 слідчих, прокурорів та слідчих суддів Вінницької, Житомирської, Запорізької, Київської, Кіровоградської, Полтавської, Чернігівської областей за 2016–2018 рр. з питань здійснення виклику слідчим, прокурором, судового виклику у досудовому розслідуванні; огляди судово-слідчої практики, аналітичні матеріали органів прокуратури, МВС та Міністерства юстиції України, використано власний досвід роботи дисертанта в органах прокуратури України.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у тому, що за характером і змістом розглянутих питань дисертація є одним із перших в Україні комплексним монографічним дослідженням теоретичних і практичних питань виклику слідчим, прокурором, судового виклику у досудовому розслідуванні. Найістотнішими результатами дослідження, що зумовлюють його новизну і визначають внесок автора в розроблення зазначеної проблематики, є такі положення і висновки:

вперше:

- визначено, що процесуальний порядок здійснення виклику слідчим, прокурором, судового виклику під час досудового розслідування являє собою комплекс процесуальних дій зі складання повістки (іншого документа),

направлення та вручення її у спосіб, визначений КПК України, підтвердження факту отримання повістки, дотримання строків повідомлення особи про виклик;

– висвітлено теоретичні підходи щодо реалізації основних міжнародних стандартів у діяльності зі здійснення виклику слідчим, прокурором, судового виклику та наслідків неприбуття на нього, які реалізуються у досудовому розслідуванні шляхом забезпечення розумності строків у кримінальному провадженні, рівності перед законом і судом, а також реалізації права на справедливий суд (у вузькому значенні), свободу і особисту недоторканність, повагу до приватного і сімейного життя, захист, відшкодування шкоди внаслідок незаконності позбавлення (обмеження) свободи та ін.;

– обґрунтовано, що неявка на виклик є частиною загального поняття «спроби переховуватися від органів досудового розслідування та / або суду», яка самотійно, або у комплексі з іншими ризиками, передбаченими ч. 1 ст. 177 КПК України, є фактичною підставою для прийняття рішення про застосування / зміну відповідного запобіжного заходу до підозрюваного згідно з ч. 3 ст. 194 КПК України;

удосконалено:

– поняття виклику слідчим, прокурором, судового виклику (статті 133, 134 КПК України), як визначеного законодавчо заходу забезпечення кримінального провадження, спрямованого на забезпечення оперативності явки учасників кримінального провадження, які викликаються до уповноваженої особи для проведення відповідної процесуальної дії, що застосовується під загрозою настання для несумлінної особи негативних наслідків у вигляді приводу, грошового стягнення та, за наявності підстав, – запобіжного заходу;

– тлумачення приводу, як виду кримінальної процесуальної відповідальності учасника кримінального провадження, що покликаний забезпечити його належну поведінку шляхом примусового супроводження до місця виклику у зв'язку із невиконанням або неналежним виконанням

покладених законом обов'язків з явки на виклик слідчого, прокурора, судовий виклик;

- положення про те, що грошове стягнення як захід кримінальної процесуальної відповідальності, тягне за собою певне обтяження матеріального характеру, та під час досудового розслідування, з-поміж іншого може бути накладене у разі неприбуття учасника кримінального провадження на виклик слідчого, прокурора, судовий виклик (ст. 139 КПК України), а також у разі невиконання цього обов'язку підозрюваним, щодо якого обрано відповідний запобіжний захід (статті 179, 180, 493 КПК України);

- наукові ідеї щодо доцільності накладення грошового стягнення за наслідками неприбуття на виклик під час досудового розслідування, крім осіб, передбачених ч. 1 ст. 139 КПК України, на цивільного позивача, представника потерпілого, представників цивільного позивача, цивільного відповідача, третьої особи, щодо майна якої вирішується питання про арешт;

- наукове положення про те, що кримінальними процесуальними санкціями за невиконання учасником кримінального провадження обов'язку з явки на виклик слідчого, прокурора, слідчого судді під час досудового розслідування є: привід, грошове стягнення та, за наявності підстав, запобіжний захід. Зазначені заходи забезпечення кримінального провадження можуть застосовуватись: із власної ініціативи слідчого судді (привід, накладення грошового стягнення, запобіжний захід); за ініціативи сторін кримінального провадження (привід); за ініціативи сторони обвинувачення (привід, накладення грошового стягнення, запобіжний захід);

дістало подальший розвиток:

- обґрунтування наукової позиції, згідно із якою виклик слідчим, прокурором, судовий виклик за своєю сутністю є наполяганням на явці учасника кримінального провадження до уповноваженої особи для проведення відповідної процесуальної дії, однак йому не властивий примусовий характер; натомість примус у вигляді можливості фізичного, морального чи матеріального впливу притаманний імовірним наслідкам його невиконання –

приводу, накладенню грошового стягнення та, за наявності підстав, – відповідному запобіжному заходу;

- твердження про уточнення редакції п. 5 ч. 1 ст. 138 КПК України шляхом заміни словосполучення «тяжка хвороба», на чітко визначений термін «хвороба», наявність якої є однією з поважних причин неприбуття особи на виклик;

- періодизація становлення та розвитку законодавства про виклик слідчим, прокурором, судовий виклик та наслідків неприбуття на нього у кримінальному процесі України: 1) зародження української державності (V–XIV ст.); 2) перебування територій сучасної України під владою інших країн (друга половина XIV–1917-1918 рр.); 3) радянський період (1917-1991 рр.); 4) новітній період (з 1991 року і до сьогодні);

- твердження про те, що поважність причин неявки на виклик під час досудового розслідування під час розгляду клопотання про застосування відповідного заходу забезпечення кримінального провадження має бути встановлена слідчим, прокурором та оцінена слідчим суддею в кожній конкретній ситуації;

- положення про те, що правовою підставою виклику слідчим, прокурором, судового виклику під час досудового розслідування є: повістка слідчого, прокурора, слідчого судді, вручена чи надіслана у визначений КПК України спосіб або виклик по телефону чи телеграмою; фактичну підставу складають: наявність у слідчого, прокурора, слідчого судді достатніх підстав вважати, що особа може дати показання, які мають значення для кримінального провадження та / або обов’язковість її участі у процесуальній дії.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що сформульовані й аргументовані наукові результати дисертаційного дослідження впроваджено та може бути використано у:

- *правозастосовній діяльності* органів досудового розслідування – при розробленні й удосконаленні відомих нормативно-правових актів та методичних рекомендацій з питань, пов’язаних із здійсненням виклику слідчим,

прокурором, судового виклику у досудовому розслідуванні (акт ГСУ МВС України № 193 від 25 грудня 2016 р.);

– *освітньому процесі* – під час підготовки навчально-методичних матеріалів для проведення різних видів занять із таких дисциплін: «Кримінальний процес», «Теоретичні проблеми кримінального судочинства», «Правозастосування», «Доказування в кримінальному процесі», «Актуальні проблеми кримінального процесу» (акти Львівського державного університету внутрішніх справ № 57 від 14 квітня 2016 р. та Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ № 61 від 12 лютого 2018 р.).

Особистий внесок здобувача. Дисертаційне дослідження виконано здобувачем самостійно, викладені положення, що виносяться на захист, розроблені особисто автором В опублікованих у співавторстві працях власні теоретичні розробки дисертанта становлять не менше 50,0 %. Наукові ідеї та висновки, що належать співавторам опублікованих праць, у дисертації не використовувались.

Апробація результатів дисертації. Основні положення, висновки та пропозиції, сформульовані у дослідженні, доповідалися та оприлюднені у виступах автора на міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференціях, семінарах, зокрема: «Теоретичні та практичні проблеми правового регулювання суспільних відносин» (м. Харків, 22–23 січня 2016 р.); «Реформування національного та міжнародного права: перспективи та пріоритети» (м. Одеса, 22–23 січня 2016 р.); «Право як ефективний суспільний регулятор» (м. Львів, 19–20 лютого 2016 р.); «Кафедра теорії держави та права: етапи становлення та перспективи розвитку» (м. Київ, 2 червня 2016 р.); «Наукове забезпечення досудового розслідування: проблеми теорії та практики» (м. Київ, 8 липня 2016 р.); «Актуальні проблеми кримінального права, процесу, криміналістики та оперативно-розшукової діяльності» (м. Хмельницький, 3 березня 2017 р.); «Сучасний стан кримінального забезпечення досудового розслідування» (м. Київ, 2 квітня 2017 р.); «Теорія і практика судової експертизи і криміналістики» (м. Київ, 27 лютого 2018 р.);

«Наукове забезпечення захисту прав та свобод громадян України в умовах інтеграції в Європейський простір» (м. Львів, 25 жовтня 2018 р.); «Процесуальне та криміналістичне забезпечення досудового розслідування» (м. Львів, 30 листопада 2018 р.).

Публікації. Основні наукові результати дисертації відображено у 15 наукових публікаціях, серед яких чотири наукові статі – у виданнях, включених МОН України до переліку наукових фахових видань з юридичних наук, одна – у зарубіжному науковому періодичному виданні, а також десять тез – у збірниках матеріалів міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференцій та семінарі.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається з анотації, вступу, трьох розділів, що включають десять підрозділів, висновків, списку використаних джерел (378 найменувань на 36 сторінках) і чотирьох додатків на 19 сторінках. Повний обсяг дисертації становить 280 сторінок, з яких основний текст – 212 сторінок.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ТА ПРАВОВІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ІНСТИТУТУ ВИКЛИКУ СЛІДЧИМ, ПРОКУРОРОМ, СУДОВОГО ВИКЛИКУ В СИСТЕМІ ЗАХОДІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

1.1. Сучасний стан та методологічні засади дослідження виклику слідчим, прокурором, судового виклику

Конституція України, проголошуючи вищою цінністю права і свободи людини, покладає на державу обов'язок визнання, дотримання і захисту цих прав [114]. Крім того, ст. 5 Конвенції про захист прав людини і основних свобод, а також ст. 14 КПК України передбачають, що обмеження права особи на свободу та особисту недоторканність допускається виключно у передбачених законом випадках та за процедурою, чітко встановленою законом [111; 128]. У документах Комісії з прав людини при ООН підкреслюється, що свобода і особиста недоторканність є основою для захисту всіх інших свобод людини.

Захист свободи та особистої недоторканності людини і громадянина є пріоритетною проблемою політико-правової думки, яка має багатовікову історію. Ставлення до цих та інших природних і невід'ємних прав людини – є важливою складовою відносин індивіда і держави. Ступінь захищеності цих прав – безумовний показник рівня зрілості й розвиненості правової держави. Іншими словами, саме держава виступає гарантом прав людини. Однак, на рівні гарантування захисту прав і свобод людини, держава може також їх обмежити з метою запобігання злочинності, яка склалася в державі [255, с. 84]. Одним із способів найбільш відчутного втручання до сфери прав та свобод особи і, водночас, «інструментів» забезпечення належної її поведінки – є застосування заходів забезпечення кримінального провадження.

Як слушно зазначає О.Г. Яновська, рішення слідчих суддів щодо застосування заходів забезпечення кримінального провадження найбільш чутливо сприймаються та оцінюються учасниками кримінального судочинства, адже подібні рішення найчастіше обмежують чи порушують такі конституційні права, як право на свободу, особисту недоторканність, право на приватне життя та власність [373, с. 27].

Зважаючи на викладене, надзвичайної актуальності набуває питання наукового дослідження здійснення виклику слідчим, прокурором, слідчим суддею на стадії досудового розслідування, визначення його місця у системі заходів, які обмежують особисті права і свободи учасників кримінального провадження. Аналіз розвитку наукової думки щодо вказаного та інших заходів забезпечення кримінального провадження дасть можливість з'ясувати не тільки місце кожного з них у системі заходів процесуального примусу, розкрити їхні внутрішні закономірності, а й встановити зв'язок між викликом та негативними наслідками для учасників досудового кримінального провадження у разі нез'явлення на законну вимогу слідчого, прокурора, слідчого судді.

Загалом слід зауважити, що предмет дисертаційного дослідження потребує аналізу і детального з'ясування не лише практичних аспектів здійснення виклику слідчим, прокурором, судового виклику як заходу забезпечення кримінального провадження, а й визначення найвагоміших наукових здобутків у цьому напрямку, які, звісно, стали підґрунтям до відповідного розвитку законодавства в частині удосконалення окремих процедур забезпечення присутності осіб, викликаних слідчим, прокурором, слідчим суддею для проведення відповідних процесуальних дій.

Невід'ємним елементом комплексного та глибинного наукового дослідження є стисле, критичне висвітлення робіт попередників. Такий підхід дасть можливість вирізнити ті питання, що залишились невирішеними або недостатньо вирішеними [356, с. 24], а також визначити власне місце у дослідженні обраної теми з метою внесення корисних здобутків у розвиток

процедури здійснення виклику слідчим, прокурором, слідчим суддею у досудовому розслідуванні. Названий правовий інститут є малодослідженим, свідченням чого є невелика кількість праць, присвячених виклику слідчим, прокурором, слідчим суддею як заходу забезпечення кримінального провадження. Існуючі наукові доробки, в залежності від того, коли вони були створені, різняться між собою колом досліджуваних питань та дискусійних моментів, що виникали серед науковців [356, с. 24].

За традицією, що склалася у теорії кримінального процесуального права, найперше окреслимо загальновизнані положення. Насамперед зазначимо, що окремим аспектам застосування заходів процесуального примусу було приділено увагу в роботах зарубіжних та вітчизняних процесуалістів ще за радянської доби. Так, наприклад, у дисертації Ю.Д. Лівшица «Заходи процесуального примусу в радянському кримінальному процесі» (1964 р.) на основі вивчення праць класиків марксизму-ленінізму, законодавства СРСР і союзних республік, спеціальної літератури, опублікованої судової практики, уперше на той час зроблено спробу показати сутність заходів процесуального примусу у радянському кримінальному процесі, пов'язуючи це питання з спільною проблемою охорони прав громадян [144].

У 1970 році В.М. Корнуков здійснив детальну характеристику заходів процесуального примусу, а у 1978 році вийшла його монографія «Заходи процесуального примусу в кримінальному судочинстві» [118], яку по праву можна зарахувати до класичних і хрестоматійних наукових робіт з проблем кримінально-процесуального примусу. Значну позитивну роль у розвитку вчення про кримінально-процесуальний примус відіграла також монографія З.Ф. Ковриги «Кримінально-процесуальний примус» (1975 р.) [104]. У ній автор узагальнила і проаналізувала наявні в літературі погляди і точки зору з означеної проблематики, показала різноманітність видів примусу та їх багатогранність. Певні наукові здобутки містить наукова праця А.Н. Ахпанова «Заходи процесуального примусу: соціальна цінність, теорія і практика

застосування» (1989 р.) [13].

Варто зазначити, що із загальної кількості названих наукових робіт, авторами яких є вчені пострадянських країн, тільки незначна частина належить українським науковцям, і навіть вони виконані у відповідності до положень КПК України 1960 р. Однак, незважаючи на цю обставину, розглянемо більш детально роботи українських учених, за допомогою поглиблення досліджень яких можна відкрити шлях до розв'язання задач нашого дослідження.

Законодавець порівняно нещодавно – з моменту набрання чинності КПК України 2012 р. почав використовувати термін «заходи забезпечення кримінального провадження» взамін усталеному «заходи процесуального примусу», віднісши до їх системи виклик слідчим, прокурором, судовий виклик (ст. 135 КПК України). На переконання Г.К. Кожевнікова, заходи кримінально-процесуального примусу можна ототожнювати із заходами забезпечення кримінального провадження, бо аналіз найбільш поширеного серед науковців визначення примусових заходів у кримінальному судочинстві свідчить, що перелічені у ст. 131 КПК України види заходів забезпечення кримінального провадження у разі їх застосування здатні забезпечити виконання завдань кримінального провадження [108]. Схожу думку висловили у своїх наукових працях С.М. Смоков, Л.М. Лобойко, О.А. Банчук, О.В. Андрушко [271, с. 118; 148, с. 103; 9, с. 209].

Термінологічна невизначеність з приводу співвідношення понять «заходи забезпечення кримінального провадження» та «заходи кримінально-процесуального примусу», віднесення до них виклику, приводу, грошового стягнення на загальнотеоретичному рівні простежується в дослідженнях з кримінального процесуального права. Не дивно, що кримінальний процесуальний примус піддавався класифікаціям за різними підставами, серед яких можна виокремити наступні: за метою застосування (З.З. Зінатулін, З.Ф. Коврига, С.М. Смоков, К.Г. Горелкіна, С.А. Шейфер, О.Г. Шило) [87; 105; 270; 271; 362; 363]; за своєю правовою природою (Ю.П.

Аленін) [6, с. 325-329] за характером виразу в них примусу (О.М. Миколенко) [176, с. 83]; за метою, терміном дії, за підставами застосування, за режимом обмеження прав і свобод людини (В.В. Рожнова, Д.О. Савицький, В.І. Фаринник) [248, с. 133-134; 347, с. 125-134] та ін. Не вдаючись до полеміки з приводу означених питань, зауважимо, що концептуальні точки зору щодо місця в системі заходів забезпечення кримінального провадження виклику слідчим, прокурором, судового виклику будуть використані у наступних підрозділах дисертаційного дослідження.

XXI століття ознаменувалось низкою наукових праць, присвячених застосуванню заходів забезпечення кримінального провадження взагалі, та виклику для виконання процесуальних дій. До таких слід віднести наукові доробки О.В. Нікітіної та П.Г. Назаренка «Сутність і значення судового контролю при застосуванні заходів процесуального примусу в досудовому провадженні» (2006 р.), Д.Л. Василенка «Обмеження окремих прав громадян під час досудового провадження» (2007 р.), О.С. Мазур «Обмеження окремих прав громадян під час досудового провадження» (2008 р.), В.Д. Чабанюка «Кримінально-процесуальні правопорушення в досудовому провадженні та відповідальність за їх вчинення» (2009 р.), А.В. Захарко «Неізоляційні запобіжні заходи в кримінальному процесі» (2010 р.), С.В. Пастушенка «Заходи процесуального примусу щодо неповнолітніх обвинувачених в кримінальному процесі України» (2011 р.), А.Ф. Безрукавої «Умови обрання запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту» (2014 р.), М.І. Дерев'янка «Гарантії прав і свобод особи під час застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою» (2015 р.), А.М. Мельник «Забезпечення прав затриманого у кримінальному провадженні» (2015 р.), Ю.Д. Москалюк «Домашній арешт і тримання під вартою в системі заходів забезпечення кримінального провадження в Україні» (2015 р.), А.Е. Руденко «Застосування заходів забезпечення кримінального провадження, що обмежують майнові права підозрюваного, обвинуваченого та інших осіб» (2015 р.), О.Н. Агакерімова «Домашній арешт в системі запобіжних заходів»

(2016 р.), О.В. Сівак «Запобіжні заходи у кримінальному провадженні щодо неповнолітніх» (2016 р.), О.В. Шульги «Затримання уповноваженою службовою особою у кримінальному провадженні» (2016 р.), К.К. Білецької «Особиста порука як запобіжний захід» (2017 р.), А.М. Мартинціва «Грошове стягнення як захід забезпечення кримінального провадження» (2017 р.), та інших науковців у галузі кримінального процесу [195; 44; 159; 354; 86; 208; 16; 72; 174; 183; 253; 2; 262; 365; 20; 165].

Актуальним у контексті досліджуваного питання є праці Ю.П. Аленіна, Ю.М. Грошевого, А.А. Благодир, Т.В. Боголюбської, В.І. Галагана, В.С. Зеленецького, З.З. Зінатулліна, О.П. Кучинської, Л.М. Лобойка, О.Р. Михайленка, О.Б. Муравіна, В.В. Назарова, В.В. Рожнової, Т.В. Садової, С.М. Смокова, О.Г. Шило та ін. [6; 65; 28; 32; 53; 34; 87; 137; 146; 178; 185; 192; 247; 179; 270; 363], окремі дослідження яких присвячені характеристиці та класифікації заходів процесуального примусу.

Науковими здобутками В.В. Рожнової, пов'язаними з предметом дослідження, є: дослідження сутності примусу у сфері кримінального судочинства; з'ясування правової природи окремих заходів процесуального примусу, їх умови застосування [247]. Предметом дослідження А.А. Благодир серед іншого стало з'ясування правових передумов застосування примусу у разі неявки за викликом для проведення слідчих дій. [28]. Вивчення цих робіт необхідне для повного висвітлення змісту діяльності слідчого, прокурора та слідчого судді щодо здійснення виклику для проведення процесуальних дій, застосування приводу та грошового стягнення.

Нині продовжується формування наукової проблематики, пов'язаної із теоретичними та практичними аспектами застосування положень чинного кримінального процесуального законодавства. Одним із напрямів наукового пошуку є аналіз заходів забезпечення кримінального провадження, закріплених розділом II КПК України [128].

Серед робіт, присвячених проблематиці реалізації заходів забезпечення

кримінального провадження окремо слід виділити роботи, що вийшли після прийняття у 2012 році КПК України. Зокрема, комплексне дослідження О.В. Авраменка, Р.І. Благуті та А.Я. Хитра присвячене аналізу заходів забезпечення кримінального провадження, підставам та загальним правилам їх застосування [1]. У науковій колективній праці «Заходи забезпечення кримінального провадження» за редакцією В.Т. Малярєнка, крім визначення поняття, системи, мети, підстав та порядку застосування вказаних заходів, значна увага приділена також і прокурорському нагляду та судовому контролю за застосуванням заходів забезпечення кримінального провадження [31].

Дисертаційне дослідження О.М. Коріняк «Захист прав і свобод людини при застосуванні запобіжних заходів у кримінальному судочинстві України» (2012 р.) цікаве, насамперед, тим, що у ньому з'ясовуються гарантії та особливості захисту прав і свобод учасників кримінального провадження при застосуванні окремих заходів забезпечення кримінального провадження [117]. У роботі О.В. Верхогляд-Герасименко «Забезпечення майнових прав особи при застосуванні заходів кримінально-процесуального примусу» (Харків, 2011) з'ясована специфіка процесуальних механізмів, що забезпечують майнові права особи при застосуванні заходів кримінально-процесуального примусу, визначена сутність забезпечення майнових прав особи при застосуванні заходів кримінально-процесуального примусу, також досліджені особливості забезпечення майнових прав особи при застосуванні грошового стягнення [48].

Дисертація О.В. Іващенко «Інформування учасників кримінального провадження» (Одеса, 2013 р.) присвячена з'ясуванню сутності, форми та змісту інформування учасників кримінального провадження. У роботі здійснено класифікацію учасників інформування у кримінальному провадженні та проаналізовано їх правовий статус; досліджено елементи, способи та форми інформування на різних стадіях кримінального процесу. При цьому, слід зазначити, що поняттям «інформування» автор охоплює

відповідні нормативні приписи, визначені главою 6. «Повідомлення» та главою 11 КПК України «Виклик слідчим, прокурором, судовий виклик і привід» [92].

А.Е. Руденко у своїй праці «Заходи забезпечення кримінального провадження, що обмежують майнові права підозрюваного, обвинуваченого та інших осіб» (Київ, 2015 р.), зокрема, встановила співвідношення заходів забезпечення кримінального провадження та заходів кримінально-процесуального примусу; здійснила класифікацію заходів забезпечення кримінального провадження; визначила коло осіб, майнові права яких можуть бути обмежені у ході застосування заходів забезпечення кримінального провадження [253].

О.В. Шульга у монографічному дослідженні «Затримання уповноваженою службовою особою у кримінальному провадженні» (Київ, 2016 р.), досліджуючи правову природу окремих заходів забезпечення кримінального провадження, визначає виклик та грошове стягнення, як такі заходи, які за своєю правовою природою до заходів кримінального процесуального примусу не належать [365, с. 68].

Дисертаційне дослідження О.В. Рибалко «Оцінні поняття в кримінально-процесуальному праві України» (Львів, 2016 р.) з огляду на предмет дисертаційного дослідження корисне, насамперед тим, що у ньому науковець аналізує використання законодавцем оціночної термінології щодо обставин, які об'єктивно унеможливають з'явлення особи на виклик, акцентує увагу на неправильному тлумаченні поважних причин неприбуття особи на виклик (ст. 138 КПК України) за умови, що обвинувачений не з'явився за викликом до суду [243, с. 27, 36].

А.О. Побережник у дисертації «Гарантії забезпечення права на свободу та особисту недоторканність в кримінальному провадженні» (Київ, 2017 р.). дослідила підстави застосування приводу до підозрюваного, обвинуваченого, свідка для участі у проведенні процесуальних дій під час досудового розслідування або судового розгляду, як наслідку нез'явлення за

викликом слідчого, прокурора, чи судового виклику слідчого судді, суду в контексті дотримання вимог щодо обмеження права на свободу та особисту недоторканність, визначеного Конституцією України та практикою ЄСПЛ [213].

Останнім часом у країнах ближнього зарубіжжя написано декілька монографічних робіт, що розкривають широке коло питань, які стосуються інституту виклику та наслідків неприбуття на нього – приводу та грошового стягнення. Серед сучасних досліджень з обраної проблематики заслуговують на увагу дисертації на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук, в яких, зокрема, досліджено сутність та зміст заходів кримінального процесуального примусу, здійснено їх класифікацію, визначено місце виклику в системі заходів кримінально-процесуального примусу, його призначення в кримінальному судочинстві, а також наслідки невиконання; висловлена оцінка сучасного стану правового регулювання. Здійснимо їх стислий науковий аналіз.

Докторська дисертаційна робота В.І. Фаринника «Теоретичні, правові та праксеологічні проблеми застосування заходів забезпечення кримінального провадження в кримінальному процесі України» (Київ, 2017 р.) присвячена комплексному вирішенню процедури застосування заходів забезпечення кримінального провадження, їх місцю і значенню у системі кримінальної юстиції, а також їх співвідношенню із заходами кримінального процесуального примусу. З-поміж іншого, автором визначено напрями удосконалення порядку застосування заходів процесуального примусу, пов'язаних із забезпеченням необхідної поведінки учасників кримінального провадження – виклику слідчим, прокурором, судового виклику, накладення грошового стягнення [346].

З огляду на предмет дослідження не можна оминати увагою докторську дисертацію Р.М. Білоконя «Кримінально-процесуальна відповідальність: наукові та правові основи» (Київ, 2018 р.), в якій автор детально проаналізував процесуальну форму застосування заходів кримінально-

процесуальної відповідальності майнового характеру. Встановлено, що грошове стягнення накладається за вчинення таких двох груп кримінальних процесуальних правопорушень: неприбуття на виклик (неповідомлення про причини неприбуття) та невиконання обов'язків, які покладалися на особу під час обрання запобіжного заходу. Обґрунтовано, що висновок про те, чи є конкретний учасник кримінального провадження суб'єктом накладення грошового стягнення у разі неприбуття на виклик, слід пов'язати з наявністю в нього відповідного процесуального обов'язку [21].

Однією з перших захищених в Україні докторських дисертацій, у якій було частково проаналізовано виокремлену нами проблематику, стала робота М.А. Макарова «Судовий контроль у кримінальному процесі: теоретичні та правові основи» (Київ, 2018 р.). В контексті дисертаційного дослідження нас, насамперед, цікавлять розкриті автором питання, щодо особливостей прийняття слідчим суддею рішень про застосування таких заходів забезпечення кримінального провадження, як привід, накладення грошового стягнення, запобіжні заходи [162]. Адже у разі неприбуття учасника кримінального провадження на виклик уповноваженої особи, наслідком стає ініціювання та можливе застосування вказаних заходів забезпечення кримінального провадження.

Здійснюючи огляд існуючого на сьогодні наукового підґрунтя для даного дисертаційного дослідження, не уявляється можливим оминати здобутки науковців країн близького зарубіжжя, які спрямовували зусилля на осмислення питань визначення сутності виклику учасників кримінального провадження, дотримання їх прав та законних інтересів, наслідків неприбуття на виклик, їх місця у системі заходів процесуального примусу. Так, у новітній період різні аспекти застосування виклику, приводу, грошового стягнення у кримінальному судочинстві досліджувалися в наукових працях таких російських вчених, як О.С. Гречишнікова «Забезпечення прав обвинуваченого і підозрюваного при застосуванні процесуального примусу» (2001 р.) [61]; Б.Б. Булатов «Державний примус в

кримінальному судочинстві» (2003 р.) [36]; Р.Р. Магізов «Судовий контроль за законністю і обґрунтованістю заходів процесуального примусу» (2004 р.) [158]; П.С. Грідюшко «Теорія і практика застосування інших заходів кримінально-процесуального примусу» (2004 р.) [62]; Н.В. Бушная «Проблеми застосування заходів процесуального примусу в стадії попереднього розслідування» (2005 р.) [42]; Є.Г. Васильєва «Заходи кримінально-процесуального примусу» (2005 р.) [46]; К.В. Задерако «Інші заходи процесуального примусу» (2005 р.) [85]; Д.С. Пікельний «Кримінально-процесуальні правопорушення, пов'язані із застосуванням процесуального примусу в російському кримінальному процесі» (2006 р.) [212]; О.В. Нікітіна «Сутність і значення судового контролю при застосуванні заходів процесуального примусу в досудовому провадженні» (2006 р.) [194]; М.Х. Гафізов «Грошове стягнення як міра кримінально-процесуального примусу» (2007 р.) [54]; Д.Р. Ісєєв «Система примусових заходів і порядок їх застосування в кримінальному процесі Росії» (2009 р.) [95], Е.К. Кутуєв «Заходи примусу в кримінальному процесі. Теоретичні та організаційно-правові проблеми» (2009 р.) [136]; С.І. Вершиніна «Державний примус у кримінальному провадженні: нормативно-правова природа і механізм функціонування» (2017 р.) [49], а також у численних наукових статтях.

Дослідження цих авторів насамперед стосувалися окремих питань застосування заходів забезпечення кримінального провадження за законодавством інших країн, а подекуди розглядались у відриві від реальної слідчої та судової практики. Отже, залишилися невирішеними інші питання, які мають важливе теоретичне і практичне значення для розуміння і застосування виклику слідчим, прокурором, судового виклику на стадії досудового розслідування та санкцій за їх невиконання.

Актуальною в розрізі нашого дослідження є низка статей у матеріалах конференцій, авторами яких досліджено окремі питання з порушеної проблематики. Це роботи С.М. Смокова та К.Г. Горелкіної «Гарантії

застосування за ходів процесуального примусу у кримінальному судочинстві» (2012 р.) [271], О.М. Гуміна «Система заходів забезпечення кримінального провадження за новим Кримінальним процесуальним кодексом України» (2013 р.) [66] та ін. Сутності виклику слідчим, прокурором, судовому виклику, як заходу забезпечення кримінального провадження, присвячені наукові здобутки О.В. Іващенко, Є.Д. Лук'янчикова, Є.Д. Лялюк, О.М. Сіверського, В.Є. Скулиш, Я.Б. Сторожик, І.І. Тупельняк [92; 150; 154; 264, с. 175; 266; 293; 310; 91]. Аналіз зазначених праць спонукав до наукової дискусії та окремих висновків в аспекті предмету дослідження.

Таким чином, вивчення стану дослідження виклику слідчим, прокурором, слідчим суддею як заходу забезпечення кримінального провадження та наслідків неприбуття на нього, дає змогу дійти загального висновку про високу актуальність і підвищений науковий інтерес у теорії кримінального процесу до цієї проблематики. Разом з тим огляд літературних джерел та дисертаційних робіт показує, що наукові пошуки переважно спрямовувалися на дослідження тенденцій і закономірностей, особливостей правового регулювання усієї групи заходів забезпечення кримінального провадження, а окремі стосуються наукового осмислення сутності інших заходів забезпечення кримінального провадження. Водночас, без відповіді залишається широке коло питань, які ставить перед нами нова правозастосовна реальність у галузі кримінального процесуального права. У сучасній доктрині кримінального процесу відсутні комплексні дослідження здійснення виклику слідчим, прокурором, слідчим суддею на стадії досудового розслідування, а також процесуальних засобів забезпечення явки учасників кримінального провадження, викликаних до уповноваженої особи для проведення відповідної процесуальної дії. Саме цим обумовлено науковий пошук дисертаційного дослідження.

Процес пізнання, як основа наукового дослідження, вимагає вироблення певної концепції на основі відповідної методології – вчення про

структуру, логічну організацію, форми і методи будь-якої цілеспрямованої діяльності. Методологія наукового пізнання – це наука про структуру, принципи, форми і способи наукового пізнання, а також комплекс ідей, покладених в основу методології [116, с. 7; 140, с. 44; 123, с. 6]. «Коротше кажучи, це сукупність методів (методика), які застосовуються при проведенні наукових досліджень, в тому числі і на дисертаційному рівні, в межах певної науки і які складають її методологію» [131, с. 63-64].

Розробка методики вивчення ефективності правових категорій починається з виявлення можливих методів, тобто конкретних способів, що спроможні дати позитивні результати в дослідженні їх ефективності [250, с. 486]. Якщо методика є своєрідним тактичним планом вирішення конкретного завдання, то методологія розробляє стратегію пізнавальної і практичної діяльності [69, с. 225-241]. Це певною мірою стосується й галузевої науки – кримінального процесуального права та проблеми діяльності слідчого, прокурора та слідчого судді щодо здійснення виклику для проведення процесуальних дій, застосування ними приводу та грошового стягнення у разі неявки за викликом.

Слід наголосити, що питання методології досліджень заходів забезпечення кримінального провадження загалом, та окремих із них, пов'язаних із викликом особи у кримінальному провадженні, не виступали предметом окремого наукового дослідження. Виходячи з наведеного, вважаємо доцільним на підставі узагальнення положень загальної філософії, філософії права, теорії права, кримінального процесуального права, теорії доказування та криміналістики, а також досвіду проведення наукових досліджень у цьому напрямку, з'ясувати методологічні засади дослідження виклику на стадії досудового розслідування та наслідків неприбуття на нього.

Методологія для цього дисертаційного дослідження розглядається нами як сукупність наукових теоретико-основоположних та теоретико-необхідних способів досягнення мети роботи. Її основу становитиме система, яка

складається із якісно визначеного функціонального наповнення проведення дослідницької роботи (методів роботи), значної теоретичної (наукові та нормативні джерела) та емпіричної бази, правильного бачення результату, а також логічної структури побудови дисертаційного дослідження.

Важливою складовою методології осмислення сутності підстав та процесуального порядку виклику особи та наслідків неприбуття на нього є методи вивчення предмета дослідження. Термін «метод» (від лат. *methodus* – прийом, спосіб, метод) – це спосіб відображення та відтворення в мисленні предмета, що вивчається. На відміну від предмета дослідження, який дає відповідь на запитання, що досліджує та чи інша наука, метод характеризує, як саме, за допомогою яких способів, засобів і прийомів це відбувається [353, с. 10]. Метод має містити в собі наукові знання: істинність (правдивість, чесність), базуватися на законодавстві та судовій практиці, об'єктивно відображати сутність процесів, що відбуваються у сфері судочинства, адекватно відображати їх у свідомості дослідника, який, звичайно, має бути відповідним чином підготовленим до сприйняття та використання цього методу [202, с. 31].

І.І. Котюк щодо вирішення питання про визначення системи методів наукового дослідження в певній галузі науки вказує, що для цього слід виходити із загальновизнаних методологічних настанов і, насамперед, принципу взаємозв'язку та взаємозумовленості явищ об'єктивної дійсності, який зумовлює те, що в системі методів наукового пізнання функціонують світоглядні принципи (які традиційно називаються всезагальним методом), загальнонаукові, окремонаукові та спеціальні методи [124, с. 281]. Застосування системи різних методів дає змогу істотно підвищити верифікованість, достовірність і результативність отримання даних, з'ясувати особливості виклику слідчим, прокурором, судового виклику, а також інших заходів забезпечення кримінального провадження, можливість застосування яких перебуває у прямому взаємозв'язку із недотриманням обов'язку явки за викликом уповноважених осіб. Підбір методів наукового

пошуку багато в чому залежить від особливостей предмета та об'єкта дослідження, його специфіки. Адже саме предмет дослідження (певна грань, сторона, аспект об'єкта дослідження) «веде» за собою й дослідницький метод, визначає межі його застосування і прийняття [370, с. 619].

Загалом, під методами досліджень здійснення виклику слідчим, прокурором, слідчим суддею у досудовому розслідуванні, слід розуміти систему науково обґрунтованих прийомів і способів, за допомогою яких здійснюється з'ясування сутності предмета дослідження, узагальнюються та систематизуються існуючі, а також здобуваються нові знання про нього, на підставі якого формулюються відповідні висновки і пропозиції щодо вдосконалення чинного законодавства та практики його застосування.

Методи наукового пізнання перебувають в органічному взаємозв'язку. Проте їх справжній взаємозв'язок можна збагнути лише у світлі всезагального методу, роль якого відіграє діалектика. Саме завдяки діалектиці кожному з методів наукового пізнання відводяться свої місце та роль у складному і суперечливому процесі осягнення закономірностей буття [99, с. 86].

Діалектичний метод пізнання має власну структуру, яка охоплює принципи, закони, категорії, що відображають найзагальніші суттєві тенденції універсального процесу розвитку у будь-яких сферах суспільного і державного життя [369, с. 204]. Він традиційно є способом вирішення проблем, які тісно пов'язані з парністю та полярністю діалектичних категорій, шляхом установлення протилежностей, аналізу й розмежування, синтезу їх в одне ціле, розкриття становлення відповідних структур, специфічних тенденцій їх розвитку [38, с. 161]. Крім цього, досліджуючи закономірності функціонування інституту заходів забезпечення кримінального провадження, ми звертаємося одночасно як до теорії, так і до практики, що за своєю сутністю є взаємопохідними, проте, водночас суперечать одна одній, тобто перебувають у відповідному діалектичному взаємозв'язку.

Застосування у цьому дисертаційному дослідженні діалектичного методу дало змогу встановити базовий підхід до вивчення проблем забезпечення явки осіб, викликаних слідчим, прокурором, слідчим суддею у досудовому кримінальному провадженні. Вказаний метод використовувався протягом усього дослідження, що надало змогу сформулювати уявлення про застосування зазначених заходів забезпечення кримінального провадження в їх розвитку, тісному взаємозв'язку зі змінами в законодавстві, моральними цінностями та світоглядом людини.

Важливим є застосування аналітичного методу з метою пізнання таких правових явищ, як «заходи забезпечення кримінального провадження», «виклик», «привід», «грошове стягнення» з точки зору їх відповідності метафізичним началам через з'ясування значення слів, пояснення фундаментальних кримінальних процесуальних понять, аналіз юридичних термінів таким чином, щоб показати їхній логічний взаємозв'язок [26, с. 13].

Проблеми тлумачення у філософії досліджуються через герменевтику (від грецьк. *hermeneutike* – «мистецтво тлумачити») – сукупність пізнавальних засобів, вчення про операції, які необхідно здійснити для ефективного розуміння певного тексту [244, с. 97]. Такі засоби є аналізом результатів свідомої діяльності людей, що об'єктивуються [71, с. 248]. Юридична герменевтика – наука про розуміння, роз'яснення змісту, закладеного законодавцем у текст нормативно-правового акта, завдання якої – методологічно забезпечити перехід від розуміння змісту правової норми до роз'яснення її сутності. Такий перехід є процесом пізнання, результатом якого є знаходження єдиного правильного варіанту інтерпретації загальноправових приписів відносно конкретної правової ситуації.

В дисертаційному дослідженні герменевтичний метод використовується під час роз'яснення норм КПК України, які регламентують процедуру виклику та його місце в системі заходів забезпечення кримінального провадження (ст. ст. 133-139), підстави та процесуальний порядок застосування приводу (ст. ст. 140-143) та грошового стягнення на

стадії досудового розслідування (ст. ст. 144-147), як наслідків недотриманням обов'язку явки за викликом уповноважених осіб тощо. Крім того, використання цього методу при дослідженні визначеної проблематики, здійснюється при інтерпретації, тлумаченні нормативно-правового підґрунтя, на основі якого здійснюється процедура виклику учасника кримінального провадження, висловлення авторського бачення щодо змісту певних положень кримінального процесуального законодавства, що мають неоднозначне, спірне формулювання (підрозділи 1.3-3.2).

Методи дедукції та індукції також використано при дослідженні у всіх підрозділах дисертаційного дослідження, оскільки кожен із них являє собою перехід від загального до конкретного. Наприклад, при дослідженні сутності заходів забезпечення кримінального провадження (підрозділ 1.1) розглянуто спочатку зміст понять «заходи забезпечення кримінального провадження», «заходи процесуального примусу», а надалі з'ясовано характерні риси виклику слідчим, прокурором, судового виклику та наслідків неприбуття на нього, після чого визначено його місце в системі заходів забезпечення кримінального провадження, з'ясовано процесуальний порядок здійснення (розділ 2).

Методами логічного аналізу та синтезу послуговуватимемось під час дослідження норм чинного законодавства, рішень національних судів та рішень Європейського суду з приводу забезпечення прав та законних інтересів осіб, щодо яких здійснюється виклик та інші заходи забезпечення кримінального провадження (підрозділи 1.3-3.2).

З методами аналізу та синтезу, що становлять основу формально-логічного підходу, тісно пов'язаний метод абстрагування. Абстракція розглядається як форма відображення в людській свідомості предметів і явищ об'єктивної дійсності уявного відокремлення (відмежування) від їх другорядних або неістотних властивостей та виділення загальної ознаки, що характеризує даний клас предметів [320, с. 10]. Наприклад, досліджуючи в межах предмету дослідження процесуальний порядок виклику, ми вимушені,

абстрагуючись від його інших, не менш важливих ознак, концентрувати свою увагу на діяльності таких уповноважених суб'єктів на стадії досудового розслідування, як слідчий, прокурор, слідчий суддя (підрозділи 1.3-3.2).

Загальнофілософські методи тісно пов'язані із загальнонауковими методами пізнання, які є своєрідною проміжною ланкою між філософією та спеціально-науковими знаннями та його методами.

За допомогою історико-правового методу, який дає змогу встановити засади розвитку та динаміки розвитку досліджуваних явищ і процесів у хронологічній послідовності з метою виявлення внутрішніх та зовнішніх зв'язків, закономірностей та суперечностей досліджено генезу наукових поглядів щодо розвитку інституту виклику слідчим, прокурором, судового виклику як заходу забезпечення кримінального провадження (підрозділ 1.2). Значення історико-правового методу для цього дослідження полягає у тому, що він дозволяє сформулювати уявлення про процеси розвитку вітчизняного законодавства та правозастосовної практики щодо забезпечення прибуття учасника кримінального провадження за викликом слідчого, прокурора, судового виклику крізь призму фактів, які вже відбулись, що надає оцінним категоріям визначеності та доведеності (підрозділ 1.2).

Системно-структурний метод, у наукових дослідженнях розглядають як певну сукупність загальнонаукових методологічних принципів, підходів і прийомів вивчення та конструювання правових явищ як систем [68, с. 26]. Він слугує методологічною орієнтацією, під кутом зору якої розглядають об'єкт дослідження, своєрідним принципом, який спрямовує загальну стратегію дослідження [45, с. 73]. Застосування вказаного методу дає змогу проаналізувати структуру відповідної процесуальної діяльності уповноважених осіб, визначити існуючі зв'язки, дослідити відносини, що виникають у цій сфері, виокремити законодавчий інструментарій забезпечення прибуття особи на виклик до слідчого, прокурора, слідчого судді тощо (підрозділи 2.1-3.2).

Структурно-функціональний метод дослідження процедури виклику

слідим, прокурором, судового виклику та інших заходів кримінальної процесуальної відповідальності у досудовому кримінальному провадженні передбачає не тільки виявлення його складових, а й з'ясування їх ролі в системі. Так, наприклад, зміст практичної діяльності органів досудового розслідування із забезпечення явки особи для проведення процесуальної дії в кримінальному провадженні можна розкрити через поняття «процесуальний примус», «заходи забезпечення кримінального провадження», «виклик», «суб'єкти», «учасники» тощо (підрозділ 2.1).

У процесі підготовки роботи важливим видається використання порівняльно-правового методу, адже, як слушно зазначається в науковій літературі, «порівняльне право» є ні що інше, як порівняння різних правових систем, існуючих в державах світового співтовариства» [351, с. 9]. Його застосування надає «можливість вивчити форми і процес формування правових інститутів, які розвиваються паралельно. Науково обґрунтований розвиток кримінального процесуального законодавства будь-якої країни неможливий без урахування як позитивного, так і негативного досвіду інших держав, особливу роль у цьому відіграє порівняльно-правовий (компаративний) метод [10, с. 38].

Історичний аспект не дає змоги розглядати один з елементів системи окремо від інших, поза його джерелами і взаємозв'язками, без порівняння з аналогами, що існують як у нашій країні, так і за кордоном. А порівняльно-правовий метод водночас дає можливість проаналізувати історичний досвід інших держав, що допоможе зробити інститут кримінально-процесуального примусу більш досконалим щодо протидії злочинності, демократизації кримінального процесу і всього законодавства загалом [79, с. 16].

Об'єктами порівняння на нормативному рівні слугуватиме кримінальне процесуальне законодавство окремих зарубіжних країн та інші нормативно-правові акти в галузі кримінального процесуального права, які визначають порядок виклику особи, приводу та грошового стягнення в кримінальному провадженні. Важливість порівняльно-правового методу виявляється під час

теоретичного аналізу норм КПК України та норм міжнародного права щодо виклику слідчим, прокурором, судового виклику та інших заходів кримінальної процесуальної відповідальності, що створює умови розроблення пропозицій щодо вдосконалення українського законодавства та правозастосовної практики (підрозділи 1.3, 2.3, 3.1–3.4).

Окрім цього, входження України до європейського простору вимагає адаптації законодавства України до законодавства країн Євросоюзу, що увиразнює потребу обов'язкового використання порівняльно-правового методу. Як дає підстави стверджувати зарубіжний досвід, правові системи європейських країн здебільшого є стабільними й ефективними, а тому запозичення такого досвіду може мати позитивний характер для еволюції правової системи України, зокрема й системи джерел права України [207, с. 32].

Для здійснення юридичного аналізу норм чинного законодавства України з практикою їхнього застосування в частині з'ясування прогалин і суперечностей у нормативних актах та формулювання пропозицій щодо його удосконалення, важливим видається оперування спеціально-юридичним методом. Його основною метою є пояснення змісту окремих дефініцій («гарантії прав особи», «заходи забезпечення кримінального провадження», «виклик»), здійснення аналізу норм чинного кримінального процесуального законодавства щодо регулювання означених правових категорій та виокремлення недоліків (підрозділи 2.1-3.4).

Формально-юридичний (догматичний) метод, що ґрунтується на з'ясуванні природи окремих явищ дійсності у їхньому зв'язку з конкретними подіями, казусами, було використано для формулювання визначень, закріплених в законодавстві, які б відповідали правилам формальної логіки. У ньому використовуються такі прийоми, як аналіз, дослідження, методи систематизації. Зокрема, з метою розкриття теоретичних основ діяльності слідчого судді було удосконалено визначення виклику слідчим, прокурором, судовий виклик у досудовому кримінальному провадженні (підрозділ 2.1), а

також розвинуто методологічні основи наукового дослідження виклику під час досудового розслідування та наслідків неприбуття на нього у вигляді приводу, грошового стягнення та, за наявності підстав, – запобіжного заходу (підрозділ 1.1).

За допомогою цього методу здійснено наукове опрацювання нормативно-правових актів, що регламентують діяльність органів досудового розслідування, прокуратури, слідчого судді сформульовано конкретні пропозиції щодо її удосконалення. Крім того, означений метод сприяв виявленню прогалин і колізій у чинному законодавстві та формулюванню пропозицій з удосконалення правових норм (підрозділи 1.3-3.4). Таким чином, використання формально-юридичного (догматичного) методу вважаємо результативним у контексті формулювання пропозицій і рекомендацій щодо удосконалення законодавства та практики його застосування з огляду на предмет дослідження.

Використання соціологічного та статистичного методу важливе під час вивчення та узагальнення слідчої та судової практики застосування норм кримінального процесуального законодавства, які регламентують підстави та процесуальний порядок виклику, а також санкцій щодо його невиконання, а також під час формування та обґрунтування висновків на основі отриманих даних. Крім того, цей метод є незамінним для дослідження емпіричної частини дослідження, що може бути одним з найважливіших критеріїв ефективності діяльності органів досудового розслідування, прокуратури та слідчого судді в частині забезпечення належного процесуального порядку проведення процесуальної дії за участю відповідних суб'єктів, оскільки дає змогу встановити рівень задоволення цією діяльністю потреб кримінального процесу (підрозділи 2.1-3.4).

Основою прогнозування є застосування в кримінальному процесуальному праві соціологічних методів, які дають змогу оцінити ефективність певних законодавчих новел та пропозицій, зокрема в частині таких заходів забезпечення кримінального провадження, як виклик слідчим,

прокурором, судовий виклик, привід, грошове стягнення, запобіжні заходи. Передбачення майбутнього результату дії певних норм значною мірою зумовлює зміст і якість їхнього ухвалення, дає змогу здійснювати теоретичний прорахунок їх імовірних наслідків [265, с. 39].

Прогностичний метод, основу якого становить низка прийомів, які зазначені в юридичній літературі [348, с. 24], дав змогу здійснити науково обґрунтовані припущення (прогнози) щодо майбутнього розвитку процесуального порядку виклику та наслідків неприбуття на нього у вигляді приводу та грошового стягнення на етапі досудового кримінального процесу. Ці припущення ґрунтуються на виявлених тенденціях його розвитку та спрямовані на побудову перспективної моделі функціонування інституту виклику в кримінальному провадженні та вдосконалення кримінальних процесуальних санкцій щодо його невиконання (підрозділи 2.1-3.4).

В межах тематики цього дослідження нами проведено опитування слідчих, прокурорів та слідчих суддів, унаслідок чого виявлено їх ставлення до окремих практичних питань, пов'язаних із забезпеченням прибуття відповідних учасників досудового кримінального провадження на виклик та наслідків невиконання ними такого обов'язку, а також процесуальних проблем реалізації ними своїх прав та законних інтересів. На підставі цього сформульовано наукові та законодавчі пропозиції щодо підвищення ефективності таких правових процедур, як виклик, привід та грошове стягнення (усі підрозділи дисертаційного дослідження).

Таким чином, методологічні засади дослідження виклику на стадії досудового розслідування як заходу забезпечення кримінального провадження, являють собою комплекс сучасних загальнонаукових і спеціальних методів, якими оперують у кримінальній процесуальній науці. Вони визначаються виходячи з поставлених у дослідженні завдань, з урахуванням специфіки його об'єкта й предмета та спрямовані на з'ясування як наукового та практичного пізнання виклику слідчим, прокурором, судового виклику, підстав, процесуального порядку та суб'єктів його

здійснення у досудовому кримінальному провадженні, методологічні засади дослідження вказаного заходу забезпечення кримінального провадження являють собою комплекс сучасних загальнонаукових і спеціальних методів, якими оперують у кримінальній процесуальній науці. Вони визначаються виходячи з поставлених у дослідженні завдань, з урахуванням специфіки його об'єкта й предмета та спрямовані на з'ясування як наукового та практичного пізнання процесуального порядку застосування виклику слідчим, прокурором, слідчим суддею у досудовому розслідуванні, а також імовірних наслідків його невиконання – накладення грошового стягнення, приводу, запобіжного заходу.

Проаналізовані вище методологічні підходи, напрями та методи дослідження інституту виклику та наслідків неприбуття на нього в кримінальному провадженні не є вичерпними. Окремі його аспекти, які стосуються насамперед особливостей застосування примусу до особи, докладно розглядають у соціології, політології, психології тощо із застосуванням методологічного інструментарію відповідної галузі наук. Вони запозичені й певним чином адаптовані до завдань нашого дослідження.

1.2 Генеза становлення інституту виклику слідчим, прокурором, судового виклику як заходу забезпечення кримінального провадження

Історичні питання формування певного правового явища мають велике наукове і практичне значення. Інтерес дослідників до етапів розвитку людства, суспільства, держави і права, не випадковий. Адже історичний підхід до вивчення правових явищ дає можливість розглядати кожне питання з позиції того, як відоме явище в історії виникло, які основні етапи свого розвитку проходило, і вже з цієї точки зору спостерігати його досконалість та перспективи розвитку [295, с. 116].

Вважаємо, що з'ясування правової природи інституту виклику слідчим,

прокурором, судового виклику як заходу забезпечення кримінального провадження буде неповним, якщо не дослідити історію розвитку та становлення норм про вказаний інститут в українському кримінальному процесуальному законодавстві, визначити його місце в системі заходів забезпечення кримінального провадження. Крім того, таке дослідження має важливе не тільки теоретичне, а й практичне значення, оскільки дозволяє виявити загальну тенденцію розвитку, механізми переходу від однієї системи цінностей до іншої, визначити шляхи та засоби вдосконалення, а також спрогнозувати подальший розвиток з метою найбільш ефективного забезпечення дотримання прав і свобод особи під час кримінального провадження [137, с. 76].

Як слушно зазначає О.В. Іващенко, історія виникнення та розвитку інституту інформування учасників кримінального провадження, а також процесуальний порядок інформування та інші важливі аспекти, які пов'язані із даним правовим інститутом, тісно переплітаються з іншими дискусійними проблемами кримінального процесу, які мають науковий характер: історичними формами кримінального процесу, співвідношенням публічних і приватних інтересів тощо [92, с. 14].

Становлення інституту заходів процесуального примусу в кримінальному судочинстві України являє собою складний багатоетапний процес, тривалістю в кілька століть. Природно, що генезис і динаміка цього процесу були опосередковані низкою причин і передумов, породжених як становленням вітчизняного кримінального процесу, так і загальноцивілізаційним розвитком Української держави. Таким чином, інститут заходів процесуального примусу, так само як і більшість правових інститутів, своїм корінням сягає в глибоке минуле нашої історії.

Зародження державності й правового регулювання на теренах сучасної України пов'язане з існуванням Русі. Першими правовими пам'ятками, що дійшли до наших часів є договори Русі та Візантії 911 року та 944 року [371, с. 6-10, 30-35]. Саме їх положення стали основою для розробки та складання

Руської Правди. Незважаючи на те, що зазначені документи мали суто міждержавний характер, вони врегульовували питання як матеріального, так і процесуального права. Звісно, про питання забезпечення права особи на свободу та особисту недоторканність під час застосування примусових заходів у кримінальному провадженні не йшлося. Водночас було врегульовано особливості та випадки застосування певного примусу до осіб, які вчинили злочини, простежувалось намагання законодавчо врегулювати порядок інформування особи, щодо якої здійснювалось переслідування.

Інститут виклику, та пов'язаного із ним примусу у разі неявки, бере свої витоки з Руської правди XI ст. Тогочасний суд починався з дії особи, право якої було оскаржено, і полягав у заклику на суд. Заклик відповідача відбувався без будь-якої участі органів влади. Відповідач міг не коритися запрошенню, тоді тут же, на очах у всіх, повинна була відбуватися розв'язка: або були люди, які ручалися в явці до суду, або позивач залучав його до суду силою. При цьому була передбачена тільки одна альтернатива - коли є «поручник», і визначала термін явки п'ятьма днями (ст. 13) [169, с. 301].

Як бачимо, норми Руської Правди в частині кримінального процесуального права дозволяють прослідкувати генезис інституту виклику учасників кримінального провадження та наслідків неприбуття на нього.

Перші норми давньоруського права, в яких прямо вказувалося на порядок виклику учасників кримінального судочинства та приводу, як заходу процесуального примусу, були закріплені в Новгородській судній грамоті 1456 р. та Псковській судній грамоті 1462 р. Зокрема, Новгородська судна грамота містила норми, які регламентували виклик до суду: виклик позивача і відповідача у цивільних справах, виклик свідків, виклик товаришів та виклик сторін у кримінальних справах. При цьому, для відповідачів, обвинувачених у злочинах, призначався особливий виклик. Суд вимагав від обвинувача, або позивача присяги на судній грамоті в тому, що він обвинувачує злочинця на законних підставах, після чого суд брав на себе зобов'язання щодо виклику відповідача та відправляв грамоти

землевласнику, на землі якого обвинувачений проживав. Натомість, землевласники повинні були вислати обвинувачених на суд у передбачений Новгородською судною грамотою термін (3 тижні на 100 верст). Оскільки в іншому випадку, за невиконання вимог закону, землевласники відшкодовували збитки позивачу (обвинувачу) [169, с. 304].

Виклику обвинуваченого до суду, а також безпосередньо його приводу присвячена, зокрема, ст. 17 Псковської судної грамоти. Так, якщо обвинувачений ухилявся від читання позовниці, переховувався, то позовниця оголошувалася в його відсутність перед парафіяльним священиком (і, напевне, що й перед прихожанами - членами громади). Якщо після цього протягом п'яти днів покликаний не був до суду, на нього позивачеві видавалася «грамота на винного», яка представляла собою акт примусової доставки в суд [5, с. 62-63; 18, с. 314]. При цьому привід як захід примусу був платною процедурою. Згідно ст. 56 Грамоти поїздка пристава для виклику кримінального злочинця оцінювалася подвійними прогонами, які утримувалися зі злочинця. Однак, якщо пристава не вдавалося знайти злодія або встановити його провину, прогони платив позивач.

Схожі кримінально-процесуальні норми щодо виклику учасників процесу були закріплені в Судебниках Івана III 1497 р. та Івана IV 1550 р. [103, с. 15]. Зокрема, якщо позов щодо виклику в суд потребував значних витрат, то приставом виписувалася приставна грамота, а в іншому випадку – позов припинявся як такий, що не вартує судових витрат або виклик відповідача надавався суду [306, с. 21-22]. Крім того, Судебники 1497 р. і 1550 р. закріпили нового учасника судового процесу – пристава у сучасному розумінні – особу, яка забезпечувала виклики до суду учасників судового процесу. За виконання своїх обов'язків пристав отримував винагороду від зацікавленої сторони [103, с. 16].

Таким чином, виклик до суду за давньоруськими законами в різний історичний період набував різноманітних форм. Однак усі вони, як слушно зазначає І.Д. Беляєв, були наділені однією спільною рисою, адже норми

давньоруського права при всіх своїх змінах містили одне загальне правило: щоб, з одного боку, не обмежувати сторони у виклику до суду і надавати їм різноманітні терміни для цього, а з іншого боку, щоб мати гарантії забезпечення в обов'язковій їх участі в судовому процесі, з тим, щоб протилежна сторона не терпіла збитків неявкою тієї особи, що викликається [19, с. 97]. Крім цього, не можна не звернути уваги на дуже важливий момент: у багатьох рисах процесу помітний безпосередній перехід від стану фізичної боротьби до процесуального змагання.

З урахуванням викладеного можна зробити висновок про те, що вже в XI-XIII століттях законодавство Київської Русі носило процесуальне забарвлення, а окремі положення були присвячені інституту виклику та примусовим заходам впливу на особу, яка не з'являлась за викликом суду. Законодавець вже на тому примітивному етапі розвитку юридичної думки, усвідомлював, що для того, щоб особу залучити до судового процесу, необхідно було здійснити її виклик і процесуально забезпечити її прибуття до суду.

Наступні періоди становлення кримінального провадження характеризуються перебуванням територій сучасної України під владою Великого князівства Литовського, Польщі, Речі Посполитої, Великого князівства Московського, Австро-Угорської та Російської імперій, що в результаті зумовило дію і застосування усіх кримінально-процесуальних норм тих державно-суспільних ладів, які панували на українських землях. Винятком може бути тільки існування Української Козацької Республіки [259, с. 13].

У часи перебування українських земель під владою Литви та Польщі Основними пам'ятками права, що регулювали тогочасні процесуальні відносини, слід вважати Судебник Великого князя Казимира Ягайловича 1468 р. [102, с. 49; 132, с. 377; 261, с. 62] та Статути Великого князівства Литовського від 1529 [289], 1566 [290], 1588 [291] років.

Вперше в історії судочинства Великого князівства Литовського за

Статутом 1566 року передбачались заходи щодо забезпечення з'явлення обвинуваченого до суду. При вчиненні особливо тяжкого злочину в разі ухилення відповідача від з'явлення гродський суд негайно повідомляв про це місцеву адміністрацію і чинив виволання. При неможливості з'явлення до суду сторона мала повідомити про це спеціальною заявою або представити відповідні підтвердні документи [290]. Статут визначав поважні причини нез'явлення до суду - участь особи в державних справах (від'їзд за кордон у складі посольства, участь у Великому вальному сеймі тощо) [290, с. 112]. У Литовських статутах 1529 р. (розд. VI, арт. 14) та 1566 р. (розд. IV, арт. 48) визначалось, що у разі неявки до суду у визначений термін без поважних причин сторона програвала справу [290].

З викладеного можна зробити висновок, що судові виклики учасників кримінального процесу в Литовсько-Польську добу здійснювалися гласно, відкрито та прозоро відповідними особами.

Не можна оминати увагою і процесуальне законодавство доби Гетьманщини, яке теж передбачало відповідальність обвинуваченого за неявку до судового розгляду та заходи щодо забезпечення його присутності [292, с. 13].

Після входження України до складу Російської імперії, одним із важливих законодавчих актів було Соборне уложення 1649 р. [214]. Ті його норми, які стосувалися процесуального порядку виклику до суду та правових наслідків неявки учасників судового процесу, мали багато спільного з нормами Литовських Статутів 1529, 1566 та 1588 років. За винятком окремих випадків. Так, відповідно до ст. 109 Соборного уложення, засобом виклику відповідача до суду слугувала зазивна грамота, яка виписувалася на ім'я воєводи того повіту, де проживав відповідач. У ній вказувалися імена позивача, відповідача та розмір пред'явленого позову. Отримавши таку грамоту, воєвода повинен був вжити заходів до забезпечення явки відповідача до суду: віддати його на поруки і зобов'язати з'явитися до суду. За невиконання припису про явку в суд допускалася примусова доставка

особи, а також покарання у вигляді биття батогами (ст. 119 Соборного уложення) [215].

Дослідження історичних джерел права Київської Русі, Литовсько-Польської та козацько-гетьманської доби, які на той час характеризувались партикулярністю, казуальністю та нерозподіленістю норм на матеріальні і процесуальні, спонукає до висновку, що інститут виклику та наслідків неприбуття на нього в кримінальному процесі тільки починав свій розвиток.

Перша половина XIX століття відзначається намаганням державної влади Російської імперії впорядкувати законодавство та нормативні правові акти. Наслідком цього процесу стала, зокрема, розробка Зводу законів (видання 1832, 1842 та 1857 років), в якому було впорядковано усе чинне на той час законодавство [306, с. 338]. Питанням кримінального процесу було присвячено книгу другу «Закони про Судопровадження по справах про злочини та проступки» XV тому «Закони кримінальні» Зводу законів Російської Імперії [260]. У книзі другій тому XV Зводу законів було кодифіковано та систематизовано кримінальні процесуальні норми, що регулювали порядок виклику та правові наслідки неприбуття на нього учасників судочинства. Зокрема, в ст. 790 Зводу кримінальних законів 1835 р. зазначалося, що приводом для початку досудового слідства є повідомлення [260, с. 188]. Предмету дослідження стосується й Глава V «Про запобігання обвинуваченим способів ухилятися від слідства та суду». Так, після приводу та допиту обвинуваченого поліція мала обрати до нього один із запобіжних заходів на підставі важливості обвинувачення, сили доказів, співвідносячи суворість заходу з дійсною необхідністю [260].

Розглянутий нами процесуальний порядок виклику сторін до суду та забезпечення їх явки в цілому діяв з незначними змінами до затвердження Статуту Кримінального Судочинства від 20 листопада 1864 р. (далі – СКС) [214, с. 215-306], прийняття якого стало важливим етапом на шляху розвитку вітчизняного кримінального судочинства. Статут, зокрема, передбачав: форму повідомлення – письмову та усну (ст. ст. 49-50, 54), зміст

повідомлення (ст. 50), умови повідомлення (ст. 51), відповідальність за невиконання вимог законодавства про повідомлення (ст. 53), поняття та зміст судової повістки (ст. ст. 54-59), процесуальний порядок виклику сторін та свідків до суду (ст. ст. 60-72), заходи по усуненню способів ухилення від явки в суд (ст. ст. 73-84) тощо [297, с. 55-74].

Крім того, вперше на законодавчому рівні пропонувалося всі відносини суду та учасників процесу здійснювати за допомогою пошти. Однак, ця ідея була втілена у життя лише в 1909 р., коли було прийнято Закон «Про зносини суду через пошту», за яким відповідачу повістка доставлялася через судового пристава чи судового розсильного. В інших випадках вона могла бути вручена поштою (ст. 867) [306, с. 39]. З інших заходів процесуального примусу в СКС найбільш детально був регламентований привід (ст. ст. 388-402).

У нормах Статуту вперше для того часу було визначено процесуальний порядок застосування такого заходу процесуального примусу, як грошове стягнення (ст. ст. 69, 438). Зокрема, визначалося, що грошове стягнення накладається у разі неприбуття за викликом свідка, понятих, спеціалістів, присяжних (ст. ст. 69, 114, 323, 328). Розмір стягнення залежав не лише від того, до якого органу особа не з'явилася, а й від повторності таких діянь (ст. ст. 438, 643, 651, 652). Грошове стягнення накладалося навіть на обвинувача, якщо він не з'являвся до суду чи обвинувачення визнавалося недобросовісним (ст. 135) [357, с. 127-186].

Загалом слід зазначити, що СКС був доволі прогресивним нормативно-правовим актом, у якому вперше на нормативному рівні не лише передбачалося застосування заходів процесуального примусу у кримінальному провадженні, до осіб, що не з'являлись за викликом до уповноваженої особи, а й широке коло гарантій у цій сфері.

Новий етап розвитку законодавства про заходи процесуального примусу почався після Жовтневої революції 1917 р., наслідком якої стала відмова від раніше діючих інститутів кримінально-процесуального права. На

зміну СКС 1864 р. прийшли декрети та інші нормативні акти радянської влади. У 1917-1920 роках в умовах жорстокої боротьби за владу функціонувало кілька форм української національної державності, а саме: Українська Народна Республіка (далі – УНР), Українська держава гетьмана П.П. Скоропадського, УНР часів Директорії, Західно-Українська Народна Республіка. У цей же період відбувався активний пошук ефективних і оптимальних моделей українського національного права [163, с. 65].

У перші роки радянської влади різними органами та відомствами було видано низку різноманітних законів, нормативних актів, які так чи інакше стосувались примусового доставлення осіб, які не з'являлись на виклики органів розслідування та суду. З-поміж іншого слід виокремити таку пам'ятку права, як декрет «Про суд», прийнятого РНК УРСР 14 лютого 1919 р. та «Тимчасове положення про народні суди та революційні трибунали», затверджене 20 лютого 1919 р. [199, с. 90-99]. Зазначені нормативні акти містили окремі положення, що стосувались інформування учасників кримінального судочинства. В подальшому вони були розвинуті в Інструкції до «Тимчасового положення про народні суди та революційні трибунали» від 3 червня 1919 р. та в «Інструкції для народних слідчих» від 18 червня 1921 р. [64, с. 52-77]. Зокрема, в Інструкції для народних слідчих інституту виклику до суду та правовим наслідкам за неявку до нього була присвячена глава 3 «Повістки» [89, с. 77-103]. Законодавчий досвід правового регулювання інституту виклику в перші роки існування УРСР знайшов свій розвиток і у главі «Про провадження справ» Положення про народний суд УРСР від 26 жовтня 1920 р., в якому теж регулювалися питання, пов'язані із викликом учасників кримінального провадження до суду [198, с. 158-170].

Загалом слід констатувати: правове регулювання підзаконними нормативними актами інституту виклику учасників кримінального провадження засвідчує те, що він не набув суттєвого значення для радянської влади на початку XX ст.

Поступовий розвиток радянського права на сучасній території України

мав результатом розробку та прийняття першого КПК УРСР, затвердженого 13 вересня 1922 року [314]. З метою удосконалення процесуального законодавства 20 липня 1927 року було прийнято КПК УРСР [130], положення якого щодо застосування заходів, спрямованих на явку особи для проведення відповідних процесуальних заходів фактично дублювали положення КПК УРСР 1922 року. Було передбачено процесуальний порядок виклику на всіх стадіях судочинства та розглядався у різноманітних значеннях: як «повідомлення», «виклик до суду», «судова повістка» тощо; визначались строки інформування та його способи (телеграф, телетайп, пошта тощо) [130, с. 55].

Зазначимо, що репресивні ознаки держаної влади, яка панувала на той час, почали проявлятися у 30-х роках ХХ століття. Навіть незважаючи на те, що Конституція (Основний Закон) УРСР від 30 січня 1937 р. [378] містила положення (вперше на конституційному рівні), що громадянам УРСР забезпечується недоторканність особи, ніхто не може бути заарештований інакше, як за постановою суду або з санкції прокурора (ст. 126), забезпечення права особи на свободу та особисту недоторканність під час застосування запобіжних заходів було повністю знівельоване репресіями та розправами над людьми. Водночас, усі питання проведення досудового розслідування та судового розгляду регулювались Народними комісаріатами юстиції УРСР. Для прийняття рішення про арешт особи, підозрюваної у вчиненні злочину, яка не з'являлась на виклик, був встановлений колегіальний порядок, а саме рішення могло бути оскаржене з можливістю судової перевірки законності та обґрунтованості [90, с. 20].

Наступний етап розвитку інституту заходів процесуального примусу пов'язаний з реформування процесуального законодавства та прийняттям 28 грудня 1960 р. КПК України. Кодекс не містив не лише окремої глави про заходи процесуального примусу, а й терміну «кримінально-процесуальний примус». Це й не дивно, адже, як зазначає Г. Кожевніков, у лютому 1956 року відбувся ХХ з'їзд КПРС, на якому нищівній критиці було піддано культ

особи. Знищення політичних супротивників тодішнім тоталітарним режимом здійснювалось зазвичай через процедуру кримінального процесу: порушення кримінальної справи, притягнення особи як обвинуваченого і судовий розгляд, який найчастіше завершувався негайним виконанням вироку. Ось чому законодавець не наважився ввести до КПК України 1960 року норми, які прямо передбачали б застосування будь-якого примусу. Певні заходи кримінально-процесуального примусу, без яких неможливе кримінальне провадження, містилися в окремих главах КПК України [108, с. 68].

Варто зауважити, що в даному кодексі з-поміж інших заходів кримінально-процесуального примусу були досить детально регламентовані привід та грошове стягнення. Так, відповідно до ст. 136 КПК привід обвинуваченого здійснювався органами внутрішніх справ за мотивованою постановою слідчого [130]. Крім того, КПК України 1960 р. визначав підстави застосування стосовно свідка, якщо він не з'являвся без поважних причин до органу дізнання, слідчого, прокурора або суду (ст. 70), щодо поручителя, якщо обвинувачений ухилявся від слідства і суду (ст. ст. 152-153), а також щодо батьків, опікунів, піклувальників або адміністрації дитячої установи в разі незабезпечення ними належної поведінки неповнолітнього та його явки до слідчого, прокурора і суду (ст. 436). В усіх перелічених випадках питання про накладення грошового стягнення вирішувалося судом у судовому засіданні при розгляді справи або в іншому судовому засіданні [130].

Після розпаду у 1991 р. СРСР першим кроком на шляху реформування та удосконалення кримінального процесуального законодавства в Україні була Концепція судово-правової реформи в Україні, прийнята Верховною Радою України 28 квітня 1992 р. [234].

Якщо в період переважання публічних інтересів прагнення забезпечити швидкість кримінального провадження була зумовлена переважно необхідністю підтримання авторитету судової влади і зниженням фінансових витрат держави, то зі зростанням значимості приватних інтересів, швидкість

кримінального провадження стала розглядатись як засіб забезпечення захисту прав і законних інтересів особистості. При цьому неприпустимим стало досягнення швидкості за рахунок відступу від принципів процесу і всупереч поставленій перед ним меті. Це дало підстави К.В. Волинець стверджувати те, що вимога швидкості кримінального провадження поступово трансформувалась у вимогу розумності його термінів [52, с. 7]. До аналогічних висновків спонукає й аналіз подальшої історіографії з питання забезпечення присутності особи при проведенні відповідних процесуальних дій. Вимогою часу і правової дійсності стало визнання людини, її прав і свобод найвищою цінністю суспільства і держави, проголошення людини центральною фігурою правоохоронної діяльності, а захист її прав і свобод – метою кримінальної процесуальної діяльності.

Прийняття у 2012 році нового КПК України [128] внесло істотні зміни до нормативного врегулювання щодо поглядів на систему заходів забезпечення кримінального провадження, увібравши та відтворивши у собі як вимоги Основного Закону України, так і міжнародні стандарти у галузі прав людини. В даному кодифікованому акті замість усталеного та загальновживаного терміну «заходи кримінально-процесуального примусу» вводиться в обіг термін «заходи забезпечення кримінального провадження». Мета їх застосування – досягнення дієвості цього провадження, зазначається у ч. 1 ст. 131 КПК України [128].

У новому КПК України заходам забезпечення кримінального провадження приділено окремий розділ – другий. Їх переважна більшість застосовується виключно за рішенням слідчого судді або суду. Визначені їх мета, підстави та загальні умови застосування. Саме до заходів забезпечення кримінального провадження (поряд із тимчасовим обмеженням у користуванні спеціальним правом; відстороненням від посади; тимчасовим відстороненням судді від здійснення правосуддя; тимчасовим доступом до речей і документів; тимчасовим вилученням майна; арештом майна; затриманням особи; запобіжними заходами) законодавець відніс «виклик

слідчим, прокурором, судовий виклик і привід» (Глава 11 КПК), а також досі невідоме вітчизняному кримінальному процесуальному законодавству «грошове стягнення» (Глава 12 КПК [128]).

Чинний кримінальний процесуальний закон встановлює подвійний контроль за здійсненням приводу та грошового стягнення: прокурор або слідчий за погодженням із прокурором набуває права звернутися до слідчого судді під час досудового розслідування або суду під час судового провадження із клопотанням про здійснення приводу, або грошового стягнення. Так, під час досудового розслідування рішення про здійснення приводу приймається не слідчим, а винятково слідчим суддею за клопотанням слідчого чи прокурора (ст. 140 КПК). У Кодексі вперше визначений перелік тих осіб із числа свідків, до яких не може бути застосований привід. Виконання ухвали про здійснення приводу уже може бути доручено не тільки відповідним підрозділам органів Національної поліції, а й органів безпеки, органів, що здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства, Національного антикорупційного бюро України або Державного бюро розслідувань (ст. 143 КПК) [128]. Також норми нового КПК України визначають значно ширший перелік об'єктів і підстав застосування грошового стягнення (ст. 144 КПК) [128].

Тим самим новітній етап розвитку національного кримінального судочинства характеризується доволі високим рівнем правової регламентації заходів забезпечення кримінального провадження, можливість застосування яких ставиться у залежність від виконання обов'язків особи з явки на виклик у порядку ст. ст. 133, 134 КПК України з урахуванням міжнародних стандартів. Однією з принципових особливостей застосування під час досудового розслідування таких санкційних заходів, як привід, грошове стягнення та запобіжні заходи, є їх застосування виключно за рішенням слідчого судді.

З огляду на викладене вище, приходимо до висновку, що інститут виклику, як захід кримінального процесуального примусу (захід

забезпечення кримінального провадження у сучасному законодавчому тлумаченні) та відповідні санкції неприбуття на нього у вигляді приводу та грошового стягнення, а в окремих випадках – запобіжних заходів, пройшли досить тернистий шлях свого розвитку, та отримали більш детальну регламентацію в порівнянні з раніше діючим законодавством, будучи істотно доповненими з метою відповідності до вимог міжнародних стандартів. Однак і на сучасному етапі даний інститут сформований недостатньо і потребує подальшої розробки. Наразі серед науковців та практичних працівників не сформовано одностайної позиції щодо розуміння кола осіб, до яких за наслідками неприбуття особи на виклик, може застосовуватися привід та грошове стягнення, потребують додаткових роз'яснень нормативні положення, що встановлюють підстави застосування таких заходів кримінальної процесуальної відповідальності до учасників кримінального провадження, порядок їх процесуального закріплення тощо.

Отже, історико-правове дослідження виникнення та розвитку інституту виклику та наслідків неприбуття на нього у досудовому кримінальному процесі, дало змогу виділити такі історичні періоди (етапи розвитку):

I) Період зародження української державності, який охоплює добу Київської Русі (V – початок XII ст.) та її феодальної роздробленості (30-ті роки XII-XIV ст.). Він характеризується закладенням у нормах Руської Правди певних передумов розвитку вказаного інституту, а також нормативним закріпленням поділу судового виклику на виклик свідків, виклик товаришів та виклик сторін у кримінальних справах;

II) Період перебування територій сучасної України під владою Великого князівства Литовського, Польщі, Речі Посполитої, Великого князівства Московського, Австро-Угорської та Російської імперій, який включає Польсько-Литовську (друга половина XIV – друга половина XVI ст.) та козацько-гетьманську добу (1569 рік – перша половина XVIII ст.), а також час перебування українських земель у складі Російської імперії (друга половина XVIII ст. – 1917-1918 рр.). Йому властиві такі риси: врегулювання

правових наслідків нез'явлення учасників судового розгляду; закріплення у законодавчих актах поняття, форми, змісту виклику особи та процедури застосування приводу, у разі нез'явлення її до суду;

III) Радянський період інституту виклику та наслідків неприбуття на нього (1917-1991 рр.), який на початку свого розвитку мав репресивний характер. Він ознаменувався прийняттям декількох КПК УРСР, де інститут виклику розповсюджувався на усі стадії кримінального процесу, та досить детально регламентувався привід, як захід процесуального примусу, що застосовувався до осіб, які не прибули на виклик уповноважених осіб;

IV) Новітній період функціонування інституту виклику та наслідків неприбуття на нього (з 1991 року – до теперішнього часу), який характеризується посиленням гарантій захисту прав і свобод людини, закріпленням у новому КПК України процесуального порядку застосування виклику слідчим, прокурором, судового виклику та санкцій, спрямованих на виконання вказаного обов'язку учасниками кримінального провадження.

Завершуючи історичний аналіз розвитку інституту виклику та наслідків неприбуття на нього, зазначимо, що будь-яка правова система, у тому числі й система означених заходів забезпечення кримінального провадження, здебільшого відображала загальні правила організації суспільного життя відповідних епох, класову структуру суспільства, панівні економічні та політичні уявлення та зміст суспільних відносин, розвивалась та трансформувалась відповідно до загальних закономірностей історичного розвитку Української держави.

1.3 Міжнародні стандарти у діяльності зі здійснення виклику слідчим, прокурором, судового виклику та наслідків неприбуття на нього

Обравши демократичний шлях розвитку і визначивши як завдання

побудову правової держави, Україна повинна сприйняти глибоко гуманістичні цінності, які набули статусу загальновизнаних норм і стандартів у сфері захисту прав людини й імплементувати найпрогресивніші з них у свою правову систему [97, с. 223]. Такі міжнародні стандарти є закономірним результатом глобалізації, конвергенції правових систем, призначенням яких є побудова суспільства на основі поваги до інтересів окремої особи, захист її приватних інтересів і загалом побудова найбільш оптимального механізму здійснення кримінального провадження [305, с. 50]. Імплементация міжнародних стандартів забезпечення прав людини, визнаних європейським та загальносвітовим співтовариством, у кримінальну процесуальну діяльність є об'єктивною необхідністю на шляху прагнення України бути рівноправним учасником міжнародних відносин з Радою Європи та Європейським Союзом [138, с. 57].

В межах визначення перспектив розвитку інституту виклику у досудовому кримінальному провадженні з'ясування потребує його відповідність міжнародним стандартам і рекомендаціям європейського співтовариства щодо здійснення справедливих, безсторонніх процедур, спрямованих на забезпечення участі учасників кримінального провадження у проведенні процесуальних дій.

На запитання в якій мірі, чинне кримінальне процесуальне законодавство забезпечує загальновизнані міжнародним правом стандарти забезпечення прав та законних інтересів учасників кримінального провадження, щодо яких застосовується привід та грошове стягнення, відповіді слідчих, прокурорів та слідчих суддів розподілились таким чином: у повній мірі – 35 %; частково – 49 %; практично не забезпечує – 26 % (Додаток А). Дослідження цієї проблематики є актуальним завданням юридичної науки та практики ще й тому, що саме з цією метою у національний кримінальний процес впроваджувались нормативні положення, пов'язані із підвищенням ефективності діяльності уповноважених суб'єктів щодо офіційного запрошення відповідних осіб до у часті у процесуальних

діях.

У довідниковій літературі терміном «стандарт» визначається документ, що встановлює для загального та багаторазового застосування правила, загальні принципи або характеристики, які стосуються діяльності чи її результатів, із метою досягнення оптимального ступеня впорядкованості в певній галузі [191, с. 614-615]. Його словникове тлумачення має дещо інший відтінок – норма, зразок, мірило [40, с. 1187].

Відповідно, міжнародно-правові стандарти кримінального судочинства: знаходять свій прояв у зовнішніх формах; є універсальними; спрямовані на формування взірців, еталонів, мінімальних вимог, що являють собою «уявлення про належне, про те, як повинно бути» [88, с. 45; 58, с. 176; 372, с. 19]; здійснюють регулятивну, праводоповнюючу, інформаційно-контролюючу, реформаційно-орієнтуючу функції (є масштабом, критерієм, завдяки якому здійснюється вимір зобов'язань, які взяла на себе держава); визначають змістовний характер системи права держави та напрями її подальшого розвитку [184, с. 79]; зазвичай, формуються на підставі загальноновизнаних принципів міжнародного права; правовим та соціальним орієнтиром у правозастосовній практиці держави, насамперед щодо захисту прав, свобод та інтересів особи.

Існують з цього приводу й інші судження. Так, на думку І.Н. Кондрата, поняття «стандарти» стосовно прав людини слід розглядати не як зразок, еталон або модель, а як загальне нормативне правило, метою якого є досягнення адекватної сприйнятливості до прав людини і їх однаковою застосовності не тільки на міжнародному, а й на кожному з регіональних рівнів [113, с. 7].

Особливість міжнародних правових стандартів кримінального судочинства пов'язана із тим, що вони розроблені на основі консенсусу представників держав, а головна їх мета – реальне забезпечення дотримання та ефективного захисту прав людини, співвіднесення зі стандартами механізму їх забезпечення. На національному рівні забезпечення такого

захисту під час досудового розслідування покладено на слідчого, прокурора та слідчого суддю, які наділені владними повноваженнями з ініціювання та вирішення по суті процедур, пов'язаних з обмеженням прав, свобод та інтересів учасників кримінального провадження. До таких заходів, безперечно, відносяться виклик слідчим, прокурором, судовий виклик, а також наслідки невиконання такого зобов'язання у вигляді приводу, грошового стягнення, а за наявності підстав – запобіжного заходу.

Перенесення викладених вище теоретичних положень у площину досліджуваного питання з огляду на дотримання прав, свобод та інтересів особи у кримінальному процесі, дає можливість сформулювати визначення міжнародних стандартів здійснення виклику особи та наслідків неприбуття на нього, як закріплені у нормах міжнародного права або сформульовані в рішеннях міжнародних судових установ, відповідні мінімальні вимоги (правила, норми, настанови тощо) щодо обсягу правової регламентації відповідної діяльності суб'єктів кримінального провадження, що мають для них імперативний або рекомендаційний характер на національному рівні.

Наявність внутрішньодержавного механізму імплементації міжнародних норм дозволяє забезпечити повну, всебічну та своєчасну реалізацію прийнятих державою міжнародних зобов'язань у галузі забезпечення прав людини в кримінальному судочинстві. При цьому важливе не тільки загальне визнання і законодавче (конституційне) закріплення прав людини і громадянина, а й ефективний механізм їх захисту. Про реальність забезпечення прав людини можна говорити лише тоді, коли вони будуть реалізовуватися спеціальним механізмом їх забезпечення. Формування такого механізму, налагодження його елементів залишається однією з найбільш актуальних проблем вдосконалення сучасного українського законодавства.

Водночас, слід наголосити, що міжнародно-правові стандарти – це не тільки загальновизнані норми та принципи міжнародного права, а й міжнародні договори, а також численні норми рекомендаційних

законодавчих актів [141, с. 124-125]. Визнані прогресивною міжнародною спільнотою стандарти у сфері кримінального провадження містяться в різноманітних за своєю правовою природою документах, мають різний рівень - загальносвітовий чи європейський, та можуть носити для України як обов'язковий, так і необов'язковий характер. Наприклад, Міжнародний пакт про громадянські і політичні права та Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4 квітня 1950 р. (далі - ЄКПЛ) є частиною національного українського законодавства згідно зі ст. 9 Конституції України та підлягають обов'язковому застосуванню. При цьому, не є частиною нашого законодавства, для прикладу, Основні принципи незалежності судових органів, схвалені резолюціями Генеральної Асамблеї Організація Об'єднаних Націй (далі – ООН) №№ 40 / 32, 40 / 146 від 29 листопада та 13 грудня 1985 року, Бангалорські принципи поведінки суддів від 19 травня 2006 року, схвалені Резолюцією Економічної та Соціальної Ради ООН № 2006 / 23 від 27 липня 2006 року, рекомендації Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам, висновки Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету Міністрів Ради Європи [76].

Першим світовим міжнародно-правовим актом визнання людської гідності, свободи, рівних і невід'ємних прав людини стала ЄКПЛ, прийнята Генеральною Асамблеєю ООН 10 грудня 1948 р. [83], вимоги і рекомендації якої щодо дотримання прав та законних інтересів учасників кримінального провадження під час застосування заходів процесуального примусу поширюються й на Україну. Відповідно до положень ЄКПЛ національні суди, з однієї сторони, виступають суб'єктом захисту прав людини, виконуючи функцію поновлення у правах, а з іншої – гарантом прав людини, який не лише захищає права, а й наділений функцією забезпечення справедливого судового розгляду у розумні строки, що свідчить про важливу роль суду в питаннях захисту прав і свобод людини, утвердженні правопорядку в державі та справедливості у суспільстві. Такий обов'язок під час досудового розслідування покладається, насамперед, на слідчого суддю,

який приймає переважну більшість рішень про застосування відповідного заходу забезпечення кримінального провадження.

Важливим джерелом тлумачення і визначення змісту положень ЄКПЛ є практика Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ). Відповідно до ст. 2 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» встановлено, що рішення ЄСПЛ є обов’язковими для виконання Україною [228], а у ст. 16 прямо закріплюється, що суди застосовують при розгляді справ ЄКПЛ та практику ЄСПЛ як джерело права [228].

Розглядаючи конкретну справу, ЄСПЛ аналізує національне нормативно-правове регулювання окремих процесуальних питань у кореляції з обставинами, зазначеними заявником у скарзі, та робить висновок про те, чи мало місце порушення п. 1 ст. 6 ЄКПЛ [111]. З одного боку, рішення ЄСПЛ послідовно формують певний стандарт кримінального провадження, а з другого – виробляють правові орієнтири для учасників кримінального провадження у спірних питаннях в галузі прав людини в різних напрямках правового впливу на національне законодавство [303, с. 60]. Дослідження практики ЄСПЛ необхідне для формування єдиних європейських стандартів справедливого та раціонального судового кримінального процесу, а також сприяє динаміці і розвитку окремих його інститутів у європейських державах. У нашому випадку – інституту виклику під час досудового розслідування та наслідків неприбуття на нього у вигляді застосування приводу, грошового стягнення, а в окремих випадках – запобіжних заходів.

Саме в сфері кримінального судочинства обмеження прав і свобод особи, як відомо, має найбільш істотний характер, включаючи в себе обмеження таких конституційних прав і свобод громадян, як право на особисту недоторканість, свободу пересування і право на вільний вибір місця проживання тощо. До найбільш поширених проблем, встановлених ЄСПЛ в Україні, варто віднести й ті, які безпосередньо стосуються предмету дослідження та пов’язані з обмеженням прав особи, яка проігнорувала

законну вимогу з'явлення за викликом уповноваженої особи під час досудового розслідування. До них, зокрема, можна віднести такі: тривалі провадження досудового розслідування та розгляд справ судами; неналежне поводження щодо особи, яка перебуває під контролем держави [81, с. 43].

Питання, пов'язані із забезпеченням права на справедливий суд, у т. ч. в розумінні розгляду клопотання про застосування заходів забезпечення кримінального провадження, неодноразово було проаналізовано ЄСПЛ, який поступово наповнює зміст права на справедливий суд новими положеннями, забезпечуючи гармонізацію засад судочинства, у тому числі й кримінального [41, с. 41]. В окремих положеннях нормативно-правових актів та рекомендацій ЄСПЛ, які містять міжнародні стандарти здійснення кримінального судочинства, закладено основи функціонування інституту виклику та наслідків неприбуття на нього у вигляді кримінальних процесуальних санкцій, тому доцільним вбачаємо розкрити їх сутність крізь призму основних засад кримінального провадження. Принагідно зауважимо, що в науковій літературі неодноразово вказувалось, що судова процедура має містити такий мінімальний набір процесуальних гарантій: публічність (відкритість) судового розгляду, змагальність процесу і рівність сторін, розумний строк розгляду справи, виконання рішення суду [240, с. 22; 200, с. 59].

Уявляється, що дослідження міжнародних стандартів у діяльності зі здійснення виклику особи у кримінальному провадженні та наслідків неприбуття на нього варто розпочати з характеристики стандарту розумності строків у кримінальному провадженні. Адже саме він покладений в основу дотримання учасниками кримінального провадження обов'язку щодо прибуття за викликом уповноваженої особи якщо є достатні підстави вважати, що вона може дати показання, які мають значення для кримінального провадження, або її участь у процесуальній дії є обов'язковою (ст. ст. 133, 134 КПК України) [128].

Метою міжнародного стандарту та, водночас, засади розумності

строків (ст. 28 КПК України) є захист сторін кримінального процесу від надмірного затягування процесу, яке значною мірою знижує ефективність кримінального процесу й підриває довіру до держави. Ця засада (принцип) прямо впливає з ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, згідно з якою кожен має право при розгляді будь-якого висунутого проти нього кримінального обвинувачення на справедливий і публічний розгляд справи впродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, установленим законом [111].

КПК України у ч. 1 ст. 28 КПК розумними визначає строки, що об'єктивно необхідні для виконання процесуальних дій та прийняття рішень [128]. Йдеться не взагалі про скорочення часу на розгляд справ, а про таку оперативність, що виключає непотрібні витрати часу, в тому числі й об'єктивно невиправдане порушення процесуальних строків. З іншого боку, оперативність судочинства повинна визначатися як реально можливий швидкий у часі рух кримінального процесу у конкретній справі, що забезпечує вирішення всіх його завдань [224].

Слід зазначити, що питання, чи є строк розумним, вирішується ЄСПЛ у кожному конкретному випадку з урахуванням усіх обставин справи. Зокрема, одним із критеріїв розумності строку ЄСПЛ визначається поведінка заявника і органів влади (справи «Вітрук проти України» (2010 р.) [277], «Меріт проти України» (2004 р.) [282], «Іванов проти України» (2001 р.) [279], «Тодоров проти України» (2012 р.) [287], що з огляду на предмет дослідження видається важливим при вирішенні питання про ініціювання та обрання (зміну) відповідних заходів забезпечення кримінального провадження у разі недотримання учасником кримінального провадження вимог ст. ст. 133, 134 КПК України.

Крім того, на наше переконання, реалізація приписів щодо розумності строків у вітчизняному кримінальному процесуальному законодавстві в частині забезпечення участі особи у відповідній процесуальній дії повинна включати не тільки процесуальний аспект, визначений ст. ст. 133-147, ст.

176-213 КПК України, а й належну організаційну складову діяльності органів досудового розслідування, прокуратури і суду з метою недопущення безпідставного зволікання з ініціювання питання про застосування приводу, грошового стягнення, а в окремих випадках – запобіжних заходів, як наслідків неприбуття учасника досудового кримінального провадження за викликом.

Право на справедливий суд у кримінальному провадженні, як міжнародний правовий стандарт слід визнати одним із основоположних прав людини, що передбачається міжнародними та внутрішньодержавними нормативно-правовими актами, яке уособлює стандарти справедливої судової процедури та гарантії, спрямовані на належне забезпечення, реалізацію і захист прав, свобод та інтересів особи. Право на справедливий суд у кримінальному провадженні варто розуміти не тільки в загальному значенні, а й з точки зору здійснення судової процедури ухвалення відповідного процесуального рішення на стадії досудового розслідування. Такими повноваженнями наділений саме слідчий суддя, який, за винятком особистого ініціювання судового виклику, у судовому порядку ухвалює рішення про застосування приводу, грошового стягнення, обрання (зміну) запобіжного заходу.

Питання справедливої судової процедури найбільш повно розкрито в ст. 6 Конвенції, яка є джерелом кримінального процесуального законодавства України, та в практичній діяльності ЄСПЛ. Дотримання слідчим суддею положень зазначених положень поряд з іншими професійними учасниками кримінального провадження є умовою ефективного захисту прав, свобод та інтересів особи у кримінальному провадженні.

Окремої уваги потребує дослідження питання змісту засади рівності перед законом і судом у кримінальному провадженні, та гарантій її реалізації слідчим суддею відповідно до міжнародних стандартів судочинства.

Положення міжнародно-правових документів у більш-менш однаковому ступені закріплюють рівність будь-якої людини у незалежності від будь-яких

її відмінностей, проголошують рівний для всіх захист закону, а також з нетерпимістю ставляться до різного роду дискримінацій за будь-якими ознаками [139, с. 29]. Зазначений стандарт є одним із фундаментальних, загальнолюдських принципів права, які включені до переліку основних прав у міжнародних документах із прав людини (ст. ст. 1, 2, 7 Загальної декларації прав людини; ст. ст. 2, 3, 14, 26 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права; ст. ст. 1, 14 Конвенції та протоколу №12 до неї тощо). На конституційному рівні цей стандарт відображено у ст. ст. 13, 21, 24, 26, 36, 43, 51, 52, 129 [114]. Крім того, правове регулювання рівності всіх учасників судового процесу в національному законодавстві деталізується у Законі України «Про судоустрій та статус суддів» (ст. 9) [239].

У сфері кримінального судочинства своє відображення рівність знаходить у якості його засади – рівності всіх учасників судового процесу перед законом і судом (ст. 129 Конституції України), що полягає в однаковому застосуванні закону єдиним для всіх органом – судом – та забороні дискримінації будь-кого у процесуальних правах та встановленні додаткових процесуальних гарантій для осіб, що їх потребують [122, с. 123], тобто при одночасному передбаченні системи винятків із загального режиму [121, с. 21; 172, с. 512]. У такому розумінні зазначена засада кримінального процесу розкривається, перш за все, з формальної сторони [120, с. 238] та розглядається переважно в контексті складової частини системи процесуальних гарантій дотримання права на справедливий судовий розгляд, передбаченого ст. 6 ЄКПЛ.

Із цього приводу у рішеннях ЄСПЛ (справи «Домбо Бехеєр проти Нідерландів», 1993 р.; «Надточій проти України», 2008 р.) вказано, що принцип рівності сторін (принцип процесуальної рівності прав сторін) – один зі складників ширшої концепції справедливого судового розгляду – передбачає, що кожна сторона повинна мати розумну можливість представляти свою сторону (справу), включаючи докази, в умовах, які не ставлять її в суттєво менш сприятливе становище порівняно з опонентом [70;

283].

Вказані положення є надзвичайно важливими для врахування на національному рівні з точки зору дотримання процедури розгляду клопотання про обрання відповідного заходу забезпечення кримінального провадження, в основу якого ліг факт недотримання особою обов'язків, передбачених ст. ст. 133, 134 КПК України щодо з'явлення за викликом слідчого, прокурора, слідчого судді. Так, відповідно до ч. 1 ст. 146 КПК України, під час досудового розслідування одним із прав особи, щодо якої може бути накладено грошове стягнення, є повідомлення її про час та місце розгляду клопотання [128]. Про дотримання зазначеного стандарту можуть свідчити й положення ст. 142 КПК України, відповідно до ч. 1 якої, у разі необхідності слідчий суддя може заслухати доводи особи, яка подала клопотання [128].

Право на активну участь у дослідженні обставин, що можуть лягти в основу рішення слідчого судді про обрання запобіжного заходу передбачене й ч. 1 ст. 193 КПК України, відповідно до якої розгляд клопотання про застосування запобіжного заходу здійснюється за участю прокурора, підозрюваного, обвинуваченого, його захисника. При цьому, ч. 2 ст. 193 КПК України визначає права, якими наділяється підозрюваний під час розгляду відповідного клопотання. Аналогічний порядок розгляду клопотання про зміну запобіжного заходу визначено й ст. 200 КПК України, у якому підозрюваний може спростовувати доводи слідчого, прокурора щодо зміни запобіжного заходу на більш суворий на підставі того, що переховуватися від органів досудового розслідування та / або суду (п. 1 ч. 177 КПК України [128].

Стандарт права на свободу і особисту недоторканність являє собою сукупність заснованих на вимогах міжнародно-правових актів та встановлених державою правових положень, відповідно до яких безпідставне та незаконне обмеження права на свободу і особисту недоторканність учасників кримінального провадження заборонене, передбачена можливість

захисту від порушення цього права, а у випадку обмеження вказаних прав особі гарантована можливість звернутися за їх судовим захистом [121, с. 18–19].

На національному рівні цей стандарт знайшов відображення як у Конституції України (ч. ч. 2 та 3 ст. 29) [114], так і в нормах процесуального закону – КПК України, який однією із загальних засад кримінального провадження визначає також забезпечення права на свободу та особисту недоторканність (п. 5 ч. 1 ст. 7 КПК) [128].

Виходячи зі змісту ст. 5 ЄКПЛ, стандартами дотримання прав і свобод людини під час обмеження їхніх прав на свободу та особисту недоторканність виступають: а) законність позбавлення свободи, б) обґрунтованість (наявність обґрунтованої підозри та ризиків неправомірної процесуальної поведінки), в) поінформованість про підстави позбавлення свободи, г) право на судовий розгляд в порядку контрольної функції суду, д) право на відшкодування внаслідок незаконності позбавлення свободи [111].

При обранні запобіжного заходу або перегляді його застосування суд та суддя мають керуватися відповідями на такі запитання: чи є застосовуваний запобіжний захід таким, на який поширюються гарантії ст. 5 ЄКПЛ (порука, домашній арешт, застава тощо), тобто чи стосується застосовуваний захід процесуального примусу обмеження права на свободу та особисту недоторканність; чи є застосовуваний захід законним з точки зору ст. 5 ЄКПЛ; чи не було затримання свавільним; чи дотримано процесуальних вимог щодо забезпечення участі перекладача, захисника; чи забезпечено доступ до матеріалів, які обґрунтовують необхідність тримання під вартою; у разі, якщо тримання під вартою було незаконним, чи мала особа можливість отримати компенсацію за незаконне затримання [111].

На дотримання цього стандарту слідчими суддями особлива увага повинна приділятися визначенню альтернатив тримання особи під вартою. Позбавлення свободи може бути виправданим лише тоді, коли інші, менш суворі запобіжні заходи, по-перше, були розглянуті, а по-друге, за

результатами розгляду визнані такими, що не зможуть забезпечити мети, досягнення якої вимагається (п. 31 рішення ЄСПЛ у справах «Амбрушкевич проти Польщі» від 4 травня 2006 р.; «Хайредінов проти України» від 14 жовтня 2010 р.) [245; 288]. У таких випадках для зміни запобіжного заходу на більш суворий недостатньо самого факту нез'явлення особи на виклик слідчого, прокурора, адже законодавець пов'язує застосування тримання під вартою виключно у разі, якщо прокурор доведе, що жоден із більш м'яких запобіжних заходів не зможе запобігти ризикам, передбаченим ст. 177 КПК України [128].

Обов'язковою умовою законного позбавлення свободи за ст. 5 ЄКПЛ є наявність обґрунтованої підозри та ризиків неправомірної процесуальної поведінки підозрюваного [111]. Зазначене положення втілене у ч. 2. ст. 177 КПК України, яка передбачає підстави застосування запобіжного заходу [128]. ЄСПЛ створив низку судових прецедентів, у яких надав тлумачення зазначеної вимоги. Зокрема, у справі «Мюррей проти Сполученого Королівства» від 28 жовтня 1994 р. ЄСПЛ зазначив, що факти, які є причиною виникнення підозри не повинні бути такими ж переконливими, як ті, що є необхідними для обґрунтування обвинувального вироку чи й просто висунення обвинувачення, черга якого надходить на наступній стадії процесу кримінального розслідування» [375]. У справі «Нечипорук і Йонкало проти України» від 21 квітня 2011 р.) ЄСПЛ вказав, що підозра має базуватись на обґрунтованих підставах і це є значною частиною гарантії недопущення свавільного затримання і тримання під вартою [284].

До обов'язкових підстав для застосування запобіжного заходу є наявність ризиків неправомірної процесуальної поведінки, перелік яких визначено у ч. 1 ст. 177 КПК України. Практика ЄСПЛ тлумачить зазначені таким чином. Вирішуючи справу «Пунцельт проти Чехії» від 25 квітня 2000 р., ЄСПЛ зазначив, що небезпека переховування заявника від правосуддя підтверджувалась даними про його ухилення від кримінального процесу в Німеччині, наявністю численних ділових зв'язків за кордоном,

загрозою суворого покарання [286].

Загалом приходимо до висновку, що у разі нез'явлення особи на виклик слідчого, прокурора, слідчого судді, визначальна роль у забезпеченні дотримання її права на свободу і особисту недоторканність належить слідчому судді, який у визначений кримінальним процесуальним законом спосіб визначає доцільність застосування відповідного заходу забезпечення кримінального провадження за наслідками невиконання суб'єктом кримінального процесу обов'язків, визначених ст. ст. 133, 134 КПК України. Особлива увага при цьому повинна приділятися правам та законним інтересам підозрюваного, який є єдиним суб'єктом досудового кримінального провадження, щодо якого може бути застосовано запобіжний захід.

Стандарт права особи на повагу до приватного і сімейного життя являє собою сукупність правових положень, відповідно до яких учасникам кримінального провадження державою гарантована можливість вільно, на власний розсуд визначати свою поведінку у сфері свого приватного життя (особистого і сімейного) та можливість збереження у таємниці інформації про її обставини, поширення якої допускається тільки за їх згодою, крім випадків, визначених законом, і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини, де у випадку їх порушення особа має право на оскарження до суду дій та рішень відповідних посадових осіб [100, с. 19].

Варто зауважити, що рішення ЄСПЛ демонструють та запроваджують широкий підхід до тлумачення права на недоторканність приватного (особистого і сімейного) життя. Це дає підстави для відділення окремих сфер його реалізації у вітчизняному кримінальному процесі: недоторканність житла, таємниця спілкування, невтручання у приватне (особисте і сімейне) життя (ст. ст. 13-16 КПК України) [128]. Наявність цих положень свідчить про можливість їх активного використання у вітчизняній слідчій та судовій практиці. Так, у разі порушення прав та законних інтересів особи шляхом

вручення особі повістки про виклик у досудовому кримінальному провадженні, шляхом проникнення у її житло, помешкання інших осіб, КПК України надає можливість оскаржити відповідні дії уповноважених осіб. У подальшому, у разі з'ясування незаконності таких дій, слідчим суддею буде поставлена під сумнів можливість застосування приводу чи грошового стягнення за наслідками невиконання обов'язку прибути за викликом, передбаченого ст. ст. 133, 134 КПК України.

Стандарт забезпечення права на захист. Під правом на правничу (правову) допомогу слід розуміти передбачену Конституцією та законами України особам, які беруть участь у кримінальному провадженні, можливість отримати завдяки діяльності спеціально уповноважених суб'єктів гарантовану державою допомогу правового характеру у реалізації прав, свобод і законних інтересів таких осіб, ефективному їх захисті, а також відновленні у разі порушення [121, с. 20].

Мінімальні стандартні правила поведінки з ув'язненими, прийняті на першому Конгресі ООН зі запобігання злочинності (Женева, 1955 р.), схвалені резолюціями Економічної та Соціальної Ради № 663 від 31 липня 1957 р., та № 2076 від 13 травня 1977 р. у ст. 95 закріплюють положення про те, що особи, які були заарештовані або ж поміщені в місце тимчасового ув'язнення без пред'явлення обвинувачення, мають право на захист так само, як і інші особи (обвинувачені чи засуджені) [182]. Видається надзвичайно актуальним дотримання вказаних міжнародних стандартів, втілених у життя й вітчизняним законодавцем у вигляді норм, що визначають право уповноважених осіб на застосування до підозрюваного заходів забезпечення кримінального провадження у разі його неявки за викликом. Так, слідчий суддя повинен відобразити у матеріалах справи добровільність відмови від права на захист. Також, втілюючи у життя зазначених стандартів, слідчий суддя зобов'язаний вжити необхідних заходів для забезпечення особи, яка позбавлена свободи, захисником і відкласти будь-який розгляд, у якому бере участь така особа, на необхідний для забезпечення особи захисником час,

якщо вона бажає залучити захисника або якщо слідчий суддя вирішить, що обставини, встановлені під час кримінального провадження, вимагають участі захисника (ч. 9 ст. 206 КПК України) [128].

Стандарт забезпечення права на захист у контексті предмету дослідження актуалізується, насамперед, необхідністю його дотримання під час застосування приводу, грошового стягнення, запобіжного заходу за наслідками невиконання обов'язків прибуття особи за викликом. Аналіз положень ст. 52 КПК України, дав змогу з'ясувати, що у більшості випадків, а щодо підозрюваного – у всіх випадках за його бажанням, у кримінальному провадженні забезпечується обов'язкова участь захисника у таких процедурах, прямо чи опосередковано пов'язаних з викликом особи чи наслідками її неприбуття під час досудового розслідування: щодо осіб, які підозрюються або обвинувачуються у вчиненні кримінального правопорушення у віці до 18 років, – з моменту встановлення факту неповноліття або виникнення будь-яких сумнівів у тому, що особа є повнолітньою; щодо осіб, які внаслідок психічних чи фізичних вад (німі, глухі, сліпі тощо) не здатні повною мірою реалізувати свої права, – з моменту встановлення цих вад; щодо осіб, які не володіють мовою, якою ведеться кримінальне провадження, – з моменту встановлення цього факту [324].

Згідно з практикою ЄСПЛ при розгляді справи має забезпечуватися суб'єктивний критерій безсторонності (неупередженості) суду. У сторони мають бути відсутні будь-які побоювання у безсторонності суду. Кожна із сторін вправі сподіватися на об'єктивне рішення у справі. Так, ЄСПЛ розрізняє чи в конкретній справі суддя забезпечує достатню гарантію, щоб виключити підозру в його упередженості (рішення у справах «П'єрсак проти Бельгії», 1982 р., «Грівс проти Об'єднаного Королівства», 1983 р.) [285; 278].

На національному рівні законодавство встановлює основні універсальні гарантії безсторонності (незалежності) суду безвідносно до галузі судочинства (ст. 126 Конституції України, ст. 6 Закону України «Про

судоустрій і статус суддів») [114; 239]. Посилання в КПК України на незалежність і безсторонність суду вперше зустрічається у ст. 21 «Доступ до правосуддя та обов'язковість судових рішень», яка гарантує кожному права на справедливий розгляд та вирішення справи в розумні строки незалежним і неупередженим судом, створеним на підставі закону [128].

Однією із гарантій забезпечення безсторонності суду, є передбачене ч. 2 ст. 80 КПК України право заявлення відводу у разі виникнення у особи, стосовно якої вирішується питання про застосування відповідного заходу забезпечення кримінального провадження на підставі неявки на виклик, сумнівів щодо неупередженості слідчого судді, який здійснює розгляд клопотання. Так, ст. 75 КПК України визначає обставини, що виключають участь слідчого судді в кримінальному провадженні. У разі задоволення заяви про відвід (самовідвід) слідчого судді кримінальне провадження передається на розгляд іншому слідчому судді (ч. 1 ст. 82 КПК України) [128].

Отже, погоджуємось із точкою зору О.В. Ануфрієвої, що відвід є одним із тих механізмів, що забезпечують законність та обґрунтованість рішень і покликані гарантувати захист від впливу на суд різних зовнішніх факторів [12, с. 36]. Безсторонність слідчого судді під час досліджуваних нами процедур слід вважати окремою гарантією права особи на справедливий суд (судовий захист) у його об'єктивному розумінні.

Таким чином, реалізація викладених вище рекомендацій шляхом імплементації норм міжнародних актів підвищить ефективність національного кримінального процесуального законодавства в частині належного правового регулювання виклику слідчим, прокурором, судового виклику. Удосконалення законодавчого забезпечення змагального та неупередженого судочинства може бути здійснене, зокрема, шляхом внесення відповідних змін до процедур, спрямованих на забезпечення з'явлення учасників досудового кримінального провадження на виклик уповноважених осіб. Адже, як свідчить слідча та судова практика,

запропонована конструкція окремих статей КПК, які регламентують порядок виклику особи до слідчого, прокурора, слідчого судді, а також процедура впливу на таких осіб засобами кримінальної процесуальної відповідальності, не вирішує усіх питань практичного характеру.

Якщо говорити про практичну складову забезпечення міжнародних стандартів, то важко переоцінити роль слідчого судді у забезпеченні законності при вирішенні питання про застосування приводу, грошового стягнення, запобіжного заходу до несумлінного учасника досудового кримінального провадження, який проігнорував обов'язок щодо виклику до уповноваженої особи в порядку ст. ст. 133, 134 КПК України. Адже саме діяльність слідчого судді є процесуальною гарантією забезпечення прав, свобод та інтересів особи на досудових стадіях кримінального провадження. Урахування норм Конвенції та висновків, викладених у рішеннях ЄСПЛ в діяльності слідчого судді – його прямий обов'язок, що визначений Конституцією України, КПК України та Законом України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини».

Висновки до розділу 1

Вивчення стану дослідження виклику слідчим, прокурором, слідчим суддею як заходу забезпечення кримінального провадження та наслідків неприбуття на нього, дало змогу дійти загального висновку про те, що у сучасній доктрині кримінального процесу відсутні комплексні дослідження здійснення виклику слідчим, прокурором, слідчим суддею на стадії досудового розслідування, а також процесуальних засобів забезпечення явки учасників кримінального провадження, викликаних до уповноваженої особи для проведення відповідної процесуальної дії. Саме цим обумовлено науковий пошук дисертаційного дослідження.

Під методами дослідження проблем виклику слід розуміти систему

науково обґрунтованих прийомів і способів, за допомогою яких здійснюється з'ясування сутності предмета дослідження, узагальнюються та систематизуються існуючі, а також здобуваються нові знання про нього, на підставі якого формулюються відповідні висновки і пропозиції щодо вдосконалення чинного законодавства та практики його застосування. Описано сукупність методів, які склали основу методології дослідження виклику слідчим, прокурором, слідчим суддею у досудовому розслідуванні.

Методологічні засади дослідження вказаного заходу забезпечення кримінального провадження являють собою комплекс сучасних загальнонаукових і спеціальних методів, якими оперують у кримінальній процесуальній науці. Вони визначаються виходячи з поставлених у дослідженні завдань, з урахуванням специфіки його об'єкта й предмета та спрямовані на з'ясування як наукового та практичного пізнання процесуального порядку застосування виклику слідчим, прокурором, слідчим суддею у досудовому розслідуванні, а також імовірних наслідків його невиконання – накладення грошового стягнення, приводу, запобіжного заходу.

Дослідження генези розвитку такої правової категорії, як виклик та наслідків неприбуття на нього у досудовому кримінальному процесі, дало змогу виділити та охарактеризувати такі основні історичні періоди (етапи розвитку): 1) зародження української державності (V–XIV ст.), який характеризується закладенням у нормах Руської Правди певних передумов розвитку вказаного інституту, а також нормативним закріпленням поділу судового виклику на виклик свідків, виклик товаришів та виклик сторін у кримінальних справах; 2) перебування територій сучасної України під владою Великого князівства Литовського, Польщі, Речі Посполитої, Великого князівства Московського, Австро-Угорської та Російської імперій (друга половина XIV–1917-1918 рр.), якому властиві такі риси: врегулювання правових наслідків нез'явлення учасників судового розгляду; закріплення у законодавчих актах поняття, форми, змісту виклику особи та процедури

застосування приводу, у разі нез'явлення її до суду; 3) радянський (1917-1991 рр.), на початку якого інститут виклику мав репресивний характер, та досить детально регламентувався привід, як захід процесуального примусу до осіб, які не прибули на виклик слідчого, прокурора, судді; 4) новітній (з 1991 року і до сьогодні), який характеризується посиленням гарантій захисту прав і свобод людини, закріпленням у чинному КПК України процесуального порядку здійснення виклику слідчим, прокурором, судового виклику та санкцій, спрямованих на виконання вказаного обов'язку учасниками кримінального провадження.

Загалом становлення та розвиток інституту виклику та наслідків неприбуття на нього у національному кримінальному процесі на різних історичних етапах здебільшого здійснювались еволюційним шляхом: від свого зародження, виникнення, набуття найбільш простих, зазвичай репресивних форм до більш складних, демократичних форм організації та функціонування, що передбачають нові елементи інституту виклику та формують правові умови застосування впливу на несумлінних учасників кримінального провадження шляхом ініціювання та застосування приводу, грошового стягнення, а в окремих випадках і запобіжних заходів.

Міжнародні стандарти здійснення виклику особи та наслідків неприбуття на нього слід розглядати, як закріплені у нормах міжнародного права або сформульовані в рішеннях міжнародних судових установ, відповідні мінімальні вимоги (правила, норми, настанови тощо) щодо обсягу правової регламентації відповідної діяльності суб'єктів кримінального провадження, що мають для них імперативний або рекомендаційний характер на національному рівні.

Здійснено науковий аналіз міжнародних стандартів кримінального провадження щодо здійснення виклику слідчим, прокурором, судового виклику та наслідків неприбуття на нього, до яких віднесено: розумність строків у кримінальному провадженні; рівність перед законом і судом; право на справедливий суд (у вузькому значенні); право на свободу і особисту

недоторканність; право на повагу до приватного і сімейного життя; право на захист; право на відшкодування шкоди внаслідок незаконності позбавлення (обмеження) свободи та ін.

РОЗДІЛ 2.

ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ ЗДІЙСНЕННЯ ВИКЛИКУ СЛІДЧИМ, ПРОКУРОРОМ, СУДОВОГО ВИКЛИКУ У ДОСУДОВОМУ РОЗСЛІДУВАННІ

2.1 Сутність виклику слідчим, прокурором, судового виклику та його місце в системі заходів забезпечення кримінального провадження

Пізнати будь-яке явище – значить встановити його властивості та форми прояву в об'єктивній дійсності, виявити характерні риси даного явища і його зв'язок з іншими явищами, встановити динаміку його розвитку, роль і значення в системі інших явищ. У зв'язку із цим особливого значення набуває визначення поняття і правової природи виклику особи слідчим, прокурором, судового виклику, та його значення у системі заходів забезпечення кримінального провадження.

Реалізація засад кримінального провадження під час виклику особи до слідчого, прокурора, судового виклику відбувається у декількох напрямках. По-перше, це забезпечення законності процедури виклику; по-друге, це забезпечення поваги до честі і гідності особи, врахування його законних інтересів, потреб та життєвих обставин; по-третє, це реалізація засади свободи та особистої недоторканності учасника кримінального провадження через суворе дотримання підстав та порядку застосування заходів забезпечення кримінального провадження до осіб, які ухиляються від явки за викликом слідчого, прокурора, суду.

Загалом доводиться констатувати, що науковий пошук у цьому напрямку за час дії КПК України, прийнятого у 2012 році, обмежується лише окремими публікаціями [91; 157, с. 169-173; 154, с. 197-201; 263, с. 154-157; 266, с. 460-463; 293; 310, с. 121-126; 345, с. 77-84]. Значна ж кількість процесуальних особливостей здійснення виклику особи слідчим, прокурором для участі в

проведенні процесуальних дій, як заходу забезпечення кримінального провадження, усе ще залишається недостатньо дослідженою та спонукає до пошуку вирішення проблемних питань.

Насамперед з'ясуємо, чи є заходи забезпечення кримінального провадження за своєю правовою природою заходами кримінального процесуального примусу? Яке місце у системі цих заходів займає виклик слідчим, прокурором, судовий виклик? Адже у доктрині кримінального процесу до цього часу не сформулювалась чітка теоретична концепція заходів кримінального процесуального примусу і, як наслідок відсутність однастайності у віднесенні / невіднесенні виклику слідчим, прокурором, судового виклику до примусових заходів.

Розкриття змісту правового інституту виклику слідчим, прокурором, судового виклику пов'язане із з'ясуванням багатьох дискусійних питань, серед яких – як ті, що мають прикладне значення, так і ті, що, на перший погляд, мають суто теоретичний характер і нібито не впливають на ефективність правозастосування цього заходу забезпечення кримінального провадження. Прийнятий у 2012 році КПК України має багато нових процесуальних положень, що визначають механізми реалізації окремих процесуальних систем. Найсуттєвішу трансформацію зазнав порядок застосування примусу в кримінальному судочинстві, який майже в повному обсязі підкорився слідчому судді [77, с. 86].

Чинний КПК України не визначає поняття заходів забезпечення кримінального провадження, хоча активно використовує цей термін. З однієї сторони, законодавче формулювання мети застосування заходів забезпечення кримінального провадження, а відповідно до ч. 1 ст. 131 КПК України вони застосовуються з метою досягнення дієвості цього провадження, дає підстави для розуміння сутності та сфері дії цих заходів дещо ширше, ніж сфера застосування виключно примусових заходів. Адже дієвість – це здатність активно діяти; здійснювати вплив на що-небудь і викликати відповідну дію [40; 93] і у цьому значенні заходи, що застосовуються з метою досягнення дієвості

кримінального провадження, виходять далеко за межі виключно заходів примусу [365, с. 45].

Аналіз заходів забезпечення кримінального провадження, визначених у ч. 2 ст. 131 КПК України, свідчить, що законодавець включає до цього переліку певні процесуальні засоби державно-правового примусу, пов'язані з обмеженням прав і свобод особи. Не є виключенням у цьому плані й виклик слідчим, прокурором, судовий виклик. Такі заходи у КПК України отримали досить детальну регламентацію у окремій спеціальній главі 11 розділу II «Заходи забезпечення кримінального провадження» [128] та тлумачаться науковцями, як передбачені КПК України заходи примусового характеру, що застосовуються за наявності підстав та в порядку, встановлених законом, з метою запобігання і подолання негативних обставин, що перешкоджають або можуть перешкоджати вирішенню завдань кримінального провадження, забезпечення його дієвості. Під останньою розуміють вирішення завдань кримінального провадження, вказаних у ст. 2 КПК України, в розумні строки, з дотриманням принципу процесуальної економії [298, с. 133].

У п. 1 ч. 2 ст. 131 КПК України до заходів забезпечення кримінального провадження законодавцем віднесено, зокрема, виклик слідчим, прокурором, судовий виклик. З метою з'ясування його сутності та місця в системі визначених законодавцем заходів забезпечення кримінального провадження, науковцями були здійснені численні спроби охарактеризувати цю правову категорію.

Загальною метою застосування заходів забезпечення кримінального провадження загалом та запобіжних заходів зокрема є досягнення дієвості провадження. Під дієвістю кримінального провадження, слід розуміти виконання завдань кримінального судочинства, які визначені у ст. 2 КПК, зокрема: захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, а також забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожний, хто

вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура [128].

Водночас, характерною для кожного із заходів забезпечення кримінального провадження є також наявність власної специфічної мети, яка у структурі цілеспрямованості кримінальної процесуальної діяльності займає окреме місце. Так, виходячи зі змісту ст. ст. 133, 134 КПК України, застосування виклику слідчим, прокурором та судовий виклик переслідує мету – отримати від особи показання, які мають значення для кримінального провадження, або забезпечити можливість проведення процесуальної дії у разі, коли участь у процесуальній дії відповідної особи є обов’язковою.

Диференційовано підходить законодавець і до суб’єктів, щодо яких можуть застосовуватись заходи забезпечення кримінального провадження залежно від його обставин, а також їх поведінки при його здійсненні. Такий підхід, як слушно зазначає І.О. Сухачова, має важливе значення в аспекті захисту прав людини у сфері кримінального судочинства, недопущення зловживання правом з боку осіб, які здійснюють кримінальне провадження, адже кожний із цих заходів тією чи іншою мірою обмежує права людини, у тому числі й конституційні, а також може мати негативні наслідки й для інтересів інших фізичних та юридичних осіб [298, с. 135-136].

Спільною ознакою заходів забезпечення кримінального провадження є обмеження прав, свобод та законних інтересів його учасників шляхом застосування примусу. Виключенням у цьому аспекті є виклик слідчим, прокурором (ст. ст. 133-139 КПК України), застосування якого здійснюється під загрозою застосування примусу. Обов’язок учасника кримінального провадження прибути на виклик слідчого, прокурора, слідчого судді чи суду на осіб, поряд з іншими процесуальними обов’язками та правами є невід’ємною складовою його процесуального статусу (п. 1 ч. 7 ст. 42, п. 1 ч. 1 ст. 57, ч. 3

ст. 61, ч. 3 ст. 62, п. 1 ч. 7 ст. 641, п. 1 ч. 2 ст. 66 КПК України).

Отже, розкриваючи юридичну природу заходів забезпечення кримінального провадження, ми виходимо з їх обумовленості процесуальними обов'язками суб'єктів кримінального процесу, які, отримавши закріплення в чинному законодавстві, формують модель їх належної поведінки в кримінальному провадженні і визначають вид, обсяг та зміст можливого і необхідного примусового впливу, гарантуючи тим самим дотримання встановленого порядку кримінального провадження. При цьому кожній стадії кримінального процесу (досудової або судової) відповідає своє коло учасників, які несуть відповідні процесуальні обов'язки і, отже – свій обсяг і зміст необхідного примусового впливу, що забезпечує їх належне виконання [49, с. 37]. На нашу думку, зазначені фактори, що розкривають юридичну природу заходів забезпечення кримінального провадження, повинні впливати на формування наукових уявлень про поняття і систему даного явища.

Аналіз точок зору щодо сутності та змісту заходів забезпечення кримінального провадження, дає можливість виокремити їх характерні ознаки: мають процесуальний характер і регулюються кримінальним процесуальним законом; спрямовані на досягнення єдиної мети – забезпечити належний порядок кримінального провадження, його дієвість; мають виражений примусовий характер, який залежить від їх законодавчої моделі; мають виключний характер – тобто застосовуються лише в тих випадках, коли іншими заходами публічні завдання кримінального провадження досягнути неможливо [193, с. 103]; мають визначене коло учасників кримінального провадження, до яких вони застосовуються; специфічний суб'єкт застосування (у переважній більшості – слідчий суддя під час досудового розслідування, суд – під час судового розгляду).

Вважаємо доцільним дослідити правову природу заходів кримінального процесуального примусу, які у науці кримінального процесу часто ототожнюються із заходами забезпечення кримінального провадження, з метою з'ясування сутності виклику та його співвідношення із зазначеними правовими

категоріями, якими оперує законодавець та доктрина.

Етимологічне значення терміну «примус» полягає в натиску з чийогось боку, у примушуванні, змушуванні [197, с. 534], тобто ним іменується певний вплив на волю особи для спрямування її поведінки в необхідному напрямку. Державний примус є необхідним атрибутом держави і права, найважливішим елементом публічної влади, виступаючи поряд з переконанням одним з методів її здійснення. Заходи кримінального провадження є частиною державного примусу. Інститут заходів забезпечення кримінального провадження у кримінальному процесі безпосередньо обмежує конституційні права і свободи громадянина, в той же час найбільше гарантує дотримання інтересів суб'єктів кримінального провадження.

Мета кримінального процесуального примусу – певне обмеження свободи дій, так як свобода виключає примус, а примус несумісний зі свободою. Примус обмежує або виключає вибір між різними варіантами поведінки, тому примус не є межею свободи, швидше він являє собою несвободу. Кримінально-процесуальний примус є наслідком суперечності (конфлікту) між волею органу судочинства і волею учасника кримінального судочинства. Примусові дії спрямовані на підпорядкування учасника кримінального процесу закону, а також на те, щоб примусовим шляхом зняти відповідні протиріччя і забезпечити нормальні умови судочинства [302, с. 123]. Здійснюючи примус, органи кримінального судочинства ставлять своїм завданням так вплинути на розум, свідомість, волю, почуття і настрої учасника кримінального судочинства, щоб він усвідомив як справедливість застосованих до нього примусових заходів, так і необхідність очікуваної від нього кримінальної процесуальної поведінки, визначеної законом [302, с. 123].

Слід констатувати відсутність єдиного загальновизнаного підходу у визначенні поняття та системи заходів кримінального процесуального примусу пояснюється багатоаспектністю його прояву. Безперечно, що вирішення питання про те, які саме засоби слід віднести до заходів кримінального процесуального примусу є досить складним, оскільки майже усі процесуальні

дії під час досудового розслідування і судового провадження викликають виникнення таких кримінально-процесуальних відносин, які мають владний характер і не позбавлені певного ступеню примусовості (до прикладу, початок досудового розслідування, повідомлення про підозру, складання обвинувального акту і т. ін.). І це природньо, оскільки держава засуджує злочинні дії і намагається викорінити їх, у тому числі через встановлення несприятливих для правопорушника наслідків примусового характеру, які мають процесуальну природу, а також передбачаючи систему примусових засобів забезпечення здійснення кримінального провадження у зв'язку із вчиненням діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність [365, с. 48].

Відсутність однозначного науково обґрунтованого критерію, за яким можна більш чітко визначити коло заходів кримінального процесуального примусу, призводить до того, що у процесуальній літературі до них відносять різноманітні процесуальні дії. [365, с. 49]. Водночас відмежування заходів кримінального процесуального примусу від інших суміжних правових категорій є актуальним і важливим насамперед з теоретичної точки зору. З огляду на предмет дисертаційного дослідження з'ясування цього питання необхідне для визначення місця виклику слідчим, прокурором, судового виклику у їх системі.

Як зазначає І.Л. Петрухін, критерій відмежування процесуального примусу від сфери вільного волевиявлення – не апіорно примусовий характер тих чи інших слідчих або судових дій, а психічне ставлення громадянина – суб'єкта кримінального судочинства до покладеного на нього обов'язку в процесуальних правовідносинах з посадовою особою або органом, відповідальним за кримінальну справу, схвалює громадянин покладання на нього цього обов'язку, сприймає її як свій соціальний обов'язок, значить, немає примусу. Якщо ж він протривається виконанню цього обов'язку, бачить в ній чуже йому обтяження, виконує обов'язок під впливом психічної загрози або фізичної сили, значить, в наявності примус [211, с. 232].

Однак, на наше переконання, настільки широке трактування процесуального примусу навряд чи можна брати за основу в правових дослідженнях, хоча б тому, що за кожен випадок незаконного та необґрунтованого застосування примусу держава несе юридичну відповідальність. Правовий примус повинен мати чітко виражений характер, зміст і межі свого застосування; він повинен бути деталізований у законі і викликати певні правові наслідки. На нашу думку, таким критерієм у розумінні віднесення тих чи інших процесуальних дій до заходів процесуального примусу слід визнати можливість застосування фізичного, морального чи матеріального впливу на учасника кримінального провадження під час *безпосереднього* (виділене нами – О.Б.) застосування самої процесуальної дії.

Якщо відштовхуватись від такого розуміння правової природи примусового заходу у кримінальному процесуальному праві, то жодний із видів впливу на особу не характерний такому заходу забезпечення кримінального провадження, як виклик слідчим, прокурором, судовий виклик. Такі елементи властиві наслідкам недотримання обов'язку з'явитись за викликом, тобто – приводу, грошовому стягненню та, за наявності підстав, – запобіжним заходам, які являють собою свого роду кримінальні процесуальні санкції, що застосовуються до несумлінних учасників кримінального процесу. Отже, виклик слідчим, прокурором, судовий виклик за своєю сутністю не є заходом процесуального примусу.

Схожу позицію з цього приводу було висловлено й російським науковцем К.В. Задерако, який вказує, що виклик слідчим, прокурором, судовий виклик має бути обов'язковим заходом, регламентація якого повинна здійснюватися в рамках статусних норм за аналогією з повідомленням, у зв'язку з чим, від нього, як від заходу забезпечення кримінального провадження, слід відмовитися на тій підставі, що він не містить спільної для них ознаки – наявності примусу [85, с. 14].

Загальною для всіх заходів кримінального процесуального примусу є можливість їх застосування незалежно від волі і бажання особи, щодо якої вони

здійснюються. Примус виражається в санкціонованому державою обмеженні особистих, майнових та інших суб'єктивних прав громадян. Зовні примус виражається у формі психічного, фізичного або морального впливу на поведінку суб'єкта, як з метою припинення, так і з метою попередження його неправомірної поведінки. Ці заходи спрямовані на попередження або припинення неправомірних дій, що перешкоджають розслідуванню, розгляду і вирішенню по суті кримінального провадження справи, належного виконання вироку.

Якщо ж говорити про виклик слідчим, прокурором, судовий виклик, то зазначені риси йому не властиві, адже його мета, як випливає зі змісту ст. ст. 133, 134 КПК України – забезпечити присутність викликаної особи при проведенні відповідної процесуальної дії. На наше переконання, наполягання на вчиненні певних дій, тобто на з'явленні особи на виклик, яке відбувається у випадку застосування зазначеного заходу забезпечення кримінального провадження, не можна трактувати з точки зору застосування примусу. Адже з таким самим успіхом до заходів процесуального примусу можна віднести будь-яку процесуальну дію, яка характеризується наявністю у особи певного, визначеного КПК України обов'язку, що, зазвичай, тягне за собою відповідні негативні наслідки.

Виклик слідчим, прокурором, судовий виклик за своєю сутністю є наполяганням на явці учасника кримінального провадження до уповноваженої особи для проведення відповідної процесуальної дії, однак йому не властивий примусовий характер; натомість примус у вигляді можливості фізичного, морального чи матеріального впливу притаманний імовірним наслідкам його невиконання – приводу, накладенню грошового стягнення та, за наявності підстав, – відповідному запобіжному заходу.

Слід також зауважити, що здійснення виклику слідчим, прокурором, судового виклику не обмежує конституційних прав особи. Йдеться про те, що особа (можливо і всупереч своєму бажанню) зобов'язується діяти певним чином – прибути на виклик. У випадку встановлення КПК України строків

здійснення процесуальних дій, які не дозволяють здійснити виклик у зазначений строк, особа має отримати повістку про виклик або бути повідомленою про нього іншим шляхом якнайшвидше, але в будь-якому разі з наданням їй необхідного часу для підготовки та прибуття за викликом (ч. 8 ст. 135 КПК України). Крім того, особа має можливість не з'явитися на виклик через поважні причини, відкритий перелік яких визначений у ст. 138 КПК України (п. 9 ч. 1 ст. 137 КПК України) [128].

Наявність такого заходу, як виклик слідчим, прокурором, судовий виклик, як і обов'язку відповідних осіб прибувати за цим викликом – це нормальна суспільна необхідність під час здійснення кримінального провадження. Водночас, як слушно зазначає О.В. Шульга, елемент примусу у виклику слідчим, прокурором, судовому виклику настільки мало виражений, що, на погляд науковця, не може бути підставою для його віднесення до заходів кримінально-процесуального примусу [365, с. 52].

Здійснений аналіз спонукає до висновку, що виклик слідчим, прокурором, судовий виклик не носить характеру примусу, а отже, віднесений до заходів процесуального примусу, з огляду на його правову природу, бути не може. Такий захід забезпечення кримінального провадження, як виклик слідчим, прокурором, судовий виклик з елементом примусу можна пов'язати опосередковано, лише з точки зору настання негативних наслідків у разі невиконання учасником кримінального провадження зобов'язань, визначених ст. ст. 133, 134 КПК України.

Зроблені нами висновки, у свою чергу, дають підстави стверджувати, що не варто ототожнювати поняття «заходи забезпечення кримінального провадження» та «заходи процесуального примусу», через відсутність спільної для них ознаки – наявності примусу. Зокрема, така ознака не властива виклику слідчим, прокурором, судовому виклику, який, проте, цілком обґрунтовано віднесений законодавцем до системи заходів забезпечення кримінального провадження.

Таким чином, визначений законодавчо захід забезпечення кримінального

провадження – виклик слідчим, прокурором, судовий виклик (ст. ст. 133, 134 КПК України), є засобом забезпечення оперативності з'явлення учасників кримінального провадження, викликаних до уповноваженої особи для проведення відповідної процесуальної дії, що застосовується під загрозою настання для несумлінної особи негативних наслідків у вигляді приводу, грошового стягнення та, за наявності підстав, – запобіжного заходу.

Виклик слідчим, прокурором, судовий виклик, варто відрізнити від такої форми інформування учасника кримінального провадження, як повідомлення. Досліджуючи у своїй науковій праці виклик, О.В. Іващенко розглядає його поряд з повідомленням повісткою в якості елемента більш загального поняття – «інформування», під яким у кримінальному процесі розуміє сукупність кримінально-процесуальних норм, які регулюють суспільні відносини, що виникають, змінюються та припиняються з приводу форм інформування, процесуального порядку інформування, закріплюють коло його учасників, їх права, обов'язки і законні інтереси та правові наслідки у разі невиконання його вимог [92, с. 10-11]. На її переконання виклик може використовуватися суб'єктами інформування в процесі їх комунікативної діяльності під час провадження у кримінальних справах та не є тотожним повідомленню [92, с. 35].

У словниковому розумінні під викликом слід розуміти прохання або вимога з'явитися куди-небудь; знак, сигнал, за допомогою якого зв'язуються на віддалі для повідомлення, розмови; вимога, спонукання до будь-яких дій, відносин [40, с. 144] натомість, повідомлення – те, що сповіщається комусь; письмова чи усна інформація; дані, інформація, передані, викладені ким-небудь; документ, у якому про щось повідомляється, сповіщається [40, с. 1006].

Про те, що вказані поняття різняться за змістом і наслідками свідчить й аналіз КПК та наукової думки щодо цього питання. З цього приводу О.А. Лейба зазначає, що законодавець допускає термінологічний дисонанс у регламентації повідомлення і виклику. Зазначені процесуальні інститути є принципово різними як за формальними ознаками (розміщення у різних главах КПК), так і

за сутнісними (обов'язковість чи необов'язковість явки, можливість чи неможливість застосування приводу та штрафних санкцій). Натомість, не зважаючи на очевидну відмінність інститутів виклику і повідомлення, законодавець все ж допускає термінологічну некоректність при регламентації змісту повідомлення, використовуючи у ч. 1 ст. 112 КПК термін «виклик» [142, с. 180].

На відміну від виклику, повідомлення учасників кримінального провадження має інформативне та правозабезпечувальне значення, оскільки у такий спосіб до відома учасника кримінального провадження доводиться інформація, що стосується руху кримінального провадження та можливості реалізації цієї особою її процесуальних прав при проведенні тієї чи іншої процесуальної дії. Повідомлення учасників кримінального провадження з приводу вчинення процесуальних дій здійснюється у випадку, якщо участь цих осіб у таких діях не є обов'язковою [65, с. 113-114].

Вищий спеціалізований суд України в зазначає, що особі має бути надіслано саме повістку про виклик, а не повідомлення, інакше обов'язку з'явитися у неї не виникає. Як приклад, в Узагальненні судової практики щодо розгляду слідчим суддею клопотань про застосування заходів забезпечення кримінального провадження від 07.02.2014 р. наводиться конкретне кримінальне провадження, оскільки відповідно до ст. 111 КПК повідомлення здійснюється в тому випадку, коли участь особи в таких діях не є обов'язковою [319].

Таким чином, правова природа виклику слідчим, прокурором, судового виклику у кримінальному процесі полягає в тому, що дане правове явище є елементом кримінальної процесуальної діяльності, спрямоване на доведення до відома визначених законом учасників кримінального провадження у відповідний спосіб (під загрозою кримінальної процесуальної відповідальності) їхнього процесуального обов'язку з'явитись у визначений уповноваженою особою час та місце для участі у проведенні відповідної процесуальної дії. Недотримання норм кримінального процесуального закону та невиконання

покладених на учасника кримінального провадження обов'язку зі з'явлення на виклик уповноваженої особи виступає підставою для притягнення такого учасника до кримінальної процесуальної відповідальності.

Переконання, як складова частина кримінально-процесуальної відповідальності, знаходить вираження в обізнаності, яка відіграє важливу роль у неухильному дотриманні правових приписів, у тому числі й щодо інформування [248, с. 261]. У разі невиконання вимог кримінально-процесуального закону щодо форм інформування передбачається застосування заходів відповідальності, тобто її санкцій [96, с. 5]. В даному випадку наявність саме такої форми інформування виступає підставою для настання кримінальної процесуальної відповідальності, хоча безпосередньо у ст. ст. 133, 134 КПК України вона не передбачена. Її настання визначене іншими ст. ст. 139, 141, 144, п. 1 ч. 1 ст. 177 КПК України.

Таким чином, враховуючи специфіку правового регулювання та сутність виклику слідчим, прокурором, судового виклику, вказане правове явище слід розглядати як окремий елемент кримінальної процесуальної діяльності та як міжгалузевий процесуальний інститут.

Виклик, як міжгалузевий процесуальний інститут, являє собою комплекс відокремлених норм процесуальних галузей права, які спрямовані на правове регулювання відносин, пов'язаних з інформуванням суб'єктів відповідних та правовими наслідками, настання яких передбачене відповідним законодавством за їх порушення. Натомість, кримінальні процесуальні норми регулюють окрему, інформаційну галузь суспільних відносин, які виникають у зв'язку із кримінальним провадженням та викликані необхідністю присутності особи при проведенні відповідної процесуальної дії. Це сукупність кримінальних процесуальних норм, які регулюють суспільні відносини, що виникають, змінюються та припиняються з приводу виклику особи для участі у проведенні відповідної процесуальної дії, закріплюють коло його учасників, їх права, обов'язки і законні інтереси, визначають правові наслідки у разі невиконання його вимог.

Аналіз законодавчої конструкції законодавчих положень що регламентують порядок здійснення виклику слідчим, прокурором, судового виклику, а також наукових позицій щодо його сутності, дав можливість виокремити такі ознаки, властиві цій правовій категорії:

- він є формою повідомлення визначених законом учасників кримінального провадження;
- здійснюється уповноваженими особами у спосіб, чітко визначений КПК України;
- має часові та територіальні обмеження (повістка вручається не пізніше, ніж за три дні до дня явки особи. У межах міжнародної правової допомоги повістка про виклик особи, яка перебуває за межами України, направляється компетентному органу іноземної держави не пізніше, ніж за шістдесят днів до дня явки особи) [293, с. 117];
- прибуття на виклик є обов'язком особи, щодо якої він здійснюється;
- норми КПК, які регламентують процесуальний порядок здійснення виклику слідчим, прокурором (ст. 133), судовий виклик (ст. 134) не містять у своїй структурі санкції за його невиконання;
- наслідком невиконання обов'язку з'явитись на виклик уповноваженої особи є визначена у інших нормах КПК кримінальна процесуальна санкція у вигляді приводу, грошового стягнення, а за наявності підстав – запобіжного заходу.

Необхідно також зазначити, що у спеціальній літературі запропоновано декілька класифікацій заходів кримінального процесуального примусу [65, с. 347; 87; 270; 347, с. 135–137], проте, окремі з них, враховуючи новизну чинного кримінального процесуального законодавства, потребують суттєвого уточнення. Залежно від мети застосування виклик слідчим, прокурором, судовий виклик (ст. ст. 133, 134 КПК України) може бути віднесений до заходів забезпечення кримінального провадження, який спрямований на забезпечення явки учасників кримінального провадження.

Виникає запитання: чи слід відносити до цієї ж категорії привід та

грошове стягнення, як заходи забезпечення кримінального провадження, які застосовуються у разі невиконання вимог щодо з'явлення особи на виклик слідчим, прокурором, судовий виклик? Слід зазначити, що застосування грошового стягнення у кримінальному процесі є свого роду кримінальною процесуальною санкцією й за невиконання учасниками кримінального провадження й інших процесуальних обов'язків (див. ст. ст. 144-147 КПК України). Тому про віднесення грошового стягнення до такої категорії заходів забезпечення кримінального провадження у «чистому вигляді» говорити не можна. Як уявляється, воно є заходом, спрямованим на забезпечення виконання процесуальних обов'язків – накладення грошового стягнення.

Якщо ж говорити про привід, то він, насамперед, є заходом, спрямованим на забезпечення виконання відповідного процесуального обов'язку учасника кримінального провадження (у нашому випадку – з'являтися на виклик слідчого, прокурора, судовий виклик), аніж заходом, який спрямований на забезпечення явки учасників кримінального провадження, як вказує І.О. Сухачова [298, с. 138]. Адже підставою його застосування може слугувати лише невиконання процесуального обов'язку особи з'являтися на виклик уповноважених на це осіб у порядку ст. ст. 133, 134 КПК України. Детальному дослідженню зазначених питань ми приділимо увагу в наступному підрозділі.

Отже, визначаючи місце виклику слідчим, прокурором, судового виклику у досудовому розслідуванні в системі заходів забезпечення, зроблено висновок, що він є способом інформування осіб, спрямованим на забезпечення оперативності їх з'явлення на виклик до уповноважених учасників кримінального провадження для проведення відповідної процесуальної дії під загрозою застосування примусу.

2.2. Підстави, умови та процесуальний порядок здійснення виклику слідчим, прокурором, судового виклику у досудовому розслідуванні

Один з основних обов'язків учасників кримінального провадження – прибути за викликом до слідчого, прокурора, слідчого судді чи суду і давати правдиві показання під час досудового розслідування та судового розгляду виникає з моменту виклику для дачі показань, чи для участі у відповідній процесуальній дії. Виходячи з цього положення, та з огляду на предмет дослідження, особливої актуальності в контексті забезпечення прав та законних інтересів учасника кримінального провадження набуває з'ясування підстав та процесуального порядку його виклику під час досудового розслідування, який вимагає чіткої нормативної регламентації з метою уникнення зловживань уповноваженими суб'єктами та забезпечення максимального дотримання засади законності.

Такий, визначений законодавчо захід забезпечення кримінального провадження може бути застосований під час досудового розслідування шляхом виконання комплексу процесуальних дій зі складання повістки (іншого документа), направлення та вручення її у спосіб, визначений КПК України, підтвердження факту отримання повістки, дотримання строків повідомлення особи про виклик. Такі дії направлені на інформування про необхідність з'явлення до слідчого, прокурора, слідчого судді із вказанням процесуального статусу, в якому перебуває викликана особа, часу, дати і місця її прибуття, процесуальної дії, для участі в якій викликається особа, та наслідків її неприбуття.

Процесуальна значимість проблеми організації процедури виклику слідчим, прокурором, судового виклику в точній відповідності з нормами чинного законодавства досить велика. Під час досудового розслідування дії слідчого, прокурора, слідчого судді зі здійснення виклику створюють умови не лише для проведення відповідної процесуальної дії, а й для здійснення правосуддя загалом. Інтереси кримінального судочинства вимагають не просто формального виклику особи, а й у разі необхідності – підтвердження того, що відповідний учасник кримінального провадження був фактично сповіщений про необхідність їх явки до уповноваженої особи. Формальне відношення

слідчого, прокурора, слідчого судді до належного оформлення такого «офіційного сповіщення» може дати підстави стверджувати несумлінним учасникам кримінального провадження про неотримання ними інформації про виклик або про отримання його із запізненням.

Насамперед, для здійснення виклику слідчим чи прокурором або судового виклику необхідна наявність передбачених законом підстав.

Авторами одного з коментарів до КПК України за загальною редакцією О.В. Капліної та О.Г. Шило зазначається, що з метою попередження необґрунтованого виклику, в ч. 2 ст. 133 КПК України передбачено дві групи обставин, які можуть бути підставами для нього. До першої групи необхідно віднести достатні дані вважати, що особа може дати показання, які мають значення для кримінального провадження. При цьому він на свій розсуд оцінює достовірність таких даних, а отже, вони мають імовірний, прогностичний характер, який набуває якості достовірного при проведенні допиту. Ці дані можуть бути отримані під час проведення слідчих (розшукових) або негласних слідчих (розшукових) дій, а також при дослідженні слідчим, прокурором обставин вчиненого кримінального правопорушення. До другої групи обставин, які є підставою для виклику, належить пряма вказівка закону про обов'язкову участь особи при проведенні процесуальної дії або визнання її участі обов'язковою слідчим, прокурором [14, с. 204]. Наявність однієї із зазначених обставин є підставою для виклику уповноваженими особами, рішення про який формалізується у повістці про виклик, здійсненні його по телефону або телеграмою (див. ч. 1 ст. 135 КПК).

Логічно припустити, що фактичними підставами для виклику учасника кримінального провадження для участі відповідній процесуальній дії виступають: наявність у слідчого, прокурора, слідчого судді, суду достатніх підстав вважати, що особа може дати показання, які мають значення для кримінального провадження та / або обов'язковість участі особи у процесуальній дії.

Проте, зважаючи на визначену у ч. 2 ст. 133 КПК України можливість виклику особи, якщо її участь у процесуальній дії є обов'язковою (окрім можливості отримати показання, які мають значення для кримінального провадження), на наше переконання, фактичні підстави для застосування цього заходу забезпечення кримінального провадження під час досудового розслідування варто трактувати дещо вужче щодо уповноважених осіб (суд не уповноважений здійснювати виклик під час досудового розслідування): 1) наявність у слідчого, прокурора, слідчого судді достатніх підстав вважати, що особа може дати показання, які мають значення для кримінального провадження та / або 2) обов'язковість участі особи у процесуальній дії.

Однією з вимог виклику особи під час досудового розслідування є дотримання кримінальної процесуальної форми в частині здійснення зазначеного заходу забезпечення кримінального провадження належним суб'єктом. На стадії досудового розслідування такими суб'єктами є слідчий, прокурор, слідчий суддя (див. ст. ст. 133, 134 КПК України).

Водночас, керуючись ст. 40 КПК України, виконуючи доручення слідчого чи прокурора про допит, оперативний працівник має право здійснити виклик таких осіб. На думку А.А. Щадило, співробітник оперативного підрозділу виконує стимулююче завдання під час вручення особі повідомлення про її виклик для участі у певній процесуальній дії, в якому він у т. ч. роз'яснює її обов'язок з'явитись і попереджає особу про наслідки, які можуть бути застосовані до неї у разі неявки [366, с. 86]. При цьому, якщо під час виконання доручення особа без поважних причин не прибула за викликом на допит, співробітник оперативного підрозділу повинен невідкладно повідомити слідчого або прокурора, які надавали доручення на проведення допиту, про наявність підстав для здійснення приводу [366, с. 157].

Ст. ст. 36 та 40 КПК, прокурору та слідчому надане право направити доручення оперативним підрозділам на проведення процесуальних дій. Згідно з ч. 6 ст. 218 КПК «Місце проведення досудового розслідування», слідчий має право провадити слідчі (розшукові) дії та негласні слідчі (розшукові) дії на

території, яка знаходиться під юрисдикцією іншого органу досудового розслідування, або своєю постановою доручити їх проведення такому органу [128].

З точки зору розумності, прокурор, слідчий може надіслати доручення про допит оперативному підрозділу за місцем проживання особи, або винести відповідну постанову про проведення слідчої (розшукової) дії слідчим органом за територіальністю, або сам поїхати у відрядження. Крім того, у якості альтернативи, ст. 232 КПК України дає право слідчому, прокурору, слідчому судді організувати допит у режимі відео конференції [128]. Однак, усе перелічене – це право уповноважених осіб, і як діяти у відповідній ситуації, вони визначають на власний розсуд. А от у особи, яка викликається до участі у проведенні відповідної процесуальної дії з цього приводу є лише обов'язки, невиконання яких кримінальний процесуальний закон передбачає відповідні негативні наслідки.

Таким чином, оцінка достатності підстав вважати, що особа може дати показання, які мають значення для кримінального провадження, або що її участь у процесуальній дії є необхідною, покладається під час досудового розслідування на слідчого, прокурора або слідчого суддю. Саме вони, а також оперативний працівник за дорученням слідчого чи прокурора, мають право здійснити виклик особи у досудовому кримінальному провадженні. Таких уповноважених суб'єктів варто відрізнити від осіб, до повноважень яких віднесено вручення повістки про виклик. Зокрема, з аналізу положень КПК вбачається, що на стадії досудового розслідування такими особами можуть бути працівник органу зв'язку, працівник правоохоронного органу, слідчий, прокурор, представник житлово-експлуатаційної організації за місцем проживання особи, яка викликається, представник адміністрації за місцем роботи особи, яка викликається, представник адміністрації місця ув'язнення, де утримується особа, батько, матір, усиновлювач або законний представник неповнолітнього, піклувальник обмежено дієздатного).

Водночас, необхідною умовою для застосування відповідного заходу

забезпечення кримінального провадження, є чітке визначення у КПК України його суб'єктного складу. Іншими словами, уповноважені суб'єкти кримінального провадження під час здійснення виклику повинні посилались на чіткі законодавчі приписи, чиї законні права та інтереси в перспективі можуть бути обмежені унаслідок невиконання законодавчих вимог щодо прибуття на виклик.

Аналіз ст. ст. 133, 134 КПК України не дає однозначної відповіді на питання, кого із учасників кримінального провадження законодавець відносить до осіб, щодо яких можливе застосування виклику слідчим, прокурором, слідчим суддею. Так, у ч. 1 ст. 133 КПК України зазначається, що слідчий, прокурор під час досудового розслідування має право викликати підозрюваного, свідка, потерпілого або іншого учасника кримінального провадження у встановлених КПК України випадках [128]. Такими ж повноваженнями наділений і слідчий суддя, який має право за власною ініціативою або за клопотанням слідчого, прокурора, підозрюваного, обвинуваченого, його захисника, потерпілого, його представника здійснити судовий виклик певної особи (ч. 1 ст. 134 КПК України) [128].

Ця обставина породжує численні дискусії у наукових колах та неоднозначність у практиці застосування цих норм. Зокрема, О.Г. Шило зазначає, що під «іншим» учасником кримінального провадження необхідно розуміти: експерта, криміналіста, спеціаліста, цивільного позивача, цивільного відповідача, законного представника підозрюваного тощо [14, с. 372]. Натомість В. І. Фаринник, посилаючись на приписи п. 25 ч. 1 ст. 3 КПК України, доводить наявність ширшого переліку «інших» учасників кримінального провадження, до яких відносить: сторони кримінального провадження, представника потерпілого та законного представника потерпілого, цивільного позивача, його представника та законного представника, цивільного відповідача та його представника, представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, заявника, адвоката свідка, понятого, заставодавця, перекладача, експерта, спеціаліста [345, с. 78].

У контексті досліджуваного питання видається доцільним з'ясувати етимологію терміну «учасник», який широко використовується у законодавчих конструкціях КПК України. Під учасником розуміють того, хто бере участь у певній діяльності з будь-якого приводу [201, с. 734]. Вважаємо, що спільним для усіх осіб, які беруть участь у провадженні, є те, що вони так чи інакше, за власної ініціативи чи з чужої волі, із різним змістом процесуальних прав та обов'язків, процесуальною спрямованістю своєї діяльності беруть участь у досудовому кримінальному провадженні. Кожен із них, реалізуючи свої процесуальні права та виконуючи обов'язки у кримінальному провадженні, забезпечує реалізацію завдань цього провадження, які передбачені ст. 2 КПК України.

На підставі аналізу положень КПК О.В. Іващенко найбільш повно виокремила законодавчо визначені випадки обов'язкової участі особи у слідчій (розшуковій) дії, що є підставою виклику для участі у проведенні слідчої (розшукової) дії: захисник – для участі у допиті та інших слідчих (розшукових) діях, які проводяться за участю підозрюваного, у випадках, коли участь захисника у кримінальному провадженні є обов'язковою або він залучається для проведення окремої невідкладної слідчої (розшукової) дії (ч. 5 ст. 46, ст. ст. 52, 53, 490 і 507 КПК України); законний представник, педагог або психолог – для участі у допиті чи іншій слідчій (розшуковій) дії за участю малолітньої або неповнолітньої особи, у тому числі й неповнолітнього підозрюваного (ч. 1 ст. 226, ч. 1 ст. 227 і ч. 1 ст. 491 КПК України); особа, яка підлягає впізнанню, особа, яка впізнає, та інші особи тієї ж статі у кількості не менше трьох осіб – для участі у пред'явленні особи для впізнання, у тому числі й у режимі відеоконференції (ч. 2 ст. 228 і ст. 232 КПК України); особа, яка впізнає, – для участі у пред'явленні речей для впізнання, у тому числі й у режимі відеоконференції (ч. 1 ст. 229 і ст. 232 КПК України); поняті – для участі у пред'явленні особи, трупа чи речі для впізнання, огляду трупа, у тому числі пов'язаного з ексгумацією, слідчого експерименту, освідкування особи, за винятком випадків застосування безперервного відеозапису ходу проведення

вказаних слідчих (розшукових) дій, а також в обшуку або огляді житла чи іншого володіння особи, обшуку особи незалежно від застосування технічних засобів фіксування відповідної слідчої (розшукової) дії (ч. 7 ст. 223 КПК України); судово-медичний експерт або лікар – для участі в огляді трупа (ч. 1 ст. 238 КПК України); судово-медичний експерт – для участі в огляді трупа, пов'язаного з ексгумацією (ч. 2 ст. 239 КПК України); особа, яка освідуеться (підозрюваний, свідок, потерпілий), – для участі в освідуванні (ч. 1 ст. 241 КПК України) [91, с. 49].

В окремих випадках визначення доцільності участі окремих осіб у слідчих (розшукових) діях нормами кримінального процесуального закону покладається на розсуд слідчого, прокурора, який їх проводить та зумовлює обов'язковість участі таких осіб у тій або іншій слідчій (розшуковій) дії: потерпілий, підозрюваний, захисник, законний представник, представник та інші учасники кримінального провадження (ч. 1 ст. 236 і ч. 3 ст. 237 КПК України), підозрюваний, потерпілий, свідок, захисник, представник (ч. 3 ст. 240 КПК України), судово-медичний експерт або лікар (ч. 2 ст. 241 КПК України); перекладач (ч. 3 ст. 224 КПК України), лікар (ч. 1 ст. 226, ч. 1 ст. 227 і ч. 1 ст. 491 КПК України), спеціаліст (ч. 8 ст. 228, ч. 1 ст. 236 ч. ч. 3 і 7 ст. 237, ч. 3 ст. 240 КПК України) [128].

Слід проте зазначити, що зазначений перелік осіб, які підлягають виклику, є неповним, адже слід враховувати те, що під час досудового розслідування особа може бути викликана не лише для участі у проведенні слідчої (розшукової) дії, а й у будь-якій іншій процесуальній дії на розсуд уповноваженої особи, або за клопотанням інших учасників кримінального провадження, визначених ч. 1 ст. 134 КПК України. Крім того, варто враховувати й той факт, що цією ж нормою під час досудового розслідування передбачено можливість здійснення судового виклику слідчим суддею. Наприклад, слідчий суддя за власної ініціативи, або за клопотанням інших учасників, може визнати необхідним викликати у судові засідання будь-яку особу, яка може підтвердити факт поважності причини неприбуття

підозрюваного на виклик слідчого, прокурора. Необхідність особи прибути на виклик слідчого судді може бути обумовлена й іншими обставинами, зокрема, розглядом клопотання про застосування до підозрюваного запобіжного заходу тощо.

Доцільно звернути увагу й на певні особливості, притаманні інформуванню про провадження процесуальних дій та необхідність явки для участі в них осіб, які користуються дипломатичним імунітетом. Як впливає зі змісту ч. 2 ст. 6 КПК України, особи, які користуються дипломатичним імунітетом, можуть бути викликані для допиту в якості підозрюваного лише за їх згодою або за згодою компетентного органу держави (міжнародної організації), яку представляє така особа, у порядку, передбаченому законодавством України та міжнародними договорами України [91, с. 46].

З огляду на ч. 4 ст. 65 КПК України, особи, які мають право дипломатичної недоторканності, можуть бути викликані для допиту як свідки лише за їх згодою, а працівники дипломатичних представництв – за згодою представника дипломатичної установи. Як і для участі у допиті, для участі у провадженні інших слідчих (розшукових) дій особи, які користуються дипломатичним імунітетом, підлягають виклику за їх згодою зі з'ясуванням можливості їх явки шляхом направлення слідчим, прокурором запиту у письмовій формі в консульське управління Міністерства закордонних справ України [128]. За відсутності міжнародного договору про правову допомогу повістка про виклик особи, яка проживає за кордоном, вручається за допомогою дипломатичного (консульського) представництва [293, с. 116].

Зважаючи на предмет дослідження, теоретичний і практичний інтерес становить розгляд питання про спосіб виклику особи до уповноважених державною суб'єктів під час досудового розслідування. Такий спосіб інформування учасника кримінального провадження для участі у процесуальній дії здійснюється у порядку, визначеному ст. 135 КПК України, ч. 1 якої визначає такий вичерпний перелік способів виклику, які характерні як досудовому, так і судовому кримінальному процесу : 1) шляхом вручення

повідстки про виклик; 2) шляхом надіслання повідстки поштою, електронною поштою чи факсимільним зв'язком; 3) шляхом здійснення виклику по телефону або телеграмою [128].

В окремих випадках кримінальний процесуальний закон чітко визначає спосіб виклику особи для участі у відповідній процесуальній дії. Наприклад, виклик підозрюваного, свідка, потерпілого, його представника, які перебувають або проживають за межами території України, здійснюється шляхом направлення повідстки про виклик (ч. 7 ст. 135 і ч. 1 ст. 566 КПК України) [128]. У випадках, коли спосіб виклику учасника кримінального провадження для участі у відповідній процесуальній дії кримінальним процесуальним законом не визначається, його вибір покладається на розсуд слідчого, прокурора. При цьому, як слушно зазначається у науковій літературі, вибір способу виклику часто відбувається в умовах тактичного ризику, повинен оптимально відповідати слідчій ситуації і бути направленим на встановлення психологічного контакту з допитуваним [150, с. 229].

У теорії криміналістики обґрунтовано звертається увага на необхідність врахування при обранні способу виклику на допит як процесуального статусу учасника кримінального провадження, так і слідчої ситуації, яка склалася при розслідуванні кримінального правопорушення. Так, Є.Р. Россинська вважає, що із числа передбачених законом способів виклику на допит слідчий обирає той, який у даній ситуації оптимально сприяє встановленню психологічного контакту з допитуваним, збереженню у таємниці від інших осіб самого факту виклику на допит, проведенню допиту у встановлений час і в потрібному місці [17, с. 630]. Як слушно зауважує Є. Д. Лук'янчиков, способи передачі інформації особі, яка підлягає виклику, залежать від процесуального статусу, вікових характеристик, місця знаходження та громадянства особи [150, с. 229].

Поділяємо точку зору більшості науковців та практиків, що оптимальним способом здійснення виклику є вручення повідстки безпосередньо особі, яка викликається [25, с. 232]. КПК України у ст. 137 визначає вимоги, яким повинна відповідати повідстка про виклик. У ній повинно бути зазначено:

прізвище та посада слідчого, прокурора, слідчого судді, найменування суду, який здійснює виклик; адресу установи, до якої здійснюється виклик, номер телефону чи інших засобів зв'язку; ім'я (найменування) особи, яка викликається, та її адреса; найменування (номер) кримінального провадження, в рамках якого здійснюється виклик; процесуальний статус, в якому перебуває викликана особа; час, день, місяць, рік і місце прибуття викликаної особи; процесуальна дія (дії), для участі в якій викликається особа; наслідки неприбуття особи за викликом із зазначенням тексту відповідних положень закону, в тому числі можливість застосування приводу; передбачені КПК поважні причини, через які особа може не з'явитися на виклик та обов'язок заздалегідь повідомити про неможливість з'явлення; підпис слідчого, прокурора, слідчого судді, судді, який здійснив виклик [128]. Відсутність будь-якого з вказаних реквізитів свідчить про невідповідність повістки про виклик вимогам чинного законодавства України в частині порушення кримінальної процесуальної форми.

Поділяємо точку зору О.В. Панчук щодо доповнення ст. 137 КПК України окремим пунктом, що у повістці про виклик свідка повинно бути роз'яснено його право з'явитись на допит або для участі у проведенні інших процесуальних дій з обраним за власним бажанням адвокатом. [206, с. 68; 205, с. 33]. Водночас, таке, визначене у повістці право не позбавляє необхідності роз'яснити його свідкові перед проведенням відповідної процесуальної дії. Насамперед це стосується випадків, коли виклик здійснюється по телефону [205, с. 33]. Таку точку зору висловили й 65 % опитаних слідчих, прокурорів, слідчих суддів (Додаток А).

Що стосується процедури роз'яснення свідку права на правову допомогу, цілком погоджуємося з О. Панчук, яка пропонує доповнити ст. 137 КПК України пунктом 11, в якому варто вказати, що у повістці про виклик свідка має бути роз'яснено його право з'явитись на допит або для участі у проведенні інших процесуальних дій з обраним за власним бажанням адвокатом.

Відповідно до ч. 6 ст. 135 КПК України, повістка про виклик вручається особі працівником органу зв'язку, працівником правоохоронного органу, слідчим, прокурором та підлягає особистому врученню під розпис [128]. У разі відсутності можливості вручення безпосередньо, повістка про виклик з метою її подальшої передачі особі, яка викликається, може бути вручена під розписку дорослому члену сім'ї чи іншій особі, яка з нею проживає, представникам житлово-експлуатаційній організації за місцем проживання особи або адміністрації за місцем її роботи [60, с. 203]. При цьому важливо, щоб особи, яким вручається повістка, мали реальну можливість без зволікань передати її адресату – особі, про що їм має бути роз'яснено.

На нашу думку, дієвість такого способу повідомлення про виклик залежатиме від досвіду, особистих та професійних якостей особи, яка вручає повістку, а подекуди - й від вміння встановити контакт зі співмешканцями, колегами особи, що підлягає виклику, визначення з-поміж них таких, що викликають найбільшу довіру. Тим більше це важливо з огляду на відсутність механізму притягнення до відповідальності таких «посередників» у передачі повістки. Формальне здійснення цієї процедури може спричинити невиправдані затримки у розслідуванні кримінального правопорушення.

Також варто звернути увагу й на інші наукові «поради» організаційно-тактичного характеру, що не можуть бути визначені у якості імперативу в КПК України для особи, яка підлягає виклику під час досудового розслідування. Зокрема, Д.О Шингарьов пропонує запровадити правило, за яким слідчий, прокурор, під час здійснення виклику особи для проведення допиту, має чітко вказувати про те, що для відповіді на окремі питання особа буде потребувати певні документи або нотатки. Погоджуємось, що це дасть змогу викликаній особі належним чином підготуватися для проведення допиту та скоротить час проведення досудового розслідування [364, с. 72].

Кримінальний процесуальний закон встановлює й низку винятків щодо способу виклику особи, які обумовлені її місцезнаходженням (тимчасовою відсутністю за місцем проживання, перебуванням під вартою, проживанням або

перебуванням особи за кордоном), віковими характеристиками і наявністю в особи психічних захворювань, які зумовлюють її обмежену дієздатність (ч. ч. 2-7 ст. 135, ч. 1 ст. 564, ч. 1 ст. 565 КПК України) [128].

Слід зауважити, що місце проживання особи визначається за офіційною її реєстрацією паспортною службою органів Національної поліції України. Під місцем проживання розуміється житловий будинок, квартира, службове житло, спеціалізовані будинки (гуртожиток, готель-притулок, спеціальний будинок для самотніх людей похилого віку, будинок-інтернат для інвалідів, ветеранів та ін.). А також інше житлове приміщення, в якому громадянин проживає за договором найму (піднайму), оренди або на інших підставах, визначених законодавством України [203].

Одним з недоліків О.М. Сіверський називає зазначене в ч. 2 ст. 135 КПК України положення про можливість здійснити виклик особи через адміністрацію за місцем роботи, вказуючи, що викликати повнолітню особу, яка навчається, не працює, і місце її проживання невідоме слід здійснювати також через адміністрацію місця навчання [264, с. 174].

Теоретичний і практичний інтерес становить розгляд процедури виклику до слідчого, прокурора, судового виклику неповнолітнього. Порядок виклику таких осіб через законних представників, а також виклику обмежено дієздатної особи через її піклувальника (що передбачено ч. 5 ст. 135 КПК) спрямовано, по-перше, на те, щоб довести до відома відповідальних за поведінку цих осіб про виклик, а по-друге, використати їх вплив для забезпечення явки неповнолітнього або обмежено дієздатного до слідчого, прокурора, слідчого судді, суду [60, с. 204].

У випадку недосягнення особою повноліття або за наявності в неї психічного захворювання, яке зумовлює обмежену дієздатність, повістка про виклик підлягає врученню особі, яка представляє законні інтереси викликаної особи. Зокрема, неповнолітній підозрюваний повідомляється або викликається слідчим, прокурором, слідчим суддею чи судом через його батьків або інших законних представників. В.В. Романюк переконаний, що саме таким особам

повинно бути вручено або надіслано повістку про виклик, зокрема електронною поштою чи факсимільним зв'язком, здійснено виклик по телефону або телеграмою [251, с. 116].

Варто зазначити, що у чинних нормативно-правових актах (ЦПК України, Законах України «Про безоплатну правову допомогу», «Про громадянство України», «Про психіатричну допомогу») під терміном «законні представники», як родовим поняттям, слід розуміти батьків, усиновлювачів, батьків-вихователів, опікунів, піклувальників, прийомних батьків, патронатних вихователів, представників закладів, які виконують обов'язки опікунів, піклувальників [226; 230; 235]. При цьому важливо пересвідчитися щоб ці особи мали реальну можливість передати її адресату, а також слід роз'яснити їм обов'язок вручити повістку адресату [65, с. 262].

Інший порядок допускається лише у разі, якщо це зумовлюється обставинами, встановленими під час кримінального провадження (ч. 4 ст. 135 і ст. 489 КПК України). Таким чином неповнолітні викликаються з міркувань правового або тактичного характеру: у зв'язку з необхідністю застосувати привід неповнолітнього, допитати його негайно або без участі батьків чи інших законних представників, коли є достатні підстави вважати, що такі особи можуть негативно вплинути на неповнолітнього [150, с. 231], можливим сприянням законного представника ухиленню неповнолітнього з метою перешкоджання здійсненню досудового розслідування, вчиненням кримінального правопорушення дорослим членом сім'ї у співучасті з неповнолітнім тощо. В такому разі повістка може бути вручена неповнолітньому посильним, через адміністрацію навчального закладу або за місцем роботи, якщо неповнолітній працює [296, с. 104].

Схожа точка зору свого часу була висловлена С.В. Тетюєвим: виклик неповнолітнього підозрюваного, минаючи його батьків чи законних представників, можливий у випадках, коли такі батьки характеризуються негативно та негативно впливають на поведінку дітей, жорстоко поводяться з ними та їх поінформованість про вчинене правопорушення сином чи донькою

може спричинити шкоду інтересам розслідування або ж інтересам самого неповнолітнього, а також, коли у неповнолітнього немає батьків чи необхідно забезпечити термінову явку до слідчого. Встановлений законом порядок виклику забезпечує повідомлення батьків про те, що сталося, дозволяє їм встановити контроль над неповнолітнім, нейтралізувати відповідний емоційний вплив на останнього, а також надає можливість батькам вчасно запросити захисника [299, с. 60].

Особа, що перебуває під вартою, викликається через адміністрацію місця ув'язнення. Повістка про виклик для участі у процесуальній дії обмежено дієздатної особи вручається її піклувальнику.

Повістка про виклик особи, яка проживає за кордоном, вручається в порядку, передбаченому міжнародними договорами України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України. До них слід віднести двосторонні та багатосторонні міжнародні договори в галузі надання правової допомоги в кримінальних справах (наприклад, Європейська конвенція про взаємну допомогу у кримінальних справах від 20 квітня 1959 р., Конвенція про правову допомогу і правові відносини у цивільних, сімейних і кримінальних справах від 22 січня 1993 р., Договір між Україною та Республікою Польща про правову допомогу та правові відносини у цивільних і кримінальних справах, ратифікований Законом України від 4 лютого 1994 р., та ін.) [75; 112; 73]. Кожний із зазначених міжнародних договорів передбачає обсяг правової допомоги, який може бути надано у встановленому ним порядку.

Виклик особи для дачі показань за межами запитуваної сторони договору є однією з дій, яка передбачена майже всіма міжнародними договорами. Останні встановлюють також певні гарантії недоторканності особи, яка з'являється за викликом. Вони стосуються її імунітету та неможливості застосування до неї в Україні примусових заходів, що обмежують її свободу, протягом передбаченого міжнародним договором строку. І.І. Тупельняк вказує, що така гарантія має важливе значення в аспекті забезпечення дієвості застосування цього заходу забезпечення кримінального провадження [310, с.

124].

У разі відсутності міжнародного договору про правову допомогу, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, повістка про виклик особи, що проживає за кордоном, вручається за допомогою дипломатичного (консульського) представництва. Правову основу функціонування дипломатичних представництв та консульських установ України є Закон України «Про дипломатичну службу» від 20 вересня 2001 р. [231], Положення про дипломатичне представництво України за кордоном, затверджене Розпорядженням Президента України від 22 жовтня 1992 р. № 166/92-рп [216], Консульський Статут України, затверджений Указом Президента України від 2 квітня 1994 р. № 27/94 [115].

Окрім вручення повістки про виклик безпосередньо, ч. 1 ст. 135 КПК України передбачає можливість виклику особи для участі у процесуальній дії шляхом надіслання повістки поштою, електронною поштою чи факсимільним зв'язком. Такий спосіб здійснення виклику є достатньо поширеним.

Відправлення повісток про виклик слідчим, прокурором та їх вручення працівниками органів зв'язку здійснюється у порядку, встановленому Правилами надання послуг поштового зв'язку, затвердженими постановою Кабінету Міністрів України від 05.03.2009 р. №270, для судових повісток. Повістки про виклик вручаються адресату, а у разі його відсутності – повнолітньому члену сім'ї, а у разі відсутності адресата або повнолітніх членів його сім'ї до абонентської поштової скриньки адресата вкладається повідомлення про її надходження (п. 99 Правил). У разі невручення рекомендованого листа з позначкою «судова повістка» з поважних причин рекомендований лист разом з бланком повідомлення про вручення повертається за зворотною адресою не пізніше ніж через п'ять календарних днів з дня надходження листа до об'єкта поштового зв'язку місця призначення із зазначенням причини невручення (п. 116 Правил) [223; 91, с. 52]. В органах прокуратури України порядок надіслання вихідної кореспонденції регулюється Інструкцією з діловодства в органах прокуратури України, затвердженою

наказом в.о. Генерального прокурора України від 1 квітня 2010 року №18 [94].

Відповідно до Інструкції з діловодства в місцевому загальному суді, затвердженої наказом Державної судової адміністрації України від 27 червня 2006 р., на поштовій кореспонденції, де міститься судова повістка, проставляються відповідні відмітки зі штампом суду «Судова повістка» (п. 6.5.1) [94]. На практиці для відправлення повісток найчастіше використовується поштове відправлення у вигляді рекомендованого листа з повідомленням. Вимоги підтвердження факту одержання документа, встановлені законодавством у випадках відправлення документів рекомендованим листом або передавання їх під розписку, не поширюються на електронні документи (ст. 10 Закону України «Про електронні документи та електронний документообіг») [232].

Принагідно зазначимо, що на думку більшості (77%) опитаних слідчих, прокурорів, слідчих суддів найбільш оптимальним способом виклику під час досудового кримінального провадження є вручення повістки безпосередньо особі, яка викликається (Додаток А). При цьому, на переконання 76 % опитаних слідчих, прокурорів, слідчих суддів найбільш оптимальним способом покращення процедури виклику особи шляхом надіслання повістки поштою, слід вважати направлення саме рекомендованим листом (Додаток А).

Безсумнівним є той факт, що використання електронної пошти або факсимільного зв'язку для передачі повістки про виклик, як сучасних засобів комунікації, спрямоване на оптимізацію порядку повідомлення про виклик, його суттєве спрощення та прискорення; воно дозволяє суттєво прискорити цей процес, а тому й є достатньо зручними способами виклику [60, с. 203]. Повістка про виклик у такому випадку направляється особі у формі електронного документа.

Відповідно до ст. 5 Закону України «Про електронні документи та електронний документообіг» від 22 травня 2003 р. електронний документ - це документ, інформація в якому зафіксована у вигляді електронних даних, включаючи обов'язкові реквізити документа. Електронний документ може бути

створений, переданий, збережений і перетворений електронними засобами у візуальну форму. Візуальною формою подання електронного документа є відображення даних, які він містить, електронними засобами або на папері у формі, придатній для сприймання його змісту людиною [232]. Особа, яка отримала повістку у такий спосіб, має надіслати відповідне підтвердження, що за наявності якого можна вести мову про застосування належного (законного) способу здійснення виклику.

Обов'язковою умовою надіслання повістки про виклик електронною поштою є попереднє повідомлення особою, яка підлягає виклику, слідчому, прокурору адреси своєї електронної пошти (ч. 2 ст. 136 КПК України). Аналогічним чином потрібно вирішити питання про можливість виклику особи для участі у процесуальній дії за допомогою засобів факсимільного зв'язку – для застосування цього способу виклику особа повинна попередньо повідомити слідчому, прокурору номер факсу, за яким може бути відправлена повістка про виклик.

Важливими гарантіями права учасника кримінального провадження бути проінформованим про провадження процесуальної дії за його участю є вимоги кримінального процесуального закону про необхідність належного підтвердження факту своєчасного отримання особою повістки про виклик або ознайомлення з її змістом іншим способом [60, с. 209; 91, с. 12]. Зокрема, виходячи зі змісту ч. ч. 1 і 2 ст. 136 КПК України, належним підтвердженням цього виступають: 1) розпис особи про отримання повістки, у тому числі на поштовому повідомленні; 2) відеозапис вручення особі повістки; 3) будь-які інші дані, які підтверджують факт вручення особі повістки про виклик або ознайомлення з її змістом; 4) підтвердження особою, яка попередньо повідомила слідчого, прокурора про адресу своєї електронної пошти, отримання повістки про виклик відповідним електронним листом [91, с. 13].

Повістка про виклик повинна бути своєчасно вручена особі, яка підлягає виклику для участі у слідчій (розшуковій) дії. Несвоєчасне одержання повістки про виклик визнається поважною причиною її неприбуття на виклик (п. 7 ч. 1

ст. 138 КПК України) [128]. При безпосередньому врученні повістки особі, яка викликається, або іншій особі, яка може передати повістку адресату, вона має розписатися про вручення повістки [14, с. 308].

У разі відмови особи поставити свій підпис, особа, яка вручила повістку, має зробити відповідну відмітку. У тих випадках, коли особа відмовляється поставити підпис, що підтверджує факт отримання повістки та ознайомлення з її змістом, особливого значення набуває відеозапис вручення особі повістки про виклик. Під іншими даними, які підтверджують факт вручення особі повістки про виклик або ознайомлення з її змістом, про які йдеться у ч. 1 ст. 136 КПК України, слід розуміти показання осіб, які були присутні при врученні, або осіб, яким стало відомо від особи, якій було вручено повістку, про отримання нею повістки [60, с. 204].

Обов'язковою умовою надіслання повістки електронною поштою є підтвердження особою отримання повістки відповідним листом електронної пошти, що дозволяє упевнитися не тільки у факті надходження за відповідною адресою електронного листа, а, насамперед, в ознайомленні адресата з його змістом, його обізнаності стосовно виклику до слідчого, прокурора, слідчого судді або суду для участі у кримінальному провадженні. Якщо особа попередньо повідомила слідчого, прокурора, слідчого суддю, суд про адресу своєї електронної пошти, надіслана на таку адресу повістка про виклик вважається отриманою у разі підтвердження її отримання особою відповідним листом електронної пошти [14, с. 304].

З цього приводу в Законі України «Про електронні документи та електронний документообіг» від 22 травня 2003 р., зазначається, що електронний документ вважається одержаним адресатом з часу надходження авторові повідомлення в електронній формі від адресата про одержання цього електронного документа автора, якщо інше не передбачено законодавством або попередньою домовленістю між суб'єктами електронного документообігу. Якщо попередньою домовленістю між суб'єктами електронного документообігу не визначено порядок підтвердження факту одержання

електронного документа, таке підтвердження може бути здійснено в будь-якому порядку автоматизованим чи іншим способом в електронній формі або у формі документа на папері. Таке підтвердження повинно містити дані про факт і час одержання електронного документа та про відправника цього підтвердження. У разі ненадходження до автора підтвердження про факт одержання цього електронного документа вважається, що електронний документ не одержано адресатом (ч. ч. 1, 2, 3 ст. 11) [232].

Що стосується виклику особи по телефону або телеграмою, то ст. ст. 135 і 136 КПК України лише закріплюють таку можливість, але не передбачають порядок здійснення такого виклику. У разі виклику особи по телефону або телеграмою, слідчий, прокурор повинні сформулювати зміст такого виклику, який повинен відповідати вимогам до змісту повістки про виклик, визначеним ст. 137 КПК України.

Цей спосіб зручний тим, що можна узгодити дату і час проведення відповідної процесуальної дії. Водночас, з огляду на те, що законом не передбачено способу фіксації виклику по телефону та підтвердження отримання здійсненого виклику, він, в силу малої верифікованості, не може бути визнаний належним способом виклику особи на допит, а неявка викликаної у такий спосіб особи не може розглядатися як безспірна підстава для застосування до неї грошового стягнення або приводу. На жаль, ця обставина досить часто ускладнює роботу слідчих на практиці.

Здійснюючи виклик по телефону, слідчому, прокурору потрібно враховувати неможливість процесуального підтвердження отримання особою виклику, оскільки факт його одержання може бути підтверджений виключно особою, яка отримала виклик. Тому викликати особу для участі у слідчій (розшуковій) дії по телефону доцільно виключно у тих випадках, коли слідчий, прокурор впевнені в її явці за викликом у вказаний час і дату та визначене місце прибуття [91, с. 68]. Крім того, на наше переконання, в кожному разі виклику підозрюваного, йому повинна спрямовуватися повістка, а виклик по телефону може лише дублювати виклик повісткою.

Виклик особи телеграмою здійснюється у порядку, передбаченому Правилами надання та отримання телекомунікаційних послуг, затвердженими постановою Кабінету Міністрів України від 11.04.2012 р. № 295, п. 22 додатку 2 до яких закріплює, що кожна телеграма вручається особисто адресатові, а на підприємствах, в установах, організаціях, військових частинах, готелях, гуртожитках, лікувально-оздоровчих закладах тощо - призначеній для приймання телеграм особі під розписку із зазначенням дати та часу вручення телеграми. У разі відсутності адресата особа, яка здійснює доставку телеграм, залишає за відповідною адресою повідомлення про отримання телеграми, в якому зазначається номер телефону відділення зв'язку, яке здійснює доставку телеграм [223]. Належним підтвердженням факту отримання особою телеграми, якою вона викликається для участі у слідчій (розшуковій) дії, виступатиме приєднана до матеріалів кримінального провадження довідка відділення зв'язку, яке здійснило доставку телеграми [91, с. 113].

Чинний КПК у ч. 8 ст. 135 передбачає строк, коли особа має бути повідомлена про виклик, – не пізніше ніж за 3 дні до дня, коли особа зобов'язана прибути за викликом; якщо здійснення процесуальних дій не дозволяють здійснити виклик у триденний строк, особа має отримати повістку про виклик або бути повідомленою про нього іншим шляхом якнайшвидше, але в будь-якому разі з наданням їй звичайно необхідного часу для підготовки та прибуття на виклик [128].

Зазначене законодавче положення є гарантією забезпечення права особи на захист, яке повинно гарантуватися будь-якій особі, права та законні інтереси якої можуть бути обмежені у зв'язку із здійсненням кримінального провадження. Адже завчасне повідомлення особі її процесуального статусу та мети виклику надає їй можливість залучити адвоката для надання кваліфікованої правової допомоги, виробити спільну тактику поведінки, тобто створює належні умови для реалізації конституційного права кожного на правову допомогу (ст. 59 Конституції України) [114].

На нашу думку, про відсутність інформації щодо місця перебування підозрюваного можна говорити в таких випадках: коли він не з'являється на виклики слідчого; коли перевірено всі відомі місця його можливої появи в даному населеному пункті (місця проживання родичів, знайомих, лікарні, морги, ІТТ тощо); коли така робота проведена в масштабах області або навіть всієї країни, однак позитивних результатів не отримано.

У науковій літературі висловлюються пропозиції про те, що допустимою формою виклику є направлення викликаній особі СМС-повідомлення [321, с. 119]. Слід зазначити, що практика надсилання СМС-повідомлень уже успішно застосовується на практиці під час судового провадження відповідно до наказу ДСА України від 01.06.2013 року № 73 «Про реалізацію пілотного проекту щодо надсилання судами СМС-повідомлень учасникам судового процесу (кримінального провадження)» [236]. Проте, така форма виклику не дає впевненості в тому, що про виклик повідомлена саме та особа, якій належить з'явитися до уповноваженої особи. Як свідчить проведене нами опитування слідчих, прокурорів, слідчих суддів, більшість з них (65 %) не вважають такий виклик ефективним способом повідомлення учасника кримінального провадження про виклик (Додаток А).

Слушною видається позиція І.І. Тупельняк, який пропонує поширити цей досвід й на стадію досудового розслідування шляхом відібрання від учасника процесу заяви про намір отримання повістки в електронному вигляді за допомогою СМС-повідомлення. У заяві учасник процесу повинен зазначати свій особистий номер мобільного телефону, а також свою електронну адресу (електрону пошту). Після написання заяви учасник процесу ставить свій підпис про те, що він надав достовірну інформацію, а також, що він інформований про примусові заходи, які можуть бути застосовані відносно нього в разі умисного нез'явлення до слідчого чи прокурора для проведення слідчих дій. Тому, якщо учаснику процесу буде надіслано повідомлення на його особистий мобільний телефон або електрону пошту належним чином (та надійде звіт, що дійсно дане повідомлення було прочитане) але він не з'явиться для проведення слідчих дій

без поважних на те причин, необхідно буде негайно ініціювати питання про його привід [309, с. 217].

Як відмічають окремі дослідники, з метою недопущення ідентифікації особи за ознаками зовнішності під час досудового кримінального провадження, її виклик слідчим, прокурором, слідчим суддею повинен здійснюватися виключно через органи, які здійснюють заходи безпеки [63, с. 71].

У контексті порушеної нами проблеми доцільно звернути увагу на встановлений в КПК України особливий порядок надсилання повісток про виклик і вручення процесуальних документів під час здійснення спеціального досудового розслідування [190, с. 26], який передбачає надсилання повісток про виклик підозрюваному за останнім відомим місцем його проживання чи перебування та обов'язкове їх опублікування в ЗМІ загальнодержавної сфери розповсюдження та на офіційних веб-сайтах органів, що здійснюють досудове розслідування. З моменту опублікування повістки про виклик у ЗМІ загальнодержавної сфери розповсюдження підозрюваний вважається належним чином ознайомленим з її змістом (ч. 1 ст. 297-5 КПК України) [128].

Буквальне тлумачення положень ч. 1 ст. 297-5 КПК України спонукає до висновку, що здійснення повідомлення у визначеному цією нормою порядку можливе лише в разі здійснення спеціального досудового розслідування, тобто після постановлення слідчим суддею ухвали про його здійснення, а до того застосуватися не може. Однак, слідчій та судовій практиці відомі випадки, коли вказаний порядок повідомлення використовується ще до прийняття слідчим суддею рішення про здійснення спеціального досудового розслідування. Насамперед йдеться про випадки, коли направлення повідомлення іншим чином неможливе, а саме коли особа перебуває на тимчасово окупованій території України або в районі проведення АТО [329; 336].

Попри встановлений КПК України обов'язок публікації повісток про виклик під час здійснення спеціального досудового розслідування в засобах масової інформації загальнодержавної сфери розповсюдження, доводиться констатувати, що на практиці органами досудового розслідування не завжди

дотримується порядок здійснення виклику. Так, слідчий суддя Бабушкінського районного суду м. Дніпропетровська в ухвалі від 10 лютого 2018 року вказав, що адвокат підозрюваного, щодо якого здійснюється спеціальне досудове розслідування, оскаржив бездіяльність слідчого та прокурора у зв'язку з нездійсненням ними дій, визначених 297-5 КПК України - публікації повісток про виклик підозрюваної в ЗМІ та на офіційних веб-сайтах органів, що здійснюють досудове розслідування [322].

У зв'язку із викладеним, О.О. Нагорнюк-Данилюк висловлює пропозицію встановити обов'язок органів досудового розслідування, слідчого судді, суду незалежно від постановлення слідчим суддею ухвали про здійснення спеціального досудового розслідування в усіх випадках, коли останнє відоме місце проживання чи перебування особи, яка викликається, знаходиться на тимчасово окупованій території України або в районі проведення АТО, публікувати повістки про виклик в ЗМІ загальнодержавної сфери розповсюдження та на офіційних веб-сайтах органів, що здійснюють досудове розслідування та судовий розгляд. щодо таких осіб [189, с. 66].

Необхідною умовою виклику особи у досудовому кримінальному провадженні є зазначення місця її прибуття, визначене уповноваженою особою. В сучасному кримінальному процесуальному законодавстві України не існує обмежень стосовно місця, у яке повинен з'явитися свідок, що означає розповсюдження обов'язку з'явитися у будь-яке місце України. Водночас в ч. 4 ст. 9 Конвенції про правову допомогу і правових відносинах у цивільних, сімейних і кримінальних справах від 22.01.1993 р. визначено, що виклик свідка або експерта, який проживає на території однієї Сторони, що домовляється, в установу юстиції іншої Сторони, яка домовляється не повинен містити погрози застосування заходів примусу у випадку неявки [112; 170, с. 148]. Тобто, коли свідок викликається для допиту за межі України, то повістка не може містити санкцію за неявку свідка. Це обумовлено тим, що прибуття за викликом до іншої країни може викликати не тільки фінансові, але й організаційні труднощі.

Разом з тим, договори не встановлюють абсолютної недоторканості іноземних свідків та експертів, а лише обмежують її певними умовами. Як свідчать тексти відповідних статей договорів, правом недоторканості користуються тільки ті з вказаних осіб, які: прибули на виклик, вручений установою юстиції держави до якої звернене доручення; з'явилися в установу держави, від якої виходить доручення; залишили територію держави, від якої виходить доручення, протягом передбаченого терміну (одними договорами встановлено 7 днів, іншими – 15 днів) з моменту повідомлення про те, що його присутність не є обов'язковою [11, с. 42-43].

На території України такі правила неприпустимі, оскільки в КПК передбачене право свідка на відшкодування витрат, пов'язаних із явкою для дачі показань. Виключення, на наш погляд, можуть становити лише території, які підпадають під особливу категорію, наприклад, зони бойових дій або надзвичайного лиха тощо (ст. 12 Закону України «Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання») [237]. У таких випадках прибуття на виклик у відповідне місце може спричинити шкоду життю або здоров'ю особи. Тому, вважаємо, що обов'язок учасника кримінального провадження з'явитися на виклик слідчого, прокурора, судовий виклик для дачі показань не може розповсюджуватись на окуповані території України.

Таким чином, законодавчо визначена вимога щодо обов'язку учасника кримінального провадження, який проживає за межами України, з'явитися за викликом посадової особи для участі у процесуальних діях має свої часові та географічні межі. У разі їх порушення слідчим, прокурором, слідчим суддею, судом, особа, яка не з'явилась на їх вимогу, визначену ст. ст. 133, 134 КПК України, не повинна зазнавати негативних наслідків у вигляді настання юридичної відповідальності.

Загалом слід зазначити, що порядок виклику під час досудового розслідування диференціюється КПК України залежно від способу виклику, а його тактична складова може залежати від поведінки та статусу учасника кримінального провадження. При цьому, незалежно від способу виклику факт

своєчасного інформування учасника кримінального провадження про провадження процесуальної дії за його участю підлягає обов'язковому підтвердженню.

Варто звернути увагу на таку умову виклику в кримінальному провадженні, як строк вручення повістки (ч. 8 ст. 135 КПК України). Особа має отримати повістку про виклик або бути повідомленою про нього іншим шляхом не пізніше ніж за три дні до дня, коли вона зобов'язана прибути за викликом. У разі встановлення в КПК строків здійснення процесуальних дій, які не дозволяють здійснити виклик у зазначений строк, особа має отримати повістку про виклик або бути повідомленою про нього іншим шляхом якнайшвидше, але в будь-якому разі з наданням їй часу, необхідного для підготовки та прибуття за викликом [154, с. 198]. До прикладу, дотримання процесуальної форми здійснення виклику спеціаліста є однією з умов стягнення процесуальних витрат, зумовлених неявкою за викликом. Адже недотримання цієї умови особами, які здійснюють виклик, ставить під сумнів виникнення у спеціаліста обов'язку з'явитися за викликом [21, с. 379].

Законодавець також зумовив винятки із правила стосовно дотримання строку повідомлення про виклик. Цей виняток пов'язаний із закріпленням нормами КПК України обов'язку слідчого, прокурора невідкладно провести ту або іншу слідчу (розшукову) дію. Зокрема, ч. 4 ст. 223 КПК України до числа невідкладних відносить випадки, коли затримка в проведенні слідчих (розшукових) дій може призвести до втрати слідів кримінального правопорушення чи втечі підозрюваного. У випадках встановлення нормами кримінального процесуального закону строків проведення процесуальних дій, особа має отримати повістку про виклик або бути повідомленою про нього іншим шляхом якнайшвидше, але в будь-якому разі з наданням їй необхідного часу для підготовки та прибуття на виклик [91, с. 118].

Також зазначимо, що питанню удосконалення процедури виклику особи на доктринальному рівні приділяється значна увага науковців: пропонуються способи оптимізації процесуальної форми, вносяться пропозиції щодо

вдосконалення механізму кримінального процесуального регулювання зазначеного способу інформування учасників кримінального провадження. Розглянемо окремі з них.

Так, для удосконалення норм КПК України щодо виклику слідчим, прокурором, судом, О.М. Сіверський пропонує доповнити ст. 3 «Визначення основних термінів Кодексу» КПК України, пунктом, у якому визначити поняття виклику слідчим, прокурором, судового виклику [263, с. 155]. Вважаємо таку пропозицію недоцільною, адже за такою логікою до зазначеної статті слід внести й інші доповнення в частині визначення поняття усіх заходів забезпечення кримінального провадження, які мають не менше значення у вітчизняному кримінальному процесі. Зазначене, однак, не виключає доцільності вироблення теоретичного поняття виклику слідчим, прокурором, судового виклику з метою єдиного трактування цього заходу забезпечення кримінального провадження у теорії та на практиці.

Натомість, певні зауваження викликає конструкція норми, яка регламентує порядок здійснення виклику слідчим, прокурором. Аналіз редакції ст. 133 КПК України свідчить про дублювання її окремих положень ч. 1 та 2. Це зазначають і 72 % опитаних слідчих, прокурорів та слідчих суддів (Додаток А). З огляду на викладене, пропонуємо подати редакцію статті 133 «Виклик слідчим, прокурором» КПК України у більш вдалій, на наше переконання, редакції:

«1. Слідчий, прокурор під час досудового розслідування має право викликати підозрюваного, свідка, потерпілого або іншого учасника кримінального провадження у встановлених цим Кодексом випадках для допиту чи участі в іншій процесуальній дії, якщо є достатні підстави вважати, що така особа може дати показання, які мають значення для кримінального провадження, або її участь у процесуальній дії є обов'язковою».

У зв'язку з нормативним вакуумом у врегулюванні процедури відшкодування витрат, пов'язаних з викликом свідка для надання показань (у чинному вітчизняному кримінальному (матеріальному та процесуальному)

законодавстві відсутні норми, які регламентують такий порядок), у правозастосовній практиці відсутній такий алгоритм. Доводиться констатувати, що передбачене п. 6 ст. 66 КПК України право свідка на відшкодування його витрат, пов'язаних з викликом для надання показань, є суто декларативною і реального механізму відшкодування таких витрат не існує. Аналогічну позицію займають 62 % опитаних слідчих, прокурорів, слідчих суддів (Додаток А). Вірогідність того, що за рішенням суду витрати пов'язані з викликом для надання показань будуть відшкодовані, примарна.

Таким чином, процесуальний порядок здійснення виклику слідчим, прокурором, судового виклику під час досудового розслідування являє собою комплекс процесуальних дій зі складання повістки (іншого документа), направлення та вручення її у спосіб, визначений КПК України, підтвердження факту отримання повістки, дотримання строків повідомлення особи про виклик.

Не можна не відзначити, що обов'язок будь-якої особи, що викликається, з'явитися в призначений слідчим, прокурором, суддею час визначений досить чітко, як зрозумілі й зазначені в повістці наслідки – заходи забезпечення кримінального провадження, які можуть бути застосовані до осіб, які не виконали цю вимогу – привід та грошове стягнення.

2.3. Поважність причин неприбуття на виклик слідчим, прокурором, судовий виклик та їх оцінка слідчим, прокурором, слідчим суддею

Привід, грошове стягнення, а в окремих випадках – запобіжний захід, будучи заходом кримінальної процесуальної відповідальності у разі неявки особи на виклик слідчим, прокурором, судовий виклик, може заподіяти інтересам правопорушника досить відчутних обмежень фізичного та матеріального характеру. Тому вони повинні бути застосовані тільки за наявності фактичних і формально-правових підстав, що констатують вчинення винного правопорушення.

Порядок встановлення і документування кримінальних процесуальних порушень, є різним і залежить від того, хто – орган розслідування або суд встановив факт (склад) правопорушення. Але незалежно від цього даний порядок охоплює два процесуальних дії: виявлення та доведення факту правопорушення та посвідчення у відповідному процесуальному акті.

Розглянемо спочатку зміст процесуальної діяльності зі встановлення правопорушення, що здійснюється органом розслідування. Для слідчого, прокурора встановлення факту правопорушення вимагає виявлення в діях (бездіяльності) зобов'язаної до прибуття на виклик особи елементів складу кримінального процесуального порушення. В першу чергу це означає, що треба з'ясувати – чи мало місце умисне (або необережне) ухилення учасника процесу від явки за викликом, чи мала місце відмова учасника процесу від виконання покладених на нього законом обов'язків.

Ухилення учасників процесу від явки за викликом органів розслідування і суду для виконання своїх процесуальних обов'язків може бути визнано правопорушенням тільки у разі відсутності поважних причин неявки [135, с. 110].

Законодавче закріплення переліку поважних причин неприбуття особи на виклик – це новела КПК України 2012 р. [21, с. 308]. Перелік таких причин наведений у ст. 138 КПК. А саме: 1) затримання, тримання під вартою або відбування покарання; 2) обмеження свободи пересування внаслідок дії закону або судового рішення; 3) обставини непереборної сили (епідемії, військові події, стихійні лиха або інші подібні обставини); 4) відсутність особи у місці проживання протягом тривалого часу внаслідок відрядження, подорожі тощо; 5) тяжка хвороба або перебування в закладі охорони здоров'я у зв'язку з лікуванням або вагітністю за умови неможливості тимчасово залишити цей заклад; 6) смерть близьких родичів, членів сім'ї чи близьких осіб або серйозна загроза їхньому життю; 7) несвоєчасне одержання повістки про виклик; 8) інші обставини, які об'єктивно унеможливають з'явлення особи на виклик [128].

Дослідження зарубіжного досвіду нормативного визначення поважності

причин неприбуття на виклик та їх оцінки слідчим, прокурором, судом свідчить про схожий підхід до вирішення цього питання. Так, у КПК Республіки Казахстан в ч. 2 ст. 157, яка регулює застосування приводу, представлений відкритий перелік поважних причин, до яких відносяться: хвороба, що позбавляє можливості особа з'явитися, смерть близьких родичів, стихійні лиха, інші причини, що позбавляють особу можливості з'явитися в призначений термін [311]. Аналогічні положення закріплені в кримінально-процесуальному законодавстві Республіки Таджикистан (ч. 1 ст. 115, ч. 2 ст. 224) [377], Туркменістану (ч. 2 ст. 166) [313], Естонії (ч. 2 ст. 139, ч. 2 ст. 170) [315], Киргизії (ч. 1 ст. 117, ч. 5 ст. 215) [312].

Л.Д. Удалова та О.Ю. Хабло слушно вказують на те, що законодавець вказав ті обставини, які найбільш часто зустрічаються на практиці. Проте, цей перелік поважних причин неприбуття особи на виклик не є вичерпним [317, с. 196]. А тому, з'ясовуючи підстави для застосування виклику слідчим, прокурором, судового виклику, слідчий суддя повинен оцінити ситуацію неприбуття на виклик та з'ясувати поважність причин неприбуття.

Про неоднозначність вказаного питання свідчать й емпіричні дані. Так, на думку 14 % слідчих, прокурорів та слідчих суддів у ст. 138 КПК України варто передбачити й інші поважні причини неприбуття особи на виклик; 42% дотримуються думки про залишення редакції цієї норми без змін; 36 % опитаних вказують на доцільність внесення окремих коректив; іще 8 % опитаних утримались від відповіді (Додаток А).

Відповідь на це питання може дати здійснення детального наукового аналізу окремих, визначених законодавцем поважних причин неприбуття особи на виклик під час досудового розслідування.

На думку 61 % опитаних слідчих, прокурорів, слідчих суддів у разі неявки особи на виклик, обставинами, можна вважати обставини, які унеможливають або значно ускладнюють явку свідка у певне місце взагалі та у визначений час зокрема, іще 35 % респондентів вважають поважними такі причини, виникнення або припинення яких не залежить від волі особи, яку

викликано для проведення слідчих (розшукових) дій (Додаток А).

Найпоширенішою поважною причиною неприбуття на виклик є тяжка хвороба особи або перебування її в закладі охорони здоров'я у зв'язку з лікуванням або вагітністю за умови неможливості тимчасово залишити цей заклад (п. 5 ч. 1 ст. 138 КПК України). Детального дослідження потребує зміст поняття «тяжка хвороба» та умов хвороби, оскільки неправильне розуміння цієї обставини як законної причини неявки особи на виклик може дезорієнтувати як уповноважених, так і викликаних учасників кримінального провадження.

Зауважимо, що поняття «тяжка хвороба» не є новим для вітчизняного кримінального процесуального законодавства. Водночас, незважаючи на оперування законодавцем цим терміном, його визначення КПК не дає. Відсутнє трактування цього поняття й у спеціальній медичній літературі [196; 181] та нормативно-правових актах Міністерства охорони здоров'я України. Нова медична енциклопедія містить визначення лише терміну «хвороба», як порушення життєдіяльності організму, взаємозв'язку його з навколишнім середовищем, що зазвичай призводить до тимчасового або постійного зниження або втрати працездатності [196].

Не містить Закон й переліку таких захворювань, він лише вказує, що воно повинно бути тяжким. Відповідно до п. 1.1. Узагальнення судової практики ВССУ з вирішення слідчими суддями питань, пов'язаних із слідчими (розшуковими) діями від 03.06.2016 року, «поняття «тяжка хвороба» є оціночною ознакою, що не визначена у статтях КПК та нормативно-правових актах Міністерства охорони здоров'я України» [51]. Водночас у вказаному Узагальненні зазначається, що тяжка хвороба – це фізичний стан особи, в якому вона перебуває тривалий час, внаслідок чого виникає імовірність того, що на час судового розгляду кримінального провадження вона може бути неспроможною брати участь у судовому засіданні [51].

Приходимо до висновку, що поняття «тяжка хвороба», яке вжито в зазначених нормах КПК України, не визначено ні в юридичній, ні в медичній літературі. Унаслідок цього окремі науковці висловлюють припущення, що

тяжким слід вважати захворювання, за якого стан здоров'я підозрюваного перешкоджає можливості його участі у кримінальному провадженні [127]. Із цією позицією Є.В. Расчотнов погоджується лише частково. Оскільки перешкоджати участі особи у кримінальному провадженні може отримана травма, однак її хворобливий стан може оцінити лікар як задовільний. Тому не завжди тяжкий хворобливий стан особи може бути причиною для нез'явлення особи на виклик слідчого, прокурора, судовий виклик [242, с. 51].

У спеціалізованій літературі зазначено, що досліджуване поняття є оцінним. Поняття «тяжка хвороба» має поширюватися на осіб, яким у передбаченому порядку встановлено групу інвалідності, а також на осіб, хвороби яких визначено, зокрема у Переліку хронічних захворювань, затвердженому наказом Міністерства охорони здоров'я УРСР від 8 лютого 1985 р. №52. До цих хвороб належать: хронічний бронхіт, емфізема легень, ускладнена гіпертонічна хвороба, тяжкі форми неврозів, за яких хворі підлягають періодичному лікуванню у психіатричних стаціонарах, тощо [229]. Виникає логічне запитання: чому визнавати хворобу тяжкою має слідчий суддя, суддя, який розглядає справу, а не лікар, який має відповідний фах та знання у галузі медицини.

Отже, поняття «тяжка хвороба» у кримінальному процесуальному праві слід розглядати як оцінне, тобто таке, зміст якого не містить чітко визначеної, завершеної системи ознак, що зумовлює здійснення його конкретизації в кожному окремому індивідуально визначеному випадку за розсудом правозастосовника [301, с. 17]. Отже, під час досудового розслідування фактично слідчий суддя має з'ясувати наявність хвороби і у разі, якщо вона буде визнана тяжкою, він буде мати підстави для відмови у задоволенні відповідного клопотання слідчого, прокурора. Тож, логічно стверджувати, що не кожна хвороба є тяжкою.

Отже, в окремих випадках, наявну у особи хворобу незалежно від її тяжкості необхідно трактувати як фізичну неможливість брати участь у відповідній процесуальній дії (важкий хворобливий стан, травма тощо). У таких

випадках, насамперед з тактичних міркувань, слідчому, прокурору доцільно особисто переконатись у неможливості учасника кримінального провадження брати участь у проведенні процесуальної дії, посиляючись при цьому на відповідні висновки лікаря, як фахівця у галузі медицини. Вказані рекомендації тактичного характеру стосуються, насамперед, підозрюваного, у разі невиконання ним обов'язку з явки до слідчого, прокурора, слідчого судді.

На нашу думку, визначення хвороби як тяжкої цілком залежить від того, чи перешкоджає вона з'явленню особи на виклик до уповноваженої особи. Навіть якщо певну хворобу оцінити як тяжку, однак яка дозволяє проведення процесуальних дій за участю особи, вона не є поважною причиною неприбуття на виклик. Проте, якщо хвороба об'єктивно унеможливорює участь особи у процесуальній дії, то її автоматично слід визнавати тяжкою. З цього приводу В.В. Заборовський задається логічним питанням: чи потрібно хворобу визнавати тяжкою, якщо достатньо лише визначити, що хвороба перешкоджає участі особи у проведенні процесуальної дії (наприклад, діагностована лікарем гостра респіраторна вірусна інфекція із призначенням ліжкового режиму на одну-дві доби) [78, с. 340]?

Варто зазначити, що у таких випадках не виключені випадки зловживання лікарем своїми професійними обов'язками. Отже, виникає питання щодо дієвості положень відповідних нормативно-правових актів, які регламентують діяльність у галузі медицини та притягнення лікарів до відповідальності у разі виявлення суттєвих порушень ними своїх професійних обов'язків. У межах кримінального провадження у разі виникнення сумнівів щодо сумлінності вказаних осіб, слідчий, прокурор мають право клопотати перед судом про застосування до особи приводу, або грошового стягнення, а щодо лікаря – ініціювати питання про притягнення до відповідальності.

Як свідчить слідча та судова практика, використаний в п. 1 ч. 1 ст. 138 КПК України термін «тяжка», спричиняє певні труднощі та неоднозначне трактування.

Отже, вирішуючи питання щодо поважності причин неприбуття особи на

виклик відповідно до п. 1 ч. 1 ст. 138 КПК України, ключовим щодо з'ясування тяжкості хвороби є те, чи дійсно вона перешкоджає участі особи у процесуальній дії. З огляду на вказані обставини, вважаємо доцільним виключити з п. 5 ч. 1 ст. 138 КПК України слово «тяжка», залишивши чітко визначений термін «хвороба», наявність якої є однією з поважних причин неприбуття особи на виклик у кримінальному провадженні.

Таким чином, з урахуванням викладених побажань, пункт 5 частини 1 статті 138 КПК України «Поважні причини неприбуття особи на виклик», слід подати у такій редакції: 1. Поважними причинами неприбуття особи на виклик є: ...5) *хвороба, яка перешкоджала прибуттю на виклик*, або перебування в закладі охорони здоров'я у зв'язку з лікуванням або вагітністю за умови неможливості тимчасово залишити цей заклад... і далі по тексту.

Однією з поважних причин неприбуття особи на виклик слідчого, прокурора, слідчого судді є несвоєчасне одержання повістки про виклик (п. 7 ч. 1 ст. 138 КПК України).

Об'єктивно поважною причиною буде несвоєчасне повідомлення про час і місце здійснення процесуальної дії. Правильною слід визнати практику слідчих суддів, які відмовляють у задоволенні клопотання про здійснення приводу особи, якщо її виклик було здійснено з порушенням триденного строку, передбаченого ч. 8 ст. 135 КПК. Не має слідчий, прокурор процесуального права викликати будь-кого після повідомлення про закінчення досудового розслідування, що свідчитиме про порушення уповноваженими особами процесуальної форми, а саме – процедури виклику, визначеного ст. 133 КПК України. Аналогічним чином регламентуються випадки недотримання вимоги стосовно того, що у разі тимчасової відсутності особи за місцем проживання, повістка для передачі їй вручається під розписку дорослому члену сім'ї вказаної особи, або ж іншій особі, яка з нею мешкає, житлово-експлуатаційній організації за місцем проживання особи або адміністрації за місцем її роботи.

Так, слідчий суддя Шевченківського районного суду м. Чернівці відмовив

у задоволенні клопотання про здійснення приводу, мотивувавши своє рішення тим, що в матеріалах відсутні дані, які б свідчили, що виклик Я. був здійснений відповідно до порядку, встановленого ст. 135 КПК, а долучений корінець повістки не є доказом належного повідомлення, оскільки з нього не вбачається, що повістку отримала дружина підозрюваного. Крім того повістка дула вручена менш ніж за три дні до визначеної у ній дати [343].

Однак не у всіх випадках несвоєчасне одержання повістки про виклик можна віднести до поважної причини неявки особи. Погодимося з точкою зору про те, що несвоєчасне отримання підозрюваним, обвинуваченим, свідком повістки через зміну ним місця проживання і неповідомлення про це особи, яка здійснює розслідування, або суд, не є поважною причиною неявки такої особи за викликом [180, с. 65- 66.].

Особливу увагу слід звернути на положення п. 8 ст. 138 КПК України, який вказує на інші обставини, які об'єктивно унеможливають з'явлення свідка на виклик. Нами зазначалось, що вжите законодавцем формулювання «інші обставини» свідчить про невизначеність кола таких обставин, наголошуючи на існуванні вірогідності унеможливити здійснення процесуальної дії за участю відповідного учасника кримінального провадження. З іншого боку, неможливо дати вичерпний перелік обставин, що унеможливають прибуття особи на виклик, оскільки суспільні відносини розвиваються, і ті обставини, що раніше не враховувалось законодавцем, та й не могли враховуватись на час запровадження відповідної норми у КПК, згодом можуть бути віднесені до виняткових випадків, визнаних законодавцем поважними причинами неприбуття особи на виклик слідчого, прокурора, судовий виклик.

До таких обставин, зокрема, відносяться: виклик такої особи у цей саме час до суду; термінове відрядження; наявність в особи малолітніх дітей, що унеможливорює їх залишення на час виклику або неможливість залишити без догляду тяжко хворого члена родини (коли за ним більше нікому доглядати) тощо [60, с. 345]. Крім того, у наукових дослідженнях поважними причинами

неявки особи за викликом визнаються: відсутність коштів для оплати проїзду в інший населений пункт до місця проведення допиту та проживання в зазначеному населеному пункті, хвороба особи, що позбавляє її можливості з'явитися, несвоєчасне вручення повістки, інші обставини, що позбавляють можливості з'явитися в призначений термін (порушення повідомлення внаслідок стихійного лиха, хвороба члена родини, відрядження, аварія, бездоріжжя) [50, с. 80].

Також поважною буде причина неможливості з'явитися на виклик з незалежних від людини об'єктивних обставин. Це усілякі погодні, транспортні, техногенні аварії та лиха, в результаті яких подолати відстань від будинку до місця здійснення процесуальної дії стає важко або неможливо. Звичайно, якщо особа живе поруч з приміщенням органу, який здійснив виклик, то, наприклад, снігові замети слідчий суддя навряд чи вважатиме поважною причиною.

Різноманіття виникаючих життєвих ситуацій навряд чи робить можливим визначення вичерпного переліку причин, які слід розглядати в якості поважних при неявці особи на виклик, наприклад не тільки смерть батьків, а й інших близьких родичів [308, с. 246]. Установлення цих обставин виключає можливість застосування відповідних санкцій до учасників кримінального провадження.

Поділяємо точку зору О.В. Рибалко, що навряд чи доцільно наводити у тексті КПК України, припустімо, перелік усіх «інших (окрім передбачених п. п 1-6 ст. 138 КПК України) обставин, які об'єктивно унеможливають з'явлення особи на виклик. Важливою причиною неявки за викликом слідчого, прокурора, судді, слідчого судді може бути як елементарна завантаженість роботою (наприклад, кваліфікований хірург виконує термінову операцію, яку інші фахівці провести не можуть), так і форс-мажорна обставина. Визначити ж заздалегідь абсолютно всі критерії, які б свідчили про складність кримінального провадження без взяття до уваги конкретної слідчої ситуації, неможливо навіть за наявності багатой уяви та значного досвіду практичної роботи [243, с. 26]. З огляду на це законодавець, позбавляючи себе необхідності

формулювання маси казуїстичних норм, діє за принципом «sapient sat» (лат. - «розумному - досить») та запроваджує оцінні поняття, уступаючи «привілей» визначення його змісту правозастосувачеві [243, с. 26].

Поважність причин неявки на виклик до слідчого, прокурора, слідчого судді має бути оцінена в кожній конкретній ситуації. При цьому причини неявки повинні бути підтверджені відповідними документами (наприклад, листком непрацездатності або довідкою про тимчасову непрацездатність, свідоцтвом про смерть члена сім'ї або близького родича свідка тощо). Факт ухилення від явки без поважних причин особи, викликаної до уповноваженої особи може бути встановлений шляхом допиту його родичів, знайомих, сусідів, дачі доручення оперативному підрозділу про з'ясування причин неявки.

Не можуть відноситись до тих, що об'єктивно унеможливають, оскільки викликані обставинами суб'єктивного характеру – хибним уявленням про можливість неприбуття свідка на виклик слідчого, прокурора, судовий виклик у зв'язку із тим, що він не може бути допитаний у зв'язку із тим, що володіє відомостями які містять охоронювану законом таємницю. Так, наприклад, згідно з ч. 2 ст. 65 КПК, не можуть бути допитані як свідки: нотаріуси – про відомості, які становлять нотаріальну таємницю; медичні працівники та інші особи, яким у зв'язку з виконанням професійних або службових обов'язків стало відомо про хворобу, медичне обстеження, огляд та їх результати, інтимну й сімейну сторони життя особи – про відомості, які становлять лікарську таємницю; священнослужителі – про відомості, одержані ними на сповіді віруючих та ін. [128; 317, с. 288].

Якщо особа й володіє відповідними відомостями, які містять охоронювану законом таємницю, цей факт має бути засвідчений документально, тобто у протоколі відповідної слідчої (розшукової) дії, на яку зобов'язаний прибути учасник кримінального провадження. На цьому, зокрема, слушно акцентував увагу слідчий суддя Тернопільського міськрайонного суду у Тернопільській області, який виніс ухвалу про накладення грошового стягнення на нотаріуса О., який мотивував своє неприбуття на виклик слідчого

неможливістю повідомити відомості, які становлять нотаріальну таємницю [340].

Як зазначає О. Сопронюк, обов'язок з'явитися за викликом існує і тоді, коли особа згідно із КПК вправі відмовитися давати показання щодо себе, близьких родичів та членів своєї сім'ї, що можуть стати підставою для підозри, обвинувачення у вчиненні ним, близькими родичами чи членами його сім'ї кримінального правопорушення (п. 3 ч. 1 ст. 66 КПК України) [273, с. 211].

Під час досудового розслідування можуть виникнути інші обставини, які можуть слугувати поважною причиною неприбуття особи на виклик слідчого, прокурора, судовий виклик. Такою, зокрема, слід вважати фізичну неспроможність особи брати участь у проведенні процесуальної дії у зв'язку їх непрацездатністю.

Так, ухвалою слідчого судді Шевченківського районного суду м. Києва від 03.01.2018 р. відмовлено у задоволенні клопотання слідчого про здійснення приводу свідка Г. у зв'язку з тим, що його фізичний стан, пов'язаний із тимчасовою непрацездатністю, унеможлилював на момент виклику слідчим його участь у проведенні слідчого експерименту. На підтвердження цього факту Г. були надані відповідні [344]. Як видається, у таких випадках, слідчий, прокурор повинні виявляти «гнучкість» у прийнятті рішень про здійснення процесуальної дії, наприклад, з'ясувати можливість проведення слідчої (розшукової) дії за місцем проживання, чи лікування особи, перенести її на іншу дату тощо. Йдеться, насамперед, про оптимальне використання сил та засобів для досягнення локальної мети – забезпечення можливості проведення відповідної процесуальної дії за участю конкретного учасника кримінального провадження.

Не є поважною причиною неприбуття на виклик особи, яка обґрунтовує невиконання такого обов'язку відсутністю коштів. Знаючи, що держава не відшкодує особі витрати на проїзд, або відшкодує через тривалий проміжок часу, у зв'язку з чим сума відшкодування через економічну кризу втратить сенс - така особа відмовляється прибувати за викликом, свідомо уникаючи

цього обов'язку. Як слушно зазначає О.М. Сіверський, це питання необхідно вирішувати у площині фінансування компенсування свідкам, експертам, спеціалістам, іншим особам, участь яких у кримінальному провадженні визнана необхідною, витрат на прибуття та можливості негайного отримання ними коштів, наприклад в бухгалтерії чи касі суду або правоохоронного органу. Необхідність виплати компенсації на прибуття стосується не тільки [264, с. 174].

У деяких випадках не може бути перешкодою для прибуття на виклик наявність тяжкої хвороби близьких родичів, які, наприклад, знаходяться на лікуванні в лікувальних установах; під опікою інших родичів і т. ін. Як уявляється, не слід принижувати і значимість інтересів правосуддя, які вимагають з'явлення на виклик до уповноваженої особи.

Неоднозначною є практика з визнання поважною причиною необхідність кудись поїхати в той же день або дні, на які призначено проведення процесуальної дії. Тут велике значення матиме, куди саме потрібно виїхати (в межах країни або за кордон) і, головне, навіщо (відпочинок – не поважна причина).

За усталеною практикою, більш лояльно слідчі судді ставляться до «запланованої» неявки до уповноваженої особи. Звичайно, і в цьому випадку у слідчому, прокурору у клопотанні про застосування відповідного заходу забезпечення кримінального провадження за наслідками неприбуття на виклик, необхідно вказати причину неприбуття на виклик, не обмежуючись усталеним у слідчій практиці формулюванням «за сімейними обставинами».

Таким чином, зайнятість на роботі, перебування на навчанні, наявність інших планів на день або подібні обставини не є поважними причинами, що дозволяють особі не прибувати на виклик. Разом з тим, у разі виникнення труднощів з прибуттям на виклик в певний час майже завжди існує можливість зв'язатися зі слідчим по телефону (який повинен бути зазначений у повістці) і пояснити йому обставини, що перешкоджають прибуттю, а також узгодити інший час. У переважній більшості випадків слідчий, прокурор може піти на

зустріч і якщо це можливо перенести час виклику.

Слід мати на увазі, що уповноважена особа зазвичай зацікавлена в присутності особи, а не в тому, щоб створювати для нього якісь незручності у вигляді накладення грошового стягнення або приводу. Крім того, такі заходи вимагають від слідчого здійснення додаткової роботи (складання клопотання, звернення з ним до суду тощо), а значить йому простіше перенести час виклику, ніж здійснювати необхідні процедури. Відповідні заходи реагування на неявку особи на виклик зазвичай застосовуються коли слідчий, прокурор не можуть забезпечити явку особи звичайними заходами [221].

Таким чином, наявність поважних причин звільняє особу від обов'язку з'явитися за викликом, унеможлиблює застосування до неї кримінальних процесуальних чи інших галузевих санкцій за неприбуття і передбачає новий виклик особи. Якщо про поважні причини особа не повідомила, тоді до неї такі санкції може бути застосовано, процесуальна дія у такому разі відбувається примусово [273, с. 211].

У будь-якому разі особа повинна до початку процесуальної дії чи судового засідання, на які вона викликана, повідомити слідчого, прокурора, слідчого суддю про такі перешкоди. З цього приводу М.А. Самбор акцентує увагу на невизначеності у КПК способу повідомлення слідчого, прокурора, слідчого судді про причини неприбуття за викликом – письмово, що хоч якось можна підтвердити, чи досить усного повідомлення, що ніяк неможливо підтвердити стороні, яка не прибула [257, с. 136]. О. Сопронюк зазначає, що законодавець свідомо не передбачає письмової форми повідомлення про причини неявки, не з огляду на проблематичність саме для викликаної особи [273, с. 212]. На нашу думку, така зайва формалізація дій учасника кримінального провадження у КПК України не потрібна насамперед з огляду на те, що він не є професійним за своїм статусом, що тільки ускладнить процедуру розслідування.

З точки зору інтересів викликаної особи найбільш оптимальним є використання такого способу повідомлення про неможливість з'явлення на

виклик, який у подальшому унеможливить сумнів щодо його несумлінності. Зважаючи на значну кількість сучасних способів комунікації, не важко визначити, що найбільш оптимальними у цьому сенсі слід визнати телефонний дзвінок, текстове повідомлення з мобільного телефону, або на електронну пошту органу розслідування, прокуратури, суду.

Нерідко учасники досудового кримінального провадження не з'являються на виклик у зв'язку з виконанням ними професійних обов'язків. Найбільш складним залишається питання про віднесення причин неявки адвоката, який виступає в процесі як захисник (представник), до поважних. Окремими науковцями зазначається, що деякі адвокати, переслідуючи корисливу мету, вдаються до умисного затягування процесу, використовуючи «видимість» поважності причин неявки до уповноваженої особи [78, с. 337]. Чинне національне законодавство вирішення вказаного питання на стадії досудового розслідування повністю покладає на розсуд слідчих суддів, що допускає можливість існування суб'єктивного характеру тлумачення поважності причин неявки такого учасника кримінального провадження на виклик.

Безумовно, поважними причинами неявки захисника на виклик є перебування його на лікуванні, яке унеможливлює його з'явлення уповноваженої особи, що належним чином підтверджується, та відсутність відомостей щодо повідомлення захисника про час та місце проведення процесуальної дії. Слід, проте зазначити, що багато адвокатів не дотримуються вимог законодавства щодо завчасного повідомлення слідчого, прокурора, слідчого суддю про неможливість їх з'явлення на виклик, не вказують причини такої неявки та не надають належні документи на підтвердження поважності причин такої неявки.

Показовим є той факт, що Правила адвокатської етики містять 70 статей, проте жодна з них чітко не врегульовує питання щодо неявки адвоката, у тому числі у зв'язку з його зайнятістю в іншому процесі. Водночас, ч. ч. 1, 2 ст. 17 Правил визначає, що адвокат має право відмовитись від прийняття доручення клієнта, виходячи з будь-яких причин та без їх пояснення. Приймаючи

доручення про надання професійної правничої (правової) допомоги, адвокат повинен зважити на свої можливості щодо його виконання [222].

На нашу думку, неявка захисника до слідчого, прокурора, слідчого судді з поважної причини слід вважати такою, якщо вона обумовлювалась його зайнятістю у зв'язку з участю у іншій справі, за умови, що дотримання таким захисником принципів компетентності й добросовісності на стадії прийняття доручення клієнта (ст. 17 Правил адвокатської етики) [222]. Проте, як слушно зазначає Р.Г. Мельниченко, керуючись принципом розумності, адвокат повинен віддати перевагу розгляду кримінальної справи, у якій підсудному обрано запобіжний захід взяття під варту перед цивільним процесом навіть за значними майновими спорами [175, с. 133]. За наявності двох рівнозначних справ він має брати участь у розгляді тієї справи, засідання за розглядом якої на таку «конфліктну» дату призначалося скоріше [78, с. 341].

Таким чином, нез'явлення захисника до слідчого, прокурора, слідчого судді під час досудового розслідування слід вважати неявкою з поважної причини, якщо вона обумовлювалась його зайнятістю у зв'язку з участю у іншій справі, у тому випадку, коли він не зловживає своїми процесуальними правами та дотримується принципу добросовісності та розумності при прийнятті доручення клієнта. Нез'явлення захисника, законного представника на виклик може бути розцінене як таке, що перешкоджає встановленню обставин кримінального провадження, лише у разі, коли його явку було визнано обов'язковою відповідно до законодавства чи рішення суду.

Насамкінець зазначимо, що у підрозділі ми дослідили основні причини неприбуття особи на виклик під час досудового розслідування, які зустрічаються в практичній діяльності. Проте, безсумнівним є те, що в практиці здійснення досудового розслідування можуть зустрічатись й інші випадки, які слугуватимуть поважними причинами неприбуття особи на виклик. Проте, у всіх випадках вирішення питання про притягнення до кримінальної процесуальної відповідальності осіб, які порушили вимоги ст. ст. 133, 134 КПК України, має здійснюватися у контексті забезпечення винесення слідчими

суддями обґрунтованих та законних рішень у кримінальному провадженні, а, відтак, і гарантування прав та законних інтересів учасників кримінального провадження.

Висновки до розділу 2

Уточнено і теоретично обґрунтовано відмінність понять «заходи кримінального процесуального примусу» та «заходи забезпечення кримінального провадження». Основним розмежувальним критерієм зазначених правових категорій виступає відсутність примусу під час застосування окремих заходів забезпечення кримінального провадження. Жодний із видів впливу (фізичного, морального чи матеріального) на особу не характерний такому заходу забезпечення кримінального провадження, як виклик слідчим, прокурором, судовий виклик, який за своєю правовою природою не є заходом процесуального примусу. Його мета – забезпечити явку (прибуття) особи, яка викликається для проведення відповідної процесуальної дії.

Виклик слідчим, прокурором, судовий виклик – це сукупність кримінальних процесуальних норм, які регулюють суспільні відносини, що виникають, змінюються та припиняються з приводу виклику особи для участі у проведенні відповідної процесуальної дії, закріплюють коло його учасників, їх права, обов'язки і законні інтереси, визначають правові наслідки у разі невиконання його вимог.

Виклик, як міжгалузевий процесуальний інститут, являє собою комплекс відокремлених норм процесуальних галузей права, які спрямовані на правове регулювання відносин, пов'язаних з інформуванням відповідних суб'єктів та правовими наслідками, настання яких передбачене відповідним законодавством за їх порушення. У кримінальному процесі виклик слідчим, прокурором, судовий виклик – це сукупність кримінальних процесуальних норм, які

регулюють суспільні відносини, що виникають, змінюються та припиняються з приводу виклику особи для участі у проведенні відповідної процесуальної дії, закріплюють коло його учасників, їх права, обов'язки і законні інтереси, визначають правові наслідки у разі невиконання його вимог.

Виклик варто відрізнити від такої форми інформування учасника кримінального провадження, як повідомлення. Зазначені правові категорії є принципово різними як за формальними (розміщення у різних главах КПК України), так і за сутнісними ознаками (за наслідками неявки, за можливістю застосування приводу та штрафних санкцій). Під час досудового розслідування виклик може бути здійснений шляхом виконання комплексу процесуальних дій, направлених на інформування учасника кримінального провадження про необхідність з'явлення до слідчого, прокурора, слідчого судді із вказанням процесуального статусу, в якому перебуває викликана особа, часу, дати і місця її прибуття, процесуальної дії, для участі в якій викликається особа, та наслідків її неприбуття.

Виокремлено такі ознаки, властиві виклику слідчим, прокурором, судовому виклику: він є формою повідомлення визначених законом учасників кримінального провадження; здійснюється уповноваженими особами у спосіб, чітко визначений КПК України; має часові та територіальні обмеження; прибуття на виклик є обов'язком особи, щодо якої він здійснюється; норми КПК України, які його регламентують, не містять у своїй структурі санкції за його невиконання, вони визначені в інших нормах КПК України у вигляді приводу, грошового стягнення, а за наявності підстав – запобіжного заходу.

Фактичні підстави для застосування цього заходу забезпечення кримінального провадження є наявність у слідчого, прокурора, слідчого судді достатніх підстав вважати, що особа може дати показання, які мають значення для кримінального провадження / або обов'язковість її участі у процесуальній дії. Оцінка достатності таких підстав є необхідною та покладається під час досудового розслідування на слідчого, прокурора або слідчого суддю. Саме вони, а також оперативний працівник за дорученням слідчого чи прокурора,

мають право здійснити виклик особи у досудовому кримінальному провадженні. Правовою підставою виклику слідчого, прокурора, судового виклику під час досудового розслідування є: повістка слідчого, прокурора, слідчого судді, вручена чи надіслана у визначений КПК України спосіб, або виклик, здійснений по телефону чи телеграмою. Наголошено, що під час досудового розслідування учасник кримінального провадження може бути викликаний не лише для участі у проведенні слідчої (розшукової) дії, а й у будь-якій іншій процесуальній дії на розсуд уповноваженої особи, або за клопотанням інших учасників кримінального провадження, визначених ч. 1 ст. 134 КПК України.

Процесуальний порядок здійснення виклику слідчим, прокурором, судового виклику під час досудового розслідування являє собою комплекс процесуальних дій зі складання повістки (іншого документа), направлення та вручення її у спосіб, визначений КПК України, підтвердження факту отримання повістки, дотримання строків повідомлення особи про виклик.

Розвинуто позицію щодо визначення у повістці права свідка з'явитись на допит або для участі у проведенні інших процесуальних дій з обраним за власним бажанням адвокатом, що, однак, не позбавляє необхідності роз'яснити його свідкові перед проведенням відповідної процесуальної дії. Обґрунтовано, що з метою уникнення плутанини у процедурі здійснення виклику слідчим, прокурором, до частин 1 та 2 ст. 133 КПК України, які частково дублюють одна одну, слід внести редакційні зміни.

Поважність причин неявки за викликом до слідчого, прокурора, слідчого судді має бути оцінена в кожній конкретній ситуації. При цьому причини неявки повинні бути підтверджені відповідними документами (наприклад, листком непрацездатності або довідкою про тимчасову непрацездатність, свідоцтвом про смерть члена сім'ї або близького родича тощо). Не є поважною причиною неприбуття на виклик особи, яка обґрунтовує невиконання такого обов'язку відсутністю коштів, хибне уявлення особи про її статус, зайнятість на роботі, перебування на навчанні, наявність інших планів на день тощо.

РОЗДІЛ 3.

НАСЛІДКИ НЕПРИБУТТЯ НА ВИКЛИК СЛІДЧОГО, ПРОКУРОРА, СЛІДЧОГО СУДДІ ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

3.1. Кримінальна процесуальна відповідальність учасників кримінального процесу, які не з'явилися на виклик слідчого, прокурора, судовий виклик

Одним із важливих засобів забезпечення законності та обґрунтованості кримінальної процесуальної відповідальності є удосконалення процесуального порядку її здійснення. Тому завдання забезпечення якісного розслідування кримінального правопорушення у розумні строки вимагає належної законодавчої регламентації заходів кримінальної процесуальної відповідальності до учасників досудового кримінального провадження, які порушили процесуальний обов'язок зі з'явлення на виклик слідчого, прокурора, слідчого судді.

Будучи способом розв'язання кримінально-правових конфліктів, кримінальний процес має власні завдання, вирішення яких дозволяє досягти його мети. Оскільки до участі у процесуальних діях в досудовому кримінальному провадженні залучаються учасники з різним процесуальним статусом та компетенцією, невиконання або неналежне виконання будь-ким із них процесуальних обов'язків здатне негативно позначитися на вирішенні завдань всього кримінального провадження та досягненні його мети. З огляду на це, особливого значення набуває проблема кримінальної процесуальної відповідальності осіб, які не з'явилися на виклик до слідчого прокурора, судовий виклик. Така кримінальна процесуальна відповідальність є свого роду негативним наслідком ігнорування особою обов'язків, визначених ст. ст. 133, 134 КПК України.

У науці кримінального процесу під наслідками кримінального процесуального правопорушення зазвичай розуміють процесуальну

відповідальність, процесуальні санкції і заходи кримінального процесуального примусу [105, с. 29; 171, с. 463–464; 204, с. 258; 247, с. 28; 365, с. 18]. Так, зокрема, обов'язок особи зазнати додаткові обмеження, передбачені кримінальним процесуальним законом за вчинення порушення його приписів, а також фактичний процес їх реалізації у встановленому кримінальним процесуальним законом порядку є ретроспективною кримінальною процесуальною відповідальністю.

З цього приводу О.В. Шульга вказує, що для настання такої відповідальності необхідні, якнайменше, дві умови одночасно: по-перше, визнання законодавцем того чи іншого виду поведінки процесуальним обов'язком; по-друге, пряме посилення на ті заходи додаткових обмежень, які повинні застосовуватись у відповідь на невиконання цього обов'язку. До того ж, на відміну від інших заходів відповідальності, засоби кримінально-процесуальної відповідальності реалізуються безпосередньо під час кримінального провадження і у його межах. Таким чином, кримінальний процесуальний закон передбачає не лише самі заходи кримінально-процесуальної відповідальності, підстави і умови їх застосування, а й процесуальний порядок їх реалізації [365, с. 53].

У системі норм кримінального процесуального права можна визначити значне превалювання в їх структурі правовідновлюючих санкцій, головна задача яких полягає у відновленні правопорядку, що був змінений в наслідок вчинення правопорушення [186, с. 93]. У нашому випадку застосування заходів забезпечення кримінального провадження у вигляді приводу, грошового стягнення та, за наявності підстав, – запобіжного заходу може бути спрямоване на виконання або належне обов'язків з явки на виклик, передбачених ст. ст. 133, 134 КПК України, тобто певного відновлення системи правовідносин, яка була порушена невиконанням закону у цій частині суб'єктами кримінальних процесуальних відносин.

Оптимальне вирішення визначених у КПК України заходів впливу на несумлінних суб'єктів забезпечує ефективне вирішення завдань кримінального

провадження, закріплених у ст. 2 КПК України. Водночас, практика застосування КПК України виявила недосконалість окремих нормативних конструкцій заходів забезпечення кримінального провадження, що систематизовані у окремому Розділ II Кодексу, та є певною узаконеною реакцією на несумлінну поведінку суб'єктів кримінального процесу. Наявність окремих прогалин у цьому сегменті правового регулювання зумовлює необхідність його подальшого удосконалення.

Акцентуємо увагу на з'ясуванні підстав та умов для застосування приводу, грошового стягнення та запобіжних заходів, як визначених кримінальним процесуальним законом засобів впливу на учасників досудового кримінального провадження, які не з'явилися на виклик уповноважених суб'єктів. Тобто, мова йде про вказані заходи забезпечення кримінального провадження, як такі види кримінальної процесуальної відповідальності, які можуть бути застосовані до особи з метою забезпечення її прибуття на виклик слідчого, прокурора, судовий виклик.

Насамперед зазначимо, що в наукових колах викликає численні дискусії розуміння такої правової категорії, як «кримінальне процесуальне правопорушення», адже КПК України цей термін не використовує. Варто погодитись з А.В. Мурзановською, що кримінальна процесуальна відповідальність, як специфічний процесуальний засіб забезпечення кримінальних процесуальних відносин, гарантія виконання процесуальних обов'язків є самостійним видом юридичної відповідальності. Саме існування в кримінальному процесуальному праві власних засобів забезпечення кримінальних процесуальних відносин, характер та особливості яких визначаються змістом цих відносин [186, с. 47]. Іншими словами, самостійне існування кримінально-процесуальної відповідальності зумовлюється наявністю в кримінально-процесуальному праві свого методу правового регулювання, а також виокремлення в структурі норм кримінально-процесуального права процесуальних санкцій [4, с. 64].

Існування кримінальної процесуальної відповідальності, як самостійного виду юридичної відповідальності, має об'єктивне підґрунтя, органічно пов'язане з проблемою правового регулювання. Одним із елементів механізму правового регулювання є спосіб забезпечення суб'єктивних прав та юридичних обов'язків учасників суспільних відносин. Серед різних способів правового забезпечення важливе місце займає юридична відповідальність, вид якої характеризує своєрідність методу (методів), що застосовується в даній галузі права для регулювання суспільних відносин [147, с. 41-42].

Об'єктивний зміст виокремлених нами видів кримінальної процесуальної відповідальності у разі нез'явлення учасника кримінального провадження на виклик слідчого, прокурора, слідчого судді являє собою комплекс вимог до діяльності уповноважених осіб, кількість і якість діяльності, міру та направлення їх активності тощо. Інакше кажучи, кожен із зазначених заходів забезпечення кримінального провадження передбачає відповідну, визначену кримінальним процесуальним законом процедуру застосування.

Спроби визначити поняття юридичної відповідальності у науці кримінального процесу датовані ще минулим століттям. Так, на думку І.Л. Петрухіна, – це певне стягнення, покарання, що накладається компетентним державним органом на особу, що винно порушила закон, не виконала покладений на неї правовий обов'язок і тому її поведінка піддана від імені держави публічному осуду, на неї покладений новий додатковий обов'язок штрафного (карального) характеру, що виражається в обтяженнях, позбавленнях, обмеженнях, які особа повинна перетерпіти. [211, с. 236]. На переконання С.Н. Братусь, виконання обов'язку в правовідносинах під впливом державного примусу без накладення додаткового (штрафного) обов'язку вже становить юридичну відповідальність [35, с. 90].

З нашої точки зору, у випадку нез'явлення учасників досудового кримінального провадження на виклик слідчого, прокурора, судовий виклик під час досудового розслідування тягне за собою можливість притягнення на розсуд уповноваженої особи до кримінальної процесуальної відповідальності у

вигляді приводу, грошового стягнення та, за наявності підстав, – застосування запобіжного заходу. Така кримінальна процесуальна відповідальність є різновидом юридичної відповідальності, передбаченої нормами кримінального процесуального права за протиправну поведінку в сфері кримінального провадження.

В аспекті досліджуваного питання варто також говорити про наявність міжгалузевого виду відповідальності за порушення особою обов'язку з'являтися на виклик слідчого, прокурора, судовий виклик. Так, відповідно до ч. 3 ст. 139 КПК України, злісне ухилення свідка або потерпілого від явки становить склад адміністративного правопорушення, за яке ст. 185 КУпАП передбачено адміністративну відповідальність [128]. Злісність в ухиленні від явки, яка є обов'язковою ознакою складу цього правопорушення, проявляється в навмисному усуненні, неодноразовій відмові від явки за викликом для участі у процесуальних діях [60, с. 209].

У доктрині кримінального процесуального права існують численні думки з приводу сутності кримінальної процесуальної відповідальності. Зокрема, Л.Д. Удалова та О.Ю. Хабло під кримінально-процесуальною відповідальністю розуміють як відповідальність суб'єктів кримінально-процесуальних відносин, яка проявляється в застосуванні кримінально-процесуальних санкцій за свідоме порушення вимог кримінально-процесуального законодавства та спирається на державний примус [317, с. 97]. Влучне визначення кримінально-процесуальній відповідальності дає А.В. Мурзановська, як існуюче у формі кримінально-процесуального правовідношення застосування у встановленому законом порядку до особи, яка вчинила кримінально-процесуальне правопорушення, заходів кримінально-процесуального примусу, що передбачені санкцією кримінально-процесуальної норми, які полягають в накладенні на правопорушника додаткового обов'язку або позбавлення (звуження обсягу) його суб'єктивних прав [186, с. 191].

Як видається, з метою визначення місця приводу, грошового стягнення та запобіжних заходів у системі наслідків неявки учасників досудового

кримінального провадження, вважаємо за необхідне з'ясування сутності кримінальної процесуальної відповідальності через виокремлення її характерних ознак.

До ознак процесуальної відповідальності В.А. Мєліхов відносить: застосування її виключно до учасників процесуальних відносин; її подвійний характер; що вона є особливою формою державного примусу; підставою для використання її заходів є вчинення правопорушення, передбаченого відповідною правовою нормою, шляхом невиконання або неналежного виконання суб'єктом свого процесуального обов'язку, повноважень державного органу або посадової особи, а також зловживання ним своїми процесуальними правами [173, с. 6]. А.В. Мурзановська виокремлює такі ознаки кримінально-процесуальної відповідальності: застосування заходів кримінально-процесуального примусу, передбачених в санкціях кримінально-процесуальних норм; існування у формі кримінально-процесуального правовідношення; застосування до особи, яка вчинила кримінально-процесуальне правопорушення, у встановленому законом порядку; сутності заходів кримінально-процесуальної відповідальності, що полягають в накладенні на правопорушника додаткового обов'язку або позбавлення (звуження обсягу) його суб'єктивних прав [186, с. 64]. В.А. Завтур серед основних ознак кримінально-процесуальної відповідальності виділяє: існування в межах кримінально-процесуальних правовідносин, настання за вчинення кримінально-процесуального правопорушення, встановлення у санкціях норм кримінально-процесуального права [81, с. 25].

Містить раціональне зерно й точка зору, висловлена В.В. Рожновою, що основною ознакою кримінально-процесуальної відповідальності, як й будь-якої юридичної відповідальності, є наявність елементів покарання, хоч головною метою при цьому є виховання поваги до кримінально-процесуального закону, стимулювання належного виконання учасниками кримінального судочинства вимог закону і покладених на них обов'язків [246, с. 108].

Також варто зазначити, що усі виокремлені нами види кримінальної процесуальної відповідальності – привід, грошове стягнення та запобіжні заходи мають однаковий порядок їх застосування – судовий. Суб'єктом, який приймає рішення про застосування вказаних заходів кримінальної процесуальної відповідальності під час досудового розслідування є слідчий суддя, який виносить відповідну ухвалу за власною ініціативою, або на підставі відповідного клопотання слідчого за погодженням з прокурором, чи прокурором. Така діяльність слідчого судді має контрольний, ревізійний характер, що гарантує захист прав і свобод людини від їх незаконного обмеження та обтяження [49, с. 217]. Саме слідчий суддя забезпечує правозахисну складову у досудовому кримінальному процесі, у тому числі під час ініційованого слідчим, прокурором заходу забезпечення кримінального провадження за наслідками неприбуття особи на виклик.

Таким чином, враховуючи викладені вище точки зору щодо характерних ознак кримінальної процесуальної відповідальності, можна зробити висновок щодо її настання у разі невиконання обов'язку учасника досудового кримінального провадження на виклик слідчого, прокурора, слідчого судді проявляється у такому:

- регламентація нормами кримінального процесуального права;
- настання за вчинення кримінального процесуального правопорушення у вигляді неявки на виклик (фактична підстава);
- існує у формі кримінальних процесуальних правовідносин;
- застосовується виключно слідчим суддею за результатами розгляду клопотання в судовому засіданні;
- застосовується щодо визначених КПК України учасників кримінального провадження;
- полягає у накладені на правопорушника додаткового обов'язку (наприклад, стягнення коштів у разі застосування грошового стягнення) або позбавлення (звуження обсягу) його суб'єктивних прав (наприклад, обмеження,

передбачене застосуванням запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту у вигляді заборони залишати місце проживання без дозволу слідчого, прокурора).

Системний аналіз положень КПК України, а також позицій вчених щодо характерних ознак кримінальної процесуальної відповідальності, дозволяє зробити висновок, що результатом невиконання вимог кримінального процесуального закону щодо явки на виклик визначених КПК України учасників досудового кримінального провадження, є настання для них відповідних негативних наслідків у вигляді обмежень майнового (грошове стягнення) та немайнового характеру (привід та запобіжний захід) з метою виконання завдань кримінального судочинства. Зазначені негативні наслідки являють собою кримінальну процесуальну відповідальність, яка є різновидом юридичної відповідальності, передбаченої нормами кримінального процесуального права.

Взявши за основу позиції науковців, щодо класифікації кримінально-процесуальної відповідальності [50; 307, с. 46; 105; 21], вважаємо необхідним здійснити поділ визначених нами заходів кримінальної процесуальної відповідальності за нез'явлення на виклик під час досудового розслідування за такими критеріями:

За суб'єктами: а) ті, що застосовуються до підозрюваного, свідка потерпілий, цивільний відповідач (привід, грошове стягнення; б) ті, що застосовуються до підозрюваного (запобіжний захід); за наслідками: а) заходи майнового характеру – грошове стягнення; б) заходи немайнового характеру – привід, запобіжний захід; за формою застосування: а) пов'язані із обмеженням свободи особи (привід; запобіжний захід); б) не пов'язані з таким обмеженням (грошове стягнення).

Загалом слід зазначити, що в досудовому кримінальному процесі зазначені заходи забезпечення кримінального провадження, як види кримінальної процесуальної відповідальності за порушення процедури виклику, мають велике значення, адже забезпечують з одного боку, виконання обов'язків суб'єктами кримінального провадження, а з іншого – дотримання

приписів кримінального процесуального права державними органами та посадовими особами, що здійснюють кримінальне провадження. Вони являють собою специфічний процесуальний засіб забезпечення кримінальних процесуальних відносин між владними та іншими суб'єктами досудового кримінального процесу та є гарантією дотримання останніми процесуальних обов'язків щодо явки на виклик з метою виконання завдань кримінального провадження.

Для настання кримінальної процесуальної відповідальності у вигляді приводу, грошового стягнення, запобіжного заходу необхідною є наявність відповідних підстав. Формування чіткої та несуперечливої системи підстав та умов застосування заходів кримінальної процесуальної відповідальності осіб у разі неявки на виклик слідчого, прокурора, слідчого судді, є необхідною передумовою реалізації проголошеного у ст. 2 КПК України завдання щодо запобігання необґрунтованому примусу, а також є складовою принципу юридичної визначеності.

Словник української мови визначає підставу, як «те головне, на чому базується, засновується що-небудь або те, чим пояснюються, виправдовуються вчинки, поведінка і тощо кого-небудь [269, с. 506]. Поділяємо точку зору науковців, що із запропонованих в доктрині підстав кримінально-процесуальної відповідальності необхідно виходити з наявності фактичної та юридичної підстав кримінально-процесуальної відповідальності, де фактичною підставою є кримінально-процесуальне правопорушення, а юридичною – норми кримінального процесуального права, що передбачають як обов'язок – в диспозиції, порушення якої складає правопорушення, так і захід відповідальності – в санкції за порушення відповідного юридичного обов'язку [186, с. 10; 153, с. 73]. Співвідношення цих елементів обумовлює законність і обґрунтованість рішення [153, с. 73].

Поділ підстав застосування кримінальної процесуальної відповідальності на фактичні та юридичні [368, с. 97-100] дозволяє методологічно дослідити спочатку фактичний його прояв у всіх притаманних йому формах й різновидах,

а потім виявити з урахуванням діючого кримінального процесуального законодавства та практики його застосування наскільки повно й адекватно воно відображає в юридичних складах чи моделях відповідні форми фактичної підстави (поведінки, діяльності) відповідальності та дозволяє застосовувати санкції [47, с. 218].

Фактичною підставою кримінальної процесуальної відповідальності може бути тільки: а) порушення вимог кримінально-процесуального закону; б) вчинене конкретною особою – суб'єктом кримінального судочинства; в) у формі свідомого порушення особою відповідних правових обов'язків [368, с. 90].

Як свідчить аналіз законодавчих положень, виокремлені нами заходи забезпечення кримінального провадження, які являють собою види кримінальної процесуальної відповідальності за неявку на виклик слідчого, прокурора, судовий виклик, можуть застосовуватись: із власної ініціативи слідчого судді (судовий виклик, привід, накладення грошового стягнення); за ініціативи сторін кримінального провадження (привід); за ініціативи сторони обвинувачення (привід, накладення грошового стягнення).

Зважаючи на те, що застосування зазначених заходів забезпечення кримінального провадження, пов'язане з суттєвим обмеженням прав та інтересів осіб, вони проводяться лише на підставі ухвали слідчого судді: привід (ч. 2 ст. 140 КПК); накладення грошового стягнення (ч. 2 ст. 144 КПК); запобіжні заходи (ч. 4 ст. 176 КПК); затримання з метою приводу (ст. 190 КПК).

У кримінальному провадженні вимога дотримання прав і свобод осіб має специфічний характер, оскільки закон дозволяє, всупереч їх волі та бажанню, обмеження цих прав і свобод виключно в передбаченому КПК України порядку, у тому числі через застосування заходів забезпечення кримінального провадження, котрі застосовуються лише на підставі ухвали слідчого судді - про задоволення чи відмову у задоволенні клопотання про застосування заходу забезпечення кримінального провадження. Свої повноваження у більшості випадків слідчий суддя реалізує лише за наявності відповідного

клопотання прокурора або клопотання слідчого, погодженого з прокурором. Доведення існування законних підстав для застосування чи скасування заходів забезпечення кримінального провадження КПК України покладає на особу, що звернулася із відповідним клопотанням, в переважній більшості такими є слідчий та прокурор [39, с. 139].

Таким чином, визначальним для оновленого кримінального процесуального законодавства є закріплення у ч. 5 ст. 132 КПК України положення, відповідно до якого під час розгляду питання про застосування заходів забезпечення кримінального провадження сторони кримінального провадження повинні подати слідчому судді або суду докази обставин, на які вони посиляються [128]. Натомість, слідчий суддя має, виходячи із наданої йому сукупності доказів, переконатися, що таке рішення сприятиме дієвості кримінального провадження, є адекватним його завданням і для його прийняття існують передбачені законом підстави.

Одним із критеріїв застосування заходів забезпечення кримінального провадження є відповідність потреб досудового розслідування необхідному ступеню втручання у права і свободи особи (правило пропорційності втручання). Правило пропорційності пов'язане з необхідністю дотримання відповідності обсягу обмеження прав та свобод при застосуванні заходів забезпечення кримінального провадження обставинам відповідного кримінального провадження. Якщо тяжкість втручання у права та свободи переважає суспільний інтерес, то обмеження приймає форму неспіврозмірного. Це означає, що за певних обставин держава повинна відмовитися від переслідування законного суспільного інтересу, так як приватний інтерес має перевагу [143, с. 49].

Відповідно до висновків ЄСПЛ при розгляді конкретних справ слідчий суддя повинен визначити: чи законна мета встановленого обмеження; чи є заходи, застосовані з метою обмеження прав чи свобод, пропорційними потребам такого втручання [241, с. 45-49]. Зокрема, у разі, коли слідчий суддя прийде до переконання про недоцільність застосування до підозрюваного

запобіжного заходу, про який клопоче слідчий, прокурор, він може відмовити у задоволенні клопотання, або застосувати більш м'який запобіжний захід. Водночас, він не має права в межах розгляду клопотання приймати рішення про застосування приводу чи грошового стягнення, оскільки така процедура передбачає самостійний характер.

Варто зазначити, що посилення ролі суду у вирішенні правових питань, пов'язаних із обмеженням конституційних прав та свобод осіб в кримінальному судочинстві цілком природно пожвавило науковий інтерес до загальнотеоретичних аспектів прийняття відповідних рішень [81, с. 29]. Отже, правовою підставою для настання кримінальної процесуальної відповідальності у разі невиконання вимог, передбачених ст. ст. 133, 134 КПК України, є ухвала слідчого судді про обрання відповідного заходу забезпечення кримінального провадження.

Процесуальна відповідальність можлива тільки на підставі закону, в межах, що встановлені законом, за умови дотримання процесуальних гарантій законності й обґрунтованості такої відповідальності [368, с. 97-100]. Зв'язок між фактичною підставою та правовою (юридичною) підставою знаходить свій прояв як відображення фактичного діяння, поведінки у відповідній моделі складу або іншої конструкції, наявної в кримінальному процесуальному законі, яка повинна в ідеальній формі відображати юридично значимі ознаки такої поведінки [186, с. 131].

Слід також зазначити, що для реалізації кримінально-процесуальної відповідальності не достатньо визначення її підстав (юридичної та фактичної) [188, с. 342-344]. Особливої уваги заслуговує розгляд питання щодо умов притягнення суб'єктів кримінального провадження до кримінально-процесуальної відповідальності.

Тлумачний словник визначає «умову» як: взаємну усну чи письмову домовленість про що-небудь; угоду, договір; вимогу, пропозицію, які висувуються однією із сторін, що домовляються про що-небудь, а також при укладенні угоди, договору; необхідну обставину, яка робить можливим

здійснення, створення, утворення чого-небудь або сприяє чомусь та ін. [269, с. 441]. У філософському значенні умова - це сукупність об'єктів (речей, процесів, відносин), що необхідні для виникнення, існування або зміни даного об'єкта [38, с. 286]. У кримінологічному аспекті умова – це явище, яке формує причину або створює можливість її дії, і цей зв'язок з наслідком обумовлений [3, с. 202].

На наш погляд, до основних умов притягнення особи до кримінальної процесуальної відповідальності учасника досудового кримінального провадження, який проігнорував зобов'язання щодо прибуття на виклик, слід віднести такі:

- належний суб'єкт, який встановлює факт процесуального правопорушення (слідчий, прокурор, слідчий суддя) та приймає рішення про притягнення до кримінальної процесуальної відповідальності. На стадії досудового розслідування таким виключним правом наділений слідчий суддя за власною ініціативою або за клопотанням слідчого, прокурора, сторін кримінального провадження (наприклад, у разі зміни запобіжного заходу на більш суворий у разі порушення вимог, пов'язаних із прибуттям до слідчого, прокурора у визначений час);

- визначена КПК України фіксація та оформлення факту неявки особи на викликом.

Натомість, вважаємо необґрунтованим віднесення окремими науковцями процесуального оформлення прийнятого рішення шляхом винесення ухвали до умов застосування відповідного заходу забезпечення кримінального провадження [81, с. 32]. Тут мова йде радше про правову (юридичну) підставу.

На думку Т.В. Лукашкіної, для забезпечення процесу застосування норм матеріального та процесуального права чинним законодавством мають бути врегульовані такі питання як: обставини, що становлять підставу для прийняття тих чи інших рішень; визначення суб'єктів, на яких покладається тягар доказування цих обставин або їх заперечення; засоби, за допомогою яких на різних етапах кримінального провадження можуть (або мають) бути

встановлені такі обставини [151, с. 32].

Формулюючи підстави та порядок обрання заходів забезпечення кримінального провадження, законодавець ці питання визначив, залишивши при цьому низку проблемних питань, що підлягають вирішенню у доктринальній та практичній площині [81, с. 34]. Однак, якщо для окремих рішень (приміром, для вирішення питання про надання дозволу на обшук житла чи іншого володіння особи) КПК України встановлює чітко визначений перелік фактичних обставин, що підлягають встановленню, то для ухвалення рішень про застосування заходів забезпечення таких переліків у КПК України декілька і вони встановлені на окремих рівнях, що пов'язані між собою.

Якщо мова йде про застосування більшості заходів забезпечення то доцільно вести мову щонайменше про два рівні фактичних обставин: загальний, тобто фактичні обставини, що підлягають встановленню при вирішенні клопотань про застосування всіх заходів забезпечення (ч. 3 ст. 132 КПК України) та спеціальний, що залежить від того про застосування якого заходу забезпечення вирішуються питання [81, с. 34]. У разі нез'явлення підозрюваного на виклик в порядку ст. 139 КПК України, при розгляді слідчим суддею клопотання про застосування запобіжного заходу окрім зазначених двох рівнів, додається ще один – наявність ризиків, які дають достатні підстави слідчому судді вважати, що особа чинитиме спроби переховуватися від органів досудового розслідування та/або суду ч. 1 ст. 177 КПК України.

Для позначення сукупності фактичних обставин, які підлягають встановленню під час розгляду та вирішення слідчим суддею клопотань про застосування заходу забезпечення кримінального провадження науковцями використовується категорія «локальний предмет доказування» [56, с. 98; 267, с. 382; 7, с. 224], тобто обставини, що підлягають доказуванню під час прийняття окремих процесуальних рішень на всіх стадіях кримінального судочинства, але не пов'язані із вирішенням справи по суті [294, с. 405].

Дослідження нормативного регулювання порядку розгляду клопотань про застосування заходів забезпечення кримінального провадження, спрямованих

на забезпечення явки особи до слідчого, прокурора, слідчого судді, спонукає до висновку про наявність трьох елементів локального предмету доказування під час розгляду відповідних клопотань, серед яких можна виокремити обов'язкові, а саме: а) підстави, б) умови (загальні та спеціальні) застосування заходів забезпечення кримінального провадження, а також в) субсидіарний елемент, який складають додаткові обставини, що підлягають встановленню та врахуванню під час прийняття відповідного рішення слідчим суддею.

Варто зауважити, що обставини, які становлять субсидіарний елемент, поза межами відповідного судово-контрольного провадження можуть не мати самостійного правового значення для кримінального провадження, втім, їх врахування – обов'язок слідчого судді при обранні запобіжного заходу, про що прямо указано в ч. 1 ст. 178 КПК України. Щодо решти заходів забезпечення кримінального провадження, застосування яких є наслідком невиконання вимог, визначених ст. ст. 133, 134 КПК України, такий факультативний елемент не передбачено.

Як видається, у випадку невиконання особою вимог щодо виклику, локальний предмет доказування для виокремлених нами видів кримінальної процесуальної відповідальності становлять положення, визначені ч. 3 ст. 132 КПК України: виправданість ступеня втручання у права і свободи особи потребами досудового розслідування; можливість виконання завдання, для виконання якого слідчий, прокурор звертається із клопотанням. Винятком при цьому є визначене п. 1 ч. 3 ст. 132 КПК України - «обґрунтованість підозри щодо вчинення кримінального правопорушення такого ступеня тяжкості, що може бути підставою для застосування заходів забезпечення кримінального провадження», яке не враховується, приміром, при вирішенні питання про обрання до свідка приводу чи застосування грошового стягнення.

Слід погодитись із судженням В.В. Завтура, що структура локального предмету доказування та зміст обставин, що його складають під час застосування конкретного заходів забезпечення кримінального провадження зумовлені його метою та функціональною характеристикою [81, с. 181]. Так,

зокрема, системний аналіз ст. ст. 140-142 КПК України та ст. ст. 144-146 КПК України вказує на те, що підставою застосування до підозрюваного, свідка приводу та грошового стягнення у разі їх нез'явлення на виклик, є встановлення факту неприбуття без поважних причин такої особи без відповідного повідомлення про це.

Умовами застосування приводу чи грошового стягнення є: наявність у особи процесуального статусу підозрюваного (обвинуваченого), свідка; наявність відомостей про місце проживання або знаходження особи; попереднє здійснення виклику особи в порядку, визначеному КПК України; підтвердження отримання особою повістки про виклик або ознайомлення з її змістом; те, що особа не відносяться до категорій осіб, визначених ч. 3 ст. 140 КПК України (у випадку приводу свідка); відсутність поважних причин неприбуття або неповідомлення про причини свого неприбуття за викликом.

Наявність відомостей про місце проживання або місце знаходження особи прямо не закріплені КПК України як умови застосування приводу чи грошового стягнення, проте впливає із суті вказаних заходів забезпечення кримінального провадження. Зокрема, застосувати привід під час досудового розслідування можна лише до підозрюваного, якого було викликано у порядку, визначеному КПК України, а отже у повістці про виклик має бути зазначена адреса особи, яка викликається (п. 3 ч. 1 ст. 137 КПК України). У разі якщо місце проживання або знаходження особи невідоме, слід приймати рішення про оголошення особи у розшук [81, с. 53]. Аналогічним чином вирішуються означені питання на практиці під час вирішення слідчими суддями клопотань слідчих, прокурорів про застосування приводу чи грошового стягнення, у яких не зазначається місце знаходження особи, навіть у разі, коли місце реєстрації відоме, але особа не з'являється там, не виходить на зв'язок [323]).

Певні особливості має локальний предмет доказування під час вирішення питання про застосування або зміну запобіжного заходу до підозрюваного на підставі п. 1. ч. 1 ст. 177 КПК України, тобто, коли переховуватися від органів досудового розслідування та/або суду. У доктрині кримінального процесу

відсутня однаковість щодо його змісту та структури: одні виокремлюють формальні та фактичні підстави [358, с. 53; 135]; інші ототожнюють підстави та умови застосування запобіжних заходів [300, с. 13]; треті поряд з підставами та умовами виділяють приводи [72, с. 10]. Така розбіжність у наукових поглядах щодо порушеного питання спонукає до аналізу змісту вказаних категорій в контексті застосування запобіжних заходів до осіб, які не з'явилися за викликом уповноважених осіб під час досудового розслідування.

Поділяємо точку зору Т.В. Лукашкіної, що під умовами застосування запобіжних заходів слід розуміти обставини, які дозволяють поставити та вирішити питання про застосування запобіжного заходу взагалі, а також запобіжного заходу певного виду [152, с. 685]. І.В. Гловюк визначає такі загальні умови застосування запобіжних заходів слідчим суддею, як наявність початого і не закінченого досудового розслідування; наявність в особи, до якої передбачається застосування запобіжних заходів, процесуального статусу підозрюваного; кримінальну процесуальну компетенцію суб'єкта, що звертається із клопотанням до слідчого судді [56, с. 99].

Водночас О. Мироненко вказує на наявність спеціальних умов, із наявністю яких закон пов'язує можливість застосування того чи іншого заходу, актуальність виділення яких зумовлена здебільшого специфікою реалізації конкретного запобіжного заходу, оскільки наявність чи відсутність певних обставин унеможливить його виконання чи знівелює прогнозовану мету [177, с. 92]. Зокрема, обрання, зміна запобіжного заходу у разі неявки особи за викликом під час досудового розслідування обумовлюється наявністю відповідних спеціальних умов, що свідчить про розширення локального предмету доказування при розгляді відповідного клопотання слідчим суддею. До прикладу, можливість застосування особистої поруки (ч. 1 ст. 180 КПК України) ставиться законодавцем у пряму залежність від можливості надання особами, яких слідчий суддя, суд вважає такими, що заслуговують на довіру, письмового зобов'язання про те, що вони поручаються за виконання підозрюваним, обвинуваченим покладених на нього обов'язків відповідно до

ст. 194 КПК України і зобов'язуються за необхідності доставити його до органу досудового розслідування чи в суд на першу про те вимогу [128]. Обрання запобіжного заходу у вигляді застави пов'язане із наявністю у підозрюваного відповідних коштів, або осіб, що готові їх внести, а також відсутністю обставин, визначених ч. 5 ст. 183 КПК України. Низку спеціальних умов матеріально- та процесуально-правового характеру закон висуває для обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою. Їх дотримання є необхідною складовою для можливості застосування, або зміни запобіжного заходу до особи, яка не з'являється на виклик уповноваженої особи, переховуючись від органів досудового розслідування та/або суду.

Під фактичними підставами застосування, або зміни запобіжного заходу до особи, яка не з'являється за викликом слідчого, прокурора, слідчого судді, слід розуміти сукупність фактичних обставин, існування яких надає право слідчому, прокурору звернутись із відповідним клопотанням до слідчого судді. Такою у нашому випадку є: 1) наявність обґрунтованої підозри у вчиненні особою кримінального правопорушення, 2) наявність ризиків, які дають достатні підстави слідчому судді, суду вважати, що підозрюваний, може переховуючись від органів досудового розслідування та/або суду, тобто вчинити дії, передбачені п. 1 ч. 1 ст. 177 КПК України, яку законодавець відносить до сукупності обставин, йменуючи їх «ризиками»; 3) наявність відомостей про те, що іншими запобіжними заходами виконання завдання кримінального провадження є неможливим.

Таким чином, правовою (юридичною) підставою застосування заходів кримінальної процесуальної відповідальності у разі неявки на виклик слідчого, прокурора, судовий виклик під час досудового розслідування є відповідна ухвала слідчого судді (про накладення грошового стягнення, приводу – за клопотанням слідчого, прокурора, сторін кримінального провадження, чи за власною ініціативою; про застосування / зміну запобіжного заходу – за клопотанням слідчого, прокурора). Фактичну підставу кримінальної процесуальної відповідальності у вигляді приводу, а в окремих

випадках - грошового стягнення, або запобіжного заходу під час досудового розслідування складає кримінальне процесуальне правопорушення у вигляді невиконання або неналежного виконання передбаченого кримінальним процесуальним законом обов'язку з'явитись на виклик слідчого, прокурора, слідчого судді.

З огляду на предмет дослідження, важливим вбачається з'ясування правової природи приводу, грошового стягнення та запобіжних заходів, визначення їх місця в системі заходів кримінальної процесуальної відповідальності у разі неявки учасника досудового кримінального провадження на виклик слідчого, прокурора, судовий виклик.

3.2. Застосування приводу у досудовому розслідуванні як заходу забезпечення кримінального провадження

У кримінальному провадженні найбільш поширеними є санкції, які передбачають примусове виконання обов'язків суб'єктами кримінального провадження та скасування незаконних процесуальних рішень [186, с. 94]. Примусове виконання обов'язку, щоб вважатися санкцією, має бути обумовлено невиконанням обов'язку. Невиконаний добровільно процесуальний обов'язок, виконується під примусовим впливом (не виключаючи фізичного) зі сторони посадових осіб. Вказані санкції охороняють переважно ті процесуальні обов'язки, порушення яких може спричинити шкоду правосуддю [186, с. 94]. До таких санкцій відносяться обов'язки зі з'явлення учасників досудового кримінального провадження на виклик слідчого, прокурора, слідчого судді для проведення відповідних процесуальних дій.

Одним із заходів забезпечення кримінального провадження та, водночас, видів кримінальних процесуальних санкцій за неприбуття на виклик до уповноважених осіб, є привід. При відмові від добровільного виконання своїх обов'язків визначеним кримінальним процесуальним законом учасником

кримінального провадження цей захід забезпечення кримінального провадження містить елементи фізичного або психічного впливу.

Роль і значення приводу в усуненні протиправної протидії нормальному розвитку кримінальних процесуальних відносин не втрачає актуальності, оскільки випадки невиконання учасниками процесу обов'язку з'являтися за викликом посадових осіб, які здійснюють кримінальне провадження, носять систематичний характер. З іншого боку, застосування приводу неминуче обмежує фундаментальні права особи на життя і здоров'я, на повагу до її гідності, особисту недоторканність. Тому правове регулювання приводу має бути розумно збалансованим, урахувати норми міжнародного права та принцип верховенства права [274, с. 154].

Схожу позицію свого часу висловив і С.А. Шейфер, зазначивши, що можливість застосування заходів фізичного впливу повинна визначатися не тільки з урахуванням процесуального становища особи (обвинуваченого, підозрюваного), а й з урахуванням співвідношення правоохоронюваного і особистого інтересу, а також ступеня шкоди, заподіяної гідності цієї особи. В якості критеріїв допустимості фізичного впливу має бути неможливість досягнення цілей слідчої дії іншим шляхом і відсутність загрози життю і здоров'ю, а також честі та гідності особи [361, с. 14].

Привід залишається найбільш дієвим і затребуваним практичними працівниками процесуальним засобом забезпечення явки учасників кримінального процесу до органів розслідування, прокуратури, суду. Водночас, слід зазначити, що загальна частка застосованих приводів у кримінальних провадженнях останніми роками дещо знизилась. Таку обставину можна пояснити появою у чинному КПК України іншого, альтернативного заходу забезпечення кримінального провадження – грошового стягнення, одним із завдань якого є забезпечення явки особи на виклик слідчого, прокурора, судовий виклик.

За результатами аналізу статистичних даних встановлено, що прийняття рішення про здійснення приводу є ефективним засобом забезпечення розумних

строків кримінального провадження, оскільки приблизно у третині випадків застосування цього заходу забезпечує участь особи у наступному судовому засіданні. Так, за даними судової статистики у I півріччі 2018 року у 5 948 випадках було застосовано привід свідка, який не було виконано у 1 956 випадках [8]. На переконання 59 % опитаних слідчих, прокурорів, слідчих суддів процедура застосування приводу недостатньо врегульована в КПК України (Додаток А).

Звернення до практики застосування приводу органами досудового розслідування свідчить про його часте застосування. За результатами опитування слідчих, прокурорів, слідчих суддів, 96 % з них у своїй практичній діяльності застосовували привід під час досудового розслідування (Додаток А). У переважній більшості випадків (84%) привід здійснювався щодо підозрюваних. Свідки піддавалися цьому заходу забезпечення кримінального провадження у 16 % випадків (Додаток А).

Як слушно зазначив ще у минулому столітті І.Я. Фойницький, держава може вимагати від своїх підданих виконання зобов'язань лише наскільки це для них можливо», також звертаючи нашу увагу на те, що здійснення приводу - це «факультативне право слідчого, а й неодмінний його обов'язок: він застосовує його, якщо знайде до того достатні підстави [349, с. 317, 325].

У теорії кримінального процесу привід розглядається в двох аспектах: 1) як міра кримінально-процесуальної відповідальності або санкція [119, с. 267-268; 307, с. 13]; 2) як превентивний захід. Однак погодитися з цією точкою зору не можна, бо привід має дещо інші зміст і мету застосування. Представляється більш точною позиція В.М. Корнукова про те, що логічна форма вираження правової норми, яка регулює застосування даного заходу примусу, зовні прямо наштовхує на думку, що привід носить характер санкції. Вказівка на можливість приводу в разі неявки без поважних причин певним чином забезпечує дотримання цієї норми. Основне його призначення – забезпечити реальну можливість допиту особи чи участі в іншій процесуальній дії (ч. 1 ст. 133 КПК України) [128] з тим, щоб правильно вирішити кримінальне

провадження, забезпечити нормальний розвиток кримінального процесу. За відсутності такої необхідності особа не може бути піддана приводу, хоча він і не здійснюється за викликом [119, с. 267-268].

Висловлюються у теорії кримінального процесу й інші точки зору. Так, П.С. Елькінд зробила висновок, що привід є не санкцією за порушення обов'язку, а заходом захисту нормального здійснення судочинства, який не пов'язаний із покладанням на особу додаткових процесуальних обов'язків або з позбавленням її певних прав [367, с. 23]. Така точка зору була переконливо спростована посиланням на те, що правова відповідальність настає за невиконання правового обов'язку. Це виявляється або в добровільному виконанні обов'язків під загрозою притягнення до відповідальності, або в покладанні відповідальності за невиконання юридичного обов'язку [360, с. 156-157].

Схожі судження про сутність приводу висловив й інший російський науковець Ф.М. Кудін, що примусовий привід з попередніми викликом виступає не стільки як наслідок допущеного процесуального правопорушення у вигляді неявки свідка, потерпілого, обвинуваченого, експерта і тому не як відповідна реакція, автоматично наступна за невиконанням обов'язку. Швидше, привід являє собою процесуальний засіб, що забезпечує у всіх випадках такі умови діяльності органів кримінального судочинства, при яких вони завжди могли б мати в своєму розпорядженні основних учасників процесу і носіїв необхідного доказового матеріалу» [133, с. 45].

Законодавець розглядає привід в якості важливого процесуального інструменту забезпечення належної поведінки учасників кримінального провадження як під час досудового розслідування, так і під час судового розгляду. Привід, як примусове здійснення обов'язку з'явитися за викликом, може супроводжуватися безпосереднім фізичним впливом на правопорушника, однак безпосередній примус не є обов'язковим супутником санкції даного виду [186, с. 97].

Суттєві зміни правової регламентації застосування заходів

процесуального примусу у чинному КПК торкнулись і приводу, віднесеного до заходів забезпечення кримінального провадження. Враховуючи, що застосування приводу є визначеною законодавцем «реакцією» уповноважених осіб на неявку учасників кримінального провадження на виклик, та пов'язане з обмеженням конституційного права особи на її недоторканність і вільне пересування, актуальним видається з'ясування процесуального порядку застосування приводу під час досудового розслідування.

Згідно з ч. 1 ст. 140 КПК України привід полягає у примусовому супроводженні особи, до якої він застосовується, особою, яка виконує ухвалу про здійснення приводу, до місця її виклику в зазначений в ухвалі час [128].

Як видається, найбільш вдало у тезах особливості правової регламентації приводу учасників кримінального провадження в нормах КПК охарактеризував Д.О. Савицький: у законі чітко визначено місце приводу серед інших заходів процесуального примусу – йому присвячена глава 11 «Виклик слідчим, прокурором, судовий виклик і привід» (ст. ст. 140–143 КПК України); встановлено коло осіб, до яких можливе застосування приводу – підозрюваний, обвинувачений і свідок (ч. 3 ст. 140 КПК України); визначений зміст цього заходу, як примусове супроводження особи, до якої він застосовується, особою, яка виконує ухвалу про здійснення приводу, до місця її виклику в зазначений в ухвалі час (ч. 1 ст. 140 КПК України); визначено зміст клопотання до слідчого судді про здійснення приводу та порядок його розгляду (ст. ст. 141, 142 КПК України); передбачено обов'язкове оголошення ухвали про привід особі, до якої він застосовується (ч. 2 ст. 143 КПК України); закріплено обов'язок учасника кримінального провадження в разі неможливості прибути за викликом у призначений строк – заздалегідь повідомити про це слідчого, прокурора, слідчого суддю або суд (ч. 7 ст. 42 КПК України); введена заборона на застосування приводу до такої категорії свідків: неповнолітніх, вагітних жінок, інвалідів першої або другої групи; особи, яка одноосібно виховує дітей у віці до шести років або дітей інвалідів, а також осіб, які відповідно до КПК України не підлягають допиту як свідки (ч. 3 ст. 140 КПК України); зазначені поважні

причини неприбуття особи на виклик (ст. 138 КПК України); визначені органи, покликані виконувати ухвалу слідчого судді або суду про привід (ч. 1 ст. 143 КПК України) [256, с. 159-160].

Під час досудового розслідування рішення про здійснення приводу приймається слідчим суддею за клопотанням слідчого, прокурора або з власної ініціативи (правова підстава). Фактичними підставами застосування приводу під час досудового розслідування є неприбуття підозрюваного, свідка на виклик без поважних причин або неповідомлення про причини свого неприбуття у разі обов'язкової участі при проведенні процесуальних дій або визнання її участі обов'язковою у тому числі й слідчим суддею [14, с. 272-274]. Однак до застосування цього заходу слід установити, що відсутні поважні причини неявки, передбачені ст. 138 КПК, ураховуючи при цьому, що перелік зазначених у цій статті причин не є вичерпним, тобто слідчий суддя, суд, слідчий, прокурор можуть визнати поважними причинами неприбуття й інші обставини, які об'єктивно унеможливають з'явлення особи на виклик [101, с. 334].

Таким чином, передбачений КПК України захід забезпечення кримінального провадження – привід під час досудового кримінального процесу слід розглядати, як вид кримінальної процесуальної відповідальності учасника кримінального провадження, що покликаний забезпечити його належну поведінку шляхом примусового супроводження до місця виклику у зв'язку із невиконанням або неналежним виконанням покладених законом обов'язків з явки на виклик слідчого, прокурора, судовий виклик.

Аналіз теоретичних джерел свідчить, що найбільшу кількість суперечок в процесуальній літературі викликає питання про визначення кола учасників, до яких може бути застосовано привід, який йменується В.Т. Томіним абсолютно визначеним наслідком порушення норм кримінального процесуального права [304, с. 44].

Так, наслідки неприбуття на виклик свідка та підозрюваного визначені у ч. 2 ст. 139 КПК України. Виключно до вказаних суб'єктів під час досудового

розслідування може бути застосовано привід, якщо вони були викликані у порядку, встановленому КПК та не з'явилися без поважних причин або не повідомили про причини свого неприбуття [128; 266, с. 462]. Ні про яких інших учасників процесу, які могли б при відповідних умовах примусово доставлятися до органу розслідування, прокурора, в суд у разі неявки за викликом, закон не говорить.

Одними з найперших у національній доктрині кримінального процесу питання суб'єктного складу зазначеного заходу забезпечення кримінального провадження дослідили Д.О. Савицький та Л.В. Білоус, які обґрунтували необхідність покладення такого обов'язку на інших осіб, мотивуючи це тим, що список учасників кримінального провадження, чия явка до органів кримінального переслідування та суду закріплена в законі у вигляді обов'язку, значно ширший, ніж передбачено в ч. 3 ст. 140 КПК України. До цього переліку увійшли захисник (ч. 2 ст. 47 КПК), потерпілий (п. 1 ч. 1 ст. 57 КПК), цивільний позивач (ч. 3 ст. 61 КПК), цивільний відповідач (ч. 3 ст. 62 КПК), експерт (п. 2 ч. 5 ст. 69 КПК), спеціаліст (п. 1 ч. 5 ст. 71 КПК) і перекладач (п. 1 ч. 3 ст. 68 КПК). Неявка будь-якого із зазначених суб'єктів може завадити проведенню процесуальної дії [256, с. 160].

Поділяємо точку зору, що не мають піддаватися приводу так звані «замінні» учасники кримінального процесу (експерт, спеціаліст, перекладач, захисник), що з тактичного погляду буде більш правильним, оскільки дасть змогу уникнути зайвої витрати часу, сил і засобів [256, с. 160; 24, с. 202]. Натомість, не погоджуємось із аргументом, висловленим на користь наукової позиції, що експерт, спеціаліст, перекладач, понятий за дії, пов'язані з неналежним виконанням своїх процесуальних обов'язків, несуть відповідальність відповідно до кримінального законодавства. Адже в даному випадку йдеться про злочинні порушення вказаних учасників кримінального провадження, а забезпечення такої їх поведінки засобами, передбаченими КПК України, у разі, коли їх участь у відповідній процедурі є необхідною, а замінити його ніким (наприклад, якщо дії законного представника завдають шкоди

інтересам безпосередньо кримінальному судочинству, а не неповнолітньому).

Незважаючи на те, що не прибувати на виклик не в особистих інтересах потерпілого, цивільного позивача, їхніх представників, слідчій та судовій практиці відомі численні випадки ігнорування обов'язку з'явлення на виклик слідчого, прокурора, судовий виклик. Так, зокрема слідчим суддею Березнівського районного суду у Рівненській області було відмовлено у задоволенні клопотання слідчого про привід представника потерпілого П. для участі у проведенні слідчого експерименту, що унеможливило проведення вказаної слідчої (розшукової) дії. У задоволенні клопотання було слушно відмовлено на підставі того, що представник потерпілого не віднесений до учасників кримінального провадження, щодо яких можливе застосування приводу у порядку ст. 139 КПК України [326].

Вказаний приклад свідчить про непоодинокі випадки ухилення таких недобросовісних учасників кримінального провадження від обов'язку з'явитись за викликом уповноваженої особи. З огляду на це недостатньо обґрунтованою вважаємо точку зору О. Сопронюк щодо недоцільності застосування приводу до потерпілого, цивільного позивача, їхніх представників [274, с. 157].

Погоджуємось із М.В. Чорноусько, що неможливість приводу потерпілого нині стоїть на заваді розслідування кримінального провадження у розумні строки. Адже існують випадки, коли, як зазначено у викладі п. 2 ч. 3 ст. 132 КПК України, «потреби досудового розслідування виправдовують такий ступінь втручання у права і свободи особи» [359, с. 68]. Водночас, неправильно вважаємо позицію науковця щодо визначення на законодавчому рівні можливості застосування приводу до потерпілого під час розслідування злочинів проти життя і здоров'я особи, її волі, честі та гідності, статевої свободи та статевої недоторканності. Адже, повне та швидке розслідування майже усіх правопорушень, визначених КК України, перебуває у площині інтересів не лише конкретного потерпілого внаслідок правопорушення, але й усього суспільства. Тому хибною вважаємо точку зору щодо внесення до КПК України пропозицій з «прив'язкою» до конкретної категорії кримінальних

правопорушень.

На нашу думку, неявка потерпілого, цивільного позивача, їхніх представників не повинна ставити під сумнів можливість швидкого, повного та неупередженого розслідування, забезпечення якого є одним із завдань кримінального провадження, визначених ст. 2 КПК України. Крім того, якщо першим завданням кримінального провадження визначено захист прав і законних інтересів суб'єктів, які потерпіли від кримінального правопорушення, то не менш важливим його завданням є й охорона прав, свобод і законних інтересів інших суб'єктів провадження [60, с. 14].

На користь такої позиції свідчить і визначена законодавцем судова процедура застосування зазначеного заходу забезпечення кримінального провадження, що зменшить ризики необґрунтованого обмеження прав, свобод та законних інтересів таких недобросовісних суб'єктів. Отже, погоджуємось з точкою зору науковців, які відстоюють точку зору щодо визначення у ст. 140 КПК України потерпілого, цивільного позивача, їхніх представників, як учасників кримінального провадження, щодо яких можливе застосування приводу [256, с. 161; 345, с. 83].

Що стосується такого учасника кримінального провадження, як захисник, то застосування до нього приводу вважаємо недоцільним. Так, наприклад, у разі штучного затягування захисником процедури ознайомлення з матеріалами кримінального провадження шляхом нез'явлення (несвоєчасного з'явлення) до слідчого прокурора, слідчий суддя за клопотанням сторони кримінального провадження з урахуванням обсягу, складності матеріалів та умов доступу до них зобов'язаний встановити строк для ознайомлення з матеріалами, після спливу якого сторона кримінального провадження або потерпілий вважаються такими, що реалізували своє право на доступ до матеріалів. Неприбуття у судові засідання осіб, які були належним чином повідомлені про місце та час проведення судового засідання, не перешкоджає розглядові клопотання (ч. 10 ст. 290 КПК України) [128].

Дискусії у науці кримінального процесу викликає питання щодо

доцільності застосування приводу щодо неповнолітніх, адже вони так само, як і дорослі, можуть ухилятися без поважних причин від викликів [209, с. 274]. Так, Л.М. Лобойко наполягає на забороні застосування приводу до неповнолітнього безвідносно до його правового статусу [146, с.358]. Р.І. Благута та В.В. Романюк пропонують або скасувати можливість застосовувати привід до неповнолітнього підозрюваного, або передбачити його застосування до всіх без винятку неповнолітніх учасників кримінального провадження, хто має процесуальний обов'язок прибути на виклик до слідчого з оповіщенням його батьків або інших законних представників, під опікою яких знаходиться неповнолітній в денний час [29, с. 390; 251, с. 117].

В цілому, погоджуючись із твердженням Є.Д. Лялюка, який вказує, що гарантією виконання неповнолітнім обов'язку з'явитися на виклик слідчого, прокурора чи на судовий виклик є можливість накладення грошового стягнення на батьків, опікунів чи законних представників неповнолітнього, усе ж вважаємо недоцільним встановлення обмеження на застосування приводу щодо неповнолітнього підозрюваного, обвинуваченого [157, с. 170-171]. Щодо неповнолітніх, які перебувають в іншому процесуальному статусі, окрім підозрюваного, обвинуваченого, то можливість застосування альтернативного заходу забезпечення кримінального провадження у вигляді накладення грошового стягнення на його батьків, опікунів чи законних представників є гарантією виконання неповнолітнім обов'язку з'явитися на виклик слідчого, прокурора чи на судовий виклик.

Таким чином, вважаємо, привід до неповнолітніх повинен застосовуватись на основі загальних норм КПК, що регулюють застосування даного заходу, із врахуванням особливостей правового статусу неповнолітнього. На стадії досудового розслідування положення щодо застосування приводу повинно поширюватись і на неповнолітнього підозрюваного. Аналогічну позицію займають 72 % опитаних слідчих, прокурорів, слідчих суддів (Додаток А).

Цілком логічно, що привід не може бути застосований до осіб, які за

своїм психічним чи фізіологічним станом здоров'я не можуть правильно сприймати інформацію, однак наявність такого стану може бути виявлена з абсолютною вірогідністю лише після проведення судово-медичної чи судово-психіатричної експертизи. Тому пропозицію О.М. Сіверського щодо закріплення такого положення в п. 3 ст. 140 КПК України [263, с. 156], вважаємо такою, що уповільнить процедуру розслідування, оскільки потребуватиме значного часу на проведення відповідної експертизи. На нашу думку, у разі порушення вимог щодо з'явлення за викликом слідчого, прокурора, слідчого судді, уповноважені особи повинні звертатись із відповідним клопотанням до слідчого судді, який за участю запрошеного до судового розгляду експерта з'ясовує наявність такого стану у недобросовісного учасника кримінального провадження.

Варто акцентувати увагу на тому, що відповідно до ч. 3 ст. 140 КПК України привід свідка не може бути застосований до неповнолітньої особи, вагітної жінки, інвалідів першої або другої груп, особи, яка одноособово виховує дітей віком до шести років або дітей-інвалідів, а також осіб, які згідно із цим Кодексом не можуть бути допитані як свідки [128]. Саме на слідчого, прокурора, як ініціаторів застосування приводу, покладається обов'язок доводити у судовому засіданні доцільність застосування саме зазначеного заходу забезпечення кримінального провадження, а також те, що свідок не відноситься до вказаних осіб. Приймаючи рішення про здійснення приводу, слідчий суддя має бути переконаний у відсутності обставин, які перешкоджають застосуванню вказаного заходу забезпечення кримінального провадження щодо свідка.

Поділяємо точку зору М.А. Макарова, що у передбаченому ч. 3 ст. 65 КПК України випадку слідчий суддя вправі прийняти рішення про здійснення приводу деяких осіб, які за загальним правилом не можуть бути допитані як свідки. У даній нормі вказано, що особи, передбачені пунктами 1-5 ч. 2 ст. 65 КПК України, з приводу зазначених довірених відомостей можуть бути звільнені від обов'язку зберігати професійну таємницю особою, що довірила їм

ці відомості, у визначеному нею обсязі. Таке звільнення здійснюється у письмовій формі за підписом цієї особи. Отже, якщо, наприклад, нотаріус звільнений клієнтом від обов'язку зберігати нотаріальну таємницю, він може бути викликаний слідчим у встановленому порядку та допитаний як свідок про відомості, які становлять таку професійну таємницю. Якщо ж він не з'явиться без поважних причин або не повідомить про причини свого неприбуття, слідчий, прокурор вправі ініціювати розгляд слідчим суддею питання про здійснення його приводу [162, с. 116].

Завершуючи, слід також додати, що не підлягають приводу для допиту як свідки особи, які згідно із ч. 2 ст. 65 КПК України наділені відповідним імунітетом (наприклад, нотаріус, лікар, священнослужитель, журналіст та ін.) [157, с. 171].

Отже, з метою вдосконалення правового регулювання застосування приводу в кримінальному процесі, як наслідку нез'явлення особи на виклик, пропонуємо передбачити в ч. 2 ст. 139, ч. 3 ст. 140 КПК України можливість застосування приводу до неповнолітнього підозрюваного, цивільного відповідача, його представника, законного представника підозрюваного, обвинуваченого, законних представників неповнолітніх свідків, експерта, спеціаліста й перекладача.

Також вивчення змісту ст. 139 КПК України спонукає до висновку, що законодавець досить некоректно сформулював безпосередні підстави застосування приводу, шляхом використання в ч. 2 ст. 139 КПК України оцінного виразу «може бути застосовано», натомість у ч. 1 цієї статті вживається категоричне судження «накладається грошове стягнення». Іншими словами, грошове стягнення повинно бути застосоване у всіх випадках порушення явки на виклик, а привід може бути й не застосовано. На нашу думку, використання зазначеного нормативного формулювання може неоднозначно трактуватись у правозастосовній діяльності й призвести до настання об'єктивних ускладнень під час застосування означених заходів забезпечення кримінального провадження.

З викладеного вбачається необхідність у термінологічній узгодженості викладеного у ч. 1 ст. 139 КПК України «Наслідки неприбуття на виклик»:

«1. Якщо підозрюваний, обвинувачений, свідок, потерпілий, цивільний відповідач, який був у встановленому цим Кодексом порядку викликаний (зокрема, наявне підтвердження отримання ним повістки про виклик або ознайомлення з її змістом іншим шляхом), не з'явився без поважних причин або не повідомив про причини свого неприбуття, на нього *може бути* накладено грошове стягнення у розмірі:... 2. У випадку, встановленому частиною першою цієї статті, до підозрюваного, обвинуваченого, свідка може бути застосовано привід».

Вважаємо, що формулювання ст. 139 КПК України у такій редакції усуне імператив у вигляді обов'язку уповноважених осіб накласти грошового стягнення у всіх без виключення випадках неприбуття на виклик, підкресливши тим самим можливість альтернативи у виборі найбільш ефективного заходу забезпечення кримінального провадження – грошового стягнення чи приводу.

Не маючи на меті заглиблення в теоретичні аспекти здійснення приводу, що виходить за межі предмету дослідження, зосередимо увагу на окремих процесуальних особливостях застосування цього заходу забезпечення кримінального провадження, які стосуються процедури розгляду порушеного слідчим, прокурором клопотання за наслідками невиконання обов'язку прибуття на виклик під час досудового розслідування.

Слідчий, прокурор не наділені повноваженнями на самостійне вирішення питання про застосування приводу. Під час досудового розслідування – слідчим суддею за клопотанням слідчого, прокурора або з власної ініціативи у порядку ст. ст. 139, 140 КПК України. Зі змісту даної норми КПК України випливає, що застосуванню такого виду обмеження права на свободу та особисту недоторканність на стадії досудового кримінального провадження, як привід, завжди властивими є етапи подання та розгляду клопотання слідчого, прокурора про застосування приводу.

У доктрині неодноразово акцентувалось, що законодавець не визначає, як

слідчий, прокурор має фіксувати те, що у певний час, день викликана особа не прибула до місця, де планувалось проведення її допиту чи участь у іншій процесуальній дії. Слушною є думка Д.О. Савицького, що факт неприбуття особи без поважної причини слід оформляти протоколом, копію якого долучати до клопотання про здійснення приводу. Відомості, які зафіксовані в протоколі, й будуть покладені в основу рішення слідчого судді про привід учасника кримінального провадження [256, с. 161].

Участь слідчого, прокурора у розгляді клопотання про здійснення приводу не є обов'язковою. Питання про його повідомлення та можливість присутності при розгляді клопотання визначається слідчим суддею за власною ініціативою [101, с. 336]. Більше того, слідчий суддя виключно у відповідності зі своїм суб'єктивним розсудом визначає необхідність (або відсутність такої) у безпосередньому заслуховуванні доводів особи, яка внесла клопотання (ч. 1 ст. 142 КПК України). Сформулювавши внутрішнє переконання, що такої необхідності немає, слідчий суддя сам обґрунтовує внесені клопотання, сам ставить під сумнів його фактичну обґрунтованість, сам доходить у підсумку до законного та обґрунтованого рішення по суті [30, с. 93; 164, с. 41; 217, с. 108; 43, с. 251-252]. Водночас, у судовому засіданні під час вирішення клопотання слідчого активна роль слідчого, прокурора як представника сторони обвинувачення сприяє прийняттю слідчим суддею правильного рішення про застосування приводу.

У науці кримінального процесу загальновизнаною є позиція щодо поширення процесу доказування не лише на вирішення кримінального провадження по суті, але й ухвалення проміжних рішень, особливе місце серед яких, з огляду на свою юридичну природу та механізм прийняття, посідають рішення слідчого судді про застосування заходів забезпечення кримінального провадження. Поділяємо точку зору М.А. Макарова щодо обов'язкової участі слідчого, чи прокурора, які вносять на розгляд слідчого судді клопотання про здійснення приводу, з тим, щоб відповідно до ч. 3 ст. 132 КПК довести наявність фактичних підстав для застосування цього заходу забезпечення

кримінального провадження. Слушною вважаємо й наукову позицію про надання слідчому судді права заслухати будь-якого свідка чи дослідити будь-які матеріали, що мають значення для вирішення питання про застосування усіх заходів забезпечення кримінального провадження [59, с. 183].

Привід, як захід забезпечення кримінального провадження, певною мірою обмежує гарантовані Конституцією права особи. Як наслідок, відповідно до чинного КПК України, рішення про його застосування під час досудового розслідування приймає виключно слідчий суддя. Рішення слідчого судді (суду) у цьому разі є гарантією забезпечення зазначених прав, реалізацією повноважень щодо здійснення в порядку, передбаченому КПК України, попереднього судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні [79, с. 173].

При цьому В.О. Попелюшко обґрунтовано акцентує увагу на тому, що справжній принцип презумпції невинуватості для усіх без винятку, а для слідчого, прокурора, судді особливо та обов'язково, є правилом їх поведінки, згідно з яким державний (процесуальний) примус під час кримінального провадження може застосовуватися лише в тій мірі і лише настільки, наскільки це необхідно для того (виходячи виключно з поведінки учасника під час кримінального провадження), щоб він міг постати перед судом [219]. Дотримання цього принципу є одним із основоположних у діяльності слідчого судді при прийнятті рішення про доцільність застосування приводу до особи, що не дотрималась обов'язку щодо з'явлення на виклик.

Так, слідчим суддею Криворізького районного суду у Дніпропетровській області було обґрунтовано відмовлено у задоволенні клопотання слідчого про привід підозрюваного А., оскільки під час його розгляду не було доведено, що існує потреба у застосуванні цього заходу, що виправдовує такий ступінь втручання у права і свободи особи, а також те, що в органу досудового розслідування відсутня можливість без застосування приводу допитати підозрюваного, показання якого можуть бути використані для встановлення обставин кримінального провадження [333].

Ухвала слідчого судді про здійснення приводу повинна відповідати загальним вимогам, що встановлені ст. 372 КПК України та містити такі відомості: фактичні підстави застосування цього заходу забезпечення кримінального провадження; дані про місце проживання та роботи свідка, підозрюваного, щодо якого прийнято рішення про привід; час та місце здійснення його приводу для участі у слідчій (розшуковій) чи іншій процесуальній дії; правоохоронний орган, якому доручається її виконання [162, с. 116].

Надзвичайно важливим етапом застосування приводу у кримінальному провадженні є звернення ухвали до виконання, адже саме на ньому реалізується законодавча концепція притягнення до кримінальної процесуальної відповідальності особи, яка порушила вимоги щодо прибуття на виклик слідчого, прокурора, слідчого судді. Важливість втілення у життя висновків слідчого судді щодо застосування приводу полягає у обмеженні права на свободу та особисту недоторканність такої особи.

Так, відповідно до ч. 4 ст. 142 КПК України, копія ухвали про здійснення приводу, в порядку ст. ст. 139, 140 КПК України, завірена печаткою суду, негайно надсилається органу, на який покладено її виконання. Такими органами можуть бути: відповідні підрозділи органів Національної поліції, органів безпеки, органів, що здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства, Національного антикорупційного бюро України або Державного бюро розслідувань. Ухвала про здійснення приводу оголошується особі, до якої він застосовується, особою, яка виконує ухвалу [128].

При винесені ухвали слідчого судді, суду про дозвіл на затримання з метою приводу в порядку ст. ст. 190, 191 КПК України, службова особа, яка на підставі ухвали слідчого судді, суду про дозвіл на затримання затримала особу, зобов'язана негайно вручити їй копію зазначеної ухвали. Уповноважена службова особа (особа, якій законом надане право здійснювати затримання), яка затримала особу на підставі ухвали слідчого судді, суду про дозвіл на затримання або у якої під вартою тримається особа, щодо якої діє ухвала про

дозвіл на затримання, негайно повідомляє про це слідчого, прокурора, зазначеного в ухвалі [213, с. 148-149].

Відповідно до ч. ч. 3, 4 ст. 143 КПК України, особа, рішення про здійснення приводу якої прийнято слідчим суддею, судом, зобов'язана прибути до місця виклику в зазначений в ухвалі про здійснення приводу час у супроводі особи, яка виконує ухвалу. Таким чином, працівник, який виконує ухвалу, повинен пересвідчитись у тому, що це саме та особа, щодо якої буде застосовуватись привід. Зобов'язати особу самостійно прибути, відібравши, до прикладу, письмовий документ, закон не дозволяє [29, с. 388].

У випадку невиконання особою, що підлягає приводу, законних вимог щодо виконання ухвали про здійснення приводу, до неї можуть бути застосовані заходи фізичного впливу, які дозволяють здійснити її супроводження до місця виклику. Як свідчать результати опитування досить часто (29 %) у практиці слідчих, прокурорів, слідчих суддів траплялись випадки застосування заходів фізичного впливу для здійснення супроводження особи до місця виклику під час застосування приводу (Додаток А).

Застосуванню заходів фізичного впливу повинно передувати попередження про намір їх застосування. У разі застосування заходів фізичного примусу під час приводу, особі повинна завдаватися найменш можлива фізична, психічна чи майнова шкода [128]. Під час проведення примусового приводу особи, що її виконують не повинні завдавати шкоди життю чи здоров'ю особи, яка підлягає приводу [28, с. 85].

Забороняється застосування заходів впливу, які можуть завдати шкоди здоров'ю особи, а також примушення особи перебувати в умовах, що перешкоджають її вільному пересуванню, протягом часу більшого, ніж необхідно для негайного доставлення особи до місця виклику. Перевищення повноважень щодо застосування заходів фізичного впливу тягне за собою відповідальність, встановлену законом [213, с. 149-150].

Про факт застосування заходів фізичного впливу під час виконання приводу особа, яка його виконувала, доповідає керівникові рапортом. У

випадку заподіяння шкоди здоров'ю на працівника, що застосовує привід, покладається обов'язок надати необхідну медичну допомогу. У разі неможливості здійснити привід особи: її відсутність, неможливість потрапити до житла чи іншого володіння особи – уповноважена особа, яка виконує ухвалу про здійснення приводу, повертає її до суду з письмовим поясненням причин невиконання. У науковій літературі слушно акцентується увага на доцільності надання такого пояснення через орган розслідування. При цьому видається позивною практика доповіді рапортом про факт та виконання приводу у всіх випадках [29, с. 388-389].

3.3. Накладення грошового стягнення у досудовому розслідуванні у випадку неявки на виклик слідчого, прокурора, судовий виклик

Грошове стягнення в системі заходів кримінальної процесуальної відповідальності відноситься до штрафних заходів, які пов'язані з накладенням на суб'єкта додаткового обов'язку карального, в даному випадку майнового, характеру за вчинення кримінального процесуального правопорушення [186, с. 81]. Будучи заходом примусу, що застосовується при ухиленні учасників процесу від явки за викликом, грошове стягнення набуває особливого значення і є одним із процесуальних засобів сприяння значному зниженню такого обов'язку під час досудового розслідування.

Аналіз норм КПК України дозволяє стверджувати, що грошове стягнення накладається за вчинення таких двох видів кримінальних процесуальних правопорушень: 1) неприбуття на виклик (ст. ст. 139, 323, 325, 326, 327 КПК України); 2) невиконання обов'язків, які покладалися на особу під час обрання запобіжного заходу (ст. ст. 179, 180, 493 КПК України) [128].

Слід зазначити, що чинний КПК України не дає визначення грошового стягнення. Тож науковці наводять різні погляди з цього приводу. Так, при характеристиці «накладення грошового стягнення» переважна більшість

науковців (Л.Д. Удалова, І.В. Гловюк, О.Ю. Татаров, А.В. Мурзановська, Р.М. Білокінь) визначає грошове стягнення як захід забезпечення кримінального провадження, що полягає в застосуванні з підстав та в порядку, передбачених кримінальним процесуальним законодавством, фінансової (штрафної) санкції до учасників кримінального провадження за невиконання чи неналежне виконання покладених на них процесуальних обов'язків без поважних причин [101, с. 339; 258, с. 165; 187, с. 252; 316, с. 198; 21, с. 39], а його специфічний характер полягає в тому, що його застосування є наслідком невиконання певних процесуальних обов'язків, зокрема, й інших заходів забезпечення кримінального провадження» [258, с. 165].

М.Х. Гафізов визначає грошове стягнення як засіб забезпечення належної поведінки певного кола учасників кримінально-процесуальної діяльності та порядку судового розгляду, який реально проявляється при провадженні у кримінальній справі як санкція за допущене порушення норм кримінально-процесуального права [54, с. 15]. При цьому, як зазначає О.В. Нікітіна, грошове стягнення застосовують як захід кримінально-процесуального примусу лише в тих випадках, коли це прямо передбачено відповідною статтею закону у вигляді санкції за невиконання процесуального обов'язку [194, с. 16].

Контраверсійною вважаємо точку зору Ю.В. Францифірова щодо віднесення грошового стягнення до заходів процесуального примусу, які направлені на забезпечення відшкодування шкоди, заподіяної правопорушенням [350, с. 122]. Як впливає зі змісту ст. 144 КПК України, грошове стягнення застосовується з метою досягнення дієвості провадження і полягає у накладенні цього стягнення ухвалою слідчого судді або суду на визначеного КПК України учасника провадження за невиконання ним процесуальних обов'язків [128]. Жодне з таких порушень безпосередньо не пов'язане із шкодою, заподіяною кримінальним правопорушенням і не може забезпечувати його відшкодування в принципі [167, с. 272].

Також окремими науковцями (О.Г. Шило, О.В. Верхогляд-Герасименко, Ю.А. Кузовенкова, О.С. Пахолюк) небезпідставно акцентується увага на тому,

що за своєю правовою природою накладення грошового стягнення є різновидом кримінально-процесуальної відповідальності, яка застосовується до учасника кримінального провадження за невиконання ним процесуального обов'язку і тим самим забезпечує дієвість окремої процесуальної дії та кримінального провадження в цілому [65, с. 269; 134, с. 227; 210, с. 319]. Натомість С.Б. Росинський вказує, що відповідальність є матеріально-правовою категорією і повинна встановлюватися нормами матеріального права. Тому, на його думку, грошове стягнення кримінально-процесуальної санкцією не є [252, с. 280].

Поділяємо точку зору науковців, які вказують на двояку природу накладення грошового стягнення, що є як заходом забезпечення кримінального провадження, так і заходом кримінальної процесуальної відповідальності [145, с. 107; 21, с. 42].

На нашу думку, безсумнівним слід вважати те, що порушення підозрюваним, свідком під час досудового розслідування обов'язку з'явитися за викликом слідчого, прокурора, слідчого судді, являє собою ніщо інше, як порушення кримінального процесуального закону. Вказаний факт є необхідним елементом кримінальної процесуальної відповідальності. Тому варто підтримати точку зору з М.Х. Гафізова про те, що в кожному випадку, коли виникає питання про притягнення того чи іншого учасника кримінального судочинства до відповідальності у вигляді накладення на нього грошового стягнення, необхідно довести, встановити як факт процесуального правопорушення, так і винність в ньому особи, яка порушила закон [54, с. 62]. Водночас варто уточнити, що слідчий, прокурор повинні довести, що найбільш ефективним у кожному конкретному випадку є застосування, приміром, саме грошового стягнення, а не приводу. З цією метою, відповідно до ст. 145 КПК України до клопотання додаються копії матеріалів, якими слідчий, прокурор обґрунтовує свої доводи [128].

Грошове стягнення, як наслідок зазначених процесуальних правопорушень, накладається на винних осіб, як засіб покарання за вчинені

правопорушення, воно тягне за собою для винного певне обтяження, а саме матеріальну, майнову втрату. Звідси, учасник досудового кримінального провадження будучи наділений відповідними правами, набуває й процесуальних обов'язків, в нашому випадку обов'язку з'являтися за викликом слідчого, прокурора чи слідчого судді під час досудового розслідування. Гіпотезою застосування грошового стягнення за неприбуття за викликом слідчого, прокурора, слідчого судді є: 1) наявність підтвердження отримання повістки про виклик або ознайомлення з її змістом іншим шляхом; 2) відсутність поважних причин неприбуття; 3) неповідомлення про причини цієї бездіяльності [274, с. 212]. Для законного застосування грошового стягнення повинні існувати усі ці елементи, зміст яких нами розглянуто у попередньому розділі.

Слід наголосити на тому, що відповідно до загальної моделі, сформульованої законодавцем у ст. 132 КПК України, більшість заходів забезпечення кримінального провадження мають превентивний характер, тобто мають на меті створити такі умови, що унеможливляють перешкоджання здійсненню кримінального провадження з боку учасника цього провадження або спонукати його до певних дій. Як свідчить аналіз норм КПК України, застосування грошового стягнення, передбачене ст. ст. 144-147 має дещо інший механізм реалізації. Адже в порядку застосування грошового стягнення кошти з особи, на відміну, наприклад, від запобіжного заходу у вигляді застави, сплачуються безповоротно.

Як слушно зазначає В.В. Завтур, накладання грошового стягнення є відповідальністю ретроспективного характеру, тобто за фактично вчинене порушення вимог кримінального процесуального закону, на відміну від рішення про застосування інших заходів забезпечення кримінального провадження, які мають перспективний характер, спрямований на попередження реальних загроз безперешкодному здійсненню кримінального провадження [82, с. 131]. Однак, не зовсім переконливими вважаємо аргументи науковця, що застосування грошового стягнення не стимулює забезпечити

належну поведінку особи, оскільки за своєю сутністю не створює перепони для можливих порушень з боку учасника кримінального провадження в майбутньому. На наше переконання, перспектива застосування обтяжень майнового характеру у разі недотримання вимог КПК України і визначає попереджувальний ефект, який, на думку законодавця, вкладається в основу цього заходу забезпечення кримінального провадження.

У науковій літературі виокремлюються загальні ознаки грошового стягнення: 1) має процесуальний характер і регулюється кримінальним процесуальним законом, а тому є складовою кримінальної процесуальної форми; 2) підстави, межі та порядок його застосування детально регламентовані законом; 3) воно спрямоване на досягнення єдиної мети - забезпечити належний порядок кримінального провадження, його дієвість; 4) має виражений примусовий характер, який залежить не від порядку реалізації цих заходів, а від їх законодавчої моделі. Навіть коли особа не заперечує проти обмеження її прав та свобод, що пов'язано із застосуванням заходів забезпечення кримінального провадження, вони все одно мають примусовий характер, оскільки сама можливість застосування примусу передбачена законом; 5) має виключний характер – тобто застосовується лише в тих випадках, коли іншими заходами публічні завдання кримінального провадження досягнути неможливо; 6) специфічним є суб'єкт застосування – ним, як правило, є слідчий суддя, суд [65, с. 256; 193, с. 103].

Екстраполюючи такі висновки на предмет дисертаційного дослідження, можна зробити висновок про те, що зазначені загальні ознаки властиві й застосуванню грошового стягнення, як наслідку неприбуття учасника кримінального провадження на виклик слідчого, прокурора, слідчого судді. Водночас, специфічним у такому випадку є суб'єкт застосування – слідчий суддя.

Крім загальних ознак, що є характерними для будь-якого примусового заходу, грошове стягнення має індивідуальні властивості, несе специфічне навантаження в кримінальному процесі, являючи собою санкцію кримінально-

процесуальної відповідальності [134, с. 227], та звужує суб'єктивні права особи (переважно майнові) [81, с. 26]. Воно носить штрафний характер і є засобом покарання осіб, котрі вчинили кримінально-процесуальне правопорушення, оскільки створює для них несприятливі наслідки у вигляді матеріального обтяження у зв'язку зі вчиненням правопорушення – невиконанням процесуальних обов'язків або непокорю законним розпорядженням посадових осіб і державних органів, які на це уповноважені [134, с. 17].

Отже, дослідження правової природи грошового стягнення, як наслідку невиконання учасником досудового кримінального провадження обов'язку з'явки на виклик слідчого, прокурора, судовий виклик, спонукало до висновку, що грошове стягнення: є штрафною санкцією кримінальної процесуальної відповідальності примусово-матеріального характеру, що полягає у внесенні коштів у грошовій одиниці України в дохід держави; підстави, межі та порядок його застосування визначені КПК України; спрямоване на досягнення дієвості кримінального провадження; накладається на учасника кримінального провадження на підставі ухвали слідчого судді; може застосовуватись як самостійно, так і в сукупності з іншими заходами забезпечення кримінального провадження (наприклад, із запобіжними заходами).

Загалом слід зазначити, що різноманітність тлумачення сутності та змісту грошового стягнення на теоретичному рівні, викликана необхідністю аналізу нових законоположень, свідчить про складність цього питання. Водночас потребує свого подальшого розвитку та обґрунтування теоретична модель застосування грошового стягнення в частині удосконалення процесуального порядку його застосування у разі нез'явлення учасників досудового кримінального провадження на виклик слідчого, прокурора, слідчого судді. З огляду на те, що грошове стягнення, як захід забезпечення кримінального провадження, одночасно виступає ефективним засобом захисту прав учасників кримінального провадження, процесуальний порядок його застосування повинен збалансовано поєднувати інтереси осіб, щодо недопустимості безпідставного обмеження їх прав, та необхідність застосування грошового

стягнення, у передбаченому КПК України випадку за наявності до того відповідних фактичних і правових підстав [67, с. 192].

Важливо зазначити, що на думку 60 % опитаних слідчих, прокурорів, слідчих суддів законодавче запровадження у КПК України заходу забезпечення кримінального провадження у вигляді грошового стягнення не впливає позитивно на явку суб'єктів кримінального провадження на виклик. При цьому 13 % опитаних вказали на те, що він жодного разу ними не застосовувався (Додаток А). Вказана обставина свідчить про недостатню дієвість цього заходу забезпечення кримінального провадження, спонукаючи до здійснення наукового пошуку у виробленні пропозицій, спрямованих на підвищення його ефективності.

Заходи забезпечення кримінального провадження, що обмежують майнові права підозрюваного, обвинуваченого та інших осіб, до яких законодавець відносить накладення грошового стягнення (ст. ст. 144-147 КПК України), забезпечують ефективне вирішення завдань кримінального провадження взагалі й досудового розслідування зокрема. Зважаючи на те, що вони пов'язані з обмеженням конституційних прав і свобод громадян, ніби всупереч головному завданню кримінального судочинства щодо неухильного дотримання прав особи в ході діяльності органів, уповноважених розслідувати кримінальні провадження відповідно до вимог Конституції України, то необхідні переконливі процесуальні гарантії для забезпечення законності та обґрунтованості під час їх застосування.

Слід почати з того, що накладення грошового стягнення не є абсолютною новелою КПК України, адже КПК 1960 року передбачало грошове стягнення з поручителів за ухилення підозрюваного, обвинуваченого від слідства та суду (ст. 152), а також із осіб, установ, яким неповнолітній обвинувачений був переданий під нагляд, за порушення зобов'язання забезпечити його належну поведінку та неухилення від слідства та суду (ст. 436) [128]. У чинному КПК України потенціал грошового стягнення використовується значно ширше [273, с. 207]. Зокрема, про кримінальну процесуальну санкцію у вигляді грошового

стягнення йдеться у ст. 139, главі 12, ст. ст. 179, 180, 323, 325, 327, 493 [128]. Так, під час досудового розслідування грошове стягнення може бути накладене в таких випадках: неприбуття підозрюваного, свідка, потерпілого, цивільного відповідача, представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, на виклик без поважних причин (ч. 1 ст. 139 КПК України); невиконання підозрюваним обов'язків, покладених на нього при застосуванні запобіжного заходу у вигляді особистого зобов'язання (ч. 2 ст. 179 КПК України); невиконання поручителем узятих на себе зобов'язань під час застосування до підозрюваного запобіжного заходу у вигляді особистої поруки (ч. 5 ст. 180 КПК України); порушення батьками, опікунами, піклувальниками неповнолітнього підозрюваного зобов'язань із нагляду за ним (ч. 5 ст. 493 КПК України) [128].

Процесуальний порядок застосування такого заходу забезпечення кримінального провадження, як накладення грошового стягнення визначено ст. ст. 144-147 КПК України. Зважаючи на предмет дослідження, сконцентруємо увагу на юридичному аналізі процесуального порядку застосування грошового стягнення у випадку нез'явлення на виклик слідчого, прокурора, слідчого судді, тобто з підстав визначених ч. 1 ст. 139 та ч. 2 ст. 179 КПК України.

Як засвідчує аналіз судової статистики за 2017 рік, грошове стягнення не отримало належного визнання під час правозастосування. Так, відповідно до «Загальних показників стану здійснення судочинства в Україні упродовж 2017 року» суди застосували накладення грошового стягнення за невиконання кримінальних процесуальних обов'язків 465 разів, винесли 6,4 тис. ухвал про привід свідка (2,9 тис. з яких не було виконано), 13,2 тис. ухвали про привід обвинуваченого (7,6 тис. з яких не було виконано) [84]. Причина такої пасивності ініціаторів звернень до слідчого судді з клопотанням про накладення грошового стягнення обумовлена зовсім не добросовісним ставленням учасників кримінального провадження своїх процесуальних обов'язків, а тим, що слідчі, прокурори не у повній мірі застосовують

зазначений «інструмент впливу» на несумлінного учасника кримінального провадження, часто задовольняючись лише його приводом. Одним із чинників частого ігнорування можливістю звернення до суду з клопотанням про накладення грошового стягнення на думку Р.М. Білоконя є те, що слідчі не хочуть витратити час на вирішення цього питання шляхом звернення до суду, якщо до особи застосували вже привід [21, с. 290].

Неприбуття на виклик є найбільш типовим кримінальним процесуальним правопорушенням, яке є підставою застосування кримінальної процесуальної відповідальності у формі накладення грошового стягнення. Так, у ч. 1 ст. 139 КПК України вказано, що, якщо підозрюваний, обвинувачений, свідок, потерпілий, цивільний відповідач, представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, який був у встановленому КПК порядку викликаний (зокрема, наявне підтвердження отримання ним повістки про виклик або ознайомлення з її змістом іншим шляхом), не з'явився без поважних причин або не повідомив про причини свого неприбуття, на нього накладається грошове стягнення у розмірі: від 0,25 до 0,5 розміру мінімальної заробітної плати – у випадку неприбуття на виклик слідчого, прокурора; від 0,5 до 2 розмірів мінімальної заробітної плати – у випадку неприбуття на виклик слідчого суддів суду [128].

Слід погодитися із Г.К. Кожевніковим, що вказані у ст. 131 КПК України заходи забезпечення кримінального провадження здатні виконати головну кримінально-процесуальну функцію – забезпечити належну поведінку суб'єктів кримінального провадження, коло яких визначено відповідними нормами кримінально-процесуального закону [109, с. 69]. Грошове стягнення є важливою гарантією виконання інших заходів забезпечення кримінального провадження у вигляді виклику слідчим, прокурором та судового виклику, а також залучення до процесу суб'єкта, який здійснює контроль під час заходів забезпечення кримінального провадження, слідчого судді. Також вважаємо обґрунтованою пропозицію Р.М. Білоконя, що з метою забезпечення принципу невідворотності покарання в кожному випадку неприбуття на виклик без

поважних причин (неповідомлення про причини неприбуття), суд зобов'язаний, а не має право, вирішувати питання про застосування заходів кримінально-процесуальної відповідальності, зокрема – накладення грошового стягнення [21, с. 293].

Фактичною підставою застосування грошового стягнення є нез'явлення передбачених у ч. 1 ст. 139 КПК України осіб за викликом, який був зроблений у встановленому КПК України порядку. Зокрема, у кримінальному провадженні має міститись підтвердження отримання особою повістки про виклик або ознайомлення з її змістом іншим шляхом. При цьому мають бути відсутні поважні причини неприбуття або взагалі відсутні будь-які дані стосовно причини невиконання обов'язку з'явитись на виклик [14, с. 234]. Інколи вчені пропонують положення цієї норми характеризувати як дві самостійні підстави відповідальності, а саме: «...1) нез'явлення за викликом і 2) неповідомлення про причини неприбуття» [15, с. 314]. Однак погоджуємось, що зазначені підстави взаємопов'язані, і їх не варто розділяти. Адже грошове стягнення накладається на особу в тому випадку, коли вона не прибула за викликом без поважних причин, або якщо такі поважні причини і існували, але вона про них не повідомила завчасно орган, який здійснив виклик.

Зазначена підстава має комплексний характер та містить такі складові: доведення обов'язків до відома учасника кримінального провадження, їх роз'яснення, попередження про можливість накладення грошового стягнення у разі невиконання цих обов'язків. На реалізацію вказаної фактичної підстави спрямоване положення ч. 1 ст. 137 КПК України, де, зокрема, вказано, що повістка про виклик має містити відомості про наслідки неприбуття особи за викликом із зазначенням тексту відповідних положень закону.

В узагальненні судової практики звертається увага на те, що норми, які регулюють порядок накладення грошового стягнення, перебувають у системному зв'язку з нормами, які передбачають порядок виклику. Адже виникнення обов'язку, який є підставою для грошового стягнення, пов'язується із попереднім застосуванням виклику [319]. Так, ухвалою слідчого судді

Чугуївського міського суду Харківської області від 9 березня 2018 р. відмовлено у задоволенні клопотання слідчого про накладення грошового стягнення на свідка А., оскільки під час розгляду справи встановлено, що виклик здійснювався з порушенням вимог, викладених у ч. 8 ст. 135 КПК (повістку про виклик було вручено менш ніж за 3 дні до дня виклику) [342].

Грошове стягнення не накладається, якщо є поважні причини, через які особа не може з'явитися на виклик, про які вона заздалегідь повідомила орган, який її викликав. Перелік поважних причин неприбуття на виклик міститься у ч. 1 ст. 138 КПК України, котрий на нашу думку не є вичерпним, адже п. 8 ч. 1 ст. 138 визначив інші обставини, які об'єктивно унеможлиблюють з'явлення особи на виклик. Тому під час накладення грошового стягнення в кожному конкретному випадку слідчий суддя, суд має оцінити ситуацію, що склалася під час неприбуття на виклик, та визначитися із поважною причиною неприбуття.

Уявлення вчених про те, що фактичні підстави – інформація, що підтверджує можливість досягнення мети і обґрунтованість рішення, що приймається, може бути застосована і до рішень про накладення грошового стягнення. У зв'язку зі сказаним виникає питання: якою має бути інформація, що представляє собою фактичну підставу для застосування грошового стягнення? Ймовірно, що за своїм змістом вона є різноманітною стосовно кожного з видів правопорушень, що тягнуть за собою накладення зазначеного заходу забезпечення кримінального провадження.

Грошове стягнення за ухилення учасників процесу на виклик слідчого, прокурора, судовий виклик може бути накладене тільки в разі наявності поважних причин неявки. Відповідно до ст. 138 КПК України, поважними причинами неприбуття особи на виклик є: 1) затримання, тримання під вартою або відбування покарання; 2) обмеження свободи пересування внаслідок дії закону або судового рішення; 3) обставини непереборної сили (епідемії, військові події, стихійні лиха або інші подібні обставини); 4) відсутність особи у місці проживання протягом тривалого часу внаслідок відрядження, подорожі тощо; 5) тяжка хвороба або перебування в закладі охорони здоров'я у зв'язку з

лікуванням або вагітністю за умови неможливості тимчасово залишити цей заклад; 6) смерть близьких родичів, членів сім'ї чи інших близьких осіб або серйозна загроза їхньому життю; 7) несвоєчасне одержання повістки про виклик; 8) інші обставини, які об'єктивно унеможливають з'явлення особи на виклик [128].

Достатніми даними для прийняття рішення про накладення грошового стягнення можуть бути докази, наприклад, показання свідків, про те, що викликана особа ухиляється від явки, не маючи поважних причин. Однак фактичними підставами можуть стати і показання порушників і навіть безпосереднє спостереження факту неприбуття за викликом.

Слушним, на нашу думку, слід вважати виокремлену правову підставу застосування грошового стягнення на досудовому розслідуванні у вигляді ухвали слідчого судді, яка виноситься в порядку, передбаченому ст. 146 КПК, а в судовому провадженні – ухвала суду [129, с. 277]. Ухвала слідчого судді, який ухвалює рішення про накладення грошового стягнення, є наслідком встановлення зазначених вище фактичних підстав, актом правосуддя, через який застосовується вказаний захід забезпечення кримінального провадження, а тому цілком логічно відноситься до правових підстав. Постановлення слідчим суддею ухвали про накладення грошового стягнення слід пов'язувати із правомірністю його фактичного та правового обґрунтування.

Наукове осмислення нормативного забезпечення порядку накладення грошового стягнення дозволяє стверджувати, що умовами його застосування під час досудового розслідування внаслідок неявки на виклик, на нашу думку, є: наявність розпочатого кримінального провадження; наявність необхідності процесуальних дій за участю певних осіб; наявність особи, яка має відповідний процесуальний статус; порушення такою особою обов'язку з'явитися за викликом слідчого, прокурора, слідчого судді; ініціативна діяльність уповноваженої особи (наявність клопотання слідчого, прокурора або наявність ініціативи слідчого судді, якщо в його розпорядженні є дані про невиконання особою процесуального обов'язку прибути на виклик).

Системний аналіз норм КПК України, якими регулюється порядок застосування досліджуваного заходу забезпечення кримінального провадження у разі неприбуття особи на виклик під час досудового розслідування, дає змогу диференціювати випадки накладення на учасників досудового кримінального провадження грошового стягнення:

- по-перше, щодо підозрюваного, свідка, потерпілого, цивільного відповідача, який був у встановленому КПК порядку викликаний у випадку неприбуття на виклик слідчого судді, суду (ч. 1 ст. 139 КПК України).

- по-друге, у разі застосування до підозрюваного особистого зобов'язання йому письмово під розписку повідомляються покладені на нього обов'язки та роз'яснюється, що в разі їх невиконання до нього може бути застосований більш жорсткий запобіжний захід і на нього може бути накладено грошове стягнення в розмірі від 0,25 розміру мінімальної заробітної плати до 2 розмірів мінімальної заробітної плати (ч. ч. 1, 2 ст. 179 КПК України).

Досудове кримінальне провадження неминуче пов'язане із залученням різних приватних та посадових осіб у відповідному процесуальному статусі, щодо яких через невиконання своїх процесуальних обов'язків, серед яких і нез'явлення до органів досудового розслідування, прокурора, слідчого судді, може бути застосований захід забезпечення кримінального провадження у вигляді накладення грошового стягнення.

За КПК України одним з загальних положень накладення грошового стягнення, є визначення суб'єктів, на яких воно може бути накладено. Згідно з ч. 1 ст. 144 КПК – це учасники кримінального провадження, що перераховані в п. 25 ч. 1 ст. 3 КПК України. Водночас, у ч. 1 ст. 139 КПК України визначено вичерпний перелік осіб, до яких під час досудового розслідування може бути застосовано грошове стягнення у разі їх нез'явлення на виклик – підозрюваний, свідок, потерпілий, цивільний відповідач, представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, який був у встановленому цим Кодексом порядку викликаний (зокрема, наявне підтвердження отримання ним повістки про виклик або ознайомлення з її змістом іншим шляхом) [128].

Аналіз зазначених суб'єктів у разі неявки за викликом дозволяє багатьом науковцям [22, с. 241; 273, с. 206-207; 166, с. 5] стверджувати, що в кримінальному процесуальному законодавстві не виправдано звужено коло осіб, щодо яких слід передбачити можливість накладення грошового стягнення, відносячи до них й інших учасників, для яких з'явлення за викликом слідчого, прокурора, слідчого судді чи суду є процесуальним обов'язком для підозрюваного, обвинуваченого (ч. 7 ст. 42 КПК), захисника (ч. 2 ст. 47 КПК), потерпілого (ч. 1 ст. 57 КПК), свідка (ч. 2 ст. 66 КПК), експерта (ч. 5 ст. 69 КПК), спеціаліста (ч. 5 ст. 71 КПК), перекладача (ч. 3 ст. 68 КПК). Окрім того, обов'язок з'явитися за викликом для участі у кримінальному провадженні також передбачений і для цивільного позивача (ч. 3 ст. 61 КПК), цивільного відповідача (ч. 3 ст. 62 КПК) та їх представників (ч. 3 ст. 63 КПК), представника юридичної особи, щодо якої здійснюється кримінальне провадження (ч. 1 ст. 64-1 КПК), третьої особи, щодо майна якої вирішується питання про арешт, та її представника (ч. ч. 4, 7 ст. 64-2 КПК).

Мотивується така позиція здебільшого тим, що покладення процесуального обов'язку потребує забезпечення його виконання заходами кримінально-процесуальної відповідальності [274, с. 107; 21, с. 303-304]. Зокрема, аргументованою вважаємо позицію Р.М. Білоконя щодо застосування до експерта, перекладача заходів кримінальної процесуальної (зокрема, грошового стягнення), а не заходів адміністративно-правової відповідальності за неприбуття на виклик органу досудового розслідування, прокуратури чи суду [22, с. 241]. Оскільки експерт є самостійним учасником кримінального провадження, то факт учинення ним процесуального правопорушення свідчатиме про можливість застосування до нього процесуальних санкцій. Зокрема, за невиконання експертом процесуального обов'язку прибути до слідчого, прокурора, слідчого та суду й дати відповіді на запитання під час допиту процесуальний закон передбачає накладення грошового стягнення (ст. 144 КПК України). Іншого механізму стимулювання судового експерта до належного виконання вказаного процесуального обов'язку кримінальний

процесуальний закон не передбачає [74].

Варто погодитись і з точкою зору Р.М. Білоконя щодо поширення обов'язку з'являтися за викликом понятого, який набув статусу свідка у кримінальному провадженні. Натомість, недоцільною вважаємо запропоновану формалізацію такого обов'язку свідка у спеціальній нормі – ст. 66 КПК України [21, с. 325-326].

Відомі судовій практиці й інші випадки застосування грошового стягнення. Так, заслуговує на увагу ухвала Ленінського РС м. Харкова від 11.11.2013 р., якою до слідчого, котрий в якості свідка не прибув без поважних причин до суду, було накладено грошове стягнення у розмірі 1000 грн. [325]. Застосування зазначеного заходу забезпечення кримінального провадження стало можливим по причинні перебування вказаної особи у якості свідка, тому правильність ухваленого судом рішення сумніву не підлягає.

Особливу увагу слід також зосередити на особливостях накладення грошового стягнення за неприбуття на виклик слідчого, прокурора або на судовий виклик неповнолітньої особи, що спричиняє негативні наслідки у вигляді майнових (фінансових) втрат, які стосуються особистих коштів (майна) особи. Однак неповнолітня особа може їх і не мати та не отримувати самостійного доходу. На думку В.В. Романюка, застосування до неповнолітнього фінансових санкцій обмежене певними умовами: наявністю у такої особи самостійного заробітку (заробітна плата, стипендія, пенсія у разі втрати годувальника, аліменти, дивіденди, дохід від підприємницької діяльності тощо), адже його відсутність не дозволяє забезпечити виконання грошового стягнення; віку особи, наприклад, в адміністративному праві штраф не застосовується до неповнолітніх віком до 14 років, адже до цього віку особа не має можливості отримувати самостійний дохід [251, с. 118].

Неповнолітніх у кримінальному провадженні можна умовно поділити на три групи залежно від процесуальних особливостей їх участі в кримінальному провадженні. До першої групи слід віднести малолітніх (дітей у віці до 14 років), які мають право самостійно вчиняти лише дрібні побутові правочини,

здійснювати особисті немайнові права на результати інтелектуальної, творчої діяльності, що охороняються законом, та не несе відповідальності за завдану нею шкоду (ст. 31 ЦК України [352]), не є суб'єктами злочину (ст. 22 КК України [126]), не підлягають адміністративній відповідальності (ст. 12 КУпАП [107]), не допускаються до прийняття на роботу (ст. 188 КЗпП України [106]). Відповідно, законодавцем виключається можливість малолітньої особи отримувати самостійний дохід та нести самостійно цивільно-правову, кримінальну чи адміністративну відповідальність, що апріорі виключає можливість застосування до такої особи грошового стягнення.

Як слушно з цього приводу зазначає Є.Д. Лялюк, застосовувати аналогію із КУпАП в даному випадку недоречно, однак особливості правового статусу неповнолітніх під час накладення на них грошового стягнення врахувати необхідно. Адже, особа у віці від 14 років уже може отримувати дохід від трудової діяльності, здійснюваної у вільний від навчання час за згодою одного з батьків, від результатів своєї інтелектуальної діяльності тощо. За наявності такого доходу накладення грошового стягнення може бути ефективним засобом забезпечення належної процесуальної поведінки особи [156, с. 327-328].

Іще одну групу складають неповнолітні у віці від 14 до 16 років. Хоча в даному випадку неповнолітній не може бути притягнутий до кримінальної відповідальності, але щодо нього може вирішуватися питання про застосування примусових заходів виховного впливу. Вважаємо, що у разі неявки такого неповнолітнього, до його законних представників може застосовуватися захід забезпечення кримінального провадження у вигляді накладення грошового стягнення. Законні представники несуть за підлітка персональну відповідальність і зобов'язані забезпечити його явку, в іншому випадку їх поведінку слід розглядати як протидію розслідуванню.

Окрему групу неповнолітніх складають особи у віці від 16 до 18 років, які несуть кримінальну відповідальність за дачу завідомо неправдивих показань і за відмову про дачі показань (ст. ст. 384 і 385 КК України). Логічно, що вони повинні виконувати обов'язки, покладені на свідків, тобто з'являтися за

викликом і давати правдиві показання. У разі неявки такого неповнолітнього за викликом до слідчого, прокурора, слідчого судді чи суду на нього може бути накладено грошове стягнення в залежності від процесуального статусу, у якому він перебуває у кримінальному провадженні.

Норми кримінального процесуального закону не конкретизують обставини, які підлягають врахуванню при визначенні слідчим суддею розміру грошового стягнення. У теорії кримінального процесу до числа таких обставин запропоновано відносити: майновий і сімейний стан особи, її матеріальне становище, рівень доходів, характер вчиненого нею порушення, конкретні наслідки, які настали у результаті невиконання взятих на себе зобов'язань, серед яких і явка за викликом до слідчого, прокурора, слідчого судді чи суду [54, с. 141-142]. Отже, приходимо до висновку, що грошове стягнення може бути накладене тільки в разі, якщо неповнолітній має особистий дохід (зарплата, пенсія, стипендія), в іншому випадку накладення грошового стягнення видається недоцільним. Адже законодавцем у нормі ч. 1 ст. 139 КПК України, при визначенні розміру грошового стягнення встановив норму, котрою грошове стягнення може бути застосоване лише для працездатних осіб.

Обґрунтованим вважаємо пропозицію Є.Д. Лялюка доповнити КПК України положенням, згідно з яким грошове стягнення може бути накладене на особу, віком від 14 до 18 років за умови наявності у неї самостійного доходу у достатньому розмірі. У випадку відсутності такого доходу грошове стягнення може бути накладене законних представників, через яких здійснювався виклик неповнолітньої особи [156, с. 329], адже у разі неявки законного представника для участі його у процесуальних діях за участю неповнолітнього може бути розцінене як невиконання його процесуального обов'язку, і в такому випадку до нього може бути застосовано грошове стягнення. Аналогічну позицію займають 76 % опитаних слідчих, прокурорів, слідчих суддів (Додаток А).

З огляду на викладене вище, вважаємо за доцільне запропонувати зміни до КПК України і викласти ч. 1 ст. 139 КПК України в такій редакції: 1. Якщо підозрюваний, обвинувачений, свідок, потерпілий, *цивільний позивач*,

цивільний відповідач, *представник потерпілого, представник цивільного позивача, представник цивільного відповідача*, представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, *представник третьої особи, щодо майна якої вирішується питання про арешт*, який був у встановленому цим Кодексом порядку викликаний (зокрема, наявне підтвердження отримання ним повістки про виклик або ознайомлення з її змістом іншим шляхом), не з'явився без поважних причин або не повідомив про причини свого неприбуття, на нього накладається грошове стягнення у розмірі...» і далі по тексту.

Накладення грошового стягнення на стадії досудового розслідування характеризується складністю та, подекуди, тривалістю процедури ухвалення такого рішення. За спрощення такої процедури висловились 26 % опитаних слідчих, прокурорів, слідчих суддів (Додаток А). Під час досудового розслідування – грошове стягнення накладається ухвалою слідчого судді за клопотанням слідчого, прокурора чи за власною ініціативою. Наявність такого багатоетапного процесуального порядку прийняття цього рішення обумовлена підвищеною увагою законодавця до обмеження прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження.

Слід звернути увагу на те, що у ч. 2 ст. 144 КПК України не вказано, що слідчий має погодити з прокурором клопотання про накладення грошового стягнення. Водночас, у п. 5 ч. 2 ст. 40 КПК України зазначається: «слідчий уповноважений звертатися за погодженням із прокурором до слідчого судді з клопотаннями про застосування заходів кримінального провадження» [128], а це спонукає до висновку про зобов'язок слідчого погодити з прокурором клопотання про накладення грошового стягнення. Погоджуючи клопотання, прокурор має перевірити наявність у матеріалах кримінального провадження доказів, які вказують на те, що особа знала про необхідність виконання нею певного процесуального обов'язку й умисно без поважних причин його не виконала [110, с. 107], у даному випадку обов'язок з'явитися за викликом.

Форма і зміст такого клопотання регламентовані ст. 145 КПК України. До загальних вимог щодо змісту клопотання (стосуються практично всіх

клопотань про застосування заходів забезпечення кримінального провадження) відносяться: дата й місце складання клопотання; найменування кримінального провадження та його реєстраційний номер; прізвище, ім'я, по батькові та посада слідчого, прокурора. До спеціальних вимог відносяться: 1) процесуальний статус особи, стосовно якої заявлено клопотання про накладення грошового стягнення, її прізвище, ім'я, по батькові та місце проживання; 2) обов'язок, який покладено на особу КПК України чи ухвалою слідчого судді; обставини, за яких особа не виконала обов'язок [155, с. 146].

До клопотання про накладення грошового стягнення повинен бути доданий витяг з Єдиного реєстру досудових розслідувань, а також копії матеріалів, які підтверджують факти здійснення виклику особи в установленому КПК порядку, та отримання особою повістки про виклик або ознайомлення з її змістом іншим шляхом та неприбуття на виклик. Тобто ті матеріали, якими слідчий, прокурор обґрунтовує свої доводи щодо невиконання конкретним учасником кримінального провадження обов'язку щодо з'явлення на виклик. Так, наприклад, у разі подання клопотання про накладення грошового стягнення на свідка, який не прибув на виклик без поважних причин або не повідомив про причини неприбуття, до цього клопотання повинні бути додані копії матеріалів кримінального провадження, які підтверджують факт здійснення виклику свідка в установленому порядку та отримання ним повістки про виклик або ознайомлення з її змістом іншим шляхом [23, с. 48].

Обґрунтованою вважаємо пропозицію М.А. Макарова, що за аналогією до процедури застосування тимчасового обмеження у користування спеціальним правом (ч. 2 ст. 150 КПК України), чи відсторонення від посади (ч. 2 ст. 155 КПК України) ст. 145 КПК України слід доповнити положенням про обов'язок слідчого, прокурора надати учаснику кримінального провадження копії клопотання про накладення на нього грошового стягнення та копій матеріалів кримінального провадження, якими слідчий, прокурор обґрунтовує свої доводи. Адже, ознайомившись із ними, такий учасник під час судового розгляду цього клопотання матиме можливість аргументовано відстоювати свою позицію,

спростовувати наведені слідчим, прокурором обставини невиконання ним процесуального обов'язку без поважних причин [160, с. 104-105; 161, с. 77].

Варто також підтримати неодноразово висловлювану в наукових колах точку зору про те, що слідчий суддя повинен мати право за клопотанням сторін кримінального провадження або за власною ініціативою заслухати будь-якого свідка чи дослідити будь-які матеріали під час вирішення питання про застосування відповідного заходу забезпечення кримінального провадження [56, с. 102; 59, с. 183; 160, с. 105]. Окрім цього, під час розгляду клопотання про накладення грошового стягнення особа, щодо якої розглядається це питання, її захисник, представник чи законний представник, вправі подавати слідчому судді, суду докази поважності неприбуття їх на виклик. Як слушно вказує А.М. Мартинців, це обумовлено правовим статусом цих суб'єктів кримінального провадження (п. 8 ч. 3 ст. 42, ч. 5 ст. 44, ч. 4 ст. 46, п. 3 ч. 1 ст. 56, ч. 4 ст. 58, ч. 2 ст. 59 КПК України) [168, с. 88].

Розгляд клопотання про накладення грошового стягнення регулюється ст. 146 КПК України. У ч. 1 цієї статті зазначено, що під час досудового розслідування клопотання слідчого, прокурора про накладення грошового стягнення розглядається слідчим суддею не пізніше трьох днів із дня його надходження до суду. Про час та місце розгляду клопотання повідомляється службова особа, яка його внесла, та особа, на яку може бути накладено грошове стягнення, проте їх неприбуття не перешкоджає розгляду. Ми погоджуємося із думкою А.М. Мартинціва, котрий вважає, що такий підхід законодавця до визначення процесуального строку розгляду вказаного клопотання є цілком виправданим, оскільки, з одного боку, триденний строк є достатнім для забезпечення явки у судове засідання учасників кримінального провадження, вказаних у ч. 1 ст. 146 КПК України, а з іншого боку, – швидкого, повного та неупередженого розгляду клопотання про накладення грошового стягнення. При цьому визначений ч. 1 ст. 146 КПК України процесуальний строк є граничним, у зв'язку з чим слідчий суддя, з огляду на норму ч. 1 ст. 114 КПК України, вправі встановити у його межах строк розгляду клопотання про

накладення грошового стягнення меншої тривалості [168, с. 108].

Положення ч. 1 ст. 146 КПК України у частині, яка передбачає, що неприбуття особи, на яку може бути накладено грошове стягнення, не перешкоджає розгляду клопотання, є цілком обґрунтованим та з огляду на закріплене ч. 1 ст. 147 КПК України право цієї особи подати клопотання про скасування ухвали про накладення на неї грошового стягнення (за умови, що вона не була присутня під час розгляду цього питання слідчим суддею) не призводить до порушення її прав. Тому, участь у розгляді такого клопотання особи, на яку може бути накладено грошове стягнення, не може бути визнана обов'язковою, оскільки у значній кількості випадків підставою застосування цього заходу забезпечення кримінального провадження виступає неприбуття учасника кримінального провадження за викликом слідчого, прокурора, слідчого судді [168, с. 104].

Під час розгляду клопотання про накладення грошового стягнення слідчий суддя повинен дослідити факти та обставини, від встановлення наявності/відсутності яких залежатиме прийняте ним процесуальне рішення: 1) обставини, які підтверджують факт покладання на цього учасника кримінального провадження процесуального обов'язку; 2) обставини, які свідчать про наявність поважних причин, які зумовили невиконання учасником кримінального провадження покладеного на нього процесуального обов'язку; 3) обставини, які впливають на визначення розміру грошового стягнення [168, с. 71].

Зважаючи на ймовірність застосування матеріальних обмежень щодо відповідного учасника кримінального провадження в результаті накладення грошового стягнення, слідчий суддя з'ясовує якими доказами слідчий, прокурор обґрунтовує подане клопотання. Встановивши, що особа не виконала покладений на неї процесуальний обов'язок без поважних причин, накладає на неї грошове стягнення. Копія відповідної ухвали не пізніше наступного робочого дня після її постановлення надсилається особі, на яку накладено грошове стягнення (ч. 3 ст. 146 КПК України).

Зі змісту ч. 3 ст. 146 КПК України можна дійти висновку, що слідчий суддя має постановити ухвалу про відмову у задоволенні клопотання про накладення на особу грошового стягнення, якщо встановить, що вона з поважних причин не виконала покладений на неї процесуальний обов'язок з'являтися на виклик слідчого, прокурора, слідчого судді. До таких слід віднести: 1) відсутність відомостей, які підтверджують факт неявки; 2) неналежне повідомлення учасника кримінального провадження про час і місце прибуття або недотримання процесуальних строків здійснення такого повідомлення; 3) наявність поважних причин, неявки учасника кримінального провадження.

За відсутності доказів поважності причин невиконання процесуального обов'язку, поданих учасником кримінального провадження, щодо якого вирішується питання про накладення грошового стягнення, слідчий суддя повинен задовольнити клопотання про накладення грошового стягнення. У таких випадках слідчі судді цілком слушно покладають тягар доказування поважності причин неприбуття учасника кримінального провадження за викликом на слідчого, прокурора, який звернувся з клопотанням про накладення грошового стягнення. Так, ухвалою слідчого судді Конотопського міськрайонного суду Сумської області від 23.05.2017 р. відмовлено у задоволенні клопотання старшого слідчого про накладення грошового стягнення на потерпілого А. за невиконання процесуального обов'язку, оскільки не встановлено достатніх підстав вважати, що А. не з'явився на виклик слідчого без поважних причин [332].

Таким чином, з огляду на особливий характер грошового стягнення, як заходу забезпечення кримінального провадження, що обмежує суб'єктивні права особи (переважно майнові), яка не виконала зобов'язання щодо явки за викликом уповноваженої особи, кримінальний процесуальний закон покладає на слідчого суддю обов'язок сприяти реалізації прав, свобод та інтересів учасників кримінального провадження. З цією метою під час розгляду відповідного клопотання слідчий суддя наділений повноваженнями: з'ясувати

дійсність факту невиконання процесуального обов'язку, викладеного у ст. ст. 133, 134 КПК України, і порушення взятих на себе учасником кримінального провадження зобов'язань; скасувати ухвалу про накладення на особу грошового стягнення за результатами розгляду поданого нею клопотання, якщо буде встановлено, що стягнення накладено безпідставно. Тягар доказування щодо зазначених у клопотанні обставин покладається на слідчого, прокурора, які виступають ініціаторами застосування грошового стягнення до особи, яка порушила зобов'язання щодо з'явлення на виклик.

Доводи О. Сопронюк щодо законодавчого закріплення права особи на відстрочення або розстрочення виконання ухвали на строк до 3 місяців у разі надання слідчому судді, суду докази неспроможності одноразово сплатити грошове стягнення у визначеному судом розмірі [273, с. 215], вважаємо недостатньо обґрунтованими посиланням на «складність економічного становища у нашій державі» [273, с. 215]. Безперечно, матеріальний стан цих учасників кримінального провадження повинен враховуватися слідчим суддею при визначенні розміру стягнення [162, с. 104]. Однак, на нашу думку, ухвалення рішення про застосування грошового стягнення повинно мати однозначний характер, не перетворюючи слідчого суддю у арбітра зі з'ясування другорядних питань, опосередковано пов'язаних з вирішенням завдань кримінального провадження, тим більше, що законодавець передбачає альтернативу у виборі засобу забезпечення явки особи на виклик – застосування приводу.

Зі змісту ст. 146 КПК України вбачається можливість прийняття слідчим суддею, судом двох видів рішень: ухвали про накладення на особу грошового стягнення, у разі задоволення клопотання; ухвали про відмову в накладенні грошового стягнення, в разі незадоволення клопотання. При цьому законодавець не дає відповіді на питання, яким має бути реагування слідчого судді, суду, у разі, якщо клопотання про накладення грошового стягнення подано без додержання вимог ст. 145 КПК України.

Як неодноразово зазначалось у науковій літературі, вимоги до змісту

клопотання слідчого, прокурора про накладення грошового стягнення мають імперативний характер, а тому їх недотримання повинно тягти за собою певні правові наслідки, які мають бути аналогічними тим, що передбачені у ч. 3 ст. 151, ч. 2 ст. 156 КПК України (тимчасове обмеження в користуванні спеціальним правом та відсторонення від посади), а саме – слідчий суддя, встановивши, що клопотання про накладення грошового стягнення подано без додержання вимог ст. 145 КПК України, повертає його прокурору, про що постановляє ухвалу [65, с. 270; 258, с. 76; 98, с. 168; 160, с. 105]. При цьому, підстави повернення клопотання мають бути належним чином обґрунтовані, а недоліки, які потребують усунення, такими, що перешкодили постановленню слідчим суддею законного рішення. Підтримуємо думку зазначених науковців, що у випадку, коли клопотання ініціатора не відповідає вимогам, визначеним у ст. ст. 145, 145-1 КПК України, слідчий суддя чи суд вправі повернути його [98, с. 76; 160, с. 104-105].

Таким чином, приходимо до висновку, що суддя за результатами розгляду клопотання про накладення грошового стягнення слідчий суддя може прийняти рішення про: задоволення клопотання; відмову в задоволенні клопотання; повернути клопотання для усунення недоліків. Таку точку зору висловили й 83% опитаних слідчих, прокурори, слідчих судді (Додаток А).

З метою недопущення безпідставного застосування вказаного заходу забезпечення кримінального провадження ст. 147 КПК України передбачає можливість скасування слідчим суддею власного рішення про накладення грошового стягнення, адже особа, на яку було накладено грошове стягнення та яка не була присутня під час розгляду цього питання слідчим суддею, має право подати клопотання про скасування ухвали про накладення на неї грошового стягнення. Клопотання подається слідчому судді, який виніс ухвалу про накладення грошового стягнення (ч. 1 ст. 147 КПК України).

До клопотання додаються копії матеріалів, якими особа, що подає клопотання обґрунтовує свої доводи. Такими можуть виступати лікарняний лист або довідка медичної установи, якою підтверджується факт тяжкої

хвороби або перебування особи, чи його близьких родичів у закладі охорони здоров'я у зв'язку з лікуванням або вагітністю за умови неможливості тимчасово залишити цей заклад; копія свідоцтва про смерть близьких родичів, членів сім'ї чи інших близьких осіб; документи, що підтверджують несвоєчасне одержання особою, стосовно якої було прийнято рішення про накладення щодо неї грошового стягнення повістки про виклик; посвідчення про відрядження тощо.

За результатами розгляду клопотання про скасування ухвали про накладення грошового стягнення слідчий суддя, суд постановляє ухвалу (ч. 4 ст. 147 КПК України), якою вправі: 1) скасувати ухвалу про накладення на особу грошового стягнення; 2) відмовити у задоволенні клопотання. Прийняття іншого рішення за результатами розгляду клопотання, у тому числі й зменшення розміру грошового стягнення, КПК України не передбачає [14, с. 398].

Розгляд питання про скасування ухвали про накладення грошового стягнення відбувається в одному з двох порядків: 1) спрощеному, який передбачає, що на основі вивчення клопотання особи, на яку було накладено грошове стягнення та яка не була присутня під час розгляду цього питання, та доданих до нього матеріалів у слідчого судді, суду сформувалося внутрішнє переконання про обґрунтованість наведених доводів. Визнавши доводи особи, на яку було накладено грошове стягнення та яка не була присутня під час розгляду цього питання, обґрунтованими, слідчий суддя, суд самостійно скасовує ухвалу про накладення грошового стягнення без призначення судового засідання для розгляду клопотання; 2) загальному, який передбачає, що на основі вивчення клопотання особи і доданих до нього матеріалів слідчий суддя, суд призначає судові засідання для розгляду клопотання про скасування ухвали про накладення грошового стягнення [166, с. 13].

Під час досудового розслідування слідчий суддя скасовує ухвалу про накладення на особу грошового стягнення за результатами його розгляду в судовому засіданні, якщо буде встановлено, що стягнення накладено

безпідставно, а в іншому випадку – відмовляє у задоволенні клопотання. Таке грошове стягнення звертається в дохід держави, а ухвала оскарженню не підлягає (ст. 147 КПК України) [128]. Так, розглядаючи ухвалу Гусятинського районного суду Тернопільської області, було встановлено, що на підозрюваного М. у зв'язку з неявкою на виклик до слідчого було накладено грошове стягнення у розмірі 850 грн. Підозрюваний звернувся до слідчого судді з письмовим клопотанням щодо скасування ухвали про накладення грошового стягнення, посилаючись на те, що його неприбуття на виклик слідчого для проведення слідчого експерименту було викликане тим, що він фактично не отримував поштового відправлення з повісткою. Розглянувши клопотання, слідчий суддя дійшов висновку про обґрунтованість викладених у ньому доводів та наявності підстав для скасування ухвали слідчого судді про накладення грошового стягнення. Клопотання підозрюваного М. було задоволено, а ухвалу Гусятинського районного суду Тернопільської області в частині накладення на нього грошового стягнення скасовано [328].

Непоодинокими у слідчій та судовій практиці й інші випадки задоволення клопотань про скасування ухвал про накладення грошового стягнення з інших підстав, як то: перебування на амбулаторному лікуванні [339], знаходження у відрядженні [341] тощо. Це свідчить про дієвість відповідних положень КПК України, що регламентують процесуальний порядок звернення з відповідним клопотанням про скасування ухвали про накладення грошового стягнення осіб, права та законні інтереси яких були обмежені.

Певні проблеми на практиці викликає застосування положень ст. 147 КПК України, адже зазначена норма на відміну від ст. 145 КПК України не містить жодної вимоги до форми та змісту цього клопотання, а також, що найважливіше, не передбачає строку, в який таке клопотання може бути подане. В цьому випадку законодавцю доречно доповнити ст. 147 КПК України положенням щодо необхідних реквізитів клопотання та встановлення обов'язку надання доказів, що його обґрунтовують, аналогічними вказаним у ст. 145 КПК України. Крім того, слід надати слідчому судді, суду право залишати

клопотання без задоволення у разі невідповідності його форми та змісту вимогам закону.

Положення ч. 2 ст. 147 КПК України надають право слідчому судді, суду самостійно скасувати ухвалу про накладення грошового стягнення, але при цьому не визначають строку, в який слідчий суддя, суд мають вирішити це питання, як і не визначають строку, в який має бути призначено та проведено судові засідання для розгляду клопотання про скасування ухвали про накладення грошового стягнення [128]. Цілком допустимим варіантом вирішення цього питання слід вважати пропозицію М.В. Лиманської щодо визначення строку подання клопотання про скасування ухвали про накладення грошового стягнення семи днями з моменту винесення ухвали про накладення грошового стягнення. При цьому слід враховувати положення ст. 138 КПК України, яка наводить перелік поважних причин невиконання процесуального обов'язку з'явитись на виклик [145, с. 109].

Зі змісту ч. 3 ст. 147 КПК України випливає, що ухвала про скасування ухвали про накладення грошового стягнення постановляється у разі встановлення слідчим суддею, судом факту безпідставного застосування даного заходу забезпечення кримінального провадження. Слідчий суддя скасовує ухвалу про накладення грошового стягнення лише у випадку визнання доводів особи, яка не була присутня при прийнятті рішення про накладення грошового стягнення, щодо безпідставності застосування такого заходу обґрунтованими (п. 13 Листа ВССУ з розгляду цивільних і кримінальних справ «Про деякі питання здійснення слідчим суддею суду першої інстанції судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб під час застосування заходів забезпечення кримінального провадження» від 05.04.2013 р.) [323]. У юридичній літературі обґрунтовано вказується, що безпідставним накладення грошового стягнення слід вважати у випадках, якщо особа, щодо якої подано клопотання, виконала покладений на неї процесуальний обов'язок, якщо особа, щодо якої подано клопотання, не виконала цей обов'язок із поважних причин» [101, с. 342].

Ухвала слідчого судді чи суду за результатами розгляду клопотання про скасування ухвали про накладення грошового стягнення відповідно до ч. 4 ст. 147 КПК України оскарженню не підлягає [128]. Обґрунтованою вважаємо точку зору А.М. Мартинціва про недоцільність запровадження апеляційного оскарження ухвал про накладення грошового стягнення, адже слідчий суддя, суд, який постановив ухвалу про накладення грошового стягнення, достатньо володіє обставинами кримінального провадження у частині невиконання учасником кримінального провадження покладеного на нього процесуального обов'язку, в змозі оперативно прийняти рішення про наявність / відсутність підстав для скасування постановленої ним ухвали про застосування даного заходу забезпечення кримінального провадження, що дозволяє мінімізувати витрати сил, засобів і часу на розгляд клопотання про скасування ухвали про накладення грошового стягнення та одночасно забезпечити правильне застосування норм кримінального процесуального закону [166, с. 5].

Щодо виконання рішення про накладення грошового стягнення слід зауважити, що згідно ч. 5 ст. 532 КПК України ухвали слідчого судді та суду, які не можуть бути оскаржені, набувають законної сили з моменту їх оголошення [128]. У частині 3 ст. 535 КПК України зазначено, що в разі, якщо судові рішення або його частина підлягає виконанню органами державної виконавчої служби, суд видає виконавчий лист, який звертається до виконання в порядку, передбаченому законом про виконавче провадження. Враховуючи зазначену норму закону, суд до спливу триденного строку з моменту винесення ухвали про накладення грошового стягнення має виписати виконавчий лист, із зазначенням індивідуального ідентифікаційного номера боржника (для фізичних осіб-платників податків) (ст. 18 Закону України «Про виконавче провадження») [227].

Оскільки питання накладення грошового стягнення в багатьох випадках вирішується у відсутності учасника кримінального провадження, суд після винесення ухвали про накладення грошового стягнення відповідно до спільного Наказу ДСА та ДПА України від 26.02.2013 року №30/44 «Про затвердження

Порядку надання судам загальної юрисдикції інформації про реєстраційні номери облікових карток платників податків боржників та стягувачів» повинен направити електронний запит до податкової служби з метою отримання даних про індивідуальний ідентифікаційний номер [233]. Після отримання цих даних суд має направити виконавчий лист на виконання. Про виконання вказаної ухвали орган Державно виконавчої служби повинен повідомити суд, який постановив судові рішення (ч. 4 ст. 535 КПК) [128].

Таким чином, особливістю накладення грошового стягнення у досудовому розслідуванні, як одного з видів кримінальної процесуальної відповідальності у разі нез'явлення особи на виклик, є наявність процесуального обов'язку щодо зазначення втрат майнового характеру. Передбачена КПК України процесуальна форма прийняття рішення про накладення грошового стягнення має багатоетапний характер (у ході досудового розслідування слідчий, прокурор вправі ініціювати накладення грошового стягнення шляхом складення та подання письмового клопотання слідчому судді), з метою унеможливлення безпідставного притягнення особи до кримінальної процесуальної відповідальності.

3.4. Обрання, зміна запобіжного заходу щодо учасників кримінального провадження, які не з'явились на виклик слідчого, прокурора, судовий виклик

У попередніх підрозділах нами було обґрунтовано віднесення запобіжних заходів до кримінальних процесуальних санкцій, які, за наявності відповідних підстав та умов можуть бути наслідком порушення підозрюваним умов виклику до уповноваженої особи в порядку ст. ст. 133, 134 КПК України. Вважаємо за необхідне розкрити сутність діяльності слідчого, прокурора, слідчого судді з прийняття та виконання рішення про застосування запобіжного заходу на стадії досудового розслідування з причини ігнорування учасником кримінального

провадження вимог щодо прибуття на виклик слідчого, прокурора, судовий виклик.

Система запобіжних заходів, визначена КПК України, дозволяє уповноваженим суб'єктам індивідуалізувати їх застосування з урахуванням тяжкості і характеру вчиненого кримінального правопорушення, у вчиненні якого підозрюється або обвинувачується особа, даних, що її характеризують, інших конкретних обставин. За своєю природою такі заходи є примусовими, адже застосовуються проти волі та бажання підозрюваних, обвинувачених, примушують їх або утримуватись від вчинення дій, заборонених чинним законодавством (наприклад, продовжувати злочинну діяльність), або навпаки, змушують до певних дій (наприклад, з'являтись за викликами органів слідства та суду) [186, с. 83-84].

Розглядаючи кримінальну процесуальну відповідальність як застосування штрафних санкцій за кримінально-процесуальне правопорушення, П.С. Елькінд, визначила її як «реальне покладання на правопорушника додаткового кримінально-процесуального обов'язку, позбавлення його тих або інших процесуальних прав або ж і покладання додаткового обов'язку й позбавлення відповідних процесуальних прав» [368, с. 39]. Саме вона однією з перших у тогочасній науковій думці віднесла запобіжні заходи до заходів відповідальності, наприклад: застосування запобіжного заходу до обвинувачуваного або підозрюваного, які порушили зобов'язання про явку; застосування до зазначених осіб більш суворого запобіжного заходу, якщо порушений спочатку обраний [368, с. 35-38].

Як наголошує О.В. Сівак, не варто заперечувати характеристики запобіжного заходу, як виду кримінальної процесуальної відповідальності [262, с. 11]. Так, під час досудового розслідування слідчий суддя має право зобов'язати підозрюваного прибувати за кожною вимогою до суду або іншого органу державної влади, визначеного слідчим суддею, судом, якщо прокурор доведе обставини, передбачені п. 1 ч. 1 ст. 194 КПК України (наявність обґрунтованої підозри у вчиненні підозрюваним кримінального

правопорушення), але не доведе наявності достатніх підстав вважати, що існує хоча б один із ризиків, передбачених ст. 177 КПК України, і на які вказує слідчий, прокурор та недостатність застосування більш м'яких запобіжних заходів для запобігання ризику або ризикам, зазначеним у клопотанні (ч. 3 ст. 194 КПК України) [128]. І, якщо така особа порушить вказані зобов'язання (без застосування запобіжного заходу), до неї може бути застосовано запобіжний захід, що є нічим іншим як заходом кримінальної процесуальної відповідальності.

Схожу наукову позицію займає й А.В. Мурзановська: застосування запобіжного заходу, як власне і його зміна, може розглядатись як захід кримінальної процесуальної відповідальності, що має місце в разі порушення особою щодо якої обрано запобіжний захід обов'язків, покладених на неї слідчим суддею або судом, та застосування до неї більш суворого запобіжного заходу, адже в такому разі наявні ознаки кримінальної процесуальної відповідальності (кримінально-процесуальне правопорушення, реалізація кримінально-процесуальної санкції, передбаченої КПК, тобто настання несприятливих наслідків штрафного характеру, що знаходять вираз в накладенні на особу додаткових обов'язків) [186, с. 84-85].

Вважаємо за необхідне дослідити особливості законодавчих конструкцій норм про окремі запобіжні заходи, дати їх загальну характеристику, визначити наукові погляди на їх зміст та місце в системі заходів кримінальної процесуальної відповідальності учасників досудового кримінального провадження, які не з'явилися на виклик слідчого, прокурора, слідчого судді. Адже, як слушно зазначає В.А. Завтур, з'ясування теоретичних проблем механізму прийняття рішень про застосування заходів забезпечення кримінального провадження сприяє розумінню їх сутності та особливостей порівняно із іншими процесуальними рішеннями та забезпечити розробку цілеспрямованої концепції подальшого вдосконалення відповідних положень КПК України [80, с. 167-168].

Насамперед звернімо увагу на термінологію, що використовується

законодавцем в частині можливості застосування передбачених КПК України санкцій до несумлінного учасника кримінального провадження, неприбуття якого до уповноваженого державою суб'єкта створює перешкоди для виконання завдань, передбачених ст. 2 КПК України. На нашу думку, термін «нез'явлення на виклик слідчого, прокурора, судовий виклик», що складає предмет дослідження, слід розуміти дещо вужче від комплексного поняття «переховування від органів досудового розслідування та / або суду», що використовується у конструкціях нормативних положень КПК України, які визначають можливість застосування того чи іншого запобіжного заходу.

Слід також зазначити, що у ст. 139 КПК України чітко визначено учасників та наслідки нез'явлення на виклик. Такими за певних умов, визначених у ст. ст. 139, 140, 144 КПК України, є привід та грошове стягнення. Тоді як більш загальне поняття – «спроба переховуватися від органів досудового розслідування та/або суду», визначене у п. 1 ч. 1 ст. 177 КПК України (самостійно, або у комплексі з іншими ризиками, передбаченими ч. 1 ст. 177 КПК України), може слугувати підставою застосування відповідного запобіжного заходу поряд з обов'язковим компонентом – наявністю обґрунтованої підозри у вчиненні особою кримінального правопорушення.

Ризик ймовірного переховування від органів досудового розслідування та/або суду тлумачиться у рішеннях ЄСПЛ, зокрема справах «Вемхофф проти Німеччини» [276], «Клоот проти Бельгії» [280], «Барфусс проти Чехії» [275], «Мамедова проти Росії» [281] та ін., у яких ЄСПЛ висловив думку, що про ризик ймовірного переховування від органів досудового розслідування та / або суду має свідчити поведінка особи, адже якщо особа мала багато можливостей та часу здійснити задумане і не здійснила його, ризик втрачає свою актуальність. Про такий ризик мають свідчити закордонні зв'язки особи, можливість користування різними паспортами, а також значна сума грошей у розпорядженні, поведінка особи та особисті (сімейні) обставини ув'язненої особи [33, с. 147].

Як вказує І.С. Кривонос, доказами ухилення особи від слідства можуть

статі: підтвердження про отримання повістки про виклик (в порядку ст. 133 КПК України), постанова про привід підозрюваного та результати її виконання (в порядку ст. ст. 140-143 КПК України), інші докази (довідки з місця роботи або навчання, паспортної служби про зміну реєстрації, отримання закордонного паспорта, закладів охорони здоров'я про можливість знаходження підозрюваного на лікуванні тощо) [125, с. 170].

Якщо говорити про неявку на виклик слідчого, прокурора, судовий виклик, то в даному випадку слідчому, прокурору під час розгляду відповідного клопотання про привід чи грошове стягнення достатнім буде довести факт невиконання учасником кримінального провадження зобов'язань, передбачених ст. 133 КПК України. Натомість, можливість користування різними паспортами, а також значна сума грошей у розпорядженні, поведінка особи та особисті (сімейні) обставини можуть братись до уваги хіба що при визначенні доцільності застосування приводу чи грошового стягнення до будь-якого, визначеного законом учасника, який не дотримується обов'язку, покладеного на нього ст. ст. 133, 134 КПК України.

На забезпечення обов'язку з явки на виклик, як складової більш ширшого поняття «спроби переховуватися від органів досудового розслідування та / або суду», спрямоване положення ч. 3 ст. 194 КПК України. Так, слідчий суддя, суд має право зобов'язати підозрюваного, обвинуваченого прибувати за кожною вимогою до суду або до іншого органу державної влади, визначеного слідчим суддею, судом, якщо прокурор доведе обставини, передбачені п. 1 ч. 1 ст. 194 КПК України (наявність обґрунтованої підозри у вчиненні підозрюваним, обвинуваченим кримінального правопорушення), але не доведе обставини, передбачені п. п. 2 та 3 ч. 1 ст. 194 КПК України (наявність достатніх підстав вважати, що існує хоча б один із ризиків, передбачених ст. 177 КПК, і на які вказує слідчий, прокурор; недостатність застосування більш м'яких запобіжних заходів для запобігання ризику або ризикам, зазначеним у клопотанні) [128].

З викладеного випливає, що під час вирішення питання про обрання запобіжного заходу до підозрюваного, слідчий суддя може фактично виступати

суб'єктом ухвалення рішення про з'явлення особи на виклик навіть у випадку, коли про це не клопоче слідчий, прокурор у клопотанні про обрання запобіжного заходу. Прийняття такого рішення може бути продиктоване недоведенням відповідних ризиків саме її ініціатором, тобто слідчим, прокурором.

Студіювання положень КПК України, які регламентують процесуальний порядок застосування запобіжних заходів (ст. ст. 176-213 КПК України), спонукає до висновку, що саме на слідчого, прокурора покладається обов'язок доказування доцільності застосування відповідного запобіжного заходу. Тому, не погоджуємось із точкою зору, висловленою О. Сопронюком, що слідчий взагалі не повинен доводити наявності чи відсутності причин неприбуття. поділяємо думку про те, що, незалежно від виду та характеру поважних причин неприбуття за викликом, для підтвердження цих обставин особа зобов'язана надати відповідні джерела доказів [273, с. 212].

З огляду на порушену проблематику уточнення потребують й інші законодавчі приписи, що стосуються обов'язку підозрюваного прибувати на виклик до уповноваженої особи. Так, відповідно до п. 1 ч. 5 ст. 194 КПК України, якщо під час розгляду клопотання про обрання запобіжного заходу, не пов'язаного з триманням під вартою, прокурор доведе наявність всіх обставин, передбачених ч. 1 ст. 194 КПК, слідчий суддя, суд застосовує відповідний запобіжний захід, зобов'язує підозрюваного, обвинуваченого прибувати за кожною вимогою до суду або до іншого визначеного органу державної влади, а також виконувати один або кілька обов'язків, необхідність покладення яких була доведена прокурором. Одним зі таких обов'язків є – прибувати до визначеної службової особи із встановленою періодичністю [128].

У такому разі слідчий суддя, суд зобов'язаний в ухвалі вказати, на який строк у межах двох місяців покладається такий обов'язок чи обов'язки. У разі необхідності цей строк може бути продовжений, за клопотанням прокурора в такому ж порядку, як і строк тримання під вартою (ст. 199 КПК). Після закінчення строку, в тому числі продовженого, на який на підозрюваного,

обвинуваченого були покладені відповідні обов'язки, ухвала про застосування запобіжного заходу в цій частині припиняє свою дію і обов'язки скасовуються, а в частині обраного запобіжного заходу, не пов'язаного з триманням під вартою, - продовжує свою дію [129, с. 384].

Вважаємо, в даному випадку цілком можливо вести мову про поширювальне тлумачення норми кримінального процесуального закону, адже очевидно, що ґрунтуючись на цьому положенні слідчий суддя вправі обрати не лише інший запобіжний захід в цілому, а й покласти менший обсяг обов'язків, що передбачені тим запобіжним заходом, про застосування якого подає клопотання сторона обвинувачення (наприклад, постановити ухвалу про обрання запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту з обов'язком перебувати до визначеної службової особи із встановленою періодичністю).

У межах виконання постановленого слідчим суддею процесуального рішення [149, с. 40], перевірки виконання та контролю за правильністю дій та досягнутим результатом [355, с. 12], наприклад, після обрання запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту, працівники органу Національної поліції мають право з'являтися в житло підозрюваного, обвинуваченого, вимагати усні та письмові пояснення з питань, пов'язаних з виконанням покладених зобов'язань (ч. 5 ст. 181 КПК України), зокрема й щодо дотримання обов'язку перебувати до визначеної службової особи із встановленою періодичністю.

На нашу думку, зазначений обов'язок хоча й спрямований на забезпечення присутності підозрюваного під час проведення відповідних процесуальних дій, проте його не варто ототожнювати із викликом у порядку ст. ст. 133, 134 КПК України, адже правовою підставою прийняття такого рішення є ухвала слідчого судді про обрання запобіжного заходу, а не про привід чи грошове стягнення. Крім того, покладення такого зобов'язання під час досудового розслідування, яке поширюється виключно на підозрюваного, зазвичай здійснюється у комплексі з іншим обов'язком, визначеним ч. 5 ст. 194 КПК, носить триваючий, а не одноактний характер. При цьому наділення підозрюваного таким обов'язком не позбавляє слідчого, прокурора права

здійснювати його виклик у порядку ст. 133 КПК України, а у разі невиконання цього обов'язку – ініціювати можливість застосування приводу, грошового стягнення, або, за наявності достатніх підстав – іншого, більш суворого запобіжного заходу.

Рішення щодо застосування запобіжного заходу в разі порушення зобов'язання з'являтися на виклик та рішення про застосування більш тяжкого запобіжного заходу на стадії досудового розслідування кримінального провадження приймає слідчий суддя, який має встановити наявність складу кримінального процесуального правопорушення у бездіяльності підозрюваного.

Відповідно до ч. 3 ст. 176 КПК України слідчий суддя та суд, вирішуючи питання про запобіжний захід, мають переконатися, що жоден із більш м'яких запобіжних заходів не може запобігти доведеним ризикам, а ухвала в кожному разі має містити його судження слідчого судді про те, чому не може бути застосовано менш суворий запобіжний захід [305, с. 64]. Проте, досить часто виникають випадки, коли фактичні обставини кримінального провадження вказують на те, що більш м'який запобіжний захід міг би запобігти протиправним діям підозрюваного або обвинуваченого, але конкретні умови, що склалися (відсутнє постійне місце проживання для обрання домашнього арешту, достатньої кількості коштів для внесення застави, жодна особа не надала згоду бути поручителем тощо), не дають змогу його обрати і слідчий суддя або суд вдаються до застосування суворішого запобіжного заходу. В мотивувальних частинах окремих ухвал слідчих суддів цими обставинами частково обґрунтовувалося рішення [335].

Як зауважив В.О. Попелюшко, закон зобов'язує слідчого суддю і суд підходити до вирішення питання про обрання запобіжного заходу не механічно, а оціночно щодо кожної окремої підстави, керуючись у цьому разі принципом презумпції невинуватості й правилами, які з цього принципу випливають, у тому числі правилом про тлумачення всіх сумнівів у доведеності обставин, на яких ґрунтуються обвинувачення та ризики, на користь обвинуваченого [218, с. 6]. КПК України містить вимогу щодо слідчого судді про встановлення під час

розгляду клопотання про застосування запобіжного заходу, чи доводять надані сторонами кримінального провадження докази обставини, які свідчать про наявність підстав для обрання конкретного запобіжного заходу (п. 4 ч. 1 ст. 196 КПК). Так, оцінюючи достатність підстав для обрання такого найбільш суворого запобіжного заходу як тримання під вартою, слідчий суддя під час розгляду клопотання може прийняти рішення про взяття під варту виключно у разі, якщо прокурор доведе, що жоден із більш м'яких запобіжних заходів не зможе запобігти ризикам, передбаченим ст. 177 КПК [128].

Обов'язковою є участь підозрюваного при розгляді слідчим суддею клопотання про застосування запобіжного заходу. Вимога особистої присутності підозрюваного при вирішенні цього питання має на меті забезпечення йому можливості постати перед слідчим суддею та «надати особисті пояснення щодо предмета судового розгляду та у такий спосіб здійснити захист своїх прав і законних інтересів» [65, с. 306]. Так, у кримінальному провадженні 1-кк/357/1839/18 підозрюваний Ф. в обґрунтування доводів щодо з'явлення на виклик слідчого зазначив, що не отримував жодної повістки чи іншого повідомлення від слідчого Білоцерківського ВП ГУНП Київської області про необхідність приймати участь у процесуальних діях. У свою чергу, слідчий не надав жодного доказу підтвердження ухилення підозрюваного від явки на виклик. У задоволенні клопотання про обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою слідчий суддя відмовив [327].

На захист прав, свобод та інтересів людини спрямовано обов'язок негайного вручення слідчим суддею копії ухвали про застосування запобіжного заходу підозрюваному після її (ухвали) оголошення в тому числі для того, щоб він мав змогу предметно підготувати клопотання про зміну запобіжного заходу, яке передбачене ст. 201 КПК України [39, с. 168]. Так, слідчий суддя Святошинського районного суду м. Києва, розглянув клопотання підозрюваного Р. та захисника про застосування запобіжного заходу (ст. 193 КПК) і задовільнив його, оскільки прокурор не спростував доводів, наведених у

клопотанні щодо дотримання підозрюваним обов'язку з'являтися за викликом слідчого, прокурора, суду [338].

На жаль, усе ще носять фрагментарний характер випадки ініціювання та обрання / зміни запобіжного заходу з особистого зобов'язання на менш суворий, ніж тримання під вартою. Так, в основу рішення слідчого судді Рівненського міського суду про зміну запобіжного заходу з особистого зобов'язання на домашній арешт було покладено висновок про недотримання підозрюваним В. обов'язку з'являтися на виклики уповноважених осіб [337]. Однак, вказаний випадок можна назвати радше винятком із загального правила. Підтверджують такі висновки й результати емпіричних даних. Зокрема, за даними проведеного опитування слідчих, прокурорів, слідчих суддів, найбільш поширеними запобіжними заходами, які застосовувались до підозрюваного на заміну попередньому у зв'язку із невиконанням ним обов'язку щодо з'явлення на виклик слідчого, прокурора, слідчого судді стали : особиста порука (16%); передання неповнолітнього підозрюваного чи обвинуваченого під нагляд батьків, опікунів, піклувальників або адміністрації дитячої установи (10 %); домашній арешт (11%); застава (5 %); тримання під вартою (58%) (Додаток А).

Викладене спонукає до висновку, що в більшості випадків зміна запобіжного заходу в разі його порушення хоча і є результатом вчинення кримінального процесуального правопорушення підозрюваним (13 % із них складають випадки ухилення особи з'являтися за викликом слідчого, прокурора, суду), проте часто є наслідком неправильного ініціювання, а подекуди й прийняття рішення про обрання / зміну запобіжного заходу, через неврахування в повній мірі усіх умов для обрання конкретного заходу.

Важливою з точки зору впливу на належну поведінку підозрюваного під час досудового розслідування вважаємо передбачену КПК України можливість слідчого, прокурора заявляти клопотання про зміну запобіжного заходу. Зміна раніше обраного запобіжного заходу в разі його порушення підозрюваним на більш суворий передбачає необхідність досягнення мети щодо виконання ним обов'язків у правовідносинах владними суб'єктами, що виникають при

застосуванні запобіжних заходів. Зокрема, якщо підозрюваний, відносно якого обрано запобіжний захід – особисте зобов'язання, ухиляється від слідства та суду, то застосування до нього більш суворого запобіжного заходу сприятиме його належній поведінці, підсилить гарантії його з'явлення за викликом на першу вимогу слідчого, прокурора, слідчого судді.

При цьому, не можна не враховувати й того, що зміна запобіжного заходу на взяття під варту значно погіршує особисте положення підозрюваного (обвинуваченого), в чому й знаходить свій прояв елемент кари за правопорушення [186, с. 85]. На нашу думку, зазначені обставини повинні враховуватись не лише слідчим суддею, а й слідчим, прокурором, які є ініціаторами застосування / зміни запобіжного заходу на стадії досудового розслідування. Адже відповідно до ч. 3 ст. 176 КПК України слідчий суддя та суд вирішуючи питання про запобіжний захід мають переконатися, що жоден із більш м'яких запобіжних заходів не може запобігти доведеним ризикам. При цьому, слідчий суддя та суд мають право застосувати більш м'який запобіжний захід, ніж той, що був зазначений у клопотанні слідчого, погодженого із прокурором (ч. 4 ст. 194 КПК України) [128].

Приходимо до висновку, що обрання запобіжного заходу та його зміну під час досудового розслідування можна розглядати як захід кримінальної процесуальної відповідальності, якщо підозрюваним було порушено зобов'язання з'являтися за кожною вимогою до слідчого, прокурора, слідчого судді, що є складовою ризику, визначеного п. 1 ч. 1 ст. 177 КПК України – переховуватися від органів досудового розслідування та/або суду. Крім того, за наслідками розгляду клопотання про обрання запобіжного заходу слідчий суддя може прийняти рішення про зобов'язання перебувати до визначеної службової особи із встановленою періодичністю. Прийняття слідчим суддею такого рішення хоча і є кримінальною процесуальною санкцією, проте не обов'язково за наслідками порушення вимог щодо з'явлення на виклик у порядку ст. ст. 133, 134 КПК України.

Дослідимо особливості законодавчих конструкцій норм про окремі

запобіжні заходи з метою з'ясування можливості їх застосування до осіб, які не з'явились на виклик слідчого, прокурора, слідчого судді під час досудового розслідування.

Затримання є тимчасовим запобіжним заходом, який застосовується з підстав і в порядку, передбаченому КПК (ч. 2 ст. 176 КПК України), та входить до системи заходів забезпечення кримінального провадження (ч. 2 ст. 131 КПК України) [14, с. 29-30]. Будучи видом заходів забезпечення кримінального провадження, затримання представляє собою складний, багатоаспектний процесуальний інститут, що відрізняється від суміжних інститутів низкою специфічних ознак (зокрема, невідкладність, короткочасність, підстави та цілі, тощо) [365, с. 11]. В результаті затримання обмежується право на свободу та особисту недоторканність, обмеження якого є неможливим інакше як на підставах та в порядку, передбачених КПК.

Класичним є поділ затримання на два види: 1) на підставі ухвали слідчого судді, суду про дозвіл на затримання з метою приводу (ст. 187-191 КПК України); 2) без ухвали слідчого судді, суду (ст. ст. 207, 208 КПК України) [268]. Затримання на підставі ухвали слідчого судді, суду передбачає попереднє подання слідчим, прокурором слідчому судді, суду клопотання про дозвіл на затримання з метою приводу (ч. 2 ст. 187, ст. 188 КПК України) та винесення слідчим суддею, судом ухвали про дозвіл на затримання з метою приводу (ст. 190 КПК України) або самостійне винесення слідчим суддею, судом такої ухвали (ч. 3 ст. 187 КПК України).

Зі змісту ч. 3 ст. 187 КПК України випливає, що слідчий суддя у разі неприбуття підозрюваного за судовим викликом і відсутності на початок судового засідання відомостей про поважні причини, що перешкоджають його своєчасному прибуттю, вправі постановити ухвалу про привід підозрюваного, або ухвалу про дозвіл на його затримання, якщо він не з'явився для розгляду клопотання щодо обрання запобіжного заходу у вигляді застави, домашнього арешту чи тримання під вартою. Неявка підозрюваного, обвинуваченого для розгляду клопотання щодо обрання більш м'яких запобіжних заходів такого

права слідчому судді, суду не надає. Слідчий суддя, суд має право постановити ухвалу про дозвіл на затримання з метою приводу підозрюваного, обвинуваченого також у разі, якщо ухвала про привід для розгляду клопотання щодо обрання запобіжного заходу у вигляді застави, домашнього арешту чи тримання під вартою не була виконана.

Найпоширенішою підставою для відмови в наданні дозволу на затримання є відсутність достатніх доказів, якими обґрунтовується клопотання. Так, ухвалою слідчого судді Суворовського районного суду м. Херсона від 29.01.2013 р. відмовлено в задоволенні клопотання слідчого про дозвіл на затримання з метою приводу для участі в розгляді клопотання про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою щодо Л., підозрюваного за ч. 5 ст. 191 КК України. Обґрунтовуючи свої висновки, слідчий суддя послався на те, що доводи прокурора і слідчого не містять достатніх доказів переховування підозрюваного від органів досудового розслідування, переховування обґрунтовується тільки неперевіреними рапортами оперативних співробітників міліції та слідчих, зокрема, не опитані з питання передачі повістки секретар С., юрист підприємства, який згідно із рапортом сповістив про лікування підозрюваного, взагалі відсутні дані про виклик його з місця проживання та реєстрації, не допитані з цього приводу члени сім'ї та сусіди, не з'ясовано звідки підозрюваний дзвонив слідчому прокуратури, а також не доведено факт перебування підозрюваного у міжнародному розшуку, про що йдеться у клопотанні [318].

За даними вивчених кримінальних проваджень, найбільш розповсюдженим наслідком у вигляді запобіжного заходу для підозрюваного, який не з'явився на виклик слідчого, прокурора, слідчого судді під час досудового розслідування, є застосування особистого зобов'язання (34 %). Варто однак зазначити, що таке нез'явлення, як складова спроби переховуватися від органів досудового розслідування та/або суду, зазвичай бралось до уваги слідчим суддею у комплексі з іншими ризиками, визначеними ч. 1 ст. 177 КПК України.

Підтримуємо точку зору, висловлену А.В. Мурзановською щодо рекомендації обирати особисте зобов'язання з урахуванням місця роботи особи. Адже на практиці доволі часто виникають питання щодо доцільності обрання особистого зобов'язання стосовно підозрюваного, чия діяльність пов'язана з постійною необхідністю залишати на певний період часу місце проживання (льотчики, стюардеси, провідники, водії тощо або особа працює в іншому місці, що є характерним, наприклад, для Одеської області) [186, с. 172]. У таких випадках, як видається, забезпеченню можливості з'явлення на виклик сприятиме можливість застосування іншого заходу забезпечення кримінального провадження (приміром, особистої поруки).

Найбільш поширеними, з досліджених нами ухвал, є рішення про зміну запобіжного заходу у виді особистого зобов'язання на тримання під вартою. Так, наприклад, слідчий суддя Могилів-Подільського міськрайонного суду Вінницької області своєю ухвалою змінив запобіжний захід з особистого зобов'язання на тримання під вартою у зв'язку з тим, що підозрюваного було оголошено у розшук, оскільки останній не з'являвся на виклики слідчого, прокурора та не був доставлений приводом [334].

Мета застосування домашнього арешту аналогічна меті інших запобіжних заходів – забезпечення виконання підозрюваним, обвинуваченим покладених на нього процесуальних обов'язків, а також запобігання ризикам, визначеним у ч. 1 ст. 177 КПК України. Домашній арешт вважається менш суворим запобіжним заходом, ніж тримання під вартою, та може бути застосований у тих випадках, коли інші запобіжні заходи у конкретних випадках є занадто м'якими. Застосування цього запобіжного заходу здатне забезпечити підозрюваному не тільки можливість проживати в звичній для себе обстановці, без заборони на спілкування, заняття спортом, користування мультимедійною технікою тощо [254, с. 102-104], а й створює підґрунтя для виконання обов'язку зі з'явлення на виклик у порядку ст. ст. 133, 134 КПК України.

Основу застосування особистої поруки, як зазначає Ю.Д. Лівшиц, становить довіра органів слідства та суду до поручителів. Обираючи такий

запобіжний захід, вони переконані, крім того, в тому, що особа, яка ручається за підозрюваного (обвинуваченого), має на нього вирішальний вплив і є досить авторитетними для нього, інакше вони б ніколи не ручалися за його неухилення [144, с. 53]. Поручитель, як правильно зауважує Б.Б. Булатов, повинен, виходячи зі своїх обов'язків, здійснювати контроль за обвинуваченим. Межі контролю обмежені метою обрання запобіжного заходу. Форму його визначає сам поручитель: він може перевірити, наприклад, чи знаходиться підозрюваний будинку, поставити йому певні умови [37, с. 52]. Ці загальні положення дозволяють з'ясувати, яким чином повинен бути підтверджений факт правопорушення з боку поручителя. Доказом невиконання покладених на поручителя зобов'язань зі з'явлення на виклик є, перш за все, встановлення факту неналежного поведіння підозрюваного і неприйняття поручителем заходів щодо запобігання таких дій.

Неналежна поведінка підозрюваного, взятого на поруки, може проявлятися різними способами. Одним з них, як і в описаному вище випадку, буде нез'явлення цієї особи за викликом у визначений час. При цьому доказом неявки, як і в інших випадках, буде корінець повістки про повідомлення підозрюваного про час і місце, куди він викликається з його підписом. Однак, для накладення на поручителя грошового стягнення крім встановлення факту порушення підозрюваним умов обраної щодо нього запобіжного заходу необхідно довести бездіяльність і провину поручителя, несумлінність виконання ним своїх обов'язків. Це досить складне завдання, оскільки дії поручителя, що забезпечують належну поведінку підозрюваного мають непроцесуальний характер, і законом не визначені.

На наш погляд, закон (ч. 5 ст. 180 КПК України) встановлює відповідальність поручителя за недотримання своїх обов'язків, а не за дії обвинуваченого (підозрюваного). Слід погодитися з К.В. Поповим, в тому, що якщо поручитель зробив все від нього залежне, щоб підозрюваний у визначений час з'являвся за викликом слідчого, прокурора і суду й іншим шляхом не перешкоджав провадженню у кримінальній справі, то він не може

бути притягнутий до відповідальності [220, с. 123-124].

Схожа ситуація виникає під час передання неповнолітнього підозрюваного чи обвинуваченого під нагляд батьків, опікунів чи піклувальників, а неповнолітніх, які виховуються в дитячій установі, – під час передання їх під нагляд адміністрації цієї установи. Зазначена процедура полягає у взятті на себе будь-ким із вказаних осіб або представником адміністрації дитячої установи письмового зобов'язання забезпечити прибуття неповнолітнього підозрюваного чи обвинуваченого до слідчого, прокурора, слідчого судді, суду, а також його належну поведінку. Питання про передання неповнолітнього підозрюваного чи обвинуваченого під нагляд батьків, опікунів, піклувальників або адміністрації дитячої установи розглядається за клопотанням прокурора за правилами обрання запобіжного заходу або за клопотанням сторони захисту під час розгляду питання про зміну запобіжного заходу (ч. ч. 1, 2, 6 ст. 493 КПК України) [128].

Відповідно до ч. 2 ст. 493 КПК України, передання неповнолітнього підозрюваного чи обвинуваченого під нагляд батьків, опікунів, піклувальників або адміністрації дитячої установи полягає у взятті на себе будь-ким із зазначених осіб або представником адміністрації дитячої установи письмового зобов'язання забезпечити прибуття неповнолітнього підозрюваного чи обвинуваченого до слідчого, прокурора, слідчого судді, суду, а також його належну поведінку. На батьків, опікунів, піклувальників, які не виконали взяте зобов'язання щодо забезпечення нагляду накладається грошове стягнення (ч. 5 ст. 493 КПК України) [128]. І в цьому випадку доказом невиконання прийнятих на себе обов'язків, як і при застосуванні особистої поруки може бути інформація різного характеру.

Таким чином, приходимо до висновку, що судова процедура вирішення клопотання про обрання / зміну запобіжного заходу за наслідками порушення вимог щодо з'явлення на виклик слідчого, прокурора, судового виклику, будучи спрощеною порівняно зі звичайною процедурою розгляду справи по суті, не повинна суперечити основним принципам процесу, таким як

презумпція невинуватості, змагальність і право на захист. Вона повинна в достатній мірі забезпечувати потенційному правопорушнику можливість оскаржувати наявність підстав для притягнення його до кримінальної процесуальної відповідальності у вигляді відповідного запобіжного заходу.

Висновки до розділу 3

Результатом невиконання вимог кримінального процесуального закону щодо явки на виклик визначених КПК України учасників досудового кримінального провадження, є настання для них відповідних негативних наслідків у вигляді обмежень майнового (грошове стягнення) та немайнового характеру (привід та запобіжний захід) з метою виконання завдань кримінального судочинства. Зазначені негативні наслідки являють собою кримінальну процесуальну відповідальність, яка є різновидом юридичної відповідальності, передбаченої нормами кримінального процесуального права.

Усі виокремлені види кримінальної процесуальної відповідальності у досудовому розслідуванні – привід, грошове стягнення та запобіжні заходи мають однаковий порядок їх застосування – судовий. Суб'єктом, який приймає рішення про їх застосування під час досудового розслідування, є слідчий суддя, який виносить відповідну ухвалу за власною ініціативою, або на підставі клопотання слідчого за погодженням з прокурором, чи прокурором. Така діяльність слідчого судді має контрольний, ревізійний характер, що гарантує захист прав і свобод людини від їх незаконного обмеження та обтяження.

Здійснено поділ виокремлених заходів кримінальної процесуальної відповідальності за такими критеріями: за суб'єктами: а) ті, що застосовуються до підозрюваного, свідка, потерпілого, цивільного відповідача (привід, грошове стягнення); б) ті, що застосовуються до підозрюваного (запобіжний захід); за наслідками: а) заходи майнового характеру – грошове стягнення; б) заходи немайнового характеру – привід, запобіжний захід; за формою застосування:

а) пов'язані із обмеженням свободи особи (привід; запобіжний захід); б) не пов'язані з таким обмеженням (грошове стягнення).

Передбачений КПК України захід забезпечення кримінального провадження – привід під час досудового кримінального процесу слід розглядати, як вид кримінальної процесуальної відповідальності учасника кримінального провадження, що покликаний забезпечити його належну поведінку шляхом примусового супроводження до місця виклику у зв'язку із невиконанням або неналежним виконанням покладених законом обов'язків з явки на виклик слідчого, прокурора, судовий виклик.

Обґрунтовано доцільність визначення в ч. 2 ст. 139, ч. 3 ст. 140 КПК України можливості застосування приводу до неповнолітнього підозрюваного, цивільного відповідача, його представника, законного представника підозрюваного, обвинуваченого, законних представників неповнолітніх свідків, експерта, спеціаліста й перекладача. З метою усунення імперативу у вигляді обов'язку уповноважених осіб накласти грошове стягнення у всіх без виключення випадках неприбуття на виклик, запропоновано внесення змін до ст. 139 КПК України, підкресливши тим самим можливість альтернативи у виборі найбільш ефективного заходу забезпечення кримінального провадження – грошового стягнення чи приводу.

Дослідження правової природи грошового стягнення, як наслідку невиконання учасником досудового кримінального провадження обов'язку з явки на виклик слідчого, прокурора, слідчого судді спонукало до виокремлення таких його характерних рис: є штрафною санкцією кримінальної процесуальної відповідальності примусово-матеріального характеру, що полягає у внесенні коштів у грошовій одиниці України в дохід держави; підстави, межі та порядок його застосування визначені КПК України; спрямоване на досягнення дієвості кримінального провадження; накладається на учасника кримінального провадження на підставі ухвали слідчого судді; може застосовуватись як самостійно, так і в сукупності з іншими заходами забезпечення кримінального провадження (наприклад, із запобіжними заходами).

Гіпотезою застосування грошового стягнення за неприбуття на виклик слідчого, прокурора, слідчого судді є: 1) наявність підтвердження отримання повістки про виклик або ознайомлення з її змістом іншим шляхом; 2) відсутність поважних причин неприбуття; 3) неповідомлення про причини неприбуття. Правову підставу застосування грошового стягнення на стадії досудового розслідування складає відповідна ухвала слідчого судді.

Положення ч. 3 ст. 194 КПК України, відповідно до якого слідчий суддя має право зобов'язати підозрюваного прибувати за кожною вимогою до суду або до іншого органу державної влади, визначеного слідчим суддею, судом у випадках, визначених Законом, спрямоване на забезпечення обов'язку з явки на виклик, як складової більш ширшого поняття «спроби переховуватися від органів досудового розслідування та/або суду».

Під час вирішення питання про обрання запобіжного заходу до підозрюваного, слідчий суддя може фактично виступати суб'єктом прийняття рішення про явку особи на виклик навіть у випадку, коли про це не клопоче слідчий, прокурор при обранні запобіжного заходу. Прийняття такого рішення може бути продиктоване не доведенням відповідних ризиків, визначених ч. 1 ст. 177 КПК України, саме її ініціатором, тобто слідчим, прокурором.

Обрання запобіжного заходу та його зміну під час досудового розслідування можна розглядати як захід кримінальної процесуальної відповідальності, якщо підозрюваним було порушено зобов'язання з'являтися за кожною вимогою до слідчого, прокурора, слідчого судді, що є складовою ризику, визначеного п. 1 ч. 1 ст. 177 КПК України – переховуватися від органів досудового розслідування та/або суду. Також за наслідками розгляду клопотання про обрання запобіжного заходу слідчий суддя може ухвалити рішення про зобов'язання прибувати до визначеної службової особи із встановленою періодичністю. Прийняття такого рішення хоча і є кримінальною процесуальною санкцією, проте не обов'язково за наслідками порушення вимог щодо явки на виклик у порядку статей 133, 134 КПК України.

ВИСНОВКИ

У **висновках** дисертації на основі узагальнення відповідних концепцій вітчизняних і зарубіжних учених, законодавства та практики його застосування, розроблено нові наукові положення й отримано результати, що в сукупності вирішують наукове завдання щодо розробки теоретичних засад, правових та практичних рекомендацій, спрямованих на удосконалення процесуального порядку здійснення виклику слідчим, прокурором, судового виклику у досудовому розслідуванні, сформульовано висновки, пропозиції й рекомендації, що відповідають вимогам наукової новизни, зокрема:

1. Аналіз сучасного стану дослідження виклику слідчим, прокурором, судового виклику спонукало до висновку про необхідність дослідження означеної проблеми в контексті: з'ясування змісту, сутності та місця виклику слідчим, прокурором, судового виклику в системі заходів забезпечення кримінального провадження; окреслення міжнародних стандартів кримінального судочинства в цьому напрямку; визначення наслідків неприбуття на виклик під час досудового розслідування та ін. Основу методології наукового дослідження виклику слідчим, прокурором, судового виклику склала сукупність філософських та загальнонаукових методів – діалектичного, аналітичного, методів дедукції та індукції, логічного аналізу та синтезу, абстрагування, історико-правового, структурно-функціонального, спеціально-юридичного, формально-юридичного, системно-структурного, порівняльно-правового, статистичного, прогностичного та соціологічного методів.

2. Історико-правове дослідження становлення та розвитку вітчизняного кримінального процесуального законодавства, що у різний час регулювало питання, пов'язані із забезпеченням прибуття особи на виклик уповноважених суб'єктів, дало змогу виділити такі його основні історичні періоди (етапи розвитку): 1) зародження української державності (V–XIV ст.); 2) перебування територій сучасної України під владою інших країн (друга половина XIV–1917-

1918 рр.); 3) радянський (1917-1991 рр.); 4) новітній (з 1991 року і до сьогодні) Становлення та розвиток виклику та наслідків неприбуття на нього у національному кримінальному процесі на різних історичних етапах здебільшого здійснювалось еволюційним шляхом: від свого зародження, виникнення, набуття найбільш простих, зазвичай репресивних до більш складних, демократичних форм, що передбачають нові елементи процедури виклику та формують правові умови застосування впливу на несумлінних учасників кримінального провадження.

3. Міжнародні стандарти здійснення виклику слідчим, прокурором, судового виклику та наслідків неприбуття на нього – закріплені у нормах міжнародного права або сформульовані в рішеннях міжнародних судових установ, відповідні мінімальні вимоги (правила, норми, настанови тощо) щодо обсягу правової регламентації діяльності зазначених владних суб'єктів, що мають для них імперативний або рекомендаційний характер з метою виконання завдань кримінального судочинства на національному рівні. Визначено міжнародні стандарти кримінального провадження щодо здійснення виклику слідчим, прокурором, судового виклику та наслідків неприбуття на нього: розумність строків у кримінальному провадженні; рівність перед законом і судом; право на справедливий суд (у вузькому значенні); право на свободу і особисту недоторканність; право на повагу до приватного і сімейного життя; право на захист; право на відшкодування шкоди внаслідок незаконності позбавлення (обмеження) свободи та ін.

4. Виклик за своєю природою є міжгалузєвою правовою категорією та окремим елементом кримінальної процесуальної діяльності. Визначений законодавчо виклик слідчим, прокурором, судовий виклик (статті 133, 134 КПК України), є засобом забезпечення оперативності явки учасників кримінального провадження, які викликаються до уповноваженої особи для проведення відповідної процесуальної дії, що застосовується під загрозою настання для несумлінної особи негативних наслідків у вигляді приводу, грошового стягнення та, за наявності підстав, – запобіжного заходу. Характерною рисою

виклику слідчим, прокурором, судового виклику є те, що йому не властивий примусовий характер. Він, як захід забезпечення кримінального провадження, є специфічним способом інформування осіб під загрозою застосування примусу.

5. Правовою підставою виклику слідчим, прокурором, судового виклику під час досудового розслідування є : 1) повістка слідчого, прокурора, слідчого судді, вручена чи надіслана у визначений КПК України спосіб або 2) виклик здійснений по телефону чи телеграмою. Фактичну підставу складають: 1) наявність у слідчого, прокурора, слідчого судді достатніх підстав вважати, що учасник кримінального провадження може дати показання, які мають значення для нього та / або 2) обов'язковість його участі у процесуальній дії. Необхідною умовою виклику слідчим, прокурором, судового виклику під час досудового розслідування є дотримання кримінальної процесуальної форми – способу виклику, суб'єктного складу, строків, зазначення часу та місця прибуття учасника кримінального провадження, процесуальної дії, для участі в якій він викликається. Процесуальний порядок здійснення виклику слідчим, прокурором, судового виклику під час досудового розслідування являє собою комплекс процесуальних дій зі складання повістки (іншого документа), направлення та вручення її у спосіб, визначений КПК України, підтвердження факту отримання повістки, дотримання строків повідомлення особи про виклик.

6. Перелік поважних причин неприбуття учасника кримінального провадження на виклик, визначений ст. 138 КПК України, слід залишити без змін, уточнивши при цьому редакцію п. 5 ч. 1 цієї норми шляхом заміни словосполучення «тяжка хвороба», на чітко визначений термін «хвороба», наявність якої є однією з поважних причин неприбуття особи на виклик. Вжите у п. 8 ст. 138 КПК України формулювання «інші обставини» свідчить про невизначеність кола обставин, які об'єктивно унеможливають явку учасника кримінального провадження на виклик, та вказує на існування вірогідності не виконати процесуальну дію за його участю. Неможливо дати вичерпний перелік таких обставин, адже з розвитком суспільних відносин окремі з них згодом можуть бути віднесені до виняткових випадків, визнаних законодавцем

поважними причинами неприбуття особи на виклик слідчого, прокурора, судовий виклик. Поважність причин неявки на виклик під час досудового розслідування має бути оцінена в кожній конкретній ситуації уповноваженими суб'єктами: 1) слідчим, прокурором, як ініціаторами застосування санкцій до недобросовісного учасника кримінального процесу; 2) слідчим суддею, який ухвалює рішення про застосування відповідного заходу забезпечення кримінального провадження за результатами розгляду клопотання та доданих до нього документів, що підтверджують причини неявки.

7. Правовою (юридичною) підставою настання кримінальної процесуальної відповідальності осіб, які не з'явились на виклик слідчого, прокурора, судовий виклик під час досудового розслідування є відповідна ухвала про застосування приводу, грошового стягнення та, за наявності підстав, – запобіжного заходу. Зазначені заходи забезпечення кримінального провадження, можуть застосовуватись: із власної ініціативи слідчого судді (привід, накладення грошового стягнення, запобіжний захід); за ініціативи сторін кримінального провадження (привід); за ініціативи сторони обвинувачення (привід, накладення грошового стягнення, запобіжний захід). Фактичну підставу кримінальної процесуальної відповідальності складає неналежне виконання передбаченого кримінальним процесуальним законом обов'язку учасника кримінального провадження з'явитись на виклик слідчого, прокурора, судовий виклик.

8. Передбачений КПК України захід забезпечення кримінального провадження – привід під час досудового кримінального провадження слід розглядати, як вид кримінальної процесуальної відповідальності учасника кримінального провадження, що покликаний забезпечити його належну поведінку шляхом тимчасового обмеження свободи пересування та тягне за собою несприятливі для нього наслідки через невиконання або неналежне виконання покладених законом обов'язків з явки на виклик слідчого, прокурора, слідчого судді. Надзвичайно важливим етапом застосування приводу є звернення ухвали слідчого судді до виконання, адже саме на ньому

реалізується законодавча концепція притягнення до кримінальної процесуальної відповідальності особи, яка порушила вимоги щодо прибуття на виклик.

9. Грошове стягнення, як захід забезпечення кримінального провадження, передбачає певне обтяження матеріального характеру та під час досудового розслідування може бути накладене за вчинення особою кримінального процесуального правопорушення у вигляді неприбуття на виклик слідчого, прокурора, судовий виклик (ст. 139 КПК України), а також у разі невиконання цього обов'язку підозрюваним, щодо якого обрано відповідний запобіжний захід (статті 179, 180, 493 КПК України). З метою забезпечення обов'язку з'явки на виклик слідчого, прокурора, слідчого судді, під час досудового розслідування санкція у вигляді грошового стягнення за наслідками неприбуття на виклик, окрім осіб, передбачених ч. 1 ст. 139 КПК України, має розповсюджуватись на цивільного позивача, представника потерпілого, представників цивільного позивача, цивільного відповідача, третьої особи, щодо майна якої вирішується питання про арешт.

10. Неявка на виклик є частиною загального поняття «спроби переховуватися від органів досудового розслідування та / або суду», яка самостійно, або у комплексі з іншими ризиками, передбаченими ч. 1 ст. 177 КПК України, є фактичною підставою для прийняття рішення про застосування / зміну відповідного запобіжного заходу до підозрюваного згідно з ч. 3 ст. 194 КПК України. Правовою підставою прийняття такого рішення є ухвала слідчого судді про обрання / заміну запобіжного заходу, винесена за клопотанням слідчого, прокурора, або з власної ініціативи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Авраменко О. В., Благута Р. І., Хитра А. Я. Заходи забезпечення кримінального провадження: навч. посіб. Львів: Львів. держ. ун-т внутр. справ, 2014. 191 с.
2. Агакерімов О. Н. Домашній арешт в системі запобіжних заходів: автореф. дис ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Одеса, 2016. 20 с.
3. Александров Ю. В., Гель А. П., Семаков Г. С. Кримінологія: Курс лекцій. Київ: МАУП, 2002. 295 с.
4. Алексеев С. С. Общие теоретические проблемы системы советского права. М.: Госиздат, 1961. 187 с.
5. Алексеев Ю. Г. Псковская судная грамота. Текст, комментарий, исследование. Псков: Изд. центра «Возрождение», 1997. 148 с.
6. Аленін Ю. П. Заходи кримінально-процесуального примусу. В кн.: Кримінально-процесуальне право України. Харків: Одіссей, 2009. 816 с.
7. Аленін Ю. П., Лукашкіна Т. В. Локальний предмет доказування в кримінальному процесі. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2009. № 4. С. 222–228.
8. Аналіз стану здійснення судочинства у I півріччі 2018 р. (за даними судової статистики). URL: [http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/\(documents\)/FC0243F91293BFEEC22580E400478576](http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/(documents)/FC0243F91293BFEEC22580E400478576). (Дата звернення 19.02.2019).
9. Андрушко О. В. Примус у кримінальному процесі: питання денотації і конотації. *Підприємництво, господарство і право*. № 4/2018. С. 207–212.
10. Ансель М. Методологические проблемы сравнительного права. *Очерки сравнительного права: сборник*. 1981. С. 36–86.
11. Антонюк А. Б. Процесуальні засади міжнародного співробітництва при розслідуванні кримінальних правопорушень: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Ірпінь, 2016. 220 с.
12. Ануфрієва О. В. Інститут відводу судді у процесуальному праві України (порівняльний аспект). *Вісник Вищої ради юстиції*. № 4 (8) 2011. С. 34–43.

13. Ахпанов А. Н. Меры процессуального принуждения: социальная ценность, теория и практика применения: учеб. пособ. под. ред. С.П. Щерби. Караганда: ВШ МВД СССР, 1989. 92 с.
14. Бандурка О. М., Блажівський Є. М., Бурдоль Є. П. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар: у 2 т.; за заг. ред В. Я. Тація, В. П. Пшонки, А. В. Портнов. Харків: Право, 2012. Т. 1 768 с.
15. Банчук О. А., Куйбіда Р. О., Хавронюк М. І. Науково-практичний коментар до Кримінального процесуального кодексу України від 13 квітня 2012 р. Харків: Фактор. 2013. 1072 с.
16. Безрукава А. Ф. Умови обрання запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту. *Юридичний журнал «Право України» (україномовна версія)*. Вип. 6/2013. С. 594–600.
17. Белкин Р. С., Аверьянов Т. В., Корухов Ю. Г., Россинская Е. Р. Криминалистика: учебн. для вузов. Издат.: Норма-Инфра-М, 2000. 990 с.
18. Беляев И. Д. История русского законодательства. *Псковская судная грамота*. СПб.: Изд-во Лань, 1999. С. 307–324.
19. Беляев И. Д. О вызове в суд по древним русским законам до Уложения 1649 г. *Журнал Министерства Юстиции*. 1860. № 2 (Февраль). С. 97–143.
20. Білецька К. К. Особиста порука як запобіжний захід: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2017. 19 с.
21. Білокінь Р. М. Кримінально-процесуальна відповідальність: наукові та правові основи: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2018. 577 с.
22. Білокінь Р. М. Окремі аспекти правового регулювання накладення грошового стягнення в кримінальному процесі. *Право і суспільство*. № 1. Ч. 2. 2017. С. 239–242.
23. Білоус О. Д. Застосування грошового стягнення за чинним КПК. *Теоретичні та практичні проблеми правового регулювання суспільних відносин*: матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 22–23 січ. 2016 р.). Харків, 2016. С. 73–75.
24. Білоус О. Д. Привід як засіб забезпечення явки за викликом у кримінальному

- провадженні. *Юридичний науковий електронний журнал*. Запоріжжя: Запорізький нац. ун.-т, № 6, 2015. С. 198–200.
25. Білоус О. Д. Процесуальні особливості забезпечення участі осіб у досудовому розслідуванні шляхом повідомлення про виклик. *Науковий вісник публічного та приватного права*: зб. наук. праць. Вип. 3, 2016. С. 231–235.
 26. Білоус О. Д. Методологічні засади дослідження виклику на стадії досудового розслідування та наслідків неприбуття на нього. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2018. № 1-2 (15-16). С. 105–115.
 27. Білоус О. В. Затримання особи у житлі чи іншому володінні під час здійснення кримінального провадження. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Вип. 4. Т. 2. 2014. С. 200–204.
 28. Благодир А. А. Застосування примусу під час провадження слідчих дій: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2009. 215 с.
 29. Благута Р. І., Кіпрач І. С. Привід як захід забезпечення кримінального провадження на стадії досудового розслідування. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2012. Вип. 4. С. 380–392.
 30. Бобракова И. С., Ковтун Н. Н. О распределении бремени доказывания применительно к деятельности следственного судьи. *Докази і доказування за новим Кримінальним процесуальним кодексом України (до 75-річчя з дня народження доктора юридичних наук, професора Михайла Макаровича Михеєнка)*: матер. міжнар. наук.-практ. конф., (м. Харків, 6–7 груд. 2012 р., м. Київ. Харків: Видавець Строков Д. В., 2013. С. 91–94.
 31. Богатирьова О. І., Галай А. О., Гладун О. З. Заходи забезпечення кримінального провадження: наук.-практ. посібн.; за заг. ред. В.Т. Маляренка. Київ: Нац. академія прокуратури України, 2015. 310 с.
 32. Боголюбская Т. В. Правовые и организационные вопросы розыска следователем обвиняемых, местонахождение которых неизвестно: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. М., 1982. 24 с.

33. Бондюк А. Ф. Процесуальні основи статусу слідчого судді у процесі України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2011. 223 с.
34. Борисов В. І., Глинська Н. В., Зеленецький В. С., Шило О. Г. Проблеми затримання та взяття під варту на досудовому провадженні по кримінальній справі. Харків: Східно-регіональний центр гуманітарно-освітніх ініціатив. 2005. 358 с.
35. Братусь С. Н. Юридическая ответственность и законность. М.: Юрид. лит., 1976. 216 с.
36. Булатов Б. Б. Государственное принуждение в уголовном судопроизводстве. Омск: Омская академия МВД России, 2003. 320 с.
37. Булатов Б. Б. Эффективность мер пресечения, не связанных с содержанием под стражей. Омск, 1984. 85 с.
38. Булатов М. Діалектичний метод. Філософський енциклопедичний словник; гол. ред. В. І. Шинкарук. Київ, 2002. 1099 с.
39. Бурлака О. В. Забезпечення реалізації слідчим суддею функції захисту прав, свобод та інтересів особи у кримінальному провадженні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2018. 296 с.
40. Бусел В. Т. Великий тлумачний словник сучасної української мови. Київ Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.
41. Бучик А. Стандарти справедливого суду в розрізі Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. *Віче*. № 22/2015. С. 41.
42. Бушная Н. В. Проблемы применения мер процессуального принуждения в стадии предварительного расследования: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Волгоград, 2005. 239 с.
43. Вапнярчук В. В. Нове у процесуальному статусі суб'єктів кримінально-процесуальної діяльності. *Судова реформа*. Київ: Юрінком Інтер, 2002. С. 251–252.
44. Василенко Д. Л. Обмеження окремих прав громадян під час досудового провадження: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ. 2008. 16 с.
45. Васильев В. Л. Юридическая психология: учеб. пособ. Санкт-Петербург,

2009. 608 с.
46. Васильева Е. Г. Меры уголовно-процессуального принуждения: монография. Уфа: Изд. Башкирского гос. ун.-та, 2003. 136 с.
 47. Вепрев В. С. Основания уголовно-процессуальной ответственности: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Челябинск, 2006. 265 с.
 48. Верховгляд-Герасименко О. В. Забезпечення майнових прав особи при застосуванні заходів кримінально-процесуального примусу: монографія. Харків: Юрайт, 2012. 216 с.
 49. Вершинина С. И. Государственное принуждение в уголовном судопроизводстве: нормативно-правовая природа и механизм функционирования: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.09. Тольятти, 2017. 452 с.
 50. Ветрова Г. Н. Уголовно-процессуальная ответственность. М.: Наука, 1987. 112 с.
 51. Про практику вирішення слідчими суддями питань, пов'язаних із слідчими (розшуковими) діями: Витяг з узагальнення Вищого Спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 03.06.2016 р. URL: <http://sc.gov.ua/ua/uzagalnennjasudovojipraktiki.html>. (Дата звернення 25.04.2019).
 52. Волынец К. В. Гарантии реализации принципа «разумный срок уголовного судопроизводства» при производстве в суде первой инстанции: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Томск, 2013. 24 с.
 53. Галаган В. І. Дотримання засади недоторканності права власності щодо об'єктів тимчасово вилучених під час обшуку або огляду. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право. 2014. Вип. 29. Т. 2. С. 162–166.
 54. Гафизов М. Х. Денежное взыскание как мера уголовно-процессуального принуждения: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. М., 2007. 168 с.
 55. Гафизов М. Х. Денежное взыскание как мера уголовно-процессуального принуждения: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. М., 2007. 28 с.
 56. Гловюк І. В. Окремі аспекти доказування при застосуванні заходів

- забезпечення кримінального провадження. *Право України*. 2014. № 10. С. 97–104.
57. Гловюк І. В. Презумпції й тягар доказування у розгляді слідчим суддею клопотань про застосування заходів забезпечення кримінального провадження. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 2. С. 84–89.
 58. Гмирко В. П. Доказування у кримінальному процесі: діяльнісна парадигма. Теоретичний аналіз. Проблематизація. СМД-репрезентація: монографія. Дніпропетровськ: Акад. мит. служби України, 2010. 314 с.
 59. Говорун Д. М. Активність слідчого судді у застосуванні заходів забезпечення кримінального провадження, як засіб реалізації принципу публічності. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 2. С. 179–184.
 60. Гончаренко В. Г., Нор В. Т., Шумило М. Є. Науково-практичний коментар КПК Київ: Юстініан, 2012. 1224 с.
 61. Гречишнікова О. С. Забезпечення прав обвинуваченого і підозрюваного при застосуванні процесуального примусу. Волгоград, 2001. 209 с.
 62. Гридюшко П. В. Теория и практика применения иных мер уголовно-процессуального принуждения: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Минск, 2004. 24 с.
 63. Гриньків О. О. Застосування заходів безпеки учасників кримінального судочинства: вітчизняна практика та світовий досвід: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2010. 209 с.
 64. Гришин Ю. А. Инструкция к «Временному положению о народных судах и революционных трибуналах»: утвержденная НКЮ от 03.06.1919 г. В кн.: Из истории развития системы досудебного расследования в Украине: учебн. пособ. Луганск: РИО ЛИВД, 1998. С. 52–77.
 65. Грошевий Ю. М. Кримінальний процес: підручн.; за заг. ред. В. Я. Тація, Ю. М. Грошевого, О. В. Капліної, О. Г. Шило. Харків: Право, 2013. 824 с.
 66. Гумін О. М. Система заходів забезпечення кримінального провадження за

- новим Кримінальним процесуальним кодексом України. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. № 1. 2013. С. 226–231.
67. Давиденко С. В. Особливості застосування грошового стягнення як заходу забезпечення кримінального провадження. *Юридичний науковий електронний журнал*. Вип. № 4. 2016. С. 192–196.
 68. Данильян О. Г. Філософія права: учебник. Харьков, 2005. 384 с.
 69. Данильян О. Г., Тараненко В. М. Основи філософії: навч. посібн. Харків: Право, 2003. 352 с.
 70. Дело «Домбо Бехеер против Нидерландов». Постановление Европейского Суда по правам человека от 27 октября 1993 г. Жалоба № 14448/88. URL: http://europeancourt.ru/uploads/ECHR_Dombo_Beheer_B_V_v_the_Netherlands_27_10_1993.pdf. (Дата обращения 14.03.2019).
 71. Дем'янчук Ю. В. Актуальні проблеми протидії корупції. *Актуальні проблеми держави і права*: зб. наук. пр. Одеса: Одес. нац. юрид. акад., 2014. Вип. 74. С. 347–353.
 72. Дерев'янко М. І. Гарантії прав і свобод особи під час застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2015. 20 с.
 73. Договір між Україною та Республікою Польща про правову допомогу та правові відносини у цивільних і кримінальних справах: Закон України від 4 лютого 1994 р. URL: http://zakon.rada.gov.ua/go/616_174. (Дата звернення 25.03.2019).
 74. Дудич А. В. Відповідальність експерта у кримінальному провадженні України
 75. URL: https://revolution.allbest.ru/law/00814358_0.html (Дата звернення 25.03.2019).
 76. Європейська конвенція про взаємну допомогу у кримінальних справах від 20 квітня 1959 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/995_036. (Дата звернення 25.03.2019).
 77. Європейські та міжнародні стандарти у сфері судочинства. Київ, 2015. 708 с.
 78. Журба А. І. Окремі проблеми системи заходів процесуального примусу за

- новим КПК України. *Теоретичні та практичні проблеми кримінального судочинства*: матер. Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Донецьк, 19 жовт. 2012 р.). Донецьк: ДЮІ МВС України, 2013. С. 85–87.
79. Заборовський В. В. Відповідальність адвоката за неявку в судові засідання: проблеми кваліфікації поважності причин неявки. *Порівняльно-аналітичне право*. № 6. 2015. С. 336–342.
 80. Завада С. В. Відсторонення від посади як захід кримінально-процесуального примусу: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2014. 242 с.
 81. Завтур В. Прийняття рішень про застосування заходів забезпечення кримінального провадження: проблемні питання. *Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України*. № 6 2016. С. 163–169.
 82. Завтур В. А. Особливості доказування при розгляді та вирішенні слідчим суддею та судом клопотань про застосування заходів забезпечення кримінального провадження: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Одеса: Одес. юрид. академ., 2017. 251 с.
 83. Завтур В. А. Щодо системи заходів забезпечення кримінального провадження. *Актуальні питання державотворення в Україні*: матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 20 трав. 2016 р.). Київ: ВПЦ Київський університет, 2016. Т. 3. С. 130–131.
 84. Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 р. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_015. (Дата звернення 11.04.2019).
 85. Загальні показники стану здійснення судочинства в Україні у I півріччі та упродовж 9 місяців 2017 р. URL: [http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/\(documents\)/F137F88C3D532965C22581D4003A6158](http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/(documents)/F137F88C3D532965C22581D4003A6158). (Дата звернення 25.03.2019).
 86. Задерако К. В. Иные меры процессуального принуждения: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Ростов-на-Дону, 2005. 25 с.
 87. Захарко А. В. Неізоляційні запобіжні заходи в кримінальному процесі України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Дніпропетровськ, 2010. 229 с.

88. Зинатуллин З. З. Уголовно-процессуальное принуждение и его эффективность. Вопросы теории и практики. Казань: Изд-во Казан. ун-та, 1981. 136 с.
89. Ивин А. А. Основания логики оценок. М.: Изд-во Моск. ун-та, 1970. 230 с.
90. Гришин Ю. А. Инструкция для народных следователей: утвержденная коллегией НКЮ УССР от 18.06.1921 г.; В кн.: Из истории развития системы досудебного расследования в Украине: учебн. пособ. Луганск: РИО ЛИВД, 1998. С. 77–103.
91. История законодательства СССР и РСФСР по уголовному процессу и организации суда и прокуратуры. М.: Госюриздат, 1955. 635 с.
92. Іващенко О. В. Підстави і процесуальний порядок виклику учасників кримінального провадження для участі у слідчих (розшукових) діях. *Часопис Національного університету «Острозька академія»*. Серія: Право. 2013. № 1. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Choasp_2013_1_17. (Дата звернення 25.03.2019).
93. Іващенко О. В. Інформування учасників кримінального провадження: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Одеса, 2013. 232 с.
94. Івченко А. О. Тлумачний словник української мови: 13-е випр. вид. Харків: ФОЛІО, 2008. 540 с.
95. Інструкція з діловодства в місцевих загальних судах, апеляційних судах областей, апеляційних судах міст Києва та Севастополя, Апеляційному суді Автономної Республіки Крим та Вищому спеціалізованому суді України з розгляду цивільних і кримінальних: Наказ Державної судової адміністрації України від 17 грудня 2013 р. № 173. URL: <https://zakon3.rada.gov.ua/rada/show/v0173750-13/page>. (Дата звернення 25.03.2019).
96. Ісаєв Д. Р. Система примусових заходів і порядок їх застосування в кримінальному процесі Росії 2009. URL: <https://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle>. (Дата звернення 25.03.2019).
97. Кайгародова Ю. Е. Уведомление в российском уголовном судопроизводстве:

- дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Омск, 2005. 224 с.
98. Капліна О. Міжнародно-правові стандарти захисту прав потерпілих в кримінальному процесі: інтерпретація і проблеми імплементації в національне законодавство України. *Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права*. 2004. № 1–2 (9-10). С. 223–228.
 99. Карпов Н. С., Штанько А. Д. Накладення грошового стягнення на учасників кримінального провадження (діагностика проблеми). *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2014. № 1. С. 70–78.
 100. Керимов Д. А. Методология права: предмет, функции, проблемы философии права: 4-е изд. М.: Изд-во СГУ, 2008. 225 с.
 101. Килкэли У., Чефранова Е. Европейская Конвенция о защите прав человека и основных свобод. Статья 8: Право на уважение частной и семейной жизни, жилища и корреспонденции: прецеденты и комментарии. М., 2001. 110 с.
 102. Ківалов С. В., Міщенко С. М., Захарченко В. Ю. Кримінальний процесуальний кодекс України: Науково-практичний коментар. Харків: Одіссей, 2013. 1104 с.
 103. Ковальова С. Г. Судебник Великого Князя Казимира Ягайловича 1468 р.: монографія. Миколаїв: Чорноморський державний університет імені Петра Могили, 2009. 109 с.
 104. Ковальова С. Г. Судоустрій і судочинство на Українських землях Великого князівства Литовського. Миколаїв: Вид-во МДГУ ім. Петра Могили, 2008. 200 с.
 105. Коврига З. Ф. Уголовно-процессуальное принуждение. Воронеж: Изд-во Воронеж. ун-та, 1975. 174 с.
 106. Коврига З. Ф. Уголовно-процессуальная ответственность. Воронеж, 1984. 191 с.
 107. Кодекс законів про працю України: Закон України від 10 грудня 1971 р. № 322-08. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08>. (Дата звернення 25.03.2019).
 108. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон України від 7

- грудня 1984 р. № 8073-10. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10>. (Дата звернення 25.03.2019).
109. Кожевников О. А. Участие прокурора в досудебных стадиях уголовного процесса: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. М., 2002. 165 с.
 110. Кожевніков Г. Заходи забезпечення кримінального провадження. *Вісник національної академії прокуратури України*. № 3'2012. С. 68–70.
 111. Козьяков І. М., Маляренко В. Т., Серета Г. П., Скулиш Є. Д., Ярмиш О. Н. Процесуальне керівництво прокурором досудовим розслідуванням: організаційно-правові та криміналістичні основи: наук.-практ. посіб. Київ: Нац. акад. прокур. України, 2014. 750 с.
 112. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 р. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_004. (Дата звернення 26.03.2019).
 113. Конвенція про правову допомогу і правові відносини у цивільних, сімейних і кримінальних справах від 22 січня 1993 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/997_009. (Дата звернення 30.02.2019).
 114. Кондрат И. Н. Охрана прав участников уголовного процесса в досудебном производстве: международные стандарты и механизм реализации в Российской Федерации: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.09. М., 2013. 43 с.
 115. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua>. (Дата звернення 30.02.2019).
 116. Консульський Статут України: Указ Президента України від 2 квітня 1994 р. № 27/94. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/474/2002>. (Дата звернення 25.03.2019).
 117. Копейчиков В. В. Загальна теорія держави та права: навч. посібн. Київ: Юрінком Інтер, 2001. 320 с.
 118. Коріняк О. М. Захист прав і свобод людини при застосуванні запобіжних заходів у кримінальному судочинстві України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2012. 15 с.

119. Корнуков В. М. Меры процессуального принуждения в уголовном судопроизводстве. Саратов: Изд-во Сарат. ун-та, 1978. 137 с.
120. Корнуков В. М. Теоретические и правовые основы положения личности в уголовном судопроизводстве: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.09. Харьков, 1987. 35 с.
121. Коровайко О. І. Проблеми регламентації засади рівності перед законом і судом у кримінальному процесі України. *Підприємництво, господарство і право*. № 12/2016. С. 238–243.
122. Коровайко О. І. Реалізація міжнародних стандартів кримінального судочинства в судовому провадженні України: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2017. 42 с.
123. Костенко М. Рівність перед законом і судом серед інших засад кримінального провадження. *Історико-правовий часопис*. 2015. № 1(5). С. 119–124.
124. Костицький М. В. Деякі питання методології юридичної науки. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 1. С. 3–11.
125. Котюк І. І. Судове впізнання: проблеми методології та практики: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.09. Київ: Київ. нац. унів. ім. Тараса Шевченка, 2008. 427 с.
126. Кривонос І. С. Здійснення розшуку підозрюваного за новим кримінальним процесуальним кодексом України. *Право і безпека*. 2012. № 4 (46). С. 169–173.
127. Кримінальний кодекс України: Закон України від 5 квітня 2001 р. № 2341-III. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>. (Дата звернення 25.03.2019).
128. Кримінальний процес: підруч.; за заг. ред. В. В. Коваленка, Л. Д. Удалової, Д. П. Письменного. Київ: Центр навч. л-ри, 2013. 554 с.
129. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651%D0%B0-17>. (Дата звернення 25.03.2019).
130. Кримінальний процесуальний кодекс України: науково-практичний

- коментар; за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, А. В. Портнова; Харків: Право, 2012. 844 с.
131. Кримінально-процесуальний кодекс УСРР від 20 липня 1927 р. Харків: Юрид. вид. Наркомюсту УСРР, 1928. 103 с.
 132. Крушельницька О. В. Методологія та організація наукових досліджень: навч. посіб. Київ: Кондор, 2006. 206 с.
 133. Крушинський С. А. Історія становлення інституту подання доказів у кримінальному судочинстві України до судової реформи 1864 р. *Вісник Львівського університету*. Серія: Юридична. 2011. Вип. 53. С. 375–382.
 134. Кудин. Ф. М. Принуждение в уголовном судопроизводстве. Красноярск. Изд-во Красноярского ун-та. 1985. 136 с.
 135. Кузовенкова Ю. А. Денежное взыскание в системе мер уголовно-процессуальной ответственности: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Самара, 2009. 209 с.
 136. Кузовенкова Ю. А. Порядок установления уголовно-процессуальных правонарушений, как оснований для применения денежного взыскания. *Молодой ученый*. 2009. № 9. С. 110–114.
 137. Кутуев Э. К. Меры принуждения в уголовном процессе. Теоретические и организационно-правовые проблемы: монография. М.: Юнити-Дана, 2009. 111 с.
 138. Кучинська О. П. Реалізація прав потерпілого в кримінальному процесі України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 1996. 152 с.
 139. Кучинська О. П. Правові питання імплементації загальновизнаних міжнародних стандартів у галузі прав людини у вітчизняне кримінальне процесуальне законодавство. *Часопис цивільного і кримінального судочинства*. 2014. № 1. С. 57–61.
 140. Кучинська О. П., Фулей Т. І., Бараннік Р. В. Принципи кримінального провадження у світлі практики Європейського суду з прав людини: монографія. Ніжин: Аспект-Поліграф, 2013. 228 с.
 141. Кучук А. М. Правовий поліцентризм як принцип наукового пізнання

- правових явищ. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2013. Серія: Право. Вип. 22. Ч. 1. Т. 1. С. 43–46.
142. Левеев Ю. В. Роль и значение международных правовых стандартов и принципов в уголовном судопроизводстве России. *Евразийский юридический журнал*. 2012. № 4. С. 124–125.
 143. Лейба О. А. Дефекти кримінального процесуального законодавства та засоби їх подолання: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2018. 259 с.
 144. Лейбо Ю. И., Толстопятенко Г. П., Экштайн К. А. Научно-практический комментарий к главе 2 Конституции РФ «Права и свободы человека и гражданина». М., 2000. 447 с.
 145. Лившиц Ю. Д. Меры процессуального принуждения в уголовном процессе: дис. ... канд. юрид. наук. 12.00.09. М. 1959. 210 с.
 146. Лиманська М. В. Застосування грошового стягнення у кримінальному провадженні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право. 2014. Вип. 24. Т. 4. С. 106–111.
 147. Лобойко Л. М. Кримінально-процесуальне право: курс лекцій: навч. посібн. Київ: Істина, 2005. 456 с.
 148. Лобойко Л. М. Методи кримінально-процесуального права: монографія. Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ. 2006. 352 с.
 149. Лобойко Л. М., Банчук О. А. Кримінальний процес: навч. посібн. Київ: Ваіте, 2014. 280 с.
 150. Лонь С. Л. О стадии правоприменения процесса правового регулирования отношений, возникающих в сфере уголовного процесса (вопросы теории уголовного процесса). *Вестник Томского государственного университета*. Серія: Юридические науки. Экономические науки. 2004. № 283. С. 39–46.
 151. Лук'янчиков Є. Д. Виклик на допит: правові, організаційні, тактичні аспекти. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ України*. 2003. № 2. С. 228–232.
 152. Лукашкина Т. В. Доказывание как этап правоприменительного процесса. *Актуальні проблеми доказування у кримінальному провадженні: матер.*

- Всеукр. наук.-практ. Інтернет-конф. (м. Одеса, 27 листоп. 2013 р.). Одеса: Юрид. л-ра, 2013. С. 30–36.
153. Лукашкіна Т. В. Умови та підстави застосування запобіжних заходів за чинним КПК України. *Правове життя сучасної України*: матер. Міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. ювілею акад. С. В. Ківалова (м. Одеса, 16–17 трав. 2014 р.): у 2-х т. 2014. Т. 1. С. 683–686.
 154. Лупинская П. А. Рішення в кримінальному судочинстві: теорія, законодавство і практика. М.: МАУП, 2006. 174 с.
 155. Лялюк Є. Д. Загальні правила здійснення виклику слідчим, прокурором та судового виклику як заходів забезпечення кримінального провадження. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. № 11. С. 197–201.
 156. Лялюк Є. Д. Порядок накладення та скасування ухвали про накладення грошового стягнення за неприбуття особи на виклик слідчого, прокурора або судовий виклик. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. С. 145–148.
 157. Лялюк Є. Д. Проблеми теорії та практики накладення грошового стягнення за неприбуття особи на виклик слідчого, прокурора або судовий виклик. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2016. № 5. С. 326–330.
 158. Лялюк Є. Д. Умови, підстави та порядок застосування приводу за неприбуття особи на виклик слідчого, прокурора або судовий виклик. *Прикарпатський юридичний вісник*. Вип. 1(16), 2017. С. 169–173.
 159. Магизов Р. Р. Судебный контроль за законностью и обоснованностью применения мер процессуального принуждения: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Нижний Новгород, 2004. 213 с.
 160. Мазур О. С. Забезпечення прав та законних інтересів особи, яку затримано за підозрою у вчиненні злочину: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2008. 227 с.
 161. Макаров М. А. Прийняття слідчим суддею рішення про накладення грошового стягнення. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2015. Вип. 4. Т. 3. С. 104–106.

162. Макаров М. А. Судовий контроль у кримінальному провадженні: монографія. Київ: Центр учб. літ.-ри, 2016. 339 с.
163. Макаров М. А. Судовий контроль у кримінальному процесі: теоретичні та практичні основи: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2018. 495 с.
164. Маляренко В. Т. Перебудова кримінального процесу України в контексті європейських стандартів: теорія, історія і практика: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2005. 449 с.
165. Маляренко В. Т., Пилипчук П. П. Межі судового контролю за додержанням прав і свобод людини в стадії попереднього розслідування кримінальної справи. *Право України*. 2001. № 4. С. 41–45.
166. Мартинців А. М. Грошове стягнення як захід забезпечення кримінального провадження: дис. ... канд. юрид. наук 12.00.09. Одеса, 2017. 235 с.
167. Мартинців А. М. Грошове стягнення як захід забезпечення кримінального провадження: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09, Одеса, 2017. 20 с.
168. Мартинців А. М. Поняття грошового стягнення як заходу забезпечення кримінального провадження. *Прикарпатський юридичний вісник*. Вип. 2 (5), 2014. С. 269–278.
169. Мартинців А. М. Порядок ініціювання розгляду та вирішення питання про скасування ухвали слідчого судді, суду про накладення грошового стягнення. *Європейські перспективи*. 2015. № 2. С. 86–92.
170. Марущак А. І., Скулиш Є. Д. Концептуальний підхід до забезпечення доступу до інформації в Україні. *Інформаційна безпека людини, суспільства, держави*. 2012. № 1(8). С. 11–17.
171. Маслієва С. І. Зібрання міжнародних конвенцій про взаємну правову допомогу у цивільних і кримінальних справах, учасницею є Україна. Харків: Еспада, 2001. 447с.
172. Мединська Л. В. Кримінально-процесуальна відповідальність сторін кримінального провадження. *Університетські наукові записки*. 2013. № 3. С. 463–468.
173. Мединська Л. В. Окремі питання забезпечення рівності прав сторін у

- кримінальних справах. *Актуальні проблеми держави і права*. 2012. Вип. 64. С. 454–561.
174. Мелихов В. А. Процессуальная ответственность как особая форма государственного принуждения (теоретико-правовой анализ): автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Саратов, 2011. 20 с.
 175. Мельник А. М. Забезпечення прав затриманого у кримінальному провадженні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ: Нац. ун-т ім. Т. Шевченка. 2015. 263 с.
 176. Мельниченко Р. Г. Профессиональная ответственность адвоката: монография. Волгоград, 2010. 168 с.
 177. Миколенко О. М. Критерії класифікації заходів забезпечення кримінального провадження та їх співвідношення з заходами кримінального процесуального примусу. *Правова держава*. Вип. 17. 2014. С. 81–84.
 178. Мироненко О. Вплив спеціальних умов застосування та обставин, які при цьому враховуються, на обрання запобіжного заходу. *Публічне право*. 2014. № 2(14). С. 89–97.
 179. Михайленко А. Р. Расследование преступлений: законность и обеспечение прав граждан. Киев: Юринком Интер, 1999. 448 с.
 180. Михеєнко М. М., Нор В. Т., Шибіко В. П. Кримінальний процес України. Київ: Либідь, 1999. 536 с.
 181. Михайлова О. Е. Інші заходи процесуального примусу в кримінальному судочинстві Росії: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Володимир, 2009. 215 с.
 182. Міжнародна статистична класифікація хвороб МКХ-10: короткий адаптований варіант для використання в Україні; наук. ред. А.Н. Міщенко, Н.Г. Кравчук, Н.Г. Руденко та ін. Київ, 1998. 307 с.
 183. Мінімальні стандартні правила поведінки з ув'язненими, прийняті на першому Конгресі ООН по попередженню злочинності (Женева, 1955 р.), схвалені резолюціями Економічної та Соціальної Ради № 663 від 31 липня 1957 р., та № 2076 від 13 травня 1977 р. URL: <http://www.uaправо.com/hro/text.php?lan=rus>. (Дата звернення 30.02.2019).

184. Москалюк Ю. Д. Домашній арешт і тримання під вартою в системі заходів забезпечення кримінального провадження в Україні: дис. ... канд. юрид наук: 12.00.09. Ірпінь, 2015. 194 с.
185. Моторигіна М. В. Сторона захисту в судовому провадженні у першій інстанції: дис. ... канд. юрид. наук. 12.00.09. Харків, 2015. 272 с.
186. Муравин А. Б. Уголовный процесс: учеб. пособ. Харьков: Бурун Книга, 2008. 240 с.
187. Мурзановська А. В. Кримінально-процесуальна відповідальність за новим Кримінальним процесуальним кодексом України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Одеса, 2017. 248 с.
188. Мурзановська А. В. Місце грошового стягнення в системі заходів кримінально-процесуальної відповідальності. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2015. № 4. С. 251–254.
189. Мурзановська А. В. Процесуальна форма реалізації кримінально-процесуальної відповідальності. *Правові та інституційні механізми забезпечення сталого розвитку України*: матер. Міжнарод. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 15-16 трав. 2015 р.): у 2 т. Одеса: Юрид. літ., 2015. Т. 2. С. 342–344.
190. Нагорнюк-Данилюк О. О. Спеціальне кримінальне провадження в кримінальному процесі України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ. 2016. 239 с.
191. Нагорнюк-Данилюк О. О. Ознаки спеціального досудового розслідування та порядок його здійснення. *Розвиток наукових досліджень у XXI столітті: сучасні реалії та перспективи майбутнього*: матер. міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 27 трав. 2016 р.). Київ: Громад. орг. Фундація науковців та освітян (ESF), 2016. С. 25–30.
192. Нагребельний В. П. Стандарт. Юридична енциклопедія. Київ, 2003. Т. 5. 736 с.
193. Назаров В. В. Правове регулювання приводу в Кримінально-процесуальному кодексі України. *Науковий вісник НАВСУ*. Київ, 2004. Вип. 2. С. 68–72.
194. Назаров В. В., Лахманик Ю. Р. Застосування заходів забезпечення

- кримінального провадження. *Європейські перспективи*. 2013. № 3. С. 102–106.
195. Никитина О. В. Сущность и значение судебного контроля при применении иных мер процессуального принуждения в досудебном производстве (в порядке гл. 14 УПК РФ): автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Челябинск, 2006. 24 с.
 196. Нікітіна О. В., Назаренко П. Г. Сутність і значення судового контролю при застосуванні заходів процесуального примусу в досудовому провадженні. 2006. 164 с.
 197. Покровский В. И. Новая популярная медицинская энциклопедия. М.: Издат. Энциклопедия, 2004. 768 с.
 198. Новий тлумачний словник української мови: в 2-х т.; уклад. В. Яременко, О. Сліпущко. Київ: Аконіт, 2006. Т. 2: К-П. Вид. 2-ге. 926 с.
 199. О народном суде: Положение СНК УССР от 26.10.1920 г. В кн.: Советская прокуратура в важнейших документах. Сост.: Лебединский В. Г., Орлов Д. И. М.: Госюриздат, 1956. С. 158–170.
 200. О народных судах и революционных трибуналах Украинской Социалистической Советской Республики (Временное положение): Декрет СНК от 20.02.1919 г. В кн.: Советская прокуратура в важнейших документах. Сост.: Лебединский В. Г., Орлов Д. И. М.: Госюриздат, 1956. С. 90–99.
 201. Овчаренко О. М. Доступність правосуддя та гарантії його реалізації: монографія. Харків: Право, 2008. 304 с.
 202. Ожегов С. И. Толковый словарь русского языка: 27-е изд., испр. М.: Оникс, 2011. 1277 с.
 203. Остафійчук Г. В. Кримінальне переслідування на досудових стадіях кримінального процесу: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2012. 227 с.
 204. Особисте зобов'язання як запобіжний захід в кримінальному провадженні. URL: https://zib.com.ua/ua/72818-osobiste_zobovyazannya_yak_zapobizhniy_zahid_v_kriminalnomu_.html
 205. Падалка А. М. Види юридичної відповідальності в сучасному кримінальному

- процесі України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право. 2014. Вип. 26. С. 256–259.
206. Панчук О. Окремі питання надання адвокатом правової допомоги свідку. *Legea și viața*. 2013. № 3. С. 32–34.
207. Панчук О. В. Надання свідку правової допомоги у кримінальному процесі: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2013. 180 с.
208. Пархоменко Н. М. Джерела права: теоретико-методологічні засади: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.01. Київ, 2009. 442 с.
209. Пастушенко С. В. Заходи процесуального примусу щодо неповнолітніх обвинувачених в кримінальному процесі України. автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ. 2011. 18 с.
210. Пастушенко С. В. Привід як захід процесуального примусу. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2010. № 2. С. 272–277.
211. Пахолук О. С. Грошове стягнення як один із засобів забезпечення кримінального провадження. *Порівняльно-аналітичне право*. 2015. № 1. С. 318–321.
212. Петрухин И. Л. Человек и власть (в сфере борьбы с преступностью). М.: юрист, 1999. 392 с.
213. Пикельный Д. С. Уголовно-процессуальные правонарушения, связанные с применением мер процессуального принуждения в российском уголовном процессе: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Тюмень, 2006. 213 с.
214. Побережник А. О. Гарантії забезпечення права на свободу та особисту недоторканність в кримінальному провадженні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ. 2017. 272 с.
215. Полное собрание законов Российской Империи. Собрание Второе. Т. XXXIX. Отд. 2. 1864 г. СПб.: Тип. II Отделения Собственной Его Императорского Величества Канцелярии, 1867. 822 с.
216. Полное собрание законов Российской Империи. Собрание Первое. Т. 1. 1649-1675 гг.; под ред. М. М. Сперанского. СПб.: Тип. II Отделения Собственной

- Его Императорского Величества Канцелярии, 1830. 1072 с.
217. Положення про дипломатичне представництво України за кордоном: Розпорядженням Президента України від 22 жовтня 1992 р. № 166/92-рп. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/166/92-рп>. (Дата звернення 25.03.2019).
 218. Попелюшко В. О. «Мала» судова реформа в Україні та захист прав громадян. Острог: Нац. ун-т «Острозька академія», 2003. 123 с.
 219. Попелюшко В. О. Запобіжні заходи в новому КПК України: поняття, мета, підстави, порядок та суб'єкти застосування. *Адвокат*. 2012. № 9 (144). С. 4–6.
 220. Попелюшко В. О. Чому конституційну формулу презумпції невинуватості треба змінити. *Часопис Національного університету «Острозька академія»*. Серія: Право. 2012. № 1(5). URL: <http://lj.oa.edu.ua/articles/2012/n1/12pvontz.pdf>. (Дата звернення 25.03.2019).
 221. Попов К. В. Проблемы участия суда в применении мер пресечения: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Краснодар, 2004. 280 с.
 222. Последствия неявки по повестке на вызов следователя или прокурора в качестве свидетеля. URL: https://protocol.ua/ua/posledstviya_neyavki_po_povestke_na_vizov_sledovatelya_i_li_prokurora_v_kachestve_svidetelya. (Дата звернення 25.03.2019).
 223. Правила адвокатської етики. Затверджені Звітньо-виборним з'їздом адвокатів України 2017 р. 09 червня 2017 р. у м. Києві. URL: http://unba.org.ua/.../2017-06-09-pravila-2017_596f00dda53cd.p. (Дата звернення 25.03.2019).
 224. Правила надання послуг поштового зв'язку, затверджені постановою Кабінету Міністрів України від 05.03.2009 р. № 270. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/270-2009-%D0%BF/page>. (Дата звернення 25.03.2019).
 225. Приндюк М. В. Причини тривалого розгляду кримінальних справ, які перебувають у провадженні районних судів м. Києва кримінальних справ, які знаходяться на розгляді понад рік. URL: <http://www.apcourtkiev.gov.ua/wp-content/uploads/.../Uzag11.doc>. (Дата звернення 11.04.2019).

226. Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Закон України від 05.07.2012 р. № 5076-VI. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/5076-17>. (Дата звернення 25.03.2019).
227. Про безоплатну правову допомогу: Закон України від 02.06.2011 р. № 3460-17. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/go/3460-17>. (Дата звернення 25.03.2019).
228. Про виконавче провадження: Закон України від 02 червня 2016 р. № 1404-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1404-19/stru>. (Дата звернення 25.03.2019).
229. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини: Закон України від 23 лютого 2006 р. № 3477-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/3477-15>. (Дата звернення 11.04.2019).
230. Про внесення доповнення до наказу МОЗ УРСР від 8 лютого 1985 р. №52 «Про затвердження переліку хронічних захворювань, при яких особи, що хворіють на тяжкі форми деяких хронічних захворювань, не можуть проживати в комунальній квартирі або в одній кімнаті з членами своєї сім'ї: Наказ Міністерства охорони здоров'я України від 27 квітня 1993 р. № 91. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0068-93>. (Дата звернення 10.09.2019).
231. Про громадянство України: Закон України від 18.01.2001 р. № 2235-14. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/go/2235-14>. (Дата звернення 25.03.2019).
232. Про дипломатичну службу: Закон України від 20 вересня 2001 р. № 2449-19. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/go/2449-19>. (Дата звернення 25.03.2019).
233. Про електронні документи та електронний документообіг: Закон України від 22 травня 2003 р. № 851-15. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/go/851-15>. (Дата звернення 25.03.2019).
234. Про затвердження Порядку надання судам загальної юрисдикції інформації про реєстраційні номери облікових карток платників податків боржників та стягувачів: Наказ ДСА та ДПА України від 26.02.2013 р. № 30/44. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/main/o703y2013>. (Дата звернення 25.03.2019).
235. Про Концепцію судово-правової реформи в Україні: Постанова Верховної

- Ради України від 28.04.1992 р. № 2296-XII. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2296-12>. (Дата звернення 25.03.2019).
236. Про психіатричну допомогу: Закон України від 22.02.2000 р. № 1489-14. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/go/1489-14>. (Дата звернення 25.03.2019).
237. Про реалізацію пілотного проекту щодо надсилання судами СМС-повідомлень учасникам судового процесу (кримінального провадження): Наказ ДСА України від 01.06.2013 р. № 73. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/v0073750-13>. (Дата звернення 25.03.2019).
238. Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні. Закон України від 11.12.2003 р. № 1382-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/1382-15>. (Дата звернення 25.03.2019).
239. Про свободу совісті та релігійні організації: Закон України від 23 квітня 1991 р. № 987-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/987-12>. (Дата звернення 25.03.2019).
240. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 2 червня 2016 р. № 1402-19. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1402-19>. (Дата звернення 11.04.2019).
241. Прокопенко О. Б. Право на справедливий суд: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.10. Харків: Юрид. акад. України ім. Я. Мудрого, 2011. 223 с.
242. Путеводитель по Европейской Конвенции о защите прав человека. Совет Европы. 1994. 136 с.
243. Расчотнов Є. В. Поняття «тяжка хвороба» як підстава зупинення досудового розслідування. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Вип. 2. Т. 4. 2014. С. 150–154.
244. Рибалко О. В. Оцінні поняття в кримінально-процесуальному праві України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Львів, 2016. 259 с.
245. Рикер П. Двойственный смысл как герменевтическая и семантическая проблема. М.: Академия-Центр, 1995. 415 с.
246. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Амбрушкевич проти Польщі» від 4 травня 2006 р. № 38797/03 URL: <http://www.scourt.gov.ua/.../Амбрушкевич%20проти%20Польщі>. (Дата

звернення 07.05.2019).

247. Рожнова В. Співвідношення примусу, відповідальності та санкцій у сфері кримінального судочинства. *Право України*. 2000. № 11. С. 108.
248. Рожнова В. В. Застосування заходів процесуального примусу, пов'язаних з ізоляцією особи: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2003. 19 с.
249. Рожнова В. В., Конюшенко Я. Ю., Чурікова І. В., Омельченко О. Є. Курс лекцій з кримінального процесу за новим Кримінальним процесуальним кодексом України (загальна частина). Київ: Нац. акад. внутр. справ України, 2012. 398 с.
250. Рожнова В. В., Савицький Д. О., Конюшенко Я. Ю. Курс лекцій з кримінального процесу за новим Кримінальним процесуальним кодексом України (загальна частина). Київ: Національна академія внутрішніх справ, 2012. 398 с.
251. Романюк А. Б. Методика дослідження та критерії ефективності захисту в кримінальному процесі. *Актуальні проблеми держави і права*. 2011. Вип. 61. С. 480–488.
252. Романюк В. В. Заходи забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2013. № 3 (62). С. 114–123.
253. Россинський С. Б. Грошове стягнення в кримінальному судочинстві: теоретико-правові проблеми і можливі шляхи їх вирішення. *Актуальні проблеми кримінального судочинства, питання теорії, законодавства, практики застосування (до 5-річчя КПК РФ)*: матер. міжнар. наук.-практ. конф. М., 2005. С. 279–284.
254. Руденко А. Е. Застосування заходів забезпечення кримінального провадження, що обмежують майнові права підозрюваного, обвинуваченого та інших осіб: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. 2015. 238 с.
255. Рудько А. А. Домашній арешт як альтернатива тримання під вартою. *Міжнародно-правове забезпечення стабільності та безпеки суспільства*: матер. наук.-теорет. конф. викладачів, аспірантів та студентів юрид. факту,

- (м. Суми, 25 трав. 2013 р.) Суми: СумДУ, 2013. С. 102–104.
256. Рюмшина Г. В. Сутність кримінально-процесуального примусу та його застосування до неповнолітніх. *Наше право*. 2011. № 2. С. 84–88.
 257. Савицький Д. О. Підстави та процесуальний порядок застосування приводу у кримінальному провадженні. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 1. С. 158–163.
 258. Самбор М. А. Кримінальний процесуальний кодекс України потребує вдосконалення. *Науковий вісник Чернівецького університету*. 2014. Вип. 728. Правознавство. С. 135–141.
 259. Татаров О. Ю. Накладення грошового стягнення як захід забезпечення кримінального провадження. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2014. № 4. С. 165–169.
 260. Сапін О. В. Прокурор у кримінальному провадженні з перегляду судових рішень: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2012. 227 с.
 261. Свод законов Российской империи. Т. 15. Законы уголовные. Кн. 2. Законы о судоустройстве по делам о преступлениях и проступках. СПб.: Тип. Второго Отделения Собственной Е.И.В. Канцелярии, 1857. 236 с.
 262. Сеньків Ю. Судебник 1468 р., його структура, зміст та значення. *Вісник Львівського університету*. Серія: Юридична. 2008. Вип. 46. С. 59–64.
 263. Сівак О. В. Запобіжні заходи у кримінальному провадженні щодо неповнолітніх: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2016. 242 с.
 264. Сіверський О. М. Виклик слідчим, прокурором, судовий виклик і привід як захід забезпечення кримінального провадження. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право. Вип. 30. Т. 2. С. 154–157.
 265. Сіверський О. М. Сутність виклику у кримінальному провадженні. *Науковий вісник міжнародного гуманітарного університету*. Серія: Юриспруденція. 2014. № 10-2. Т. 2. С. 173–175.
 266. Скрябін О. М. Захисник у кримінальному процесі: нормативно-правове дослідження: дис. д-ра юрид. наук: 12.00.09. Запоріжжя, 2017. 455 с.

267. Скулиш В. Є. Наслідки неприбуття учасників кримінального провадження на виклик на новим КПК України. *Актуальні проблеми кримінального права, процесу та криміналістика*: матер. IV міжнарод. наук.-практ. конф., присвяченої 95-річчю з дня народження професора М.В. Салтевського (м. Одеса, 2 листоп. 2012 р.). Одеса: Фенікс 2012. С. 460–463.
268. Сливич І. І., Семерак О. С. Локальний предмет доказування у кримінальній справі. *Науковий вісник Ужгородського університету*. Серія: Право. 2008. № 9. С. 381–383.
269. Слинько С. М. Затримання підозрюваних у вчиненні злочинів (чи відповідають вимоги кримінального процесуального кодексу України Європейським стандартам). *Право і суспільство*. № 2/2016. С. 200–208.
270. Словник української мови: в 11 т. Київ: Наук. думка, 1973. Т. 10. 1973. 840 с.
271. Смоков С. М. Види обмежень конституційних прав громадян у новому Кримінальному процесуальному кодексі України. *Форум права*. 2012. № 2. С. 628–632.
272. Смоков С. М., Горелкіна К. Г. Гарантії застосування заходів процесуального примусу у кримінальному судочинстві. Одеса: Астропринт, 2012. 152 с.
273. Соборное уложение 1649 г. URL: <http://uf.kgsu.ru/lib/doc.php?path=Kafedra%20TIGP/IOGP/Istochniki/Drugie%20dokumenti/Sobornoe%20Ulojenie%201649g.doc>. (Дата обращения 04.03.2019).
274. Сопронюк О. Грошове стягнення як кримінально-процесуальна санкція за неприбуття за викликом на досудовому розслідуванні. *Вісник Львівського університету*. Серія: Юридична. Вип. 63. 2016. С. 205–215.
275. Сопронюк О. Проблемні питання теорії та практики застосування приводу в кримінальному процесі України. *Львівський національний університет ім. Івана-Франка*. С. 146–150.
276. Справа «Барфусс проти Чехії». Рішення Європейського суду з прав людини. від 31 жовтня 2000 р. Заява № 35848/97. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-59025>. (Дата звернення 15.03.2019).

277. Справа «Вемхофф проти Німеччини» Рішення Європейського суду з прав людини. Заява від 27 червня 1968 р. № 2122/64. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-57595>. (Дата звернення 15.03.2019).
278. Справа «Вітрук проти України». Рішення Європейського суду з прав людини від 16 вересня 2010 р. Заява № 26127/03. URL: http://zakon.rada.gov.ua/go/974_823. (Дата звернення 11.03.2019).
279. Справа «Грівс проти Об'єднаного Королівства». Рішення Європейського суду з прав людини від 1983 р. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/974_404. (Дата звернення 14.03.2019).
280. Справа «Іванов проти України». Рішення Європейського суду з прав людини від 15 січня 2001 р. Заява № 40450/04. URL: http://zakon.rada.gov.ua/go/974_479. (Дата звернення 11.03.2019).
281. Справа «Клоот проти Бельгії». Рішення Європейського суду з прав людини від 12 грудня 1991 р. Заява № 12718/87. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-57699>. (Дата звернення 15.03.2019).
282. Справа «Мамедова проти Росії». Рішення Європейського суду з прав людини. Заява від 1 червня 2006 р. № 7064/05. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-75646>. (Дата звернення 15.03.2019).
283. Справа «Меріт проти України»: Рішення Європейського суду з прав людини від 30 березня 2004 р. Заява № 66561/01. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_110. (Дата звернення 11.03.2019).
284. Справа «Надточій проти України». Рішення Європейського суду з прав людини від 15.05.2008 р. Заява № 7460/03 URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/974_404. (Дата звернення 14.03.2019).
285. Справа «Нечипорук і Йонкало проти України»: Рішення Європейського суду з прав людини у від 21 квітня 2011 р. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/974_683. (Дата звернення 03.04.2019).

286. Справа «П'єрсак проти Бельгії». Рішення Європейського суду з прав людини від 1982 р. Заява № 7460/03. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show>. (Дата звернення 14.03.2019).
287. Справа «Пунцельт проти Чехії». Рішення Європейського суду з прав людини від 25 квітня 2000 р. № 31315/96 URL: <http://epub.aau.edu.ua/index.php/chasopys/article/.../813/777>. (Дата звернення 07.03.2019).
288. Справа «Годоров проти України». Рішення Європейського суду з прав людини від 12 січня 2012 р. Заява № 16717/05 http://zakon.rada.gov.ua/go/974_806. (Дата звернення 11.03.2019).
289. Справа «Хайредінов проти України»: Рішення Європейського суду з прав людини від 14 жовтня 2010 р. № 38717/04. URL: http://zakon.rada.gov.ua/go/974_665. (Дата звернення 07.03.2019).
290. Статут Великого княжества Литовского 1529 г.; текстовый перевод и словарь-комментарий; под ред. К.И. Яблонской. Минск, 1960. 253 с.
291. Статут Великого княжества Литовского 1566 г. URL: <http://litopys.org.ua/statut2/st1566.htm>. (Дата обращения 04.02.2019).
292. Статут Великого Княжества Литовского 1588 г. М.: Новое издание Императорского Московского общества Истории и Древностей Российских. М., 1857. Кн. 19. 382 с.
293. Стецюк Б. Р. Кримінальний процес у правовій системі Гетьманщини: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.01. Харків, 2008. 21 с.
294. Сторожик Я. Б. Виклик особи, яка перебуває за межами України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право. 2014. С. 115–119.
295. Стоянов М. М. До питання про визначення локального предмету доказування. *Правове життя сучасної України*: матер. Міжнар. наук. конф. проф.-викл. складу (м. Одеса, 20-21 квіт. 2012 р.): у 2 т. Одеса: Фенікс, 2012. Т. 2. С. 403–405.
296. Стратонов В. Етапи і напрями становлення та реформування кримінального

- судочинства. *Вісник прокуратури*. 2007. № 9. С. 115–121.
297. Стрельцова Е. В. Тактические и психологические основы допроса несовершеннолетних подозреваемых, обвиняемых: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. М.: РГБ, 2007. 219 с.
 298. Судебные уставы от 20.11.1864 г. с изложением рассуждений, на коих они основаны: 2-е изд., доп. С.-Пб.: Тип. 2. 1867. Ч. 2. 555 с.
 299. Сухачова І. О. Нагляд прокурора за додержанням законів при використанні матеріалів оперативно-розшукової діяльності під час проведення досудового розслідування: дис. ... канд. юрид. наук. 12.00.09. Київ: Київ. нац. ун.-т ім. Тараса Шевченка МОН України, 2014. с.
 300. Тетюев С. В. Допрос несовершеннолетнего обвиняемого в стадии предварительного расследования: процессуальный аспект: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Челябинск: РГБ, 2006. 299 с.
 301. Тищенко О. І. Запобіжний захід у вигляді взяття під варту: проблеми обрання та оскарження в досудовому провадженні по кримінальній справі: моногр. Харків: Фінн, 2008. 176 с.
 302. Тітко І. А. Нормативна сутність оцінних понять в кримінально-процесуальному праві України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2009. 20 с.
 303. Ткачева Н. В. Пределы применения принуждения в уголовном судопроизводстве. *Вестник Оренбургского государственного университета*. Вып. 3. 2005. С. 121–123.
 304. Толочко О. Роль рішень європейського суду з прав людини в механізмі кримінального процесуального регулювання. *Вісник національної академії прокуратури України*. 2012. № 3. С. 56–61.
 305. Томин В. Т. Понятие цели советского уголовного процесса. В кн. Томин В.Т. Избранные труды. СПб.: Юрид. центр Пресс, 2004. С. 41–47.
 306. Тракало Р. І. Судовий контроль за дотриманням права на повагу до приватного життя: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2014. 212 с.
 307. Троцина К. Историческое развитие судоустройства в России от времён

- Великого князя Иоанна III до наших дней. Киев: в Университетской типографии, 1847. 352 с.
308. Трунов И. Л., Трунова Л. К. Меры пресечения в уголовном процессе. СПб.: Изд.-во Юрид. центр Пресс, 2003. 356 с.
309. Трухачев В. В. Вызовы в судебное заседание как условие осуществления правосудия. *Вестник ВГУ*. 2016. № 2. С. 239–246.
310. Тупельняк І. І. Модернізація заходів забезпечення участі осіб у процесуальних діях. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Вип. 3. Т. 3. 2014. С. 214–218.
311. Тупельняк І. І. Повноваження слідчого та прокурора щодо виклику учасників за новим КПК для участі у слідчих діях. *Митна справа*. 2013. № 6(2.1). С. 121–126.
312. Уголовно-процессуальный кодекс Республики Казахстан от 4 июля 2014 г. № 231-V. URL: <https://www.online.zakon.kz>. (Дата обращения 04.09.2019).
313. Уголовно-процессуальный кодекс Республики Киргизстан. URL: <http://www.cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/111530>. (Дата обращения 10.03.2019).
314. Уголовно-процессуальный кодекс Республики Туркменистан. URL: https://www.unodc.org/.../turkmenistan.../Turkmenistan_Code_of_Criminal_Procedure.p. (Дата обращения 10.03.2019).
315. Уголовно-процессуальный кодекс Украинской ССР 1922 г. Собрание узаконений Украинской ССР. 1922. № 41. Ст. 598.
316. Уголовно-процессуальный кодекс Эстонии от 12 февраля 2003 г. URL: https://www.legislationline.org/download/action/.../Estonia_CPC_as_of_2005_ru.pdf. (Дата обращения 10.03.2019).
317. Удалова Л. Д. Кримінальний процес: підручн.; за заг. ред. В. В. Коваленка, Д. П. Письменного. Київ: Центр учб. літ.-ри, 2013. 544 с.
318. Удалова Л. Д., Хабло О. Ю. Зловживання у сфері кримінального процесу: монографія. Київ: Дакор, 2010. 176 с.
319. Узагальнення про практику вирішення слідчими суддями питань, пов'язаних

- із заходами забезпечення кримінального провадження. URL: <http://www.apcourtkiev.gov.ua/wp-content/uploads/2015/07/UZZZZZ.doc>. (Дата звернення 25.03.2019).
320. Узагальнення судової практики щодо розгляду слідчим суддею клопотань про застосування заходів забезпечення кримінального провадження (витяг) від 7 лютого 2014 р. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0001740-14>. (Дата звернення 25.03.2019).
321. Український радянський енциклопедичний словник: в 3 т.: редкол. А. В. Кудрицький (відп. ред.) та ін.: 2-ге вид. Київ: Голов. ред. УРЕ, 1986. Т. 1. А. Калібр. 752 с.
322. Устимов М., Васяев А. Неявка участников судебного разбирательства как причина длящихся судебных процессов. *Уголовное право*. 2008. № 4. С. 118–120.
323. Ухвала Бабушкінського районного суду м. Дніпропетровська від 10.02.2018 р. Справа № 200/1610/18. Провадження № 1-кс/200/1481/18. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua>. (Дата звернення 25.03.2019).
324. Про деякі питання здійснення слідчим суддею суду першої інстанції судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб під час застосування заходів забезпечення кримінального провадження: Лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 05.04.2013 р. № 4-13. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0558740-13>. (Дата звернення 25.03.2019).
325. Удалова Л.Д., Рожнова В.В., Савицкий Д.О., Хабло О.Ю. Кримінальний процес України: у питаннях і відповідях: навчальний посібник. Київ, 2012. URL: https://www.naiau.kiev.ua/files/kafedru/kkp/kpr_pitan_vidp.pdf (Дата звернення 25.03.2019).
326. Ухвала Ленінського РС м. Харкова від 11 листопада 2013 р. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/52182380>. (Дата звернення. 11.03.2019).
327. Ухвала слідчим суддею Березнівського районного суду у Рівненській області від 1 березня 2018 р. Справа № 555/2344/17. Провадження № 1-

- кп/555/56/18. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua>. (Дата звернення 11.03.2019).
328. Ухвала слідчого судді Білоцерківського міськрайонного суду Київської області від 16.05.2018 р. Справа № 357/5098/18. Провадження № 1-кк/357/1839/18. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show>. (Дата звернення 11.03.2019).
329. Ухвала слідчого судді Гусятинського районного суду Тернопільської області від 23 жовтня 2017 р. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/63987102>. (Дата звернення 11.03.2019).
330. Ухвала слідчого судді Жовтневого районного суду м. Маріуполя Донецької області від 04.11.2015 р. № 263/12938/15-к URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/53186529>. (Дата звернення 10.09.2019).
331. Ухвала слідчого судді Ізюмського районного суду Харківської області від 09.05.2018 р. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/59868134>. (Дата звернення 11.03.2019).
332. Ухвала слідчого судді Калуського міськрайонного суду Івано-Франківської області від 15.05.2017. Справа № 345/2993/17. Провадження № 1-кк/345/705/2017. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua>. (Дата звернення 11.03.2019).
333. Ухвала слідчого судді Конотопського міськрайонного суду Сумської області від 23.05.2017 р. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/58468531>. (Дата звернення 11.03.2019).
334. Ухвала слідчого судді Криворізького районного суду у Дніпропетровській області від 11 липня 2017 р., Справа № 177/1225/17. Провадження № 1-кк/177/244/17. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/54565128>. (Дата звернення 11.03.2019).
335. Ухвала слідчого судді Могилів-Подільського міськрайонного суду Вінницької області від 17.09.2017 р. Справа № 138/3528/16-к. Провадження № 1-кк/138/268/17. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show>. (Дата звернення 11.03.2019).

336. Ухвала слідчого судді Першотравневого районного суду м. Чернівці від 27.06.2017 р. Справа № 725/2692/17. Провадження № 1-кс/725/436/17. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show>. (Дата звернення 11.03.2019).
337. Ухвала слідчого судді Печерського районного суду м. Києва від 25.03.2016 р. Справа № 757/11766/16-к URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/56822890>. (Дата звернення 10.09.2019).
338. Ухвала слідчого судді Рівненського міського суду від 03.08.2017 р. Справа № 569/10783/17. Провадження № 22015180000000088. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show>. (Дата звернення 11.03.2019).
339. Ухвала слідчого судді Святошинського районного суду м. Києва від 07.02.2018 р. Провадження № 1-КС/759/291/18. Справа № 759/1122/18. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show>. (Дата звернення 11.03.2019).
340. Ухвала слідчого судді Синельниківського міськрайонного суду Дніпропетровської області від 12 квітня 2017 р. <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/64047387>. (Дата звернення 11.03.2019).
341. Ухвала слідчого судді Тернопільського міськрайонного суду Тернопільської області від 07.04.2018 р. Справа № 607/4090/18. Провадження № 12017210010003526. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show>. (Дата звернення 11.03.2019).
342. Ухвала слідчого судді Червонозаводського районного суду м. Харкова від 16 листопада 2016 р. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/61231047>. (Дата звернення 11.03.2019).
343. Ухвала слідчого судді Чугуївського міського суду Харківської області від 9 березня 2018 р. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua>. (Дата звернення 11.03.2019).
344. Ухвала слідчого судді Шевченківського районного суду м. Чернівці від 13.05.2017. Справа № 727/4320/17. Провадження № 1-кс/727/1355/17. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show>. (Дата звернення 10.09.2019).
345. Ухвала слідчого судді Шевченківського районного суду м. Києва від 03.01.2018 р. Справа № 761/19116/17. Провадження № 1-0/761/10/2018. URL:

- <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show>. (Дата звернення 11.03.2019).
346. Фаринник В. Виклик слідчим, прокурором, судовий виклик і привід: процесуальні проблеми застосування та шляхи їх вирішення. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2014. № 4. С. 77–84.
 347. Фаринник В. І. Теоретичні, правові та праксеологічні проблеми застосування заходів забезпечення кримінального провадження в кримінальному процесі України: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2018. 565 с.
 348. Фаринник В. І. Заходи забезпечення кримінального провадження у новому кримінальному процесуальному законодавстві: сутність та класифікація. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. № 1. С. 125–134.
 349. Федоренко В. Л. Методологія та методи дослідження проблем системи конституційного права України. *Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності*. 2009. № 2. С. 13–24.
 350. Фоницкий И.Я. Курс уголовного судопроизводства. Т. 2.; Под ред. А. В. Смирнова СПб.: Альфа, 1996. 607 с.
 351. Францифиров Ю. В. Противоречия уголовного процесса. М.: Приор-издат, 2006. 176 с.
 352. Цвайгерт К., Кётц Х. Введение в сравнительное правоведение в сфере частного права: в 2 т. Основы: пер. с нем. Ю. М. Юмашева. М.: 2000. Т. 1. Международные отношения 480 с.
 353. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. №435-15. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>. (Дата звернення 25.03.2019).
 354. Циппеліус Р. Юридична методологія: монографія. Київ: Реферат, 2004. 176 с.
 355. Чабанюк В. Д. Кримінально-процесуальні правопорушення в досудовому провадженні та відповідальність за їх вчинення: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2009. 225 с.
 356. Чванов О. А. Механизм правоприменения: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Саратов, 1995. 18 с.
 357. Чернієнко А. О. Відстрочка виконання вироку в кримінальному процесі України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2017. 258 с.

358. Чистяков О. И. Российское законодательство X-XX веков: в 9 т. М.: Юрид. лит., 1984. Т. 8: Судебная реформа; отв. ред. Б. В. Виленский. 1991. 495 с.
359. Чорнобук В. І. Законність та обґрунтованість процесуальних рішень судді в порядку судового контролю в досудових стадіях кримінального процесу: моногр. Харків: Право, 2008. 184 с.
360. Чорноусько М. В. Здійснення прокурором процесуального керівництва досудовим розслідуванням: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2016. 294 с.
361. Шевелева С. В. Виды мер правового принуждения. *Пробелы в российском законодательстве*. 2010. № 3. С. 156–159.
362. Шейфер С. А. Принуждение в следственных действиях. *Уголовно-процессуальное принуждение и ответственность, их место в решении задач предварительного расследования*. Волгоград, 1987. С. 14.
363. Шейфер С. А. Проблемы теории и практики уголовно-процессуальной ответственности. *Актуальные проблемы юридической ответственности. Обзор межвузовской научно-практической конференции: Волжский ун.-т им. В. Н. Татищева, 24-25 апреля 2003 г., Тольятти*. URL: <http://u4658/31/spylog.com>. (Дата звернення 25.03.2019).
364. Шило О. Г. Заходи забезпечення кримінального провадження за новим КПК України. *Досудове розслідування: актуальні проблеми та шляхи їх вирішення: матер. пост. діючого наук.-практ. семінару (м. Харків, 19 жовт. 2012 р.)*. Вип. 4. Харків: ТОВ «Оберіг», 2012. С. 187–191.
365. Шингарьов Д. О. Забезпечення прав та законних інтересів осіб під час проведення допиту на стадії досудового розслідування: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2017. 236 с.
366. Шульга О. В. Затримання уповноваженою службовою особою у кримінальному провадженні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2016. 255 с.
367. Щадило А. А. Правові та організаційні засади діяльності оперативних підрозділів у кримінальному судочинстві України: дис. ... канд. юрид. наук:

- 12.00.09. Київ, 2016. 241 с.
368. Элькин П. С. Толкование и применение норм уголовно-процессуального права. М.: Юрид. лит., 1967. 192 с.
 369. Элькин П. С. Цели и средства их достижения в советском уголовно-процессуальном праве. Ленинград, 1976. 142 с.
 370. Юридична енциклопедія: в 6 т.; редкол.: Ю. С. Шемшученко та ін. Київ: Укр. енцикл., 1998. Т. 2: Д–Й. 1999. 744 с.
 371. Юридична енциклопедія: в 6 т.; редкол.: Ю. С. Шемшученко та ін. Київ: Укр. енцикл., 2001. Т. 3. М. 2001. 792 с.
 372. Юшков С. В. Памятники русского права: Памятники права Киевского государства X–XII вв. Вып. 1. М.: Госюриздат, 1952. 287 с.
 373. Якуб М. Л. О понятии процессуальной функции в советском уголовном судопроизводстве. *Правоведение*. 1973. № 5. С. 83–90.
 374. Яновська О. Г. Застосування практики Європейського суду з прав людини при здійсненні судового контролю у кримінальному провадженні. *Вісник Академії адвокатури України*. 2013. № 2. С. 27.
 375. Янченко І. М. Кримінально-процесуальний примус при провадженні слідчих дій: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2010. 18 с.
 376. Case Murray v. the United Kingdom. Application no. 23885/94). URL: <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-58272>. (Date of the application 25.03.2019). (376)
 377. Law commission. Reforming the law. URL: www.lawcom.gov.uk. (The date of the application 25.03.2019).
 378. Manov N.S., Frantsiforov Y.V., Yuldoshev R.R. Criminal process of the Republic of Tajikistan. Dushanbe: “TAJPRINT”, 2017. 494 p. (377)
 379. Philip Traest. Judicial Control on the Gathering and Reliability of Technical Evidence in a Continental Criminal Justice System. P. 13. URL: <http://www.isrcl.org/Papers/Traest.pdf>. (The date of the application 25.03.2019).

ДОДАТКИ

Додаток А

АНКЕТА

для опитування слідчих, прокурорів та слідчих суддів щодо проблем здійснення виклику слідчим, прокурором, судового виклику та наслідків неприбуття на нього у досудовому розслідуванні

При проведенні даного дисертаційного дослідження за анкетой було опитано 218 осіб (82 слідчих, 73 прокурорів, 63 слідчі судді) Вінницької, Житомирської, Запорізької, Київської, Кіровоградської, Полтавської, Чернігівської областей за 2016-2018 рр. з метою з'ясування ставлення до окремих процесуальних та організаційних питань здійснення виклику слідчим, прокурором, судового виклику та наслідків неприбуття на нього на стадії досудового розслідування

1. Стаж роботи за спеціальністю:

- а) до 3 років – 18%;
- б) до 5 років – 24%;
- в) до 10 років – 37%;
- г) понад 10 років – 21%.

2. Який спосіб виклику під час досудового кримінального провадження Ви вважаєте найбільш оптимальним?

- а) вручення повістки безпосередньо особі, яка викликається – 77%;
- б) надіслання повістки поштою – 14%;
- в) надіслання повістки електронною поштою чи факсимільним зв'язком – 6%;
- г) здійснення виклику по телефону або телеграмою – 3%.

3. Які обставини, на Вашу думку, можна вважати поважними у разі нез'явлення особи за викликом слідчого, прокурора, слідчого судді?

- а) вони унеможливають або значно ускладнюють явку свідка у певне місце взагалі та у визначений час зокрема – 61%;
- б) їх виникнення або припинення не залежить від волі особи, яку викликано для проведення слідчих (розшукових) дій – 35%;
- в) вагаюсь відповісти – 4%.

4. Чи вважаєте Ви доцільним включення в текст повістки роз'яснення про надане свідкові право з'являтися на допит з адвокатом з

метою більш раціонального використання часу, відведеного на здійснення досудового розслідування?

- а) так – 65%;
- б) ні – 24%;
- в) вагаюсь відповісти – 11%.

5. Висловіть свої побажання щодо покращення процедури виклику особи шляхом надіслання повістки поштою?

- а) процесуальний порядок виклику особи в такий спосіб заперечень не викликає – 15%;
- б) надіслати рекомендованим листом – 76%;
- в) скористатись допомогою помічника слідчого, іншої службової особи – 9%;
- в) вагаюсь відповісти – 0%.

6. В якій мірі, на Вашу думку, чинне кримінальне процесуальне законодавство забезпечує загальновизнані міжнародним правом стандарти здійснення виклику слідчим, прокурором, судового виклику та наслідків неприбуття на нього?

- а) у повній мірі – 35%;
- б) частково – 49%;
- в) практично не забезпечує – 26%.

7. Чи слід, на Вашу думку, вважати направлення викликаній особі СМС-повідомлення ефективним способом повідомлення учасника кримінального провадження про виклик?

- а) так – 24%;
- б) ні – 65%;
- в) вагаюсь відповісти – 11%.

8. Висловіть свою позицію щодо розуміння положень ст. 133 КПК України в частині тлумачення змісту порядку здійснення виклику слідчим, прокурором щодо учасників кримінального провадження?

- а) частини 1 та 2 ст. 133 КПК України, частково дублюють одна одну та створюють плутанину у процедурі здійснення виклику слідчим, прокурором – 72 %;
- б) зміст ст. 133 КПК України зрозумілий та редакційних змін не потребує – 26%;
- в) інший варіант – 0%.
- г) вагаюсь відповісти – 2%.

9. Чи застосовувався Вами у практичній діяльності такий захід забезпечення кримінального провадження, як привід під час досудового розслідування?

- а) так – 96 %;
- б) ні – 12%.

10 Якщо так, то зазвичай до якого саме суб'єкта?

- а) підозрюваний – 84%;
- б) свідок – 16%.

11. Чи траплялись у Вашій практиці випадки застосування заходів фізичного впливу, які дозволяють здійснити супроводження особи до місця виклику під час застосування приводу?

- а) так – 32%;
- б) ні – 68%.

12. На Вашу думку, чи достатньо врегульована в КПК України процедура застосування приводу?

- а) так – 59%;
- б) ні – 41%.

13. Як Ви вважаєте, чи слід передбачити законодавчо особливий порядок застосування приводу до неповнолітніх?

- а) так – 21%;
- б) ні – 7%;
- в) так, на основі загальних норм КПК, що регулюють застосування даного заходу, із врахуванням особливостей правового статусу неповнолітнього – 72%;
- г) вагаюсь відповісти – 0%.

14. Чи варто, на Вашу думку, передбачити у ст.142 КПК України вимоги до ухвали слідчого судді про здійснення приводу?

- а) так – 72%;
- б) ні – 20%;
- в) вагаюсь відповісти – 8%.

15. Наскільки дієвим Ви вважаєте інститут судових витрат щодо забезпечення явки осіб до органу досудового розслідування, прокурора, слідчого судді, суду?

- а) він є ефективним – 7%;
- б) він є малоефективним – 28%;
- в) він є неефективним – 62%;
- г) вагаюсь відповісти – 3%.

16. Як Ви вважаєте, чи вплинуло позитивно на явку суб'єктів кримінального провадження на виклик, законодавче запровадження у КПК України заходу забезпечення кримінального провадження у вигляді грошового стягнення?

- а) так – 31 %;
- б) ні, це не має суттєвого значення – 60%;
- в) вагаюсь відповісти – 19%;
- г) інше – 0%.

17. Чи застосовувався Вами у практичній діяльності такий захід забезпечення кримінального провадження, як грошове стягнення у разі неявки особи на виклик під час досудового розслідування?

- а) так – 13%;
- б) ні – 87%.

18. Якщо так, то щодо якого саме суб'єкта?

- а) підозрюваний – 73%;
- б) свідок – 27%.

19. Висловіть свою точку зору щодо законодавчої регламентації процедури накладення грошового стягнення на особу, яка не з'явилась на виклик уповноваженого суб'єкта?

- а) процесуальний порядок застосування грошового стягнення занадто складний та потребує спрощення – 26%;
- б) необхідно підвищити санкцію застосування грошового стягнення – 74%;
- в) ваш варіант – 0%;
- г) вагаюсь відповісти – 0%.

20. Як Ви уявляєте спрощений процесуальний застосування приводу грошового стягнення у разі нез'явлення на виклик слідчого, прокурора, судовий виклик?

- а) самостійне прийняття рішення слідчим – 11%;
- б) самостійне прийняття рішення прокурором – 6%;
- в) прийняття рішення слідчим, погоджене прокурором – 81%;
- г) ваш варіант – 2%.
- д) вагаюсь відповісти – 0%.

21. На Вашу думку, яке рішення може прийняти слідчий суддя за результатами розгляду клопотання про накладення грошового стягнення?

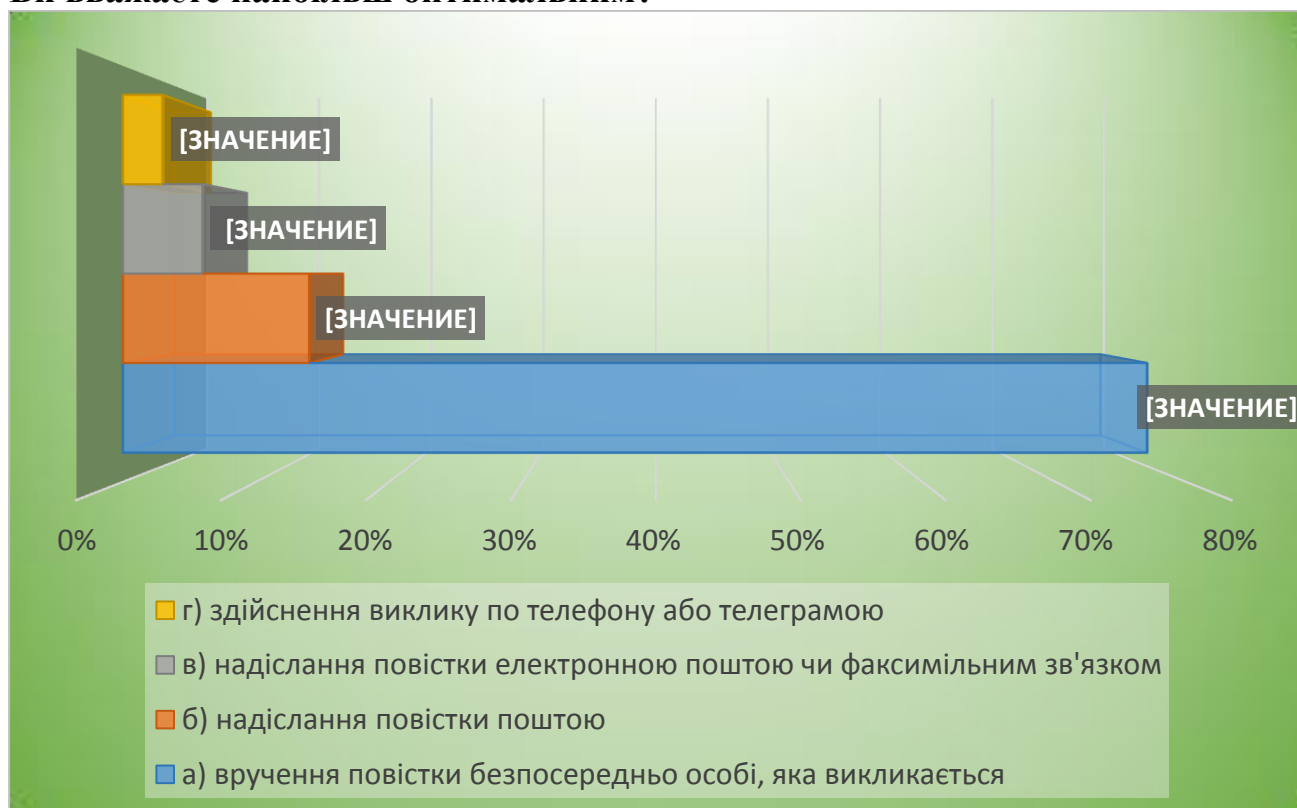
- а) (1) задовольнити клопотання та (2) відмовити в його задоволенні 17%;
- б) (1) задовольнити клопотання, (2) відмовити в його задоволенні та (3) повернути для усунення недоліків – 83%;
- в) ваш варіант – 0%;
- г) вагаюсь відповісти – 0%.

22. Вкажіть найбільш поширені запобіжні заходи, які застосовувались у Вашій практиці до підозрюваного на заміну попередньому у зв'язку із невиконанням ним обов'язку щодо з'явлення на виклик слідчого, прокурора, слідчого судді.

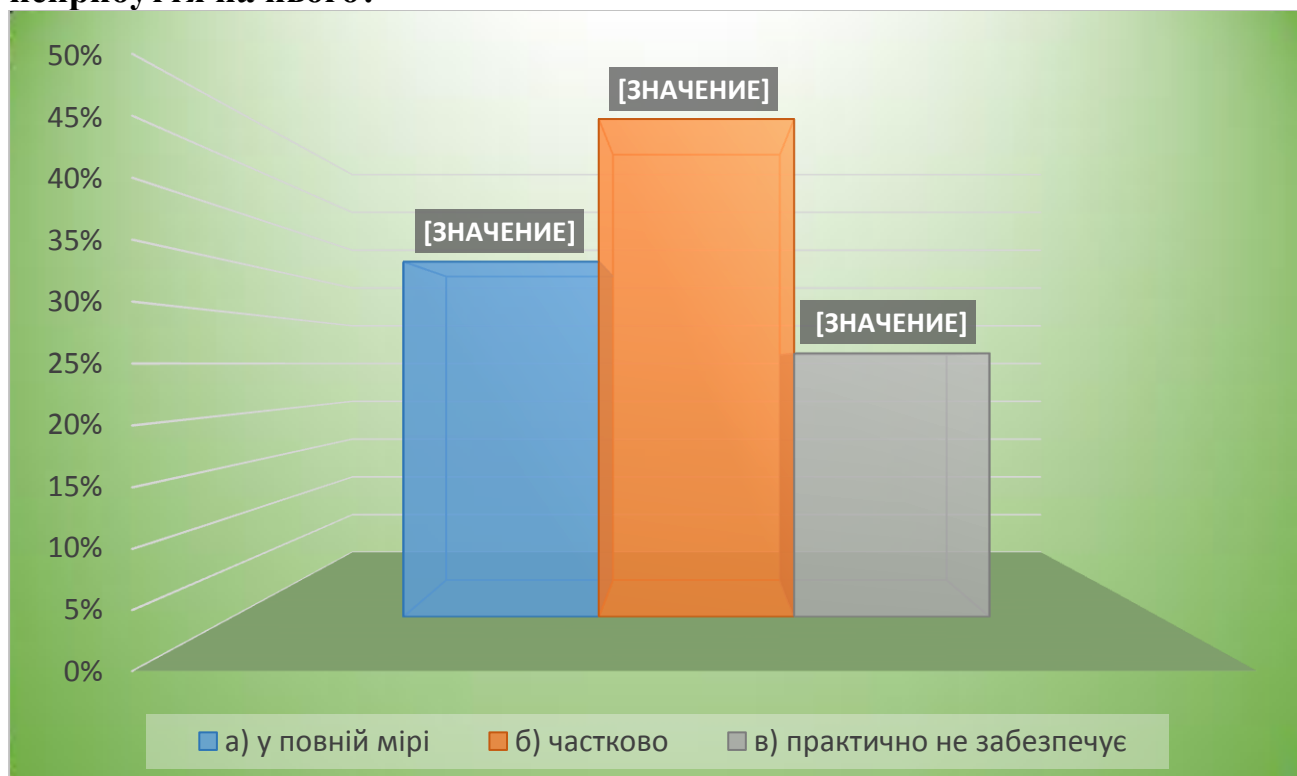
- а) особиста порука – 16%;
- б) передання неповнолітнього підозрюваного чи обвинуваченого під нагляд батьків, опікунів, піклувальників або адміністрації дитячої установи – 10 %;
- в) домашній арешт – 11%;
- г) застава – 5 %;
- д) тримання під вартою – 58%.

Додаток Б

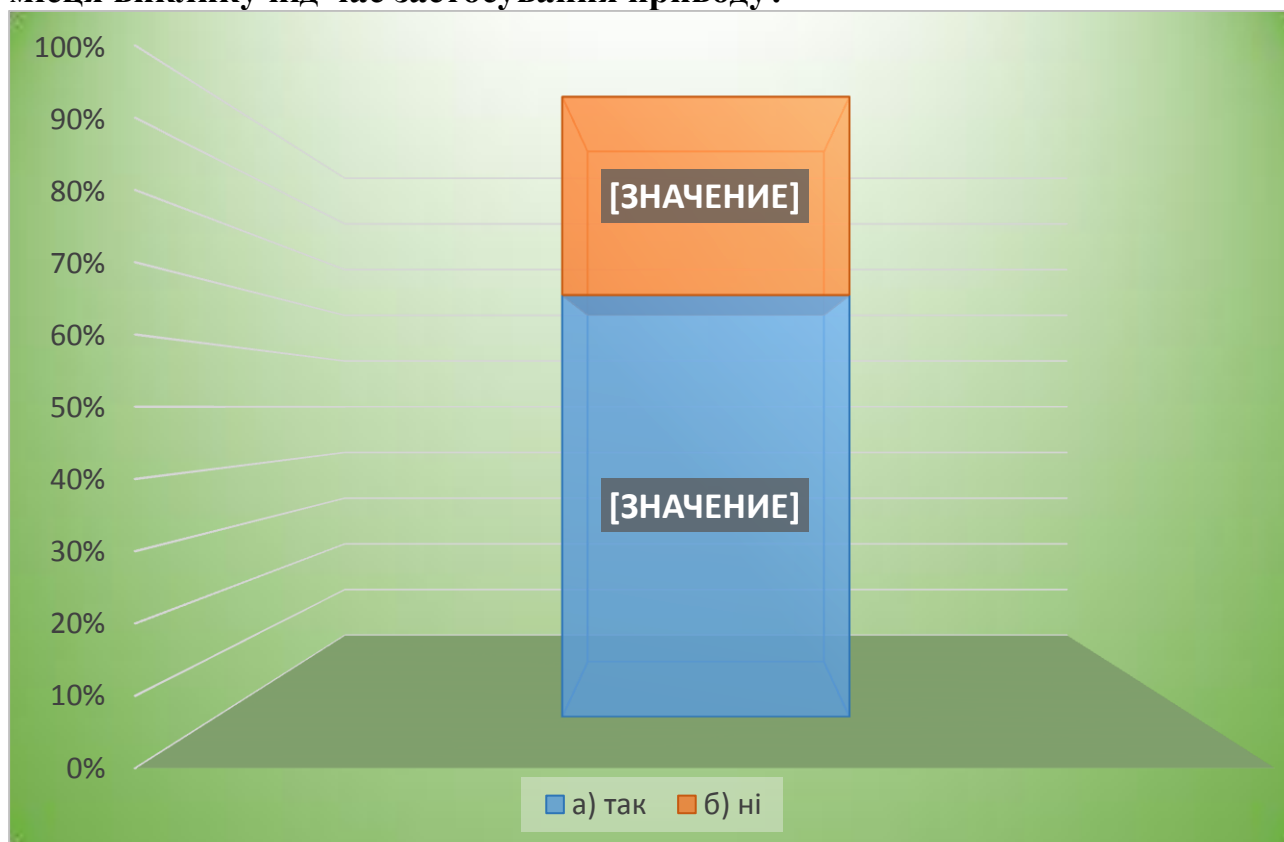
Який спосіб виклику під час досудового кримінального провадження Ви вважаєте найбільш оптимальним?

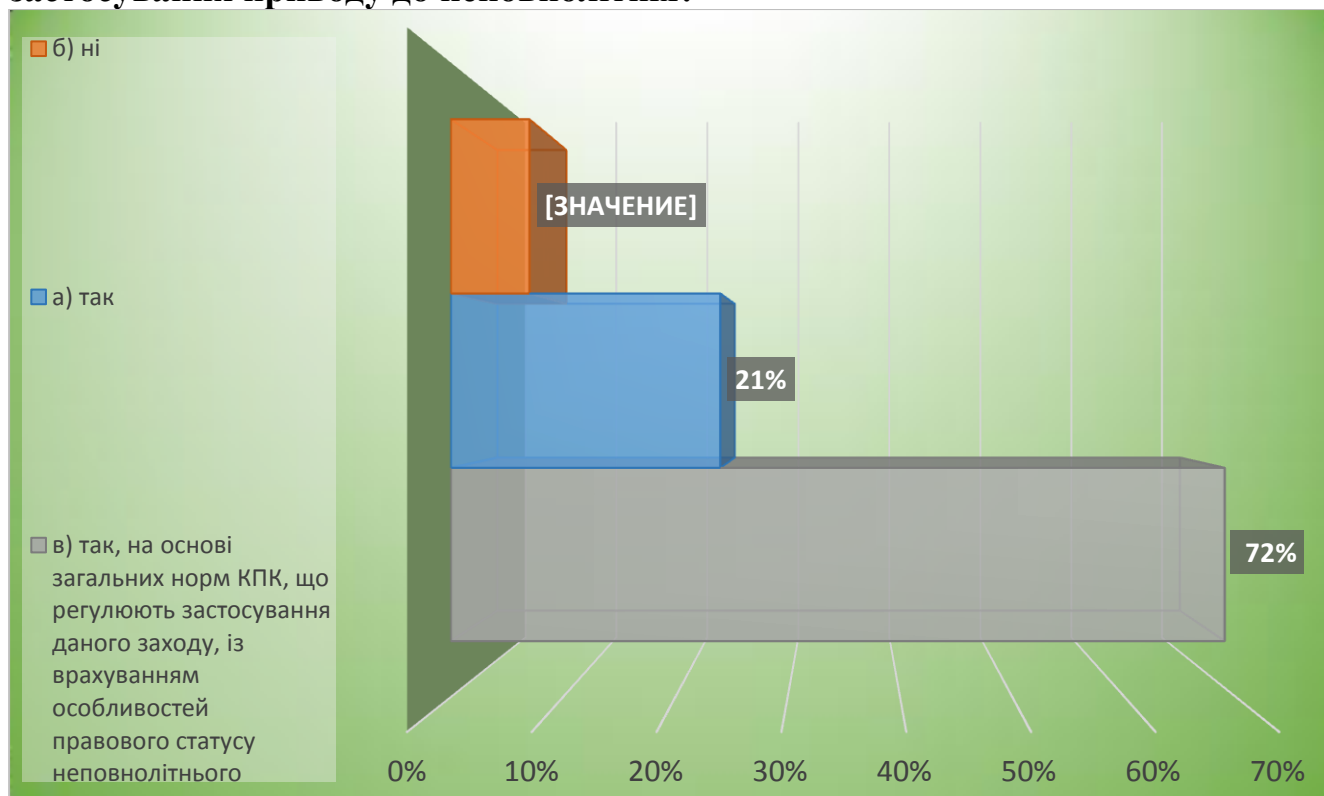
В якій мірі, на Вашу думку, чинне кримінальне процесуальне законодавство забезпечує загальновизнані міжнародним правом стандарти здійснення виклику слідчим, прокурором, судового виклику та наслідків неприбуття на нього?

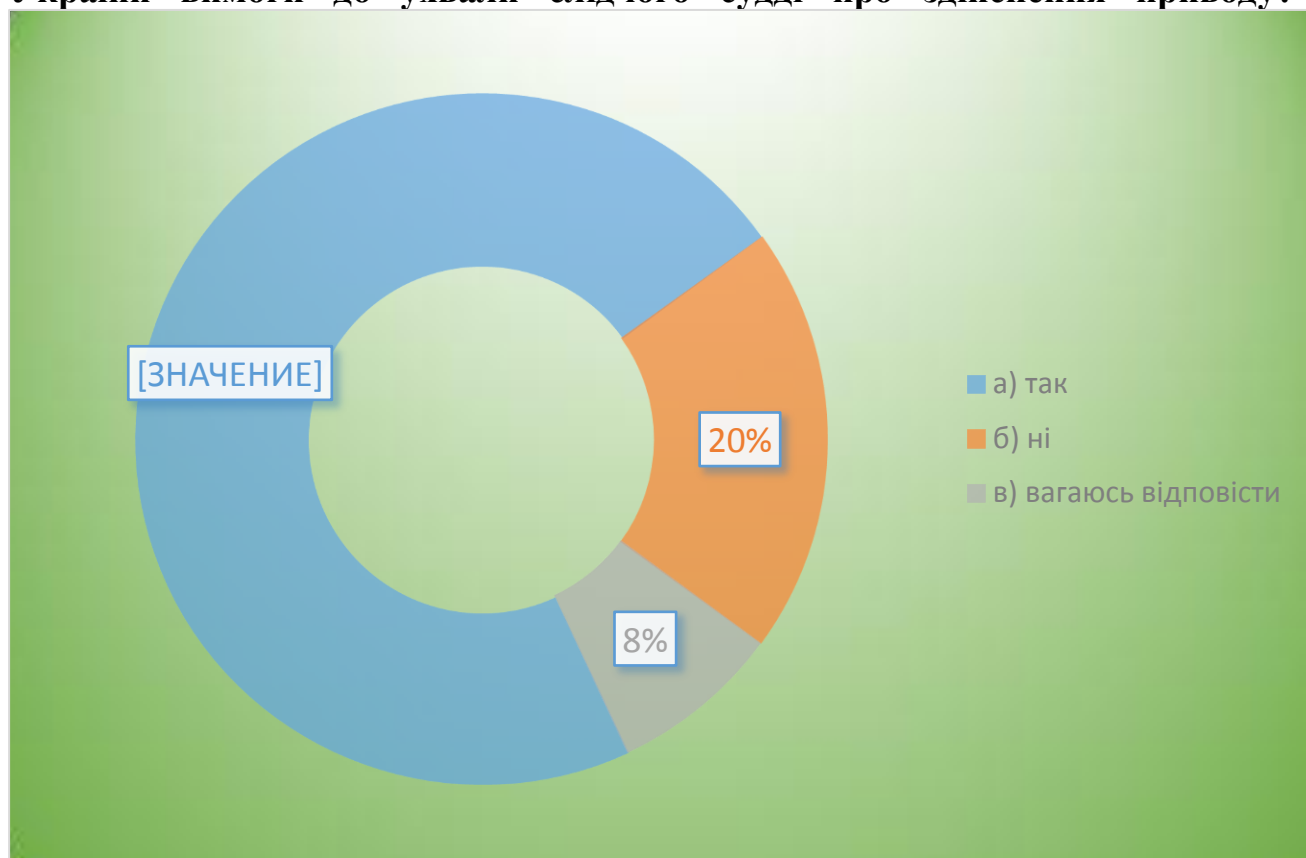
Чи траплялись у Вашій практиці випадки застосування заходів фізичного впливу до особи, які дозволяють здійснити її супроводження до місця виклику під час застосування приводу?

Як Ви вважаєте, чи слід передбачити законодавчо особливий порядок застосування приводу до неповнолітніх?

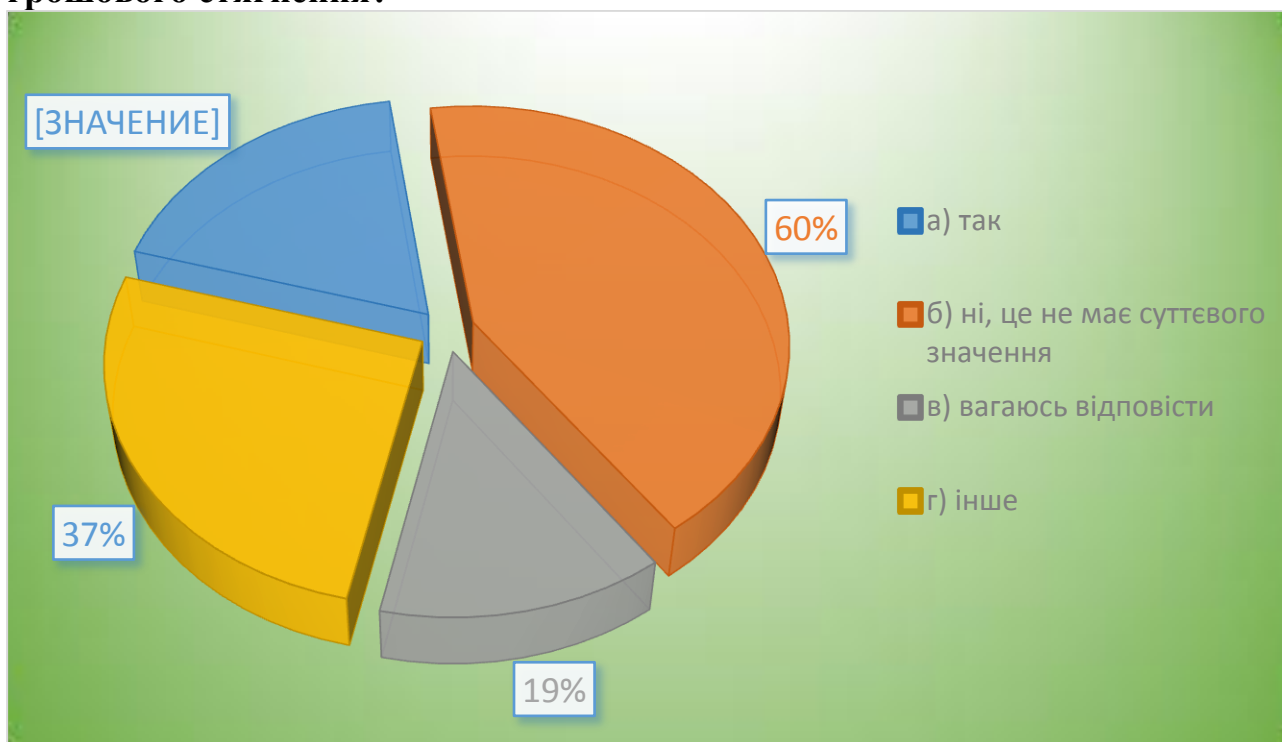
Чи варто, на Вашу думку, передбачити у окремій нормі ст. 142 КПК України вимоги до ухвали слідчого судді про здійснення приводу?

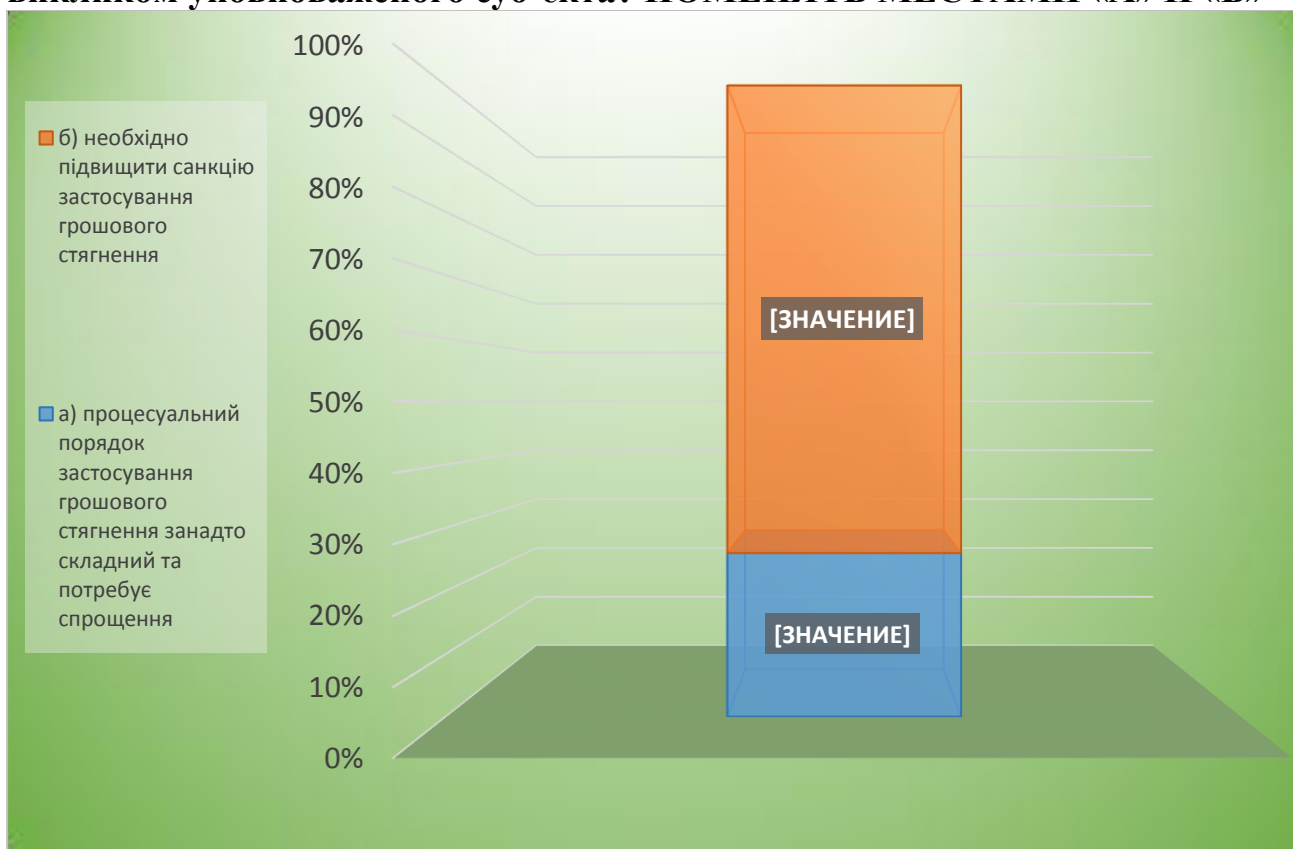
Наскільки дієвим Ви вважаєте інститут судових витрат щодо забезпечення явки осіб до органу досудового розслідування, прокурора, слідчого судді, суду?

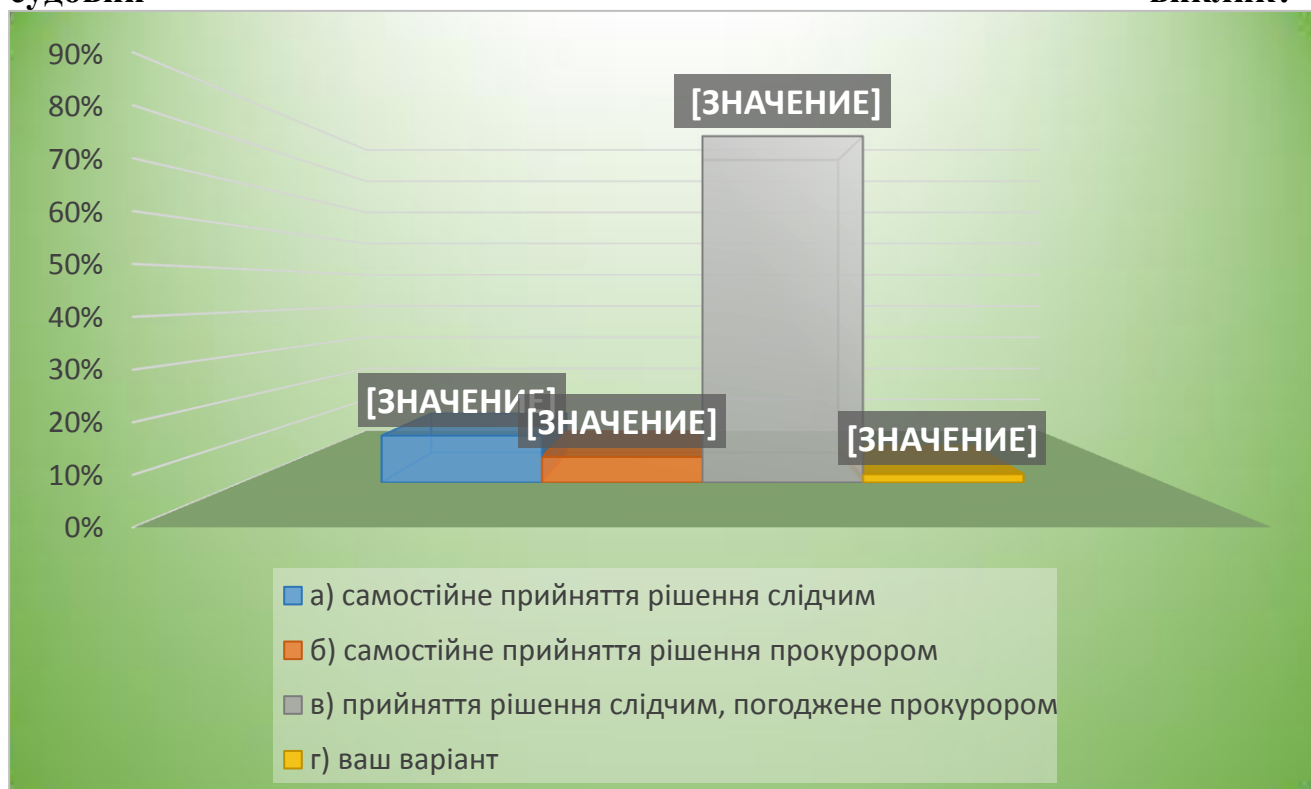
Як Ви вважаєте, чи вплинуло позитивно на явку суб'єктів кримінального провадження на виклик, законодавче запровадження у КПК України заходу забезпечення кримінального провадження у вигляді грошового стягнення?

Висловіть свою точку зору щодо законодавчої регламентації процедури накладення грошового стягнення на особу, яка не з'явилась за викликом уповноваженого суб'єкта? ПОМЕНЯТЬ МІСЦАМИ «А» И «Б»

Як Ви уявляєте спрощений процесуальний застосування приводу грошового стягнення у разі нез'явлення на виклик слідчого, прокурора, судовий виклик?

Додаток В

«ЗАТВЕРДЖУЮ»

Заступник начальника управління
Головного слідчого управління

НП України
кандидат юридичних наук

М.С. Цуцкірідзе

_____ 2016 р.

А К Т

**впровадження у практичну діяльність органів внутрішніх справ
матеріалів дисертаційного дослідження аспіранта кафедри
кримінального процесу Національної академії внутрішніх справ
Білоуса О.В. на тему «Виклик слідчим, прокурором у кримінальному
процесі та наслідки неприбуття на нього»**

Комісія у складі: заступника начальника відділу ГСУ НП України Рекуна С.С., старшого слідчого в особливо важливих справах ГСУ НП України, кандидата юридичних наук Мірковця Д.М., старшого слідчого в особливо важливих справах ГСУ НП України Довбаша С.С., склала цей акт про те, що матеріали дисертаційного дослідження Білоуса О.В. на тему «Виклик слідчим, прокурором у кримінальному процесі та наслідки неприбуття на нього» впровадженні у практичну діяльність органів внутрішніх справ наступним чином:

1. Висновки та пропозиції дисертаційного дослідження можуть бути враховані слідчими при розслідуванні окремих складів злочинів.
2. Пропозиції, отримані в ході дослідження можуть використовуватися при розробці та вдосконаленні відомчих нормативно-правових актів та методичних розробок.
3. Матеріали дисертаційного дослідження використовувалися під час проведення занять в системі службової підготовки.

**Заступник начальника відділу
ГСУ НП України**

С.С. Рекун

**Старший слідчий в особливо важливих справах
ГСУ НП України
кандидат юридичних наук**

Д.М. Мірковець

**Старший слідчий в особливо важливих справах
ГСУ НП України**

С.С. Довбаш

ЗАТВЕРДЖУЮ

Проректор
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ
Л.Р. Наливайко
2018 року

АКТ

12 02 2018 року

м. Дніпро

Про впровадження в освітній процес та наукову діяльність Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ результатів дослідження Білоуса О.Д.

Комісія у складі:**Голови:**

декана факультету підготовки фахівців для органів досудового розслідування, кандидата юридичних наук, доцента Обшалова С.В.

Членів комісії:

завідувача кафедри кримінального процесу факультету підготовки фахівців для органів досудового розслідування доктора юридичних наук, доцента Кобзаря О.Ф.

старшого викладача кафедри кримінального процесу факультету підготовки фахівців для органів досудового розслідування кандидата юридичних наук Гаркуші А.Г.

розглянувши результати дисертаційного дослідження аспіранта кафедри кримінального процесу Національної академії внутрішніх справ Білоуса Олега Дмитровича за темою: «Виклик слідчим, прокурором як захід забезпечення кримінального провадження» у вигляді циклу наукових публікацій:

1. Білоус О. Д. Привід як засіб забезпечення явки за викликом у кримінальному провадженні. *Юридичний науковий електронний журнал*. Запоріжжя: Запорізький нац. ун.-т, №6, 2015. С. 198–200.

2. Білоус О. Д. Процесуальні особливості забезпечення участі осіб у досудовому розслідуванні шляхом повідомлення про виклик. *Науковий вісник публічного та приватного права*: зб. наук. праць. Вип. 3, 2016. С. 231–235.

3. Белоус А. Д. Вызов лица следователем, прокурором в качестве меры обеспечения уголовного производства. *Право и политика*: научно-методический журнал. Бишкек Кыргызская Республика. №1, 2016. С. 77–82.

4. Білоус О. Д. Судовий виклик у кримінальному провадженні. Науково-теоретична конференція. *Кафедра теорія держави та права: етапи становлення та перспективи розвитку*. Київ: НАВС, 2016. С. 135–136.

5. Білоус О. Д. Застосування грошового стягнення за чинним КПК. *Теоретичні та практичні проблеми правового регулювання суспільних відносин*: матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 22–23 січ. 2016 р.). Харків, 2016. С. 73–75.

6. Білоус О. Д. Заходи забезпечення кримінального провадження у системі заходів процесуального примусу. *Реформування національного та міжнародного права: перспективи та пріоритети*: матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 22–23 січ. 2016 р.). Одеса, 2016. С. 90–91.

7. Білоус О. Д. Особливості застосування приводу до учасників досудового розслідування. *Право як ефективний суспільний регулятор*: матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Львів, 19–20 лют. 2016 р.). Львів, 2016. С. 27–28.

8. Білоус О. Д. Застосування грошового стягнення у кримінальному провадженні. *Наукове забезпечення досудового розслідування: проблеми теорії та практики*: зб. тез доповідей V Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Київ, 8 лип. 2016 р.). Київ, 2016. С. 47–49.

9. Білоус О. Д. Примус та переконання у кримінальному провадженні. *Актуальні проблеми кримінального права, процесу, криміналістики та оперативно-розшукової діяльності*: тези Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Хмельницький, 3 берез. 2017 р.). Хмельницький, 2017. С. 479–482.

10. Білоус О. Д. Сучасне розуміння приводу як заходу забезпечення кримінального провадження. *Сучасний стан кримінального забезпечення досудового розслідування*: зб. матер. конф. Київ, 2017. С. 48–50.

Відповідно до вимог Положення про організацію НД і ДКР у системі МВС України, затвердженого наказом МВС України «Про організацію наукової діяльності в системі МВС України» від 15.05.2007 №154, склала цей акт про те, що представлені матеріали мають необхідний теоретичний, методологічний рівень і практичну значимість, а отже можуть бути використані у науково-дослідній діяльності науково-педагогічного складу, ад'юнктів і здобувачів Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, проведенні подальших наукових досліджень.

Також надані матеріали використовуються в освітньому процесі та навчально-методичній діяльності Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, а саме включені до переліку рекомендованої літератури текстів робочих програм, методичних рекомендацій з проведення

семінарських, практичних занять з навчальної дисципліни «Кримінальний процес» і «Актуальні проблеми кримінального процесу».

Вказані праці рекомендовані до вивчення під час самостійної роботи та виконання індивідуальних занять курсантів факультету підготовки фахівців для органів досудового розслідування.

Голова комісії:

С.В. Обшалов

Члени комісії:

О.Ф. Кобзар

А.Г. Гаркуша

ЗАТВЕРДЖУЮ

Перший проректор
Львівського державного університету
внутрішніх справ
к.ю.н., доцент
полковник поліції

Р.І. Благута

« 14 » 04 2016 р.

АКТ14. 04. 2016

м. Львів

№ 16

про впровадження результатів дисертації Білоуса Олега Дмитровича на тему «Виклик слідчим, прокурором у кримінальному процесі та наслідки неприбуття на нього», поданого на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність, у освітній процес Львівського державного університету внутрішніх справ

Уклала експертна комісія з виявлення, узагальнення та впровадження позитивного досвіду роботи у складі:

- начальника відділу організації наукової роботи, кандидата юридичних наук, майора поліції Павлик Л.В.;
- начальника навчально-методичного відділу, кандидата юридичних наук, полковника поліції Строцького Р.Є.;
- декана факультету №1 кандидата юридичних наук, доцента, полковника поліції Авраменка О.В.;
- завідувача кафедри кримінального процесу факультету №1, кандидата юридичних наук, доцента, підполковника поліції Хитри А.Я.

Комісія відповідно до наказу по університету від 24 вересня 2012 року № 431 склала цей акт про те, що в освітньому процесі Львівського державного університету внутрішніх справ при підготовці та проведенні лекцій та семінарських занять використовуються теоретичні положення дисертації Білоуса О.В. на тему «Виклик слідчим, прокурором у кримінальному процесі та наслідки неприбуття на нього», зокрема:

- визначено поняття, видів, форм і методів реалізації заходів забезпечення кримінального провадження;
- з'ясувано місце і роль виклику слідчим, прокурором, приводу, грошового стягнення в досягненні цілей і завдань кримінального процесу;
- вивчено динаміку кримінального процесуального законодавства в частині регламентації питань застосування вказаних заходів забезпечення кримінального провадження, виявлення відповідних тенденцій;
- проведено аналіз нормативного регулювання КПК України підстав, умов та порядку застосування приводу та грошового стягнення до учасників кримінального провадження;
- узагальнено слідчу та судову практику застосування виклику, приводу та грошового стягнення на стадії досудового розслідування;
- розроблено пропозиції щодо вдосконалення законодавства в даній сфері діяльності;
- визначено прикладні аспекти виклику, приводу та грошового стягнення у кримінальному провадженні, підготовлено науково обґрунтовані рекомендації, спрямовані на вдосконалення практики їх застосування.

Також у освітньому процесі використовуються результати здійсненого Білоусом О.Д. дослідження у вигляді фахових статей в збірниках наукових праць та основних положень і висновків, оприлюднених на міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференціях, а саме:

1. Білоус О.Д. Застосування грошового стягнення за чинним КПК / О.Д. Білоус // Теоретичні та практичні проблеми правового регулювання суспільних відносин : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 22–23 січ. 2016 р.). – Харків, 2016. – С. 73–75.
2. Білоус О.Д. Заходи забезпечення кримінального провадження у системі заходів процесуального примусу / О.Д. Білоус // Реформування національного та міжнародного права : перспективи та пріоритети : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 22–23 січ. 2016 р.). – Одеса, 2016. – С. 90–91.

3. Білоус О.Д. Особливості застосування приводу до учасників досудового розслідування / О.Д. Білоус // Право як ефективний суспільний регулятор : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Львів, 19–20 лют. 2016 р.). – Львів, 2016. – С. 27–28.

На підставі проведеного аналізу комісія дійшла висновку, що наукові праці О.Д. Білоуса містять науково-обґрунтовані теоретичні положення, практичні пропозиції та рекомендації, а також можуть використовуватись в освітньому процесі при викладанні навчальних дисциплін «Кримінальний процес», «Теоретичні проблеми кримінального судочинства», «Правозастосування», «Доказування в кримінальному процесі».

Члени комісії:

Л.В. Павлик

Р.Є. Строцький

О.В. Авраменко

А.Я. Хитра

Додаток Г

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ
ТА ВІДОМОСТІ ПРО АПРОБАЦІЮ РЕЗУЛЬТАТІВ ДИСЕРТАЦІЇ

в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Білоус О. Д. Привід як засіб забезпечення явки за викликом у кримінальному провадженні. *Юридичний науковий електронний журнал*. Запоріжжя: Запорізький нац. ун.-т. № 6, 2015. С. 198–200. URL: http://lsej.org.ua/6_2015/57.pdf.

2. Білоус О. Д. Процесуальні особливості забезпечення участі осіб у досудовому розслідуванні шляхом повідомлення про виклик. *Науковий вісник публічного та приватного права*: зб. наук. праць. Вип. 3, 2016. С. 231–235.

3. Белоус О. Д. Вызов лица следователем, прокурором в качестве меры обеспечения уголовного производства. *Право и политика: научно-методический журнал*. Бишкек Кыргызская Республика. № 1, 2016. С. 77–82.

4. Білоус О. Д. Здійснення судового виклику на стадії досудового розслідування. *Науковий вісник публічного та приватного права*: зб. наук. праць. Київ, 2018. Вип. 2. С. 231–235.

5. Білоус О. Д. Методологічні засади дослідження виклику на стадії досудового розслідування та наслідків неприбуття на нього. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2018. № 1–2 (15–16). С. 105–115.

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

6. Білоус О. Д. Застосування грошового стягнення за чинним КПК. *Теоретичні та практичні проблеми правового регулювання суспільних відносин*: матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 19–20 січ. 2018 р.). Харків, 2018. С. 73–75.

7. Білоус О. Д. Заходи забезпечення кримінального провадження у системі заходів процесуального примусу. *Реформування національного та міжнародного права: перспективи та пріоритети*: матер. Міжнар. наук.-практ.

конф. (м. Одеса, 22–23 січ. 2016 р.). Одеса, 2016. С. 90–91.

8. Білоус О. Д. Особливості застосування приводу до учасників досудового розслідування. *Право як ефективний суспільний регулятор*: матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Львів, 19–20 лют. 2016 р.). Львів, 2016. С. 27–28.

9. Білоус О. Д. Судовий виклик у кримінальному провадженні. *Кафедра теорія держави та права: етапи становлення та перспективи розвитку*: наук.-теорет. конф. (м. Київ, 2 черв. 2016 р.). Київ, 2016. С. 148–149.

10. Білоус О. Д. Застосування грошового стягнення у кримінальному провадженні. *Наукове забезпечення досудового розслідування: проблеми теорії та практики*: зб. тез доповідей V Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Київ, 8 лип. 2016 р.). Київ, 2016. С. 47–49.

11. Білоус О. Д. Примус та переконання у кримінальному провадженні. *Актуальні проблеми кримінального права, процесу, криміналістики та оперативно-розшукової діяльності*: тези Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Хмельницький, 3 берез. 2017 р.). Хмельницький, 2017. С. 479–482.

12. Білоус О. Д. Сучасне розуміння приводу як заходу забезпечення кримінального провадження. *Сучасний стан кримінального забезпечення досудового розслідування*: зб. матер. конф. (м. Київ, 20 квіт. 2017 р.). Київ, 2017. С. 48–50.

13. Білоус О. Д. Процесуальний порядок виклику спеціаліста та експерта у кримінальному провадженні. *Теорія і практика судової експертизи і криміналістики*: тези Всеукр. наук.-практ. конф. 27 лют. 2018 р. С. 44–46.

14. Білоус О. Д. Особливості здійснення виклику особи під час досудового розслідування. *Наукове забезпечення захисту прав та свобод громадян України в умовах інтеграції в Європейський простір*: матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Львів, 25 жовт. 2018 р.). Львів, 2018. С. 120–124.

15. Білоус О. Д., Омельченко О. Є. Привід, як кримінальна процесуальна санкція за неприбуття на виклик до уповноважених осіб. *Процесуальне та криміналістичне забезпечення досудового розслідування*: зб. тез наук.-практ. семінару. (м. Львів, 30 листоп. 2018 р.). Львів, 2018. С. 15–17.